

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРИУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ

Збірник матеріалів

**XXVIII підсумкової науково-практичної
конференції викладачів**

24 лютого 2026

Київ 2026

УДК 061.3(063)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ: Збірник матеріалів XXVIII підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / За заг. ред. Т.В. МАРЕНИ, Київ: МДУ, 2026. с. 353

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет вченою радою Маріупольського державного університету (протокол № 9 від 25 лютого 2026 року)

Редакційна колегія:

<i>Голова</i>	Марена Т.В., в.о. ректора МДУ, кандидат економічних наук, доцент;
<i>Члени редколегії</i>	Безчотнікова С.В., доктор філологічних наук, професор; Задорожня-Княгницька Л.В., доктор педагогічних наук, професор; Демидова Ю.О., проректор з науково-педагогічної роботи та молодіжної політики МДУ, кандидат педагогічних наук, доцент; Калініна С. П., доктор економічних наук, професор; Константинова Ю. В., кандидат історичних наук, доцент; Марена Т.В., кандидат економічних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи; Мельничук І. В., кандидат філологічних наук, доцент; Павленко О.Г., доктор філологічних наук, професор; Пирлік Н. В., кандидат філологічних наук, доцент; Романцов В.М., доктор історичних наук, професор; Сабадаш Ю. С., доктор культурології, професор; Тарасенко Д. Л., доктор економічних наук, професор.

Збірник містить матеріали XXVIII підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ, яка відбулася 24 лютого 2026 року в Маріупольському державному університеті.

У матеріалах висвітлені актуальні проблеми розвитку міжнародних відносин та зовнішньої політики, філософії та соціології, історії, економіки та менеджменту, права, екології, кібербезпеки, документознавства, культурології, журналістики, філології, літературознавства, методики викладання, педагогіки та психології.

Видання адресоване науковцям, викладачам, аспірантам та здобувачам вищої освіти, а також усім, хто цікавиться сучасними проблемами науки та освіти.

Редакція не несе відповідальності за авторський стиль тез, опублікованих у збірнику.

© Маріупольський державний університет, 2026

ЗМІСТ

ВИСТУП В.О. РЕКТОРА МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ <i>Марена Т.В.</i>	11
--	-----------

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СЕКЦІЯ

«ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО»

<i>Балабанова Наталя</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ.....	15
<i>Беззубченко Ольга</i> ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В УМОВАХ «ДЕРИЗИКУВАННЯ».....	18
<i>Толпежніков Роман, Мінаков Олексій</i> ВИКЛИКИ ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ПРАЦЮ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА.....	22
<i>Толпежніков Роман, Муравський Сергій</i> ФРАГМЕНТАРНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ КІБЕРБЕЗПЕКОЮ ТА ЙОГО НАСЛІДКИ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА.....	25
<i>Панченко Володимир, Дерев'янку Володимир</i> МЕХАНІЗМИ ПІДТРИМКИ РЕІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНИХ КОНКУПЕРАЦІЙНИХ МЕРЕЖ.....	29

СЕКЦІЯ

«ТРУДОРЕСУРСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В СИСТЕМІ СУЧАСНОГО РИНКУ ПРАЦІ»

<i>Калініна С.П.</i> РОЛЬ МІГРАЦІЇ В СИСТЕМІ ТРУДОРЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРАЇН	32
<i>Ланська С.П.</i> АКТУАЛІЗАЦІЯ ВИМОГ ДО ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ І ТЕХНОЛОГІЧНИХ ЗМІН	33
<i>Лелюк О.Ю.</i> ТРАНСФОРМАЦІЙНІ АСПЕКТИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ	36
<i>Подунай В.В.</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ СВІТОВОГО РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ ДИДЖИТАЛІЗАЦІЇ	39
<i>Тахтарова К.А.</i> НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ІМПЕРАТИВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА НОРМУВАННЯ ПРАЦІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ДИСКРЕТНОСТІ ЕНЕРГОПОСТАЧАННЯ	43

СЕКЦІЯ

«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ ТА ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИКИ»

<i>Григор'єва В.В.</i> ЯКІСТЬ СУДОВОГО РІШЕННЯ У КОНТЕКСТІ РОЗУМІННЯ ПРИНЦИПУ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ.....	47
<i>Камардіна Ю.В.</i> ЦИФРОВА НЕРІВНІСТЬ ЯК ПЕРЕШКОДА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ УЧАСТІ В МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ.....	51

<i>Князькова Л.М.</i> СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ПРАЦІВНИКІВ: ОСНОВНІ ЧИННИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ.....	54
<i>Ковейно Ю.В.</i> ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КЛІМАТИЧНОГО ПРАВОСУДДЯ.....	57
<i>Nadezhdenko A.</i> EUROPEAN INTEGRATION: ADVANTAGES AND CHALLENGES.....	62
<i>Тихомирова Г.Є.</i> ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО СТАТУС БІЖЕНЦІВ 1951 РОКУ В НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ДЕРЖАВ – ЧЛЕНІВ ЄС.....	65
<i>Черних Є.М.</i> ДО ОБГРУНТУВАННЯ ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ.....	66

СЕКЦІЯ

«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЇ ТА СТАЛОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ»

<i>Добровольська С.В.</i> ВИКОРИСТАННЯ РІШЕНЬ НА ОСНОВІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ.....	69
<i>Іванова В.В., Мороз Д.</i> КОНЦЕПЦІЯ ЕКО-МІСТ У ПІСЛЯВОЄННІЙ ВІДБУДОВІ УКРАЇНИ.....	71
<i>Мітюшкіна Х.С.</i> ЗАГАЛЬНІ ТРЕНДИ ГЛОБАЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА ТА СПОЖИВАННЯ ОСНОВНИХ ЕНЕРГЕТИЧНИХ РЕСУРСІВ.....	73
<i>Пастернак О.М.</i> АКТУАЛЬНА ДИНАМІКА ГЛОБАЛЬНИХ КОНЦЕНТРАЦІЙ ПАРНИКОВИХ ГАЗІВ.....	76
<i>Петрик І.В.</i> ІНДЕКС ЕКОЛОГІЧНОГО СЛІДУ ЯК ІНСТРУМЕНТ АНАЛІЗУ АНТРОПОГЕННОГО НАВАНТАЖЕННЯ.....	80

СЕКЦІЯ

«СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА АНАЛІЗ ДАНИХ»

<i>Єнікєєв О.Ф.</i> КОМП'ЮТЕРНА СИСТЕМА ПРОГРАМНОГО КЕРУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНИМ ПРОЦЕСОМ АЛМАЗНОГО ШЛІФУВАННЯ.....	84
<i>Іванов С.М.</i> SYSTEM-DYNAMIC MODEL OF THE PERSONNEL MANAGEMENT PROCESS AT AN ENTERPRISE.....	86
<i>Мартинюк Г.В.</i> МЕТОДИ ВИДІЛЕННЯ ОЗНАК ПРИХОВАНОГО ПОВІДОМЛЕННЯ В АУДІОСИГНАЛАХ.....	88
<i>Охріменко А.О.</i> КРИПТОГРАФІЧНА ЦІЛІСНІСТЬ І ДОВГОТРИВАЛА ВАЛІДАЦІЯ ПРИ АРХІВНОМУ ЗБЕРІГАННІ ЦИФРОВИХ ДАНИХ.....	90
<i>Стахова А.П.</i> МЕТОД МОНТЕ-КАРЛО ДЛЯ АНАЛІЗУ ПОХИБОК СПЕКТРАЛЬНИХ ВИМІРЮВАНЬ У ЦИФРОВИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ.....	93

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СЕКЦІЯ

«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ: СУЧАСНЕ БАЧЕННЯ»

<i>Волоніць В.С., Шипік Н.Ф.</i> КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ЯК МЕТОД РОЗКРИТТЯ ДЖЕРЕЛОЗНАВЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРОТОКОЛІВ ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРІВ КОЛГОСПНИКІВ.....	96
<i>Волошин М.В.</i> ПРОПИСКА ЯК ЗАСІБ КОНТРОЛЮ НАД СОЦІАЛЬНИМ ТА ЕТНІЧНИМ СКЛАДОМ НАСЕЛЕННЯ МІСТ ДРОГОБИЦЬКОЇ ТА ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ В РОКИ ВІДЛИГИ (1953 - 1964 РР.).....	99
<i>Губська А.С.</i> ПОЧАТКОВА ШКОЛА ПОДІЛЛЯ В 1945–1947 РР.: НОВІТНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ.....	102
<i>Небрат С.Г., Забавін В.О.</i> ПЕЧЕНІЗЬКЕ ПОХОВАННЯ З КУРГАНУ БІЛЯ СЕЛА ОРЛОВСЬКЕ У ПІВНІЧНО-СХІДНОМУ ПРИАЗОВ'І (ЗА МАТЕРІАЛАМИ РОЗКОПОК В.К.КУЛЬБАКИ).....	105
<i>Кокотіхін Д.М.</i> ГРОШОВЕ УТРИМАННЯ ГІМНАЗІЙ ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.....	110
<i>Новікова С.В.</i> ПРО ВАЖЛИВІСТЬ ЗБІЛЬШЕННЯ КІЛЬКОСТІ ЖІНОЧИХ ПЕРСОНАЛІЙ У ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ РАННЬОМОДЕРНОЇ ДОБИ.....	114
<i>Романцов В.М., Романцова Н.І.</i> ВПЛИВ В. АНТОНОВИЧА НА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНЕ СТАНОВЛЕННЯ М. ГРУШЕВСЬКОГО В ІСТОРІОГРАФІЧНИХ ОЦІНКАХ УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.....	117

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА СВІТОВОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

<i>Грідіна І.М., Автомеєнко О.</i> «ПАНІЧНО-ДЕМОРАЛІЗАЦІЙНІ ОПЕРАЦІЇ» ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОЛІТИЧНОГО ТИСКУ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	122
<i>Іванов А.О.</i> ФЕНОМЕН «АЛГОРИТМІЧНОГО ЛІДЕРСТВА»: ЦИФРОВІ АВАТАРИ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТРАТЕГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА ДЕЗІНФОРМАЦІЇ.....	126
<i>Константинова Ю.В.</i> ДОКТРИНА ДАНРО: НЕОІЗОЛЯЦІОНІСТСЬКА КОНЦЕПЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ США.....	131
<i>Овіннікова Р.</i> РОЛЬ ФРЕЙМІНГУ У ПОЛІТИЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ.....	134
<i>Rakhomenko S.</i> THE EVOLUTION OF STRATEGIC COMMUNICATIONS AND THEIR INFRASTRUCTURE IN UKRAINE (2014–2025).....	137
<i>Сікорський Д.М.</i> РОЛЬ ПОЛІТИЧНОГО МАРКЕТИНГУ У ФОРМУВАННІ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ВІЙНИ (УКРАЇНСЬКИЙ КЕЙС).....	141
<i>Трофименко А.В.</i> ЛОБІЮВАННЯ В ПАРАДИГМІ СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ: МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ЦИКЛУ.....	145

СЕКЦІЯ
«СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА»

<i>Baklanov M.</i> CULTURAL REPRESENTATION OF UKRAINE THROUGH THE «OSCAR» FILM AWARD.....	150
<i>Горб Є.С.</i> ПОСМЕРТНІ ОЦІНКИ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ АЛЕКСАНДРА БРЮКНЕРА.....	153
<i>Матюшин І.В.</i> «САРКОФАГ ПРАВДИ», ЯК ПРИКЛАД СИМВОЛІКИ У ВІДБУДОВІ БУДІВЛІ ДАОДТ (М. МАРІУПОЛЬ) ОКУПАЦІЙНОЮ ВЛАДОЮ..	156
<i>Нікольченко Ю.М.</i> ПЕРЕСОПНИЦЬКЕ ЄВАНГЕЛІЄ У НАВЧАЛЬНІЙ ДИСЦИПЛІНІ «СТУДІЇ З УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ» НА КАФЕДРІ КУЛЬТУРОЛОГІЇ МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ.....	158
<i>Сабадаш Ю.С.</i> ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОДЕЛІ КУЛЬТУРОЛОГІЇ.....	162
<i>Сікорська І.М.</i> ЯК КУЛЬТУРА ТА МИСТЕЦТВО СПРИЯЮТЬ МІЖКУЛЬТУРНОМУ ДІАЛОГУ В КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРНОГО РОЗМАЇТТЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН.....	164
<i>Туркало Р.В.</i> ВІДОБРАЖЕННЯ КОЛОНІЗАЦІЇ В МИСТЕЦТВІ МИРОСЛАВА ЯГОДИ: «СТРАТА. MOSCOW НАД НАМИ» (1989).....	166
<i>Хроненко О.О.</i> КУЛЬТУРОЛОГІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: ЦІННОСТІ ТА ПРАКТИКИ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ.....	170
<i>Jankowski S.</i> L'ARCHÉOLOGIE DU REGARD, OÙ LES RACINES ÉPISTÉMOLOGIQUES DE LA CULTURE VISUELLE CONTEMPORAINE.....	173

СЕКЦІЯ
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ»

<i>Гудима І.П.</i> ДЕМІФОЛОГІЗАЦІЯ РЕЛІГІЙНОЇ СВІДОМОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ: СОЦІАЛЬНО-ОНТОЛОГІЧНІ ВИМІРИ	176
<i>Зоська Я. В., Іванець Т.М.</i> ЛОКАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ	179
<i>Зубченко О.С.</i> КОЛАБОРАЦІОНІЗМ ЯК ПРОЯВ АНОМІЇ	181
<i>Іванець Т.М.</i> МОВНЕ ПИТАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОСУВАННЯ НАРАТИВІВ «РУСЬКОГО МИРУ».....	184
<i>Романцова Н.І., Романцов В.М.</i> ТИФЛІСЬКИЙ ПЕРІОД ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ БІОГРАФІЇ М. ГРУШЕВСЬКОГО (1870-1886 р.р.) В ПОСТРАДЯНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЧНІЙ РЕФЛЕКСІЇ	186

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СЕКЦІЯ «АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ»

<i>Крутії К.Л.</i> «МОЗАІЧНИЙ» ПІДХІД ДО ПЛАНУВАННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОРДОННОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО ДОСВІДУ.....	191
<i>Макаренко С.І.</i> РОБОТА З ДІТЬМИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ – ЯК ІНКЛЮЗИВНИЙ ВИКЛИК У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	194
<i>Поповська О.А.</i> РОЛЬ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	198
<i>Фунтікова О.О.</i> ПАРТИСИПАЦІЯ І ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ.....	201
<i>Яйленко В.Ф.</i> ОБРАЗОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ДІТЕЙ РАНЬОГО ТА ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ.....	204

СЕКЦІЯ «ПСИХОЛОГІЯ»

<i>Блашкова О.М.</i> ДО ПИТАННЯ РОЗУМІННЯ «СИНДРОМУ МЮНХГАУЗЕНА» У РОБОТІ ПРАКТИКУЮЧОГО ПСИХОЛОГА.....	207
<i>Деснова І. С.</i> ДИДАКТИЧНІ ІГРИ ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	211
<i>Перепелюк Т. Д.</i> ПРОФЕСІЙНЕ (ЕМОЦІЙНЕ) ВИГОРАННЯ: ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ.....	214
<i>Полілуєва І. В., Сахно О. І.</i> ОБ'ЇМИ, ЩО РЯТУЮТЬ: МЕТОДИКА ХІБУКІ-ТЕРАПІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОДОЛАННЯ ТРАВМИ ВІЙНИ У ДІТЕЙ.....	217
<i>Ребро О.В.</i> ЦИФРОВІЗАЦІЯ ОСВІТИ ТА ЇЇ ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ДЛЯ ВИКЛАДАЧІВ ТА СТУДЕНТІВ.....	219
<i>Шахов В. В.</i> ПРОФЕСІЙНА РОЛЬ ПСИХОЛОГА В УМОВАХ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ.....	223

СЕКЦІЯ «ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ СПРИЯТЛИВОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ»

<i>Голюк О., Задорожна-Княгницька Л.</i> ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ДІАГНОСТУВАННЯ ТА ПОДОЛАННЯ ОСВІТНІХ ВТРАТ У РОБОТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	226
<i>Грошовенко О., Присяжнюк Л.</i> ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ФОРМУВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В УМОВАХ ГПД.....	229
<i>Гудзенко О., Александрук А.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЧЕРЕЗ ГРУ ТА ВІЗУАЛІЗАЦІЮ.....	232
<i>Нетреба М.</i> СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ТЬЮТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	234

<i>Рябченко В.</i> ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	237
<i>Саєнко В., Толчева Г.</i> ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЯМИ В ОРГАНІЗАЦІЯХ РЕКРЕАЦІЙНО-СПОРТИВНОЇ СФЕРИ.....	239
<i>Хаджинова І.</i> СТВОРЕННЯ ЕМОЦІЙНО БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК УМОВА ОСОБИСТІСНОГО ТА ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ.....	244

ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

СЕКЦІЯ

«СУЧАСНІ СТУДІЇ З УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ»

<i>Єфремова О.В., Герасимович В.А.</i> ПЕДАГОГІЧНІ МОЖЛИВОСТІ ІІІ-СЕРВІСУ LMS У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ.....	247
<i>Іванова Т.В., Іванов В.Ф., Єфремова О.В.</i> МЕТОДИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІН КОМУНІКАТИВНОГО ЦИКЛУ.....	252
<i>Іванова Т.В., Іванов В.Ф., Єфремова О.В.</i> ФЕЙКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ. ЇХ РОЗПІЗНАВАННЯ ЖУРНАЛІСТАМИ ТА ПРОТИДІЯ.....	258
<i>Мельничук І.В.</i> РОЛЬ ЕМБЛЕМАТИЧНОЇ ПОЕЗІЇ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ГЕРАЛЬДИЧНОЇ ЛЕГЕНДИ ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ШЛЯХЕТСЬКОГО ПАНТЕОНУ XVI–XVII СТОЛІТТЯ.....	263

СЕКЦІЯ

«СУЧАСНІ СТУДІЇ З ІНФОРМАЦІЙНОЇ НАУКИ, ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА АРХІВОЗНАВСТВА»

<i>Белла М.В.</i> ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ДИСЦИПЛІН ІНФОРМАЦІЙНОГО ЦИКЛУ НА ПЛАТФОРМІ MOODLE.....	267
<i>Кудлай В.О.</i> ВИБІРКОВА ДИСЦИПЛІНА «СТАРТАПИ В ГАЛУЗІ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ» ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ SOFT SKILLS У СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ГАЛУЗІ ЗНАНЬ В «КУЛЬТУРА, МИСТЕЦТВО ТА ГУМАНІТАРНІ НАУКИ».....	269
<i>Петрова І.О.</i> ПРОФЕСІЙНІ СТАНДАРТИ В ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ З БІБЛІОТЕЧНОЇ, ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТА АРХІВНОЇ СПРАВИ.....	272
<i>Сальнікова Н.В.</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ В ЕПОХУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ.....	274
<i>Федотова О.О.</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ПІД ВПЛИВОМ ПОЛІТИЧНИХ ІДЕОЛОГІЙ.....	276

ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ

СЕКЦІЯ

«МОВОЗНАВЧІ, ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ ТА ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ КРОС-КУЛЬТУРНІ СТУДІЇ»

<i>Гайдук Н. А.</i> МЕДІАТЕКСТ ЯК ПРОСТІР ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНИХ СМІСЛІВ.....	280
<i>Городнюк Н. А.</i> МІЗОГІНІЯ ГОМЕРА, АБО ЧИ БУВ ГОМЕР ЖІНКОНЕНАВИСНИКОМ?	283
<i>Лабецька Ю. Б.</i> ЦИФРОВИЙ АРХІВ РУМЕЙСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ: СТВОРЕННЯ ТА МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ.....	286
<i>Павленко О. Г.</i> PROMPT ENGINEERING AS A RHETORICAL SKILL IN THE CONTEMPORARY EAR CURRICULUM.	288
<i>Педченко О. В.</i> ФІЛОСОФСЬКИЙ ТЕКСТ У ПЕРЕКЛАДАЦЬКІЙ ОСВІТІ: МІЖ ІНТЕРПРЕТАЦІЄЮ ТА ПРАКТИКОЮ.....	292
<i>Поклад Т. М.</i> СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКЛАДУ ІТАЛІЙСЬКИХ МУЗИЧНИХ РЕАЛІЙ ХVІІІ СТОЛІТТЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ «ІСТОРІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ» ПІД РЕД. У. ЕКО)	295
<i>Стьопін М. Г.</i> ТВІНІНГ-ПАРТНЕРСТВО МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ТА УНІВЕРСИТЕТУ ХАЛЛА ЯК МОДЕЛЬ АКАДЕМІЧНОЇ СОЛІДАРНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ КРИЗ.....	297
<i>Тарапатов М. М.</i> СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЖИТКУ ПРИКМЕТНИКІВ ПОЗИТИВНОЇ ОЦІНКИ В ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ.....	300

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ

СЕКЦІЯ

«СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МАРКЕТИНГУ ТА ТУРИЗМУ»

<i>Аракелова Інна, Лісютін Антон.</i> МАРКЕТИНГОВІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ БРЕНДІВ ПІДПРИЄМСТВ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ VUCA- ТА VANI-СВІТУ.....	303
<i>Балабаниць Анжеліка, Солодковський Андрій.</i> СИНЕРГІЙНА ЦІННІСТЬ ЯК КЛЮЧОВА МЕТРИКА МАКРЕТИНГОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ В МЕРЕЖАХ ПРОДУКТОВОГО РИТЕЙЛУ.....	306
<i>Рібейро Рамос Олена, Федченко Марина.</i> ВІЗОВИЙ СУПРОВІД ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОГО СЕРВІС.....	309
<i>Олена, Токарева Валентина</i> СВІТОВІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ.....	312
<i>Stoyka Andriy, Horiunova Kateryna.</i> RESILIENCE OF TOURISM DESTINATIONS IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY CRISIS GOVERNANCE.....	315

СЕКЦІЯ

«БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР УПРАВЛІНСЬКОЇ І ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»

<i>Viktoriia Matsuka, Maryna Horbashevska.</i> RISK MANAGEMENT OF INTERNATIONAL INVESTMENTS IN THE INFORMATION AND TECHNOLOGY SECTOR: MODERN APPROACHES AND GLOBAL TRENDS.....	318
<i>Koverza Viktoriia</i> A SYSTEMIC APPROACH TO ENTERPRISE FINANCIAL MANAGEMENT UNDER WAR AND CRISIS CHALLENGES.....	321
<i>Шевченко Любов</i> УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ З ОСНОВНИМИ ЗАСОБАМИ.....	324
<i>Ткаченко Олена</i> ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ.....	327
<i>Шендригоренко Марина</i> ІНСТРУМЕНТИ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛІНГУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ.....	330
<i>Тарасенко Олена</i> РОЗВИТОК СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	334

СЕКЦІЯ

«ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ДЛЯ СТАЛОГО ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ»

<i>Anna CHECHEL</i> WOMEN'S ENTREPRENEURSHIP UNDER FORCED DISPLACEMENT: RESILIENCE, ADAPTATION AND THE POTENTIAL FOR UKRAINE'S RECOVERY.....	337
<i>Зелінська М.І.</i> РОЛЬ СИЛЬНОГО ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА В СУЧАСНОМУ СВІТІ: МІЖ ТРАНЗИТОМ ДЕРЖАВНОСТІ, КРИЗОЮ ЛЕГІТИМНОСТІ ТА МОБІЛІЗАЦІЄЮ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	340
<i>Бражко Олена</i> ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕФЕКТИВНОГО ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ.....	343
<i>Верительник Світлана</i> ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	346
<i>Тарасенко Денис.</i> СТРАТЕГІЯ ЗМІЦНЕННЯ ДОВІРИ ГРОМАДЯН ДО ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	349

ВИСТУП В.О. РЕКТОРА МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Марена Тетяна

кандидат економічних наук, доцент, в.о. ректора,
професор кафедри економіки та міжнародних економічних відносин,
Маріупольський державний університет

METHODICAL APPROACHES TO THE ASSESSMENT OF REGIONAL DISTRIBUTION AND CONCENTRATION OF THE INTERNATIONAL FINANCIAL CENTRES

The most important cities, which are the world's leading financial centres, operate in terms of tough competition, the objects of which are: international capital flows that are redistributed through financial centers; investments; client base. Being located unevenly on the spatial grounds, international financial centres create special conditions for the national and regional financial markets, contributing to the redistribution of financial flows between the countries and regions of the world. According to Sidenko S., at the end of the XX century, significant changes occurred in the geography of financial centers and their role in the world economy, and the tendency to form new regional international financial centers, which grew out of national ones, intensified. Dozens of regional and offshore financial centers emerged, hubs of financial capital were formed on the periphery. Together, they form a new structure of spatial organization of finance which is based on the financial hubs and centers of different strength [1].

Thus, in terms of globalization, not only financial institutions and international financial centres but also regions of the world can compete in the global financial market. Therefore, there is a need to find out the changes in the regional distribution of the international financial centres and to define regional peculiarities of a global financial centres network.

An assessment of the level of regional concentration and the shifts in the regional distribution of the international financial centres can be based on the Global Financial Centres Index (GFCI) rating [2]. This methodology is developed by Z/Yen Group (City of London) and used to determine the level of financial centres power and competitiveness since 2007. The GFCI is updated twice a year and is calculated each time for different number of financial centres (for instance, in the second edition of 2007, the index is calculated for 50 centres, in 2012 – for 77 centres, in 2017 – for 92 centres, in the beginning of 2018 – for 96 centres). Taking into account the volatile number of valuation objects, in order to obtain more precise results of the analysis of changes in the regional distribution of financial centres over the years, 50 (or another stable number) leading international financial centres can be selected as target objects of evaluation.

Another methodic approach that evaluates the competitive positions of the international financial centres and forms a financial centres rating is the International Financial Centers Development Index, developed by the Chicago Mercantile Exchange and Dow Jones company [2]. The first edition of “Xinhua-Dow Jones International Financial Centers Development Index” was published in 2010. The developers of this methodic approach announced the annual publication of the results of the International Financial Centers Development Index calculations, but for now, the last edition was published in 2014. Methodically, the calculation of this index differs from the Global Financial Centers Index as far as the number of financial centres that are evaluated is constant and is formed as follows: 10 centres from America, 21 – from Europe, 12 – from Asia-Pacific, 2 – from Africa and Middle East. Thus, monitoring the IFCD Index does not allow to determine the changes in the regional distribution of financial centres, but clearly demonstrates changes in the competitive positions of financial centres from different regions.

The status of international financial centres makes cities more vulnerable to economic shocks. One of the most influential factors that caused the redistribution of competitive power in the international financial centres system was the global economic crisis of 2008-2009. Given this fact, and also taking into account the availability of relevant statistics, for a comparative analysis of the financial centres distribution by regions the following periods can be selected: pre-crisis period, immediately after the crisis and actual period.

To assess the degree of regional concentration of the international financial centres, it is proposed to use the regional concentration index, the Herfindahl-Hirschman index and the Linda index. The index of the international financial centres regional concentration makes it possible to identify the share of the most important financial centres that are allocated in the regions having the greatest number of the leading centres in their territory. The regional concentration index can be calculated taking into account the shares of two regions allocating the greatest number of financial centres according to the following formula (1):

$$RCR2 = \sum_{i=1}^2 S_i \quad (1)$$

where RCR2 – index of the international financial centres regional concentration;

S_i – the shares of two regions that are most saturated by the leading financial centres.

Giving a general idea of the financial centres concentration within the two leading regions, at the same time, the regional concentration index ignores the structure of financial centres distribution among the regions included in the index calculation. That is why, additionally to the index of the financial centres regional concentration, it is proposed to use the Herfindahl-Hirschman index. Calculation of the Herfindahl-Hirschman index, which takes into account the shares of all regions where the leading financial centres are located, can be carried out according to the formula (2):

$$HHI = \sum_{i=1}^n S_i^2 \quad (2)$$

where HHI – Herfindahl-Hirschman index;

S_i – the share of each region by the number of leading financial centres;

n – number of regions where leading international financial centres are located.

If the Herfindahl-Hirschman index does not exceed 0.1, the distribution of international financial centers can be considered as low concentrated. The Herfindahl-Hirschman index value in the range of 0.1 to 0.18 indicates a moderate regional concentration of financial centres. If the Herfindahl-Hirschman index exceeds the figure of 0.18, the financial centres are considered to be highly concentrated in the regional dimension.

To further analyze the differences in the distribution of financial centres between the regions allocating the greatest number of them, the usage of the Linda index can be offered. Calculation of this index for the two regions most saturated with the international financial centers can be carried out according to the formula (3):

$$IL = \frac{S_1}{S_2} \times 100\% \quad (3)$$

where IL – Linda index;

S_1 – the share of the region that is most saturated by the leading financial centres;

S_2 – the share of the region that runs second for the number of the leading financial centres.

To confirm and explain the results of the assessment of the international financial centres concentration, it is also proposed to use the indices mentioned above to analyze the regional concentration of the global financial assets components (in particular, banking assets, market capitalization of stock exchanges and official foreign exchange reserves).

Although these indices are usually used as the indicators of market concentration and tools to assess the market competition, they can be also successfully used and practically applied as tools for financial and regional studies.

Література

1. Сіденко С. Сучасні тенденції розвитку міжнародних фінансових центрів. *Міжнародна економічна політика*. 2022. № 2 (37). С. 77-92.
2. The Global Financial Centres Index. City of London, Z/Yen Group. URL: <http://www.longfinance.net/programmes/financialcentrefutures/global-financial-centres-index.html>

3. Xinhua-Dow Jones International Financial Centers Development Index. National Financial Information Center Index Research Institute, Standard & Poor's Dow Jones Index Co, 2014. 79 p.
URL: <http://www.sh.xinhuanet.com/shstatics/zhuanti2014/zsbj/en.pdf>

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СЕКЦІЯ «ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО»

Балабанова Наталя,
кандидат наук з державного управління, доцент,
в.о. завідувача кафедри економіки та міжнародних економічних відносин
Маріупольський державний університет

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ

Повномасштабна війна стала потужним дестабілізуючим чинником для зовнішньої торгівлі України, зумовивши руйнування виробничо-логістичної інфраструктури, зміну географічної та товарної структури торговельних потоків, зростання зовнішньоторговельних ризиків і посилення макрофінансової вразливості держави.

Зовнішня торгівля є однією з базових складових функціонування відкритої економіки та важливим чинником забезпечення економічної безпеки держави. Для України, економіка якої історично характеризується високим рівнем відкритості, значною експортною орієнтацією та залежністю від імпорту критично важливих товарів, стабільність зовнішньоторговельних процесів має системне значення для макрофінансової рівноваги, валютної стійкості та бюджетної спроможності.

Повномасштабна війна РФ проти України стала безпрецедентним шоком для зовнішньоторговельної системи країни. Руйнування виробничих потужностей і транспортної інфраструктури, блокування морських портів, зростання воєнних і логістичних ризиків, а також загальна невизначеність для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності призвели до різкого скорочення обсягів експорту й імпорту у 2022 році та поглиблення зовнішньоторговельних дисбалансів (*Державна служба статистики України, 2023*).

У 2023–2024 роках відбулися поступові адаптаційні процеси, пов'язані з переорієнтацією зовнішньоторговельних потоків на ринок Європейського Союзу, упровадженням автономних торговельних заходів з боку ЄС та розвитком альтернативних

логістичних маршрутів (*Міністерство економіки України, 2025; Eurostat, 2025*). У цих умовах зовнішня торгівля набула нового значення як інструмент підтримки економічної стійкості та ключовий фактор забезпечення економічної безпеки держави.

У сучасних наукових підходах економічна безпека трактується як здатність національної економіки забезпечувати стале функціонування, відтворення ресурсного потенціалу та захист від внутрішніх і зовнішніх загроз. Однією з ключових складових економічної безпеки є зовнішньоекономічна безпека, центральним елементом якої виступає зовнішня торгівля. Зовнішньоторговельні процеси впливають на економічну безпеку через формування валютних надходжень, стан платіжного балансу, доступ до критичного імпорту, рівень бюджетних доходів і забезпечення продовольчої та енергетичної безпеки. У мирний період ці взаємозв'язки мають відносно стабільний характер, однак в умовах війни вони істотно посилюються, оскільки будь-які порушення торговельних потоків швидко транслюються у макроекономічні та соціальні ризики (*Національний банк України, 2025*).

Однією з найсуттєвіших змін у зовнішній торгівлі України стала переорієнтація на ринок Європейського Союзу. Втрата або обмеження традиційних ринків збуту, ускладнення торгівлі з країнами, розташованими за межами ЄС, а також спрощення доступу до європейського ринку зумовили зростання частки ЄС у загальному обсязі зовнішньої торгівлі України. За даними Міністерства економіки України, у 2023 році частка торгівлі товарами з Європейським Союзом перевищила половину загального обсягу зовнішньої торгівлі України, а у 2024 році залишалася домінуючою (*Міністерство економіки України, 2025*). Європейська статистика також підтверджує зростання двосторонніх торговельних потоків між Україною та ЄС у воєнний період (*Eurostat, 2025*).

З одного боку, така переорієнтація сприяє поглибленню економічної інтеграції України з ЄС та підвищує передбачуваність торговельного режиму. З іншого боку, надмірна концентрація зовнішньої торгівлі на одному напрямі формує додаткові ризики з позицій економічної безпеки, зокрема чутливість до змін регуляторної політики та політичних рішень партнерів.

Війна трансформувала логістику з технічного елементу торгівлі у ключовий фактор її можливості. Блокування морських портів, руйнування транспортної інфраструктури та перевантаження західних прикордонних переходів зумовили різке зростання витрат на транспортування та зниження конкурентоспроможності українського експорту. У відповідь на ці виклики було активізовано використання альтернативних маршрутів, зокрема залізничних і автомобільних перевезень через країни ЄС, дунайських портів, а також чорноморського коридору. За оцінками Світового банку, розвиток альтернативної логістики у 2023–2024 роках

став критично важливим чинником часткового відновлення зовнішньоторговельних потоків України (*World Bank, 2025*).

Воєнні дії також вплинули на товарну структуру зовнішньої торгівлі. Скорочення промислового виробництва, пошкодження енергетичної інфраструктури та зростання витрат призвели до зменшення експорту продукції з високою енергоємністю та збереження домінуючої ролі аграрного експорту як основного джерела валютних надходжень. Така структура, з одного боку, дозволила підтримати експортний потенціал у кризових умовах, а з іншого — поглибила сировинну спрямованість зовнішньої торгівлі, що знижує її стійкість до цінових коливань на світових ринках.

Трансформація зовнішньої торгівлі безпосередньо відображається на стані платіжного балансу та валютної стабільності. За даними Національного банку України, у 2024 році дефіцит зовнішньої торгівлі товарами і послугами залишався значним, що обумовлювало високу залежність економіки від міжнародної фінансової допомоги та зовнішніх запозичень (*Національний банк України, 2025*). Зовнішня торгівля також має суттєвий вплив на фіскальну безпеку. Зміна обсягів і структури імпорту визначає надходження податку на додану вартість та митних платежів, тоді як експортні галузі формують податкову базу для бюджету в умовах скорочення внутрішнього виробництва.

Окрему роль відіграє зовнішня торгівля у забезпеченні продовольчої та енергетичної безпеки. Аграрний експорт залишається стратегічно важливим не лише для економіки України, але й для глобальної продовольчої системи, тоді як імпорт енергоносіїв і обладнання є критичним для підтримки функціонування економіки та процесів відновлення.

Повномасштабна війна зумовила глибоку трансформацію зовнішньої торгівлі України, що проявилася у зміні географічної орієнтації торговельних потоків, логістичній перебудові та структурних зрушеннях товарного експорту й імпорту. Ці процеси мають комплексний вплив на економічну безпеку держави через валютні, фіскальні, логістичні та структурні канали. Переорієнтація на ринок Європейського Союзу та розвиток альтернативних логістичних маршрутів дозволили частково компенсувати втрати від воєнного шоку, однак водночас сформували нові ризики концентрації та залежності. У цьому контексті посилення зовнішньоторговельної стійкості України має розглядатися як один із пріоритетних напрямів забезпечення економічної безпеки, що потребує поєднання торговельної, інфраструктурної та структурної економічної політики.

Література

1. Державна служба статистики України. Зовнішня торгівля України товарами у 2022 році: статистичний бюлетень. Київ, 2023. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 15.01.2026).
2. Державна служба статистики України. Зовнішня торгівля України товарами у 2023 році: статистична інформація. Київ, 2024. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 15.01.2026).
3. Міністерство економіки України. Торговельно-економічні відносини між Україною та Європейським Союзом: поточний стан та тенденції. Аналітичний бюлетень. Київ, 2025. URL: <https://www.me.gov.ua> (дата звернення: 15.01.2026).
4. Національний банк України. Платіжний баланс України за 2024 рік. Київ, 2025. URL: <https://bank.gov.ua>(дата звернення: 15.01.2026).
5. Національний банк України. Зовнішній сектор економіки України: аналітичний огляд. Київ, 2025. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення: 15.01.2026).
6. Eurostat. EU trade with Ukraine – latest developments. Luxembourg, 2025. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>(дата звернення: 15.01.2026).
7. Eurostat. Trade in goods between the EU and Ukraine in 2024. News articles. Luxembourg, 2025. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat> (дата звернення: 15.01.2026).
8. World Bank. Ukraine’s Transport and Logistics System: Recent Developments and Challenges. Washington, DC, 2025. URL: <https://www.worldbank.org> (дата звернення: 15.01.2026).

Беззубченко Ольга,
кандидат економічних наук, доцент,
кафедри економіки та міжнародних економічних відносин,
Маріупольський державний університет

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В УМОВАХ «ДЕРИЗИКУВАННЯ»

Економічна безпека Європейського Союзу в умовах політики “de-risking” є одним із ключових векторів трансформації економічної та безпекової політики ЄС у 2020-х роках. Політика зниження ризиків спрямована не на ізоляцію, а на переосмислення ступеня

залежності від зовнішніх партнерів, критичних технологій і вразливих ланцюгів постачання, поєднуючи інструменти внутрішньої, зовнішньої, торговельної та інноваційної політики [1].

Економічна безпека ЄС приймається як здатність Союзу та його держав-членів захистити стійкість економічної системи, забезпечити конкурентоспроможність, технологічний суверенітет і соціальну стабільність в умовах зовнішніх шоків і геополітичної напруги. Політика «de-risking» у цьому контексті означає цілеспрямоване зниження критичних залежностей (у технологіях, енергетиці, фінансах, сировині) через диверсифікацію партнерів, зміцнення внутрішнього ринку та розвиток власних виробничих і наукових промощій [2].

Економічна безпека ЄС приймається як здатність Союзу та його держав-членів захистити стійкість економічної системи, забезпечити конкурентоспроможність, технологічний суверенітет і соціальну стабільність в умовах зовнішніх шоків і геополітичної напруги. Політика «de-risking» у цьому контексті означає цілеспрямоване зниження критичних залежностей (у технологіях, енергетиці, фінансах, сировині) через диверсифікацію партнерів, зміцнення внутрішнього ринку та розвиток власних виробничих і наукових промощій.

ЄС розвиває економічну безпеку як комплексну політику, інтегровану в стратегії внутрішньої безпеки, цифрової трансформації ЄС, енергетичного переходу та досліджень та інновацій [3]. Документи на кшталт ProtectEU, стратегічні плани інноваційної політики й оновлених підходів до економічного управління формують рамку, де економічна безпека компенсується цілями сталого розвитку, цифрової й “зеленої” трансформації. У практичній площі політики “de-risking” проявляється в трьох ключових векторах: зменшення стратегічних залежностей (енергетика, критичні ресурси, високі технології), посилення стійкості внутрішнього ринку та захист від економічної коерції. Для цього застосовуються такі інструменти, як інвестиційні та дослідницькі програми, посилення контролю за інвестиціями та експортом у чутливих сферах, а також адаптація регуляторного середовища до нових ризиків цифрової та глобалізованої економіки.

ЄС просуває технологічний суверенітет через комбінацію промислової політики, фінансових платформ, контролю інвестицій та регулювання критичних технологій ЄС. Серед ключових груп інструментів можна виділити наступні:

- Стратегічні платформи та фінансування. Платформа STEP (Strategic Technologies for Europe Platform) акумулює понад 50 млрд євро з десятинадцятої програми ЄС (Horizon Europe, Digital Europe, InvestEU, Innovation Fund тощо) для підтримки критичних технологій і зменшення залежностей [4].

- Програми досліджень та інновацій (зокрема Horizon Europe) спрямовуються на R&D у галузях ШІ, хмарних технологій, квантових обчислень, напівпровідників та інших критичних технологій, що прямо пов’язується з цілями стратегічної автономії.

- Галузеві акти: насамперед European Chips Act – комплексний пакет для досягнення напівпровідникового суверенітету: підтримка R&D (Chips for Europe Initiative), створення «перших у ЄС» виробничих потужностей та спеціальний режим держдопомоги для фабрик-чемпіонів для розвитку власної екосистеми дизайну чіпів, пілотні лінії, фонди фінансування інновацій та залучення приватних інвестицій.

- Класифікація та пріоритизація критичних технологій. Єврокомісія визначила перелік критичних технологій для економічної безпеки та суверенітету (просунути напівпровідники, ШІ, квантові технології, біотех, космічні технології тощо) і рекомендувала поглиблені ризик-асеманти разом з державами-членами [5]. Ця класифікація використовується для підтримки таргетування, посилення контролю за експортом та інвестиціями, а також для координації національних промислових стратегій із загальноєвропейськими перевагами.

- Контроль інвестицій і експорту. У межах Пакету економічної безпеки ЄС використовує режим скринінгу вхідних ПІІ у стратегічних секторах, щоб запобігти поглинанню критичних технологічних активів ризиковими іноземними суб'єктами.

- Розробляються підходи до моніторингу та вибору контролю вихідних європейських інвестиційних компаній у чутливих технологіях за кордон, а також удосконалюється режим контролю експорту товарів подвійного призначення.

- Цифровий та правовий вимір суверенітету. Концепція digital sovereignty включає не лише власне виробництво чіпів чи хмар, а й забезпечення застосування прав ЄС у цифровому середовищі – через регулювання даних, платформи, ШІ та кібербезпеки.

Інструменти на кшталт Digital Europe Programme, щодо даних, ШІ та кібербезпеки створюють нормативну та інфраструктурну основу, в межах якого технологічного суверенітету розумітися як здатність ЄС самостійно визначати стандарти, правила й архітектуру цифрової екосистеми [6].

Внутрішній вимір економічної безпеки ЄС зосереджується на міцній стійкості економічних держав-членів, підвищеній продуктивності, інноваційній швидкості та стійкості критичної інфраструктури. Стратегія внутрішньої безпеки ЄС приділяє особливу увагу кібербезпеці, захисту критичних секторів (енергетика, транспорт, фінанси) та підвищенню здатності швидко реагувати на гібридні й кіберзагрози, які мають прямий економічний вимір. Щодо зовнішнього виміру економічної безпеки ЄС, то він проявляється у переорієнтації глобальних ланцюгів постачання, розвитку стратегічних партнерств та умовної “переконфігурації” глобалізації, а не її згортання. Співпраця з партнерами, зокрема з Україною, розглядається як спосіб одночасно посилити безпеку Союзу й сприяти формуванню нової моделі економічної безпеки сусідніх держав через макрофінансову підтримку, гармонізацію законодавства та інтеграцію ринків.

Європейські програми досліджень та інновацій на 2025–2027 роки залишають за мету розвиток технологічного суверенітету, підтримку критичних технологій і зниження негативу від вузького кола зовнішніх постачальників. Це означає зміщення акценту із суто ринкових підходів до більш активної промислової політики, де інвестиції в науку, R&D та високотехнологічне виробництво розглядаються як ядро економічної безпеки.

Попри очевидні переваги, політика “de-risking” породжує низку викликів: ризик надзвичайної фрагментації ринків, зростання регуляторного навантаження для бізнесу, ефективні торговельні напруження з ключовими глобальними партнерами. Дискусії точаться й навколо балансу між безпекою та економічною відкритістю: посилення контролю й обмеження не повинні підтримувати конкурентоспроможність і привабливість ЄС як інвестиційного та інноваційного простору.

Для України політика економічної безпеки ЄС і його підхід до “de-risking” формують орієнтир у розбудові власної моделі економічної безпеки та інтеграції до європейського економічного простору. Адаптація до їх європейських стандартів регулювання, участь у програмах співпраці та поступова інтеграція ринків створює можливість зменшити структурні вразливості, модернізувати інституційну систему та зміцнити стійкість економіки довготривалої перспективи.

Література

1. ProtectEU: Нова стратегія внутрішньої безпеки ЄС із фокусом на кібербезпеку. Електронний ресурс. URL: <https://cybersec.net.ua/statti/846-protecteu-nova-stratehiia-vnutrishnoi-bezpeky-yes-iz-fokusom-na-kiberbezpeku.html>
2. Horizon Europe strategic plan 2025-2027. Електронний ресурс. URL: <https://op.europa.eu/en/web/eu-law-and-publications/publication-detail/-/publication/6abcc8e7-e685-11ee-8b2b-01aa75ed71a1>
3. European Chair for Sustainable Development and Climate Transition. Електронний ресурс. URL: <https://www.sciencespo.fr/chair-sustainable-development/news/de-risking-european-supply-chains/>
4. Critical technologies: how the EU supports key industries. Електронний ресурс. URL: <https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20231012STO07016/critical-technologies-how-the-eu-supports-key-industries>
5. The road to EU sovereignty in critical technologies. Електронний ресурс. URL: <https://epthinktank.eu/2022/01/05/the-road-to-eu-sovereignty-in-critical-technologies/>

6. Cybersecurity of 5G networks - EU Toolbox of risk mitigating measures. Електронний ресурс. URL:<https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/cybersecurity-5g-networks-eu-toolbox-risk-mitigating-measures>

Толпежніков Роман,
доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри економіки та міжнародних економічних відносин
Маріупольський державний університет

Мінаков Олексій,
2 курс, третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти,
денна форма навчання,
ОНП «Економіка»,
Маріупольський державний університет

ВИКЛИКИ ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ПРАЦЮ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Існує критичний розрив між темпами впровадження інструментів штучного інтелекту (ШІ) в операційні та управлінські процеси підприємств та розвитком підходів до оцінювання впливу їх використання на персонал.

Аналіз сучасних досліджень засвідчує, що більшість робіт у контексті вимірювання впливу штучного інтелекту фокусуються переважно на ізольованих операційних метриках – швидкості виконання завдань і якості результатів.

Так, у польовому експерименті за участю 758 консультантів, ті, які працювали з ШІ-інструментом, виконували завдання на 25,1% швидше та демонстрували якість результатів, що була на понад 40% вищою, порівняно з групою, яка не мала доступу до ШІ [3].

В іншому дослідженні висококваліфіковані працівники у письмових завданнях виконували завдання приблизно на 40% швидше, а якість їхніх робіт зростала в середньому на 18 %, порівняно з контрольною групою, що працювала без ШІ-підтримки [5].

З'являються дослідження, які вимірюють вплив штучного інтелекту не лише на продуктивність окремих працівників, а на продуктивність команд. Експеримент за участю 776 професіоналів компанії Procter & Gamble із різних бізнес-функцій, які працювали над

реалістичними задачами з розробки продуктів, показав, що команди, які використовували штучний інтелект, завершували завдання приблизно на 12% швидше, порівняно з командами без ШІ-підтримки. Також команди, що працювали з ШІ, мали вищі середні оцінки якості рішень.

Водночас такі фрагментарні підходи до оцінювання ефектів використання ШІ є недостатніми для комплексного вимірювання його впливу на діяльність персоналу, оскільки не враховують трансформаційного характеру взаємодії «людина-ШІ» та появи якісно нових спроможностей у виконанні інтелектуальних завдань. Оцінювання лише продуктивності ігнорує той факт, що ШІ дозволяє виконувати завдання, які раніше були недосяжними через обмеженість людських ресурсів. ШІ може створювати принципово нові можливості, а не просто підсилювати існуючі процеси.

Це підтверджує експеримент за участі 480 консультантів, де учасники з доступом до штучного інтелекту змогли виконувати складні задачі з кодування і статистики, виходячи далеко за межі своїх наявних навичок. У задачі з написання Python-коду для об'єднання та очищення наборів даних їхній результат сягнув у середньому 86% від рівня професійних спеціалістів з обробки даних. Додатково зафіксовано, що консультанти виконували завдання з кодування приблизно на 10% швидше, ніж спеціалісти з аналізу даних без допомоги ШІ-інструмента [1].

Наукова новизна роботи полягає в ідентифікації та систематизації викликів оцінювання впливу ШІ на працю персоналу в чотири взаємопов'язані групи: методологічні, технічні, організаційно-поведінкові та економічні.

По-перше, методологічні виклики. Бракує консенсусу щодо стандартів, узгоджених критеріїв і метрик ефективності використання штучного інтелекту працівниками. Також в практиці складно виокремити внесок ШІ та внесок людини у кінцевий результат через інтенсивну інтерактивну спільну взаємодію. Окремою проблемою є складність калібрування показників для різних функціональних підрозділів – одні й ті ж метрики мають різне значення для різних функціональних підрозділів.

Актуальним є питання методів вимірювання – просте опитування працівників щодо використання ШІ, замість реальних замірів, може суттєво спотворювати результати. Працівники можуть надмірно оптимістично повідомляти про використання ШІ для демонстрації інноваційності.

По-друге, технічні виклики. На ринку існують сотні різних ШІ-інструментів – від ChatGPT до спеціалізованих галузевих рішень, які працюють за різними принципами, мають різні можливості та обмеження. Наприклад, виникає питання – як порівнювати ефективність

працівника, що використовує загальнодоступний ШІ-сервіс ChatGPT, з тим, хто працює з корпоративним ШІ-асистентом.

По-третє, організаційні та поведінкові виклики. Якщо порівнюється лише час, який співробітник витрачав на виконання завдання без використання ШІ та з використанням ШІ, то невідомим залишається, куди спрямовується вивільнений ресурс – для виконання нових завдань, розвитку чи відпочинку. Різні сценарії мають різне значення для організаційної ефективності та бізнес-результатів.

Крім того, різний рівень цифрової та ШІ-грамотності персоналу створює нерівні умови для порівняння. Працівник з високою ШІ-грамотністю може досягти значно кращих результатів із тим самим інструментом, ніж колега з низькою ШІ-грамотністю.

Окремим поведінковим викликом є можливий ефект когнітивної атрофії та деградації професійних навичок працівників [4]. При тривалому використанні штучного інтелекту існує загроза зниження здатності персоналу до самостійного критичного мислення та вирішення проблем без ШІ-підтримки, що створює парадокс оцінювання – короткострокове зростання продуктивності може маскувати довгострокову втрату інтелектуального потенціалу підприємства.

Нарешті, співробітники можуть сприймати відстеження їхньої роботи з ШІ як втручання в приватність і недовіру з боку керівництва. А це може призвести до спотворення даних або відмови від корпоративних ШІ-інструментів на користь «тіньових». За оцінками, до 70% використання ШІ у корпораціях відбувається через особисті, а не корпоративні акаунти.

По-четверте, економічні виклики. Інвестиції в ШІ часто вимагають авансових витрат (купівлі ліцензій на використання ШІ, організації тренінгів, розробки технологічних рішень тощо), тоді як вигоди акумулюються протягом тривалих періодів. Згідно з дослідженням [2], лише близько 5% ШІ-ініціатив досягають чітко визначеного повернення інвестицій та переходять від пілотного впровадження до масштабованого використання.

Також постає питання економічного вимірювання непрямих ефектів – прискорення навчання працівників, підвищення їхньої задоволеності роботою або зменшення когнітивного навантаження.

Запропонована систематизація викликів оцінювання впливу штучного інтелекту є підґрунтям для формування нових комплексних інструментів вимірювання. Без розуміння та врахування цих бар'єрів підприємства ризикують приймати управлінські рішення на основі фрагментарних уявлень, тобто неповної або спотвореної інформації, про реальний вплив штучного інтелекту на працю персоналу, що може призводити до помилкової оцінки як короткострокових вигод, так і довгострокових наслідків трансформації людського капіталу.

Література

1. Boston Consulting Group. GenAI increases productivity & expands capabilities. 2024. URL: <https://www.bcg.com/publications/2024/gen-ai-increases-productivity-and-expands-capabilities> (дата звернення: 15.01.2026)
2. Challapally, A., Pease, C., Raskar, R., & Chari, P. The GenAI Divide: State of AI in Business 2025 (v0.1). 2025. MIT NANDA. URL: https://mlq.ai/media/quarterly_decks/v0.1_State_of_AI_in_Business_2025_Report.pdf (дата звернення: 15.01.2026)
3. Dell'Acqua, F., McFowland III, E., Mollick, E. R., Lifshitz-Assaf, H., Kellogg, K., Rajendran, S., Kraymer, L., Candelon, F., & Lakhani, K. R. Navigating the jagged technological frontier: Field experimental evidence of the effects of AI on knowledge worker productivity and quality: Harvard Business School Technology & Operations Management Unit Working Paper No. 24-013. 2023. URL: <https://ssrn.com/abstract=4573321> (дата звернення: 15.01.2026)
4. Kosmyna, N., Hauptmann, E., Yuan, Y. T., Situ, J., Liao, X. H., Beresnitzky, A. V., ... & Maes, P. Your brain on ChatGPT: Accumulation of cognitive debt when using an AI assistant for essay writing task. 2025. URL: <https://arxiv.org/abs/2506.08872> (дата звернення: 15.01.2026)
5. Noy, S., & Zhang, W. Experimental Evidence on the Productivity Effects of Generative AI. 2023. URL: <https://www.science.org/doi/10.1126/science.adh2586> (дата звернення: 15.01.2026)

Толпежніков Роман,
доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри економіки та міжнародних економічних відносин
Маріупольський державний університет

Муравський Сергій,
2 курс, третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти,
денна форма навчання,
ОНП «Економіка»,
Маріупольський державний університет

ФРАГМЕНТАРНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ КІБЕРБЕЗПЕКОЮ ТА ЙОГО НАСЛІДКИ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Цифрова трансформація радикально змінила профіль загроз для підприємств: інформаційні системи, хмарні сервіси, віддалена робота, платформи даних і цифрові ланцюги

постачання перетворили кіберризиками на системний економічний чинник. Для бізнесу це означає, що кіберінциденти більше не є суто «ІТ-проблемою» – вони прямо впливають на фінансові результати, безперервність операцій, репутацію та конкурентні переваги. Світові тенденції підтверджують масштаб проблеми: частота кібератак у глобальній економіці відчутно зросла, а ризик значних втрат збільшується, створюючи потенціал суттєвих фінансових шоків навіть для великих організацій [3]. У контексті глобальних загроз кіберзлочинність та кібервразливість входять до групи найбільш значущих ризиків найближчого десятиліття [5], що підкреслює стратегічний характер кібербезпеки для економічної безпеки підприємств.

Разом із тим на практиці поширеним є фрагментарний підхід до управління кібербезпекою – ситуація, коли захист вибудовується як сукупність розрізнених технічних рішень і локальних заходів без узгодженої стратегії, інтеграції в корпоративне управління та систему економічної безпеки. Ознаками фрагментарності є: відокремлення кібербезпеки від загальної системи економічної безпеки та ризик-менеджменту, домінування техноцентричних інструментів над організаційними й процесними практиками, реактивність (переважання реагування «після факту» над попередженням). Емпіричною ілюстрацією масштабу фрагментації є дані про надмірну кількість засобів захисту в організаціях (десятки продуктів від десятків постачальників), що ускладнює контроль, знижує прозорість та збільшує витрати на управління безпекою [1]. У підсумку фрагментарність перетворюється на самостійну економічну проблему: створює додаткові транзакційні витрати, підвищує ймовірність інцидентів та збільшує їхні наслідки.

Економічна безпека підприємства трактується як стан захищеності ресурсів і здатності до стійкого функціонування та розвитку за умов впливу внутрішніх і зовнішніх загроз. У цифровій економіці інформаційні активи (дані, програмні середовища, цифрові процеси, інтелектуальна власність) стають ключовими ресурсами, а тому кібербезпека – необхідною умовою підтримання економічної безпеки. Міжнародні підходи наполягають на тому, що цифрова безпека має розглядатися не лише як технічний ризик, а як економічний і соціальний ризик, інтегрований у прийняття управлінських рішень. Відповідно, управління кіберризиками має бути частиною загальної системи управління ризиками підприємства, із залученням вищого керівництва та визначенням прийняттого рівня ризику [4].

Фрагментарний підхід можна визначити як несистемне управління кібербезпекою, за якого рішення щодо захисту приймаються локально (під конкретні інциденти або вимоги), без єдиної архітектури контролів, узгоджених політик, прозорої моделі відповідальності та інтеграції із бізнес-цілями. Такий підхід часто має короткострокову логіку «закрити вразливість – купити інструмент – перейти до наступної проблеми», що породжує

накопичення неузгоджених засобів. Дослідження практик «платформізацій» у кібербезпеці показує, що саме фрагментація обмежує здатність організацій ефективно протидіяти загрозам і підвищує складність керування [1].

Ключові причини поширення фрагментарності пов'язані з поєднанням організаційних і контекстних чинників. Діє інституційна інерція: історично кібербезпеку закріплюють за ІТ-функцією, а залучення вищого менеджменту та інтеграція з корпоративним управлінням залишаються недостатніми. Також, домінує техноцентрична парадигма, коли безпеку сприймають передусім як набір інструментів, а не як систему процесів, правил, відповідальності та культури. Крім того, значну роль відіграє реактивність, зумовлена дефіцитом компетенцій і ресурсів: інвестиції у захист часто здійснюються постфактум – після інцидентів, а не на основі проактивної стратегії. Наостанок, складність регуляторного та технологічного середовища і багатокomпонентність ІТ-ландшафтів спонукають до точкових рішень «під конкретну проблему», що підсилює фрагментацію.

Фрагментарне управління кібербезпекою підриває економічну безпеку через підвищення ймовірності інцидентів і зростання сукупної вартості їх наслідків. Воно збільшує прямі витрати на відновлення та правове врегулювання, а також накопичує приховані втрати, пов'язані з управлінською складністю, дублюванням інструментів і зниженням продуктивності. Дослідження вказують на зростання ризику «екстремальних» збитків від кіберінцидентів [3] і масштабні глобальні економічні втрати від кіберзагроз, причому значна частина шкоди часто проявляється як простій, відтік клієнтів і падіння доходів [2].

Розрізнені засоби захисту знижують прозорість загроз і ускладнюють координацію реагування, що подовжує час виявлення та локалізації атак і підвищує ризики зупинок операцій. На цьому тлі інтеграція й консолідація інструментів скорочують час виявлення та реагування і зменшують економічні наслідки інцидентів [1], тоді як фрагментарність дає протилежний ефект.

Фрагментарний підхід також посилює репутаційні та регуляторні ризики. Витоки даних і публічні інциденти підривають довіру, провокують штрафи та судові витрати і створюють довгостроковий тиск на ринкові позиції й вартість залучення ресурсів адже кіберінциденти також порушують довіру до підприємства [3]. У стратегічній площині фрагментарність ускладнює безпечну цифрову трансформацію, підвищує ризик компрометації інтелектуальної власності та переводить управління в режим ліквідації наслідків замість розвитку.

Системний підхід до кібербезпеки означає інтеграцію кіберризиків у системи прийняття рішень і економічну безпеку, перехід від реактивності до проактивності, стандартизацію та узгодження політик, поєднання технологічних, організаційних і кадрових заходів. Нормативно-методичним підґрунтям для такого підходу виступають міжнародні рамки та

стандарти, зокрема ISO або NIST щодо інтеграції кіберризиків в систему управління ризиками підприємства.

Фрагментарний підхід мінімізує витрати в короткостроковій перспективі, але збільшує очікувані втрати від інцидентів, послаблює прозорість і керованість, створює приховані витрати. Системний підхід потребує інституційних змін, однак зменшує складність, пришвидшує реагування та підвищує рівень економічної безпеки.

Література

1. International Business Machines (IBM) Institute for Business Value та Palo Alto Networks, 2025. Capturing the cybersecurity dividend: How security platforms generate business value. URL: <https://www.ibm.com/thought-leadership/institute-business-value/en-us/report/unified-cybersecurity-platform> (дата звернення: 18.01.2026)
2. International Business Machines (IBM) та Ponemon Institute, 2025. Cost of a Data Breach Report. URL: <https://www.ibm.com/reports/data-breach> (дата звернення: 18.01.2026)
3. International Monetary Fund, 2024. Rising Cyber Threats Pose Serious Concerns for Financial Stability. URL: <https://www.imf.org/en/blogs/articles/2024/04/09/rising-cyber-threats-pose-serious-concerns-for-financial-stability> (дата звернення: 18.01.2026)
4. Quinn, S., Chua, J., Ivy, N., Gardner, R. K., Scarfone, K., Smith, M. C., Witte, G., 2025. Integrating Cybersecurity and Enterprise Risk Management (ERM). *National Institute of Standards and Technology Interagency Report*, NIST IR 8286r1. DOI: 10.6028/NIST.IR.8286r1
5. World Economic Forum, 2023. The Global Risks Report 2023. 18th Edition. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2023.pdf (дата звернення: 18.01.2026).

Панченко Володимир,
доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин
Маріупольський державний університет

Дерев'янко Володимир,
1 курс, третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти,
денна форма навчання,
ОНП «Економіка»,
Маріупольський державний університет

МЕХАНІЗМИ ПІДТРИМКИ РЕІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНИХ КОНКУПЕРАЦІЙНИХ МЕРЕЖ

У сучасних умовах глобальної економіки країни глобальної Півночі (передусім високорозвинуті індустріальні економіки ЄС, Північної Америки та Східної Азії) стикаються з низкою серйозних викликів, пов'язаних із посиленням міжнародної конкуренції, швидкими технологічними змінами, нестабільністю ринків та ризиками надмірної залежності від зовнішніх постачальників і ресурсів. Відновлення та модернізація промислового сектору, або реіндустріалізація, стає ключовим стратегічним напрямом економічної політики, спрямованим на підвищення технологічного рівня національного виробництва, зміцнення економічної стійкості, розвиток високотехнологічних галузей та підвищення загальної конкурентоспроможності держави у світовій економіці [1, с.282].

Водночас сучасні глобальні мережі створення вартості формуються за принципом конкуперації, а саме поєднання конкуренції та кооперації між підприємствами, галузями та країнами, що дозволяє одночасно оптимізувати виробничі процеси та розширювати доступ до ринків і технологій. Ефективне включення національних виробників у такі мережі вимагає не лише модернізації промисловості, а й активного впровадження цифрових технологій, автоматизованих платформ управління, аналітики великих даних та інноваційних рішень у сфері логістики та виробництва. Це дозволяє підвищити гнучкість і адаптивність мереж, скоротити витрати та забезпечити інтеграцію у глобальні ланцюги високої доданої вартості [2].

Державна політика відіграє визначальну роль у забезпеченні ефективності процесів реіндустріалізації та інтеграції національних виробників у глобальні конкупераційні мережі. Вона передбачає комплекс цілеспрямованих заходів, спрямованих на підвищення

технологічного рівня виробництва, зміцнення економічної стійкості та конкурентоспроможності держави. До ключових механізмів реалізації цієї політики належить низка стратегічних заходів та інструментів, що забезпечують розвиток промисловості та інтеграцію національних підприємств у глобальні ланцюги створення вартості [3, с.38].

По-перше, важливим компонентом державної політики є модернізація виробничої та транспортно-логістичної інфраструктури. Це включає оновлення промислового обладнання, впровадження сучасних технологій управління виробництвом, а також розвиток транспортної, енергетичної та цифрової інфраструктури. Такі заходи дозволяють оптимізувати постачальні та логістичні ланцюги, підвищити ефективність виробничих процесів і зменшити організаційно-управлінські витрати. Крім того, модернізація інфраструктури створює умови для швидкої адаптації підприємств до змін ринкового попиту та інтеграції у глобальні конкуперативні мережі високої доданої вартості.

По-друге, важливим елементом державної політики є підготовка та розвиток людського капіталу, необхідного для реалізації процесів реіндустріалізації та розвитку високотехнологічних галузей. Це передбачає модернізацію системи освіти і професійної підготовки з урахуванням потреб сучасної промисловості, а також розвиток програм перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів. Важливого значення набуває посилення взаємодії між закладами освіти, науковими установами та бізнесом у межах практикоорієнтованого навчання. Такий підхід сприяє формуванню кваліфікованої робочої сили, здатної ефективно функціонувати в умовах цифровізації виробництва та інтеграції підприємств у глобальні конкуперативні мережі.

По-третє, ключовим інструментом є надання податкових і фінансових стимулів для високотехнологічних підприємств. Це включає податкові пільги та знижки на ресурси тощо для компаній, які впроваджують інноваційні технології або модернізують виробничі процеси, а також державне субсидування інвестицій у пріоритетні високотехнологічні сектори економіки. Подібні заходи сприяють залученню приватних інвестицій, стимулюють розвиток конкурентного середовища та підтримують експорт технологічно складної продукції, що дозволяє національним підприємствам зміцнювати свої позиції на міжнародних ринках і інтегруватися у глобальні конкуперативні мережі.

По-четверте, важливу роль відіграє державне фінансування науково-дослідних та інноваційних програм. Це охоплює підтримку наукових установ, стартапів і високотехнологічних підприємств через гранти, інвестиційні програми та партнерські проекти з університетами й дослідницькими центрами. Такі заходи спрямовані на створення нових технологій, модернізацію виробництва та інтеграцію науки і промисловості. Розвиток науково-технічної інфраструктури та дослідницьких лабораторій підвищує технологічний

потенціал національних виробників і формує умови для ефективної участі у глобальних мережах створення вартості.

Водночас важливою умовою підвищення ефективності реіндустріалізації є інституційне та організаційне стимулювання конкуперації між суб'єктами господарювання. Конкуперація як поєднання конкуренції та кооперації дозволяє підприємствам одночасно зберігати ринкову самостійність і брати участь у спільних виробничих, інноваційних та логістичних проєктах. У межах глобальних ланцюгів створення вартості такі форми взаємодії сприяють розподілу ризиків, спільному використанню технологій, знань і ресурсів, а також підвищенню швидкості впровадження інновацій. Державна підтримка розвитку кластерів, індустріальних парків, технологічних платформ і мережових форм співпраці створює сприятливі умови для формування стійких конкупераційних зв'язків та посилює інтеграцію національних підприємств у глобальні мережі високої доданої вартості [4, с.123].

Поєднання цифровізації та активної державної політики формує стійкі, технологічно розвинені та конкурентоспроможні глобальні конкупераційні мережі. Це дозволяє не лише забезпечити економічне зростання та інноваційний розвиток, а й зміцнити стратегічні позиції держави у міжнародній економіці, зменшити залежність від зовнішніх постачальників та інтегрувати національні підприємства у міжнародні виробничо-інноваційні системи.

Література

1. Панченко В., Резнікова Н. Міжнародні стратегії економічного розвитку: навчальний посібник. Київ: ФОП Білецький Р.Г., 2025. 471 с. URL: <https://repository.mu.edu.ua/jspui/handle/123456789/8516> (дата звернення: 10.01.2026)
2. Дугінець, Г., Яценко, О., & Панченко, В. Міжнародний досвід повоєнного відновлення: Тригери соціально-економічного розвитку в умовах децентралізації. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, 2022, 497-505. URL: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-328-74> (дата звернення: 12.01.2026)
3. Резнікова Н., Панченко В. Мінні поля міжнародної економічної політики: як країнам не втратити здатність до розвитку / Наталія Резнікова, Володимир Панченко. К. : *Agrop Media Груп*, 2022. 674 с. URL: <https://repository.mu.edu.ua/jspui/handle/123456789/9538> (дата звернення: 14.01.2026)
4. Резнікова Н., Панченко В. Репортажі із цивілізаційних фронтів. На передовій міжнародної економічної політики / Наталія Резнікова, Володимир Панченко. К. : *Agrop Media Груп*, 2023. 234 с URL: <https://repository.mu.edu.ua/jspui/handle/123456789/8208> (дата звернення: 15.01.2026)

СЕКЦІЯ
«ТРУДОРЕСУРСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ
В СИСТЕМІ СУЧАСНОГО РИНКУ ПРАЦІ»

Калініна Світлана,
доктор економічних наук, професор,
декан економіко-правового факультету,
Маріупольський державний університет

РОЛЬ МІГРАЦІЇ В СИСТЕМІ ТРУДОРЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРАЇН

Питання трудоворесурсного забезпечення на сьогодні визначають успішність економічного розвитку країн, місце останніх в системі світового поділу праці. Сучасний етап світогосподарського розвитку характеризується комплексними трансформаціями глобального трудоворесурсного простору: в умовах глобальних трудоворесурсних асиметрій міграційні переміщення перетворюються на вагомий чинник трудоворесурсного забезпечення, зумовлюючи провідну роль економічних важелів в системі міжнародної міграції.

Міжнародна міграція є інтегральною характеристикою глобального розвитку. За умови дієвого регулювання міграція може здійснювати значний внесок у скорочення бідності, а також покращення рівня життя як у країнах походження, так і країнах призначення мігрантів. В той же час, за наявності неефективного управління міграційними процесами, міжнародна міграція може призвести до прямих трудоворесурсних втрат в країнах походження мігрантів [1, с. 12].

Міграційна політика країн в частині імміграції, як правило, є реакцією на потреби національних ринків праці (домінуючу частину міграційних переміщень становить трудова міграція), і спрямована на досягнення кількісних показників та якісних параметрів залучення іноземної робочої сили. Особливо актуальним це є для країн, в яких вичерпано власний демографічний бонус.

Так, залучення іноземної кваліфікованої робочої сили не лише перетворюється на важіль стратегічного розвитку національних економік, а й утворює новітній міграційний феномен, який демонструють країни постійної імміграції – США, Канада, Австралія, Нова Зеландія [2], – стратегії економічного розвитку яких містять потужні заходи імміграційної

політики. Формування преференцій в рамках імміграційної політики відбувається відповідно до запитів ринку праці.

Вивчення досвіду країн постійної імміграції в частині формування міграційної політики є особливо важливим для України в контексті вирішення питань трудових ресурсного забезпечення на етапі поствоєнного відновлення, завчасного формування необхідного регуляторного базису і відповідних рамкових умов щодо залучення іноземних працівників.

Література

1. Стаканов Р.Д. Особливості міграційної політики розвинених країн світу в XXI ст. *Інвестиції: практика та досвід*. № 15. 2014. С. 11-15. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/15_2014/4.pdf (дата звернення: 27.12.2025)
2. Аналіз міграційної політики держав: орієнтири для України: аналіт. дослідження в рамках проєкту «Візія – 2033: «Збереження і розвиток трудових ресурсів України в найближче десятиліття» / С. П. Калініна С. П. Ланська, В. В. Подунай. Київ, 2024. 157 с. URL: <http://repository.mu.edu.ua/jspui/handle/123456789/6122> (дата звернення: 27.12.2025)

Ланська Світлана,
кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки праці
Маріупольський державний університет

АКТУАЛІЗАЦІЯ ВИМОГ ДО ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ І ТЕХНОЛОГІЧНИХ ЗМІН

Сучасний етап розвитку глобальної економіки характеризується стрімкою динамікою змін, що зумовлює фундаментальну трансформацію вимог до людського капіталу, зміщуючи фокус із вузькоспеціалізованих знань на когнітивну гнучкість і здатність до безперервного навчання.

Згідно з даними звіту Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), до 2030 р. трансформації зазнають близько 39% ключових навичок працівників. Хоча порівняно з 2023 р. цей показник дещо знизився (попередній прогноз становив 44%) [1, с. 32], інтенсивність змін залишається високою, що свідчить про триваючий процес адаптації бізнесу до нових технологічних реалій. Водночас у країнах з низьким і середнім рівнем доходу, а також у

держав, що перебувають у стані збройного конфлікту, темпи втрати та оновлення навичок є істотно вищими, ніж у розвинених економіках [1, с. 33].

Результати глобального опитування понад 1000 роботодавців дозволили виокремити ієрархію найбільш затребуваних навичок, до яких належать:

- *когнітивні навички*: лідером залишається *аналітичне мислення* як фундамент для розвитку – визнане пріоритетним у 70% компаній;
- *самоєфективність*: значущість навичок *стійкості, гнучкості та спритності* зростає на 17% порівняно з 2023 р. як відповідь на постійну турбулентність та швидкість змін;
- *навички соціального впливу*: найвищий приріст актуальності *лідерства та соціального впливу* (+22% порівняно з 2023 р.) свідчить про те, що роботодавці шукають не просто виконавців, а агентів змін, здатних підтримувати соціальну згуртованість команд;
- *технологічно-трансформаційні навички*: значущість компетенцій у сфері *ШІ та великих даних* зростає на 17% як прояв тренду масштабної інтеграції цифрових технологій і генеративного ШІ в бізнес-процеси.

На рис. 1 представлено рейтинг основних навичок, які визнано найбільш необхідними працівникам у 2025 р. (за результатами опитування «Future of Jobs»).

Рис. 1. Рейтинг основних навичок працівників у 2025 р. (за часткою роботодавців, які вважають зазначені навички основними для своїх працівників), % [1, с. 35]

Згідно з очікуваннями роботодавців щодо еволюції навичок протягом наступних п'яти років – до 2030 р. – прогнозується, що технологічні навички зростатимуть швидше, ніж будь-який інший тип навичок. Зокрема, *ШІ та великі дані* очолюють список як навички, значущість яких зростатиме найшвидше, за ними наступними є *мережі та кібербезпека* та *технологічна грамотність*.

Як доповнення до цих технологічних навичок, *креативне мислення* та дві соціально-емоційні установки – *стійкість*, *гнучкість* та *спритність*, а також *допитливість і навчання протягом усього життя* – також розглядаються як такі, що зростають за значущістю. До топ-10 навичок, що зростають, також входять *лідерство та соціальний вплив*, *управління талантами*, *аналітичне мислення* та *екологічне управління*, акцентуючи увагу на потребі в працівниках, які можуть керувати командами, ефективно управляти талантами й адаптуватися до питань сталості та «зелених» переходів у все більш складному та взаємопов'язаному світі.

Також респондентами було визначено й найбільш стабільні навички, до яких належать: *здібності сенсорної обробки*; *читання, письмо та математика*; *надійність та увага до деталей*; *контроль якості* та *громадянство світу*.

Таким чином, проаналізовані дані свідчать, що у найближчі роки найбільшу значущість на ринку праці матимуть інтегральні навички – системне вирішення проблем, стійкість, адаптивність та креативність, лідерство, здатність до постійного навчання та ін. – у поєднанні з технічними компетентностями. Роботодавці очікують, що працівники зможуть безперервно оновлювати та комбінувати свої знання у відповідь на технологічні та організаційні зміни, формуючи стійку професійну придатність у динамічному середовищі.

Швидка трансформація вимог створює суттєве навантаження на психоемоційний стан персоналу. За актуальними міжнародними оцінками, приблизно дві третини працівників у світі відчувають стрес через надто швидкі зміни у сфері праці, а 49% побоюються, що динаміка змін зробить їх менш компетентними порівняно з іншими [2]. Крім того, середньостатистичний працівник сьогодні переживає близько 10 запланованих організаційних трансформацій на рік, включаючи реструктуризацію, цифрові ініціативи, зміну корпоративної культури та бізнес-моделі, тоді як у 2016 р. таких трансформацій було лише дві [2]. Це демонструє безпрецедентну турбулентність організаційного середовища.

У цих умовах є очевидним, що збільшення продуктивності та впровадження нових технологій не можуть досягатися за рахунок виснаження робочої сили. Для компаній стає стратегічно важливим забезпечити баланс між гнучкістю організації та психологічною й

професійною стабільністю працівників. Тому провідні міжнародні компанії переходять до моделей управління, які водночас підтримують інноваційність бізнесу й зміцнюють відчуття безпеки, належності та передбачуваності для працівників.

Як відповідь на ці виклики на глобальному рівні формується концепція *нової стабільності*, що передбачає відмову від жорстких ієрархій на користь гнучких, але гарантованих форм організаційної підтримки. Стратегічним завданням для HR-менеджменту стає забезпечення інституційної сталості та людської стійкості у період високої динаміки змін.

Література

1. The Future of Jobs Report 2025. World Economic Forum. 2025. URL: <https://www.weforum.org/publications/the-future-of-jobs-report-2025/> (дата звернення: 25.12.2025)
2. Stagility: Creating stability for workers for organizations to move at speed. *2025 Global Human Capital Trends*. 2025. URL: <https://www.deloitte.com/us/en/insights/topics/talent/human-capital-trends.html#stagility-creating-stability> (дата звернення: 25.12.2025)

Лелюк Ольга,
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри економіки праці,
Маріупольський державний університет

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ АСПЕКТИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

У контексті сучасних трансформацій глобального економічного простору процеси цифровізації набувають пріоритетного значення як ключовий чинник інтенсифікації світогосподарського розвитку.

Цифровізація, що концептуально визначається як системний перехід до інноваційних методів акумуляції та аналітичного опрацювання масивів великих даних, генерує стратегічні можливості для людської цивілізації, виступаючи для окремих держав фундаментальною детермінантою зміцнення міжнародної конкурентоспроможності та стимулювання економічної динаміки. Це зумовлює розроблення національних цифрових стратегій, які

формують базис розбудови цифрової економіки та інформаційного суспільства, спричиняючи системні зміни в усіх сферах господарювання, зокрема у функціонуванні систем управління людськими ресурсами.

На сучасному етапі цифровізація, що характеризується розширенням електронного інформаційного середовища та впровадженням новітніх технологій, розглядається в науковому дискурсі як основний інструмент забезпечення глобального добробуту та сталого розвитку на рівні держав, народів та окремих індивідів. Саме цифрова трансформація стала каталізатором входження людства в епоху системних глобальних зрушень. Попри відсутність уніфікованого наукового підходу до дефініції «цифрова економіка», під цим терміном переважно розуміють не лише трансформацію економічних відносин, а й процес імплементації проривних інформаційних технологій та штучного інтелекту в усі сфери суспільної життєдіяльності.

Згідно з методологією Світового банку, цифрова економіка трактується як система економічних, соціальних та культурних взаємовідносин, що базуються на застосуванні цифрових інформаційно-комунікаційних технологій. У широкому розумінні вона являє собою мережеву системно-організовану структуру просторових економічних відносин, що охоплює сектори генерації та використання інформації, телекомунікації, електронний бізнес, дистанційні механізми транзакцій, електронну комерцію, а також цифрові освітні та сервісні платформи.

Довгострокова інтерналізація цифрових технологій зумовила кардинальні структурні зміни та визначила нові траєкторії розвитку глобальної економічної системи. Формування цифрової економіки є стратегічним пріоритетом для більшості країн, оскільки цей процес дозволяє досягти низки функціональних переваг: оптимізації бізнес-процесів; проєктування інноваційних продуктів і послуг на базі Internet of Things, віртуальної реальності, хмарних обчислень та штучного інтелекту; мінімізації операційних витрат шляхом автоматизації та роботизації трудових ресурсів; впровадження принципово нових бізнес-моделей, таких як однорангові системи, альтернативний банкінг, мобільні освітні додатки та індивідуалізований онлайн-таргетинг.

Зміна парадигми соціально-економічного розвитку потребує формування нових навичок та компетенцій у суб'єктів суспільних відносин. Зокрема, у країнах ЄС імplementовано десятирічну стратегію цифрового розвитку, цільові орієнтири якої передбачають: підвищення рівня зайнятості працездатного населення до 75%, нарощування інвестицій у науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР), декарбонізацію економіки (скорочення викидів парникових газів на 20%), збільшення частки відновлюваної енергетики та мінімізацію рівня бідності [1]. Вказані трансформації актуалізують потребу в адаптивності індивідів до

використання новітніх технологій у повсякденній практиці. У цьому зв'язку особливого значення набуває модернізація освітніх програм відповідно до глобальних трендів соціально-економічного життя, а також персоналізація індивідуальних траєкторій навчання, що дозволяють забезпечити високий рівень цифрової грамотності населення.

Тобто, в часи постійного розвитку нових технологій важливо бути обізнаним у кожній сфері цифрового життя. Саме задля покращення обізнаності громадян 3 березня 2021 року Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 167-р було схвалено Концепцію розвитку цифрових компетентностей до 2025 року («Концепція») [2]. Основною метою цієї Концепції є визначення пріоритетних напрямів і основних завдань з питань розвитку цифрових навичок та цифрових компетентностей, підвищення рівня цифрової грамотності населення, зокрема працездатних осіб, громадян похилого віку, малозабезпечених сімей, осіб з інвалідністю, інших вразливих груп населення, в умовах розвитку цифрової економіки та цифрового суспільства. Таким чином, визнається важливість та пріоритетність значущості цифрових компетентностей.

Відповідно до Європейської довідкової Рамки ключових компетентностей для навчання впродовж життя (2018 р.), цифрова компетентність є однією з восьми ключових компетентностей, які потрібні всім індивідуумам для особистісної реалізації та розвитку, працевлаштування, соціальної інтеграції, сталого способу життя, успішного життя в мирному суспільстві, управління здоровим способом життя та активного громадянства.

Ці ключові компетентності набуваються в перспективі освіти впродовж життя, від раннього дитинства впродовж дорослого життя, а також засобами формальної, неформальної та інформальної освіти в усіх контекстах, охоплюючи сім'ю, школу, робоче місце, соціальне оточення та інші громади.

Таким чином, для підвищення якості цифрових навичок та цифрових компетентностей населення необхідно вирішити такі пріоритетні напрями державної політики у цій сфері:

- ✓ удосконалення нормативно-правової бази у сфері цифровізації та її гармонізація з міжнародними нормами;
- ✓ розбудова інфраструктури (в тому числі фіксованої інфраструктури широкосмугового інтернету, а також мобільного Інтернету) та створення сприятливих умов для приватних ініціатив у цій сфері (запровадження податкових стимулів та пільг) [3, с. 41];
- ✓ забезпечення доступності цифрових технологій для населення;
- ✓ розвиток внутрішнього ринку виробництва, використання та споживання високих технологій, залучення інвестицій та їх спрямування для розвитку цифрових інновацій;

- ✓ фокусування уваги на проблемі кібербезпеки (особливо загострюється ця проблема з огляду на повномасштабну війну в Україні, а також зі зростанням використання технологій Blockchain (тобто вже всім відома криптовалюта));
- ✓ стимулювання розвитку науки, поєднання науки та практики в цій сфері;
- ✓ сприяння та підтримка запровадження широкомасштабної цифрової освіти, вдосконалення системи підготовки кадрів з урахуванням необхідного рівня цифрових компетенцій;
- ✓ формування цифрової культури суспільства ;
- ✓ стимулювання співробітництва з іншими країнами в сфері цифровізації, підтримка транскордонного співробітництва;
- ✓ приділення уваги проблемі фінансування процесів, залучення приватних вітчизняних та іноземних інвесторів, а також цільових коштів міжнародних організацій, які здійснюють підтримку відповідних структурних реформ.

Література

1. EU4Digital. Цифрова стратегія ЄС. URL: <https://eufordigital.eu/uk/discover-eu/eu-digital-strategy/> (дата звернення: 22.12.2025)
2. Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації : Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 167-р від 03 березня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text>(дата звернення: 22.12.2025)
3. Островий О. В. Передумови формування державної політики цифрового розвитку. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Державне управління. Том 32 (71). № 6. 2021. С. 37-43. DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2021.6/06>

Подунай Валерія,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки праці
Маріупольський державний університет

ТРАНСФОРМАЦІЯ СВІТОВОГО РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ ДИДЖИТАЛІЗАЦІЇ

Цифровізація економіки значно сприяє появі нових можливостей для здобуття знань, освоєння нових професій та підвищення кваліфікації. Водночас, як і будь-яке суспільно-економічне явище, що в більшості аспектів є прогресивним, вона поєднує в собі суперечливі

чинники, які також мають і негативні наслідки. Це проявляється у скороченні робочих місць, які втратили свою актуальність, вичерпали функціональність, а також у зміні правил найму та вимог до компетенцій, навичок і знань працівників.

Технологічні революції формують індустріальні уклади, і сьогодні основи економіки визначає четверта промислова революція, або Індустрія 4.0, яка вважається значущою індустріальною епохою. Її ключові досягнення включають робототехніку, штучний інтелект, промисловий Інтернет речей та 3D-друк. Завдяки цим цифровим технологіям з'являються нові можливості у виробництві, наприклад, виготовлення 3D-друкованих імплантованих органів.

Стимулювання нових видів економічної діяльності за допомогою цифрових технологій є ключовим для створення більшої кількості робочих місць. Цифровізація призвела до ліквідації робочих місць, де виконувалися рутинні завдання, що втратили актуальність внаслідок впровадження інновацій. Це спричиняє вивільнення робочих місць у секторі низькокваліфікованої праці. Водночас, у сфері високоінтелектуальних професій спостерігається дедалі більший і незадоволений попит на фахівців, які мають навички та компетенції для вирішення високотехнологічних завдань (рис. 1).

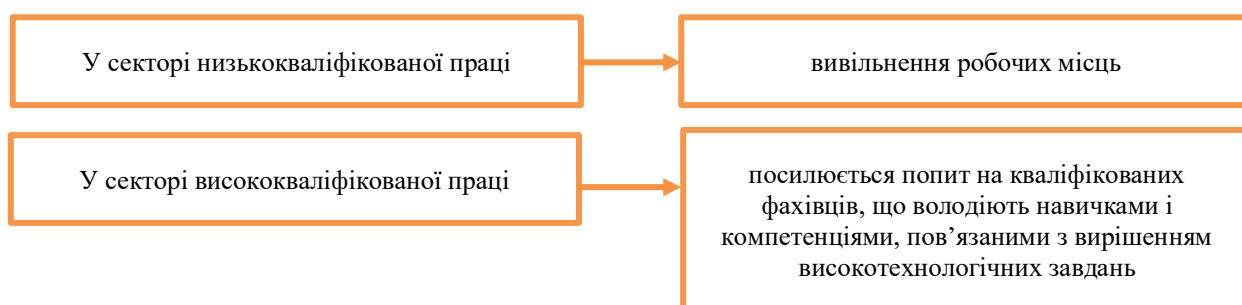

Рис. 1. Взаємозалежність обсягів робочих місць та кваліфікації праці різних секторів економіки

Таким чином, цифровізація економіки значно сприяє відкриттю нових можливостей для здобуття знань, оволодіння професіями та вдосконалення кваліфікації. Однак, як і будь-яке суспільно-економічне явище, що здебільшого є прогресивним, воно містить сукупність суперечливих чинників, які також мають негативні наслідки. Це виявляється у скороченні робочих місць, що втратили свою актуальність та функціональність, а також у зміні правил найму та вимог до компетенцій, навичок і знань працівників.

Згідно з даними [1], максимальна автоматизація прогнозується в таких секторах як Транспорт і логістика – 75%, Гірничодобувна промисловість – 68%, Готельний бізнес – 67%, Топ-менеджмент в організаціях – 65%, Будівництво – 64%, Сільське господарство, рибальство

та полювання – 64%. Найнижчий рівень автоматизації очікується в таких галузях як: Освіта – 20%, Мистецтво, розваги – 33%, Науково-технічний сектор – 36%, Нерухомість – 37%, Інформаційний сектор – 40%, Охорона здоров'я та соціальна підтримка – 41%.

Цифровізація економіки призводить до структурних змін на ринку праці, де автоматизація трансформує не лише окремі робочі місця, але й цілі функціональні підрозділи та галузі. Це спричиняє масові перетворення, в результаті яких деякі професії та сектори стають незатребуваними (табл. 1).

Спеціалісти з вузькою кваліфікацією стають ключовим активом компаній, що генерує прибуток і додану вартість, але рекрутингові агенції стикаються з труднощами в їх пошуку. Щоб залучити таких експертів, роботодавцям доведеться вдосконалювати мотиваційні програми та пропонувати вищу зарплату. Через стрімкий розвиток технологій працівникам доведеться постійно опановувати нові компетенції, що може призвести до зміни 8–10 спеціальностей протягом кар'єри.

Таблиця 1

Рівень автоматизації ряду країн і чисельність робітників, яких торкнеться автоматизація, 2025 р. [2]

Країна	Потенційна автоматизація, %	Чисельність робітників, млн. осіб
Японія	55	36,8
Індія	54	236,3
Китай	50	396,8
Україна	49	34,3
Німеччина	47	19,8
Іспанія	49	9,0
В. Британія	42	12,1
США	47	61,3
Італія	50	12,2
Канада	48	6,9

Цифрова трансформація змінює організаційну структуру компаній, розділяючи їх на два типи. Перші – це традиційні підприємства, які адаптуються до нових технологій, впроваджуючи гнучкі формати роботи (віддалена робота, мобільні офіси, коворкінги). Другі – так звані «цифрові аборигени», що виникли завдяки інноваціям і працюють за проєктним, гнучким принципом.

Ця гнучкість проявляється у зміні кількості та переміщенні робочих місць, робочого часу, організації простору, а також взаємодії між працівниками та роботодавцями. Хоча така маневреність не завжди означає більшу свободу для персоналу, вона сприяє зростанню кількості самозайнятих і фрілансерів. Водночас, Четверта промислова революція стирає межі між промисловістю та сферою послуг, роблячи традиційний поділ менш актуальним.

Однак, якщо розглядати цю проблему з точки зору ринку праці, важливо забезпечити безперервний широкосмуговий доступ до інтернету для всіх, хто шукає роботу або персонал. Крім того, слід враховувати рівень проникнення інтернету в окремих населених пунктах.

Усунення цифрової нерівності між регіонами безпосередньо впливає на зміцнення економічного суверенітету та безпеки держави. Концепція «розумного цифрового регіону» вимагає наявності кваліфікованих кадрів, здатних її реалізувати. Це означає, що економічна безпека в цифрову епоху залежить від цифрової рівності між регіонами. Важливим елементом є залучення нових фахівців, готових працювати в сучасному цифровому середовищі.

Поняття «цифрова нерівність» лише починає входити в наукову теорію, тому потребує подальших досліджень. Науковці ще не дійшли згоди щодо того, як цифровізація впливає на структурні проблеми ринку праці – погіршує їх чи покращує. На поточні та майбутні показники ринку праці впливає багато чинників, серед яких ключову роль відіграють конкурентоспроможність національної економіки та її суверенітет. Різноманітні довгострокові тенденції також слід враховувати.

У цифровій економіці, попри нові можливості для працевлаштування, спостерігаються і негативні наслідки. Вона призводить до скорочення звичних робочих місць у великих секторах. Зокрема, у кредитно-банківських установах впровадження інноваційних технологій та автоматизація процесів змушують працівників первинної ланки залишати свої позиції та проходити перекваліфікацію [3].

Цифрова трансформація призводить до заміни особистого обслуговування клієнтів автоматизованими системами. Ця тенденція впливає як на низько-, так і на висококваліфіковані професії. Історично технічний прогрес сприяв зростанню продуктивності, що, у свою чергу, знижувало ціни та підвищувало попит, компенсуючи початкові скорочення робочих місць. Однак цей процес є тривалим і створює ризик довготривалого безробіття та втрати доходу для деяких працівників.

Література

1. Candi M., Beltagui A. Effective use of 3D printing in the innovation process. *Technovation*. 2023. P. 63-73.

2. The autonomous way to Industry 4.0. *Ifr.org*. URL: <https://ifr.org/case-studies/servicerobots/the-autonomous-way-to-industry-4.0> (дата звернення: 15.12.2025)

3. Соболев В. М., Мусіюк І. О. Тенденції зайнятості в умовах цифрової економіки. *Бізнес Інформ*. 2020. № 10. С. 143-148. URL: <https://oaji.net/articles/2020/727-1608555322.pdf> (дата звернення: 15.12.2025).

Тахтарова Клавдія,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки праці,
Маріупольський державний університет

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ІМПЕРАТИВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА НОРМУВАННЯ ПРАЦІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ДИСКРЕТНОСТІ ЕНЕРГОПОСТАЧАННЯ

Умови повномасштабної війни та хронічної енергетичної нестабільності в Україні зумовили глибокі трансформації соціально-трудової сфери. Порушення виробничих процесів, вимушена релокація підприємств і працівників, поширення дистанційних та гібридних форм зайнятості, а також регулярні блекаути істотно вплинули на організацію праці та можливості її нормування. Правове поле організації праці в умовах агресії суттєво трансформувалося з прийняттям Закону України № 2136-IX (зі змінами згідно № 2352-IX), який надав роботодавцям право збільшувати тривалість робочого часу на об'єктах критичної інфраструктури до 60 годин на тиждень та самостійно визначати режими роботи, що створює нові умови для нормування трудових процесів [1].

В умовах повітряних тривог та дискретності енергопостачання класичні моделі організації праці демонструють низьку адаптивність. Тому потреба у радикальному переосмисленні методичних засад нормування праці зумовлена необхідністю збереження продуктивності та життєздатності HRM-систем в умовах фрагментарного робочого часу та високої безпекової невизначеності.

Для теорії та практики управління персоналом і економіки праці особливого значення набуває наукове осмислення змін у системі організації та нормування праці, оскільки саме ці елементи визначають раціональність використання трудового потенціалу, рівень

продуктивності праці, обґрунтованість оплати праці та соціальну стійкість трудових колективів.

Сучасна криза нормування праці в Україні має глибоке коріння та обтяжена системними проблемами, що накопичувалися десятиліттями. Як зазначають О.М. Коваленко, О.В. Станіславик, К.О. Танащук, ринкова трансформація зумовила самоусунення держави від регулювання трудових процесів, що призвело до деградації нормативної бази та розриву зв'язків між наукою і практикою. Відсутність галузевого моніторингу та фундаментальних досліджень унеможлиблює розробку прогресивних норм, адаптованих до сучасних умов господарювання [2]. Цей методичний вакуум став особливо відчутним із початком блекаутів, коли підприємства зіткнулися з неможливістю використання застарілих нормативів у динамічно змінному середовищі.

У відповідь на ці виклики, як підкреслює К.В. Шапаренко, «зміни, які відбуваються в економіці, вимагають нового погляду на суть і призначення норм праці з позиції системного підходу [3]». В умовах війни системність полягає у розгляді нормування не лише як інструменту контролю інтенсивності праці, а як механізму забезпечення резильєнтності (стійкості) організації. З огляду на це, сучасна парадигма управління персоналом в Україні має розв'язати наступні фундаментальні науково-методичні виклики:

1. *Ерозія класичних трудових норм.* В умовах нестабільності часовий фонд працівника стає фрагментарним. Традиційний хронометраж втрачає сенс, оскільки інтенсивність праці тепер залежить не стільки від фізіологічних можливостей людини, скільки від графіків енергопостачання та наявності зв'язку. Виникає потреба переходу від норм часу до «адаптивних нормативів результативності», де акцент зміщується з процесу (кількість годин) на фінальний КРІ.

2. *Децентралізація та гібридизація робочих місць.* Дискретності енергопостачання прискорили перехід до моделі «робоче місце там, де є живлення». Це породжує складну методичну проблему оцінки продуктивності дистанційних працівників, чий робочий ритм стає асинхронним. Управління персоналом має трансформуватися в управління «результатами очікування», де норми виробітку коригуються на коефіцієнт «енергетичної доступності», а часові норми дедалі частіше замінюються нормами виробітку або результату. Це змінює економічний зміст нормування праці, перетворюючи його з інструменту контролю часу на інструмент управління результативністю.

3. *Психофізіологічне перевантаження та безпекова складова.* Традиційне нормування враховує умови середовища (освітлення, шум), проте в умовах війни критичним стає чинник хронічного стресу та роботи в укриттях. З наукової точки зору, необхідно

переглянути мікроелементні норми праці, збільшуючи час на психологічне розвантаження, що є обов'язковим для збереження працездатності в екстремальних умовах.

4. *Формалізація норм праці без реального регуляторного впливу* - це ситуація, коли підприємства офіційно декларують застарілі або нереалістичні стандарти лише для документальної звітності, не враховуючи фактичні умови війни та блекаутів. Це призводить до методичного розриву, де юридично закріплені норми існують паралельно з реальним робочим процесом, не виконуючи своєї головної функції – ефективного управління трудовими витратами та ресурсами.

Незважаючи на складність ситуації, інструментарій нормування залишається фундаментальним засобом оптимізації та виживання бізнесу. Українські вчені стверджують: «Методи вивчення витрат робочого часу, вживані в нормуванні, дозволяють виявляти недоліки в організації виробництва та використанні резервів, з тим щоб надалі розробити заходи по оптимізації використання робочого часу та раціоналізації виконання трудових операцій [4]». В умовах енергодефіциту цей підхід набуває нового значення: вивчення «мікропауз» та вимушених простоїв дозволяє формувати «енергоадаптивні» графіки праці, де найбільш інтелектуально- або енергоємні завдання виконуються у періоди максимальної стабільності інфраструктури.

Реалізація стратегії виходу з методичної кризи для сучасного HRM-менеджменту полягає у впровадженні наступних інновацій:

- *реінжиніринг трудових процесів* через поділ завдань на малі автономні модулі (мікронормування), що дозволяє працівнику завершувати логічні етапи роботи в межах коротких вікон енергодоступності та враховує безпекову ситуацію;

- *перехід до управління за результатами*, де акцент зміщується з процесуального контролю часу на якість, повноту та своєчасність виконання цільових показників.

- *диференціація норм праці залежно від форми зайнятості та рівня автономності працівника*, що передбачає розробку персоналізованих стандартів виробітку для дистанційної та гібридної моделей роботи з урахуванням наявності незалежних джерел енергоживлення та стабільності зв'язку;

- *соціально-психологічна корекція норм*, що передбачає інтеграцію «коефіцієнта стресогенності» та врахування когнітивного навантаження під час роботи в екстремальних умовах (в укриттях, при обмеженому освітленні тощо) та поєднання із системами мотивації, що підтримують залученість персоналу в умовах стресу;

- *використання цифрових інструментів управління працею*, зокрема систем обліку виконаних завдань і результатів.

Для управління персоналом такі підходи дозволяють зберегти баланс між ефективністю праці та гуманізацією трудових відносин у кризових умовах.

Отже, організація праці в умовах воєнно-енергетичної кризи потребує відмови від спрощених адміністративних підходів на користь *моделі резильєнтності* (стійкості). Науково-методичним виходом є перехід до моделі «управління за відхиленнями», де нормативи є динамічними та залежать від поточного рівня безпекової та енергетичної інфраструктури. Системний підхід до нормування має базуватися на гнучкості процесів, пріоритеті кінцевого результату та психофізіологічній безпеці персоналу. Подолання методичної деградації нормативної бази та впровадження адаптивного нормування є запорукою не лише економічної ефективності бізнесу, а й необхідною умовою для збереження та повоєнного відновлення людського капіталу України.

Література

1. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (№ 2136-IX). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 28.12.2025).
2. Коваленко О. М., Станіславик О. В., Танащук К. О. Сучасні аспекти нормування праці управлінського персоналу на промислових підприємствах та в наукових організаціях. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*, 2018. Вип. 1 (34). DOI: [https://doi.org/10.32515/2663-1636.2018.1\(34\).83-97](https://doi.org/10.32515/2663-1636.2018.1(34).83-97)
3. Шапаренко К. В. Роль нормування праці та напрями його вдосконалення. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/07/118.pdf> (дата звернення: 28.12.2025).
4. Кифяк В. І., Тодорюк С. І., Борис Р. Р. Імплементация сучасних підходів нормування робочого часу на підприємствах. *Ефективна економіка*. 2020. № 1. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.1.50

СЕКЦІЯ
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ
ДОКТРИНИ ТА ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИКИ»

Григор'єва Вікторія,
кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри права
Маріупольський державний університет

ЯКІСТЬ СУДОВОГО РІШЕННЯ У КОНТЕКСТІ РОЗУМІННЯ ПРИНЦИПУ
ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Принцип процесуальної справедливості посідає центральне місце у сучасному розумінні права на справедливий суд та безпосередньо пов'язується з якістю судового рішення як фінального результату здійснення правосуддя. У сучасній правовій доктрині та судовій практиці якість судового рішення дедалі рідше ототожнюється виключно з його формальною законністю чи відповідністю процесуальним вимогам. Натомість вона розглядається як комплексна характеристика, що охоплює обґрунтованість, вмотивованість, аргументованість і здатність судового рішення забезпечити довіру сторін до судового розгляду та його результатів.

Актуальність проблеми якості судового рішення зумовлена, з одного боку, зростанням ролі судової влади у захисті прав людини, а з іншого – підвищеними очікуваннями суспільства щодо справедливості та передбачуваності судових рішень. Саме через мотивувальну частину судового рішення реалізується право особи бути почутою, оскільки вона дозволяє зрозуміти логіку судового міркування та переконатися, що суд не обмежився формальним застосуванням норм права.

Питання обґрунтованості судового рішення неодноразово досліджувалося автором. Зокрема, досліджено питання: аргументації у системі вимог, що висуваються до судового рішення, забезпечуючи логічний зв'язок між установленими обставинами справи, доказами та правовими висновками суду [8; 10]; важливості вмотивованості судового рішення як ключового індикатора його якості та передумови стабільності судових [11], дотримання належного мотивування, аргументованості судових висновків і здатність рішення забезпечити довіру сторін до судового розгляду, так як крізь мотивоване судове рішення реалізується право особи бути почутою та отримати зрозуміле пояснення причин ухваленого судом висновку [9].

На міжгалузевому рівні послідовно обґрунтовується, що законність і обґрунтованість судового рішення мають нерозривний зв'язок із його належним мотивуванням, оскільки саме мотивувальна частина забезпечує реалізацію засад справедливості, процесуальної справедливості та довіру до судового рішення як акту правосуддя [12, 15].

У національній науковій доктрині проблема якості судового рішення активно досліджується у межах цивільного, господарського та адміністративного процесів. У цивільному судочинстві якість судового рішення аналізується насамперед крізь призму принципів процесуального права. Так, у працях Д. О. Шкаровського обґрунтовано, що вмотивованість судового рішення є похідною від принципів змагальності та диспозитивності, оскільки суд зобов'язаний не лише встановити фактичні обставини справи, а й продемонструвати, яким чином доводи сторін були оцінені у процесі формування правового висновку [17; 18]. У цьому контексті якість судового рішення прямо впливає на сприйняття сторонами судового розгляду як справедливого.

У господарському судочинстві дослідження якості судового рішення набуло більш системного характеру. У дисертаційній роботі Д. Л. Черкеза вмотивованість судового рішення розглядається як самостійна процесуальна вимога, недотримання якої призводить до втрати стабільності судового акта та підвищує ризик його скасування в апеляційному чи касаційному порядку [16]. Подібної позиції дотримується й І. А. Бутирська, яка наголошує, що належне мотивування рішень господарських судів є передумовою правової визначеності та передбачуваності судової практики [7]. Таким чином, у господарському процесі якість судового рішення безпосередньо пов'язується з ефективністю судового захисту економічних прав.

В адміністративному судочинстві якість судового рішення розглядається у тісному зв'язку з принципом верховенства права та ефективністю судового контролю за діяльністю суб'єктів владних повноважень. Аналіз практики та наукових досліджень свідчить, що саме мотивованість судового рішення виступає ключовою гарантією балансу між дискрецією публічної адміністрації та судовим втручанням [4, 5]. Неналежне мотивування або формальний підхід до оцінки аргументів сторін у таких спорах розцінюється як істотний недолік якості судового рішення.

Водночас для поглиблення розуміння цієї проблематики важливим є звернення до англійської правової доктрини. У праві Великої Британії якість судового рішення традиційно розглядається у контексті процесуальної справедливості через обов'язок суду наводити мотиви рішення (*duty to give reasons*). Англійські науковці наголошують, що мотивування судового рішення виконує не лише процесуальну, а й легітимаційну функцію, оскільки дозволяє сторонам і суспільству переконатися у справедливості судового розгляду [3].

Так, Т. Бінгем у праці *The Rule of Law* зазначає, що відсутність зрозумілих і переконливих причин судового рішення підриває довіру до судової влади та суперечить самій ідеї верховенства права [1]. М. Елліотт і Р. Томас підкреслюють, що якість судового рішення визначається не обсягом мотивувальної частини, а її достатністю для пояснення, чому суд дійшов відповідних висновків, і для забезпечення ефективного апеляційного контролю [2].

Зазначені доктринальні підходи отримали подальший розвиток у практиці Верховний Суд, який послідовно пов'язує якість судового рішення з реалізацією принципу процесуальної справедливості. У своїх висновках Верховний Суд наголошує, що справедливий судовий розгляд не може зводитися до формального дотримання процесуальних норм, а передбачає ухвалення такого рішення, яке є достатньо вмотивованим і дозволяє сторонам зрозуміти причини судових висновків.

Показовою у цьому контексті є постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справі № 521/8157/21, у якій Суд зазначив, що формальне відтворення норм права без розкриття логіки їх застосування до встановлених обставин не відповідає стандартам процесуальної справедливості. Верховний Суд підкреслив, що суд не зобов'язаний відповідати на кожен аргумент сторін, однак має надати мотивовану відповідь щодо вирішальних доводів, які впливають на результат розгляду справи [14].

Аналогічні підходи простежуються у практиці Касаційного господарського та Касаційного адміністративного судів, де якість судового рішення пов'язується з логічною послідовністю мотивів, належною оцінкою доказів і можливістю ефективного апеляційного чи касаційного перегляду [5; 13]. У такий спосіб Верховний Суд фактично формує стандарт якості судового рішення як практичний вияв принципу процесуальної справедливості.

Отже, сучасна доктрина та судова практика дозволяє дійти висновку, що якість судового рішення у контексті процесуальної справедливості є універсальною міжгалузєвою категорією. Вмотивованість судового рішення демонструє здатність судового рішення продемонструвати логіку судового міркування, належну оцінку аргументів сторін і переконливість правових висновків. Саме така якість судового рішення забезпечує реальне, а не формальне, здійснення принципу процесуальної справедливості та зміцнює довіру до судової влади.

Література

1. Bingham T. *The Rule of Law*. London : Penguin Books, 2011. 213 p. <https://doi.org/10.1017/S1574019611300077>
2. Elliott M., Thomas R. *Public Law*. 4th ed. Oxford : Oxford University Press, 2020. 930 p. <https://doi.org/10.1093/he/9780198836742.001.0001>

3. Judicial College (UK). *Judicial Writing Guide*. London, 2022. URL: <https://www.judiciary.uk/publications/judicial-writing-guide/>
4. Адміністративно-судове процесуальне право України : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Пасенюка. Київ : Юрінком Інтер, 2024. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/20250/3/p_ASPPU-2024.pdf
5. Берназюк Я. Мотивованість (обґрунтованість) судового рішення як одна з основних вимог до якості судового рішення (правосуддя) https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/presentation_bernaziuk_motive.pdf;
6. Бобкова А.Г., Захарченко А.М. Особливості судового рішення у господарському судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. URL: http://lsej.org.ua/10_2022/205.pdf
7. Бутирська І. А. Вмотивованість судових рішень господарських судів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. URL: https://legalnovels.in.ua/journal/19_2023/53.pdf
8. Григор'єва В. В. Аргументація судового рішення як умова забезпечення його стабільності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 2. URL: http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/2_2018.pdf
9. Григор'єва В. В. Деякі міркування щодо обґрунтованості та вмотивованості судового рішення. *Тези доповіді*. Маріупольський державний університет. URL: <https://repository.mu.edu.ua/jspui/handle/123456789/8597>
10. Григор'єва В. В. Правовий режим судового рішення у господарському процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 Господарське право, господарсько-процесуальне право / В. В. Григор'єва ; Ін-т економіко-правових дослідж. НАН України. Донецьк, 2009. 18с. URL <http://repository.mu.edu.ua/jspui/handle/123456789/8597>;
11. Григор'єва В. В., Авдєєв О. В. Належна мотивація як показник якісного рішення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 302–306. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2021/75.pdf
12. Завальнюк І. В. Законність та обґрунтованість судового рішення як гарантії засад справедливості. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2021. Вип. 10. URL: <https://journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-law/article/view/999>
13. Кібенко О. Стандарти написання судового рішення (касаційна інстанція). Навчально-методичні матеріали Верховного Суду. Київ, 2024. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_standart_napus_syd_rish2024.pdf

14. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справі № 521/8157/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132789336>
15. Скляренко І., Соболев Є. Належне мотивування судового рішення у судовій справі як гарантія його правосудності. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. № 2 (34). URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/apl/article/download/1620/1677/3276>.
16. Черкез Д. Л. Вмотивованість судового рішення у господарському судочинстві : дис. ... д-ра філософії за спец. 081 «Право». Кропивницький : Донецький державний університет внутрішніх справ, 2023. 277 с. URL: <https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/10/dysertacziya-cherkez-d.l.pdf>
17. Шкаровський Д. О. Взаємозв'язок аргументації та вмотивованості судового рішення у цивільному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 76. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/download/342327/330148>
18. Шкаровський Д. О. Вплив принципів цивільного судочинства на вмотивованість судового рішення у цивільному судочинстві. *Актуальні проблеми правознавства*. 2024. № 4. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/12/49.pdf>

Камардіна Юлія,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права,
Маріупольський державний університет

ЦИФРОВА НЕРІВНІСТЬ ЯК ПЕРЕШКОДА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ УЧАСТІ В МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ

У сучасному публічному управлінні цифрові технології відіграють ключову роль у забезпеченні доступу громадян до інформації та участі у процесах прийняття рішень на місцевому рівні. Електронні сервіси, включно з платформами електронних петицій, онлайн-консультаціями та цифровими інструментами для участі у бюджетах громад, сприяють підвищенню відкритості органів місцевого самоврядування та забезпечують механізми прямого зв'язку між громадянами і владою. Однак разом із розширенням цих можливостей постає серйозна проблема цифрової нерівності, яка проявляється як суттєва перешкода реалізації принципу рівності участі громадян у місцевому самоврядуванні. Під цифровою нерівністю розуміють розрив у доступі, використанні та сприйнятті інформаційно-комунікаційних технологій серед різних соціальних груп населення, що пов'язано з

економічними, соціальними, освітніми та інфраструктурними факторами. Загальна цифрова нерівність сьогодні є глобальною соціально-політичною проблемою, яку вчені розглядають як ключовий бар'єр для ефективного впровадження електронного урядування та демократичної участі [1].

Цифровий розрив означає не лише технічний дефіцит – відсутність доступу до інтернету або сучасних пристроїв, але і недостатню цифрову грамотність, що обмежує здатність окремих верств населення використовувати електронні сервіси для громадської участі [2]. Наслідком цього розриву є асиметрія участі: заможні, молоді та технічно підковані громадяни отримують перевагу в доступі до цифрових платформ, тоді як літні люди, малозабезпечені, мешканці сільської місцевості або люди з інвалідністю частіше опиняються поза межами цих можливостей. Така асиметрія підриває демократичні засади місцевого самоврядування, оскільки нерівномірний доступ до інструментів участі призводить до нерівного впливу на рішення органів місцевої влади.

Аналіз наукової літератури та практичного досвіду свідчить, що цифрова нерівність проявляється на кількох рівнях. Перший рівень – інфраструктурний: у багатьох регіонах України, особливо в сільській місцевості, відсутній стабільний доступ до ширококутового інтернету, що обмежує можливість користуватися електронними сервісами. Такий дефіцит інфраструктури прямо впливає на можливості громадян брати участь у електронних формах демократії, створюючи нерівні умови доступу до публічних послуг. Другий рівень – освітній: цифрові сервіси ефективні лише тоді, коли громадяни мають достатній рівень цифрової грамотності, щоб орієнтуватися у платформах, приймати участь у петиціях, голосувати онлайн або брати участь в електронних консультаціях. Відсутність таких навичок серед значної частини населення є перешкодою для повноцінної участі, оскільки технології без належної підтримки та навчання фактично залишають частину громадян поза процесом. Третій рівень – економічний: придбання техніки, підтримання інтернет-підключення та освоєння цифрових інструментів часто пов'язані зі значними витратами, що є важким тягарем для малозабезпечених груп населення і поглиблює розрив у можливостях.

Важливо підкреслити, що цифрова нерівність має соціально-політичні наслідки, які виходять за межі технічних бар'єрів. Соціологи зазначають, що розрив у доступі до цифрових ресурсів здатен поглиблювати існуючі соціальні та політичні нерівності [3], оскільки ті, хто не може ефективно брати участь у електронних формах громадської участі, водночас втрачають можливість впливати на прийняття рішень, які безпосередньо стосуються їхніх інтересів. Це, у свою чергу, створює ризик делегітимізації місцевих органів влади, які під час впровадження електронних сервісів можуть невинувато зосереджуватися на цифрових

інструментах, нехтуючи при цьому потребами тих, хто не має доступу або не володіє потрібними навичками.

Теоретично цифрова нерівність може бути розглянута як структурний бар'єр демократичної участі [4], який автоматично створює «цифрових переможців» і «цифрових переможених» у системі електронної демократії. На міжнародному рівні дослідження показують, що навіть у країнах Європейського Союзу існують значні регіональні нерівності у доступі до цифрових інструментів, що потребує комплексних політик для їх подолання. Подібні висновки релевантні і для України, де цифрова трансформація, з одного боку, відкриває нові перспективи для участі громадян у публічній політиці, а з іншого — виявляє нерівності, що потребують окремих політичних заходів.

Враховуючи ці проблеми, перспективи подолання цифрової нерівності безпосередньо пов'язані з комплексною політикою цифрової інклюзії. Це включає розвиток доступної цифрової інфраструктури (широкосмуговий інтернет в усіх населених пунктах), інвестиції в освітні програми щодо розвитку цифрової грамотності серед усіх вікових та соціальних груп, а також створення підтримуючих сервісів, які забезпечують легкий та інтуїтивно зрозумілий доступ до електронних платформ участі. Політики цифрової інклюзії також повинні включати механізми адаптації інтерфейсів, доступних мов та форм комунікації, щоб враховувати потреби людей з інвалідністю та літніх громадян, для яких традиційні цифрові сервіси можуть бути недоступними без спеціальних адаптацій.

Крім того, важливо розглядати цифрову нерівність не лише як технічну проблему, а як право на участь, яке потребує правового забезпечення. Правові механізми, що гарантують доступ до електронних сервісів та захист цифрових прав громадян у сфері місцевого самоврядування, повинні доповнювати технічні та соціальні ініціативи. Наприклад, науковці вказують на необхідність гармонізації законодавства щодо цифрових прав з муніципальними стандартами участі, що сприятиме більш рівномірному доступу всіх громадян до процесів ухвалення рішень [5].

Таким чином, цифрова нерівність є комплексною проблемою, що включає технічні, соціальні та політичні бар'єри, які перешкоджають реалізації принципу рівності участі громадян у місцевому самоврядуванні. Подолання цієї нерівності вимагає інтегрованого підходу, який поєднує розвиток інфраструктури, освіти, інклюзивні правові механізми та політики соціальної підтримки. У перспективі тільки всебічний підхід може забезпечити реальну рівність можливостей участі для всіх категорій населення, що є основою для функціонування демократичного, інклюзивного та справедливого місцевого самоврядування.

Література

1. Миськевич Т. Цифрова нерівність у сучасному суспільстві: український вимір світових тенденцій. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2019. Вип. 3. С. 87-107. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003398> URL: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.3.2019.169673> (дата звернення: 15.12.2025).
2. Бородін Є., Піскоха Н., Демошенко Г. «Проблеми та переваги цифровізації місцевого самоврядування». *Аспекти публічного управління*. 2021. Т.9. № 4. С. 95-103. URL: <file:///C:/Users/oserd/Downloads/892-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-1321-1-10-20211028.pdf>. (дата звернення: 15.12.2025).
3. Саволайнен, І.П., Філіпенко, Л.В., Колеватов, О.О. Соціальні наслідки цифрової нерівності в українському суспільстві в контексті глобалізації. *Вісник гуманітарних наук*, 2025, (6). URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15126266> (дата звернення: 15.12.2025).
4. Теоретико-методологічні аспекти публічного управління та адміністрування [Електронний ресурс]: монографія / Н. Л. Гавкалова, Г. М. Шумська, В. І. Мельник та ін. ; за заг. ред. д-ра екон. наук, професора Н. Л. Гавкалової. – Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2021. 245 с.
5. Давидова І.В., Токарева В.О. Цифрова нерівність. Цифрова нерівність і право на доступ до інтернету. *Юридичний вісник*. 2024. № 6. С. 68-75. URL: http://www.yurvisnyk.in.ua/v6_2024/10.pdf (дата звернення: 15.12.2025).

Князькова Любов,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права
Маріупольський державний університет

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ПРАЦІВНИКІВ: ОСНОВНІ ЧИННИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ

Проблеми соціального захисту працівників у сучасній науковій думці розглядається як багатовимірне явище, що поєднує теоретико-методологічні, правові та соціально-економічні аспекти. Історичний розвиток підходів до соціального захисту відображає перехід від моделі державного патерналізму до комплексних систем соціальної політики й соціального страхування, де важливу роль відіграють інститути соціального партнерства та нормативно-правове регулювання. У вітчизняній літературі цю трансформацію простежують у контексті

переходу України до ринкової економіки, адаптації національних інститутів до міжнародних стандартів і потреби формування нових механізмів гарантування прав працівників [2, с. 93].

У контексті трудового права, зокрема для окремих категорій працівників (наприклад, правоохоронців), поняття «соціальний захист» набуває спеціалізованих рис. Як показують О. Й. Хомин і О. І. Бутрин, соціальний захист таких працівників передбачає не лише стандартні соціальні гарантії, але й специфічні пільги, компенсації, правове й матеріальне забезпечення, що враховує характер їхньої праці [4, с. 133].

Загальна структура системи соціального захисту працівників, як правило, включає такі елементи:

- правове забезпечення – нормативно-правові акти, які гарантують права та соціальні гарантії працівникам;
- соціально-страхові та соціально-забезпечувальні механізми (пенсійне страхування, соціальні виплати, допомоги, пільги, компенсації, соціальні гарантії);
- соціальні послуги та соціальна підтримка (медичне, соціальне обслуговування, реабілітація, охорона праці, соціальні програми для вразливих груп працівників);
- інституційні та організаційні механізми – держава, соціальні партнери, роботодавці, об'єднання працівників (профспілки), соціальні фонди;
- гарантії прав і соціальна безпека – правова, економічна, соціальна стабільність, можливість реалізації трудових прав, доступ до соціальних благ.

Ці елементи узгоджуються у єдину систему, яка функціонує в рамках соціальної політики держави, регулювання трудових правовідносин та соціального забезпечення. Таку інтегровану модель підтримує Б. О. Язлюк та О. Є. Фурман, які розглядають соціальну відповідальність суб'єктів господарювання як невід'ємну складову системи соціального та економічного захисту працівників [8, с. 46].

Структурна організація системи соціального захисту є ключовим інституційним чинником ефективності соціального захисту працівників. Ефективна система потребує чіткої, багаторівневої інституційної структури, що охоплює державні, регіональні та місцеві органи влади, соціальні фонди, служби зайнятості та контролюючі інституції. Як зазначають С. Клочко та І. Іонова, основу соціально-трудова відносин становить налагоджена система взаємовідносин між роботодавцями, працівниками та державними структурами, що забезпечує належні умови праці, соціальні гарантії, захист прав та оперативне реагування на порушення [1, с. 207]. При цьому фрагментарна або недостатньо координаційна робота інституцій призводить до утворення «прогалин» у соціальному захисті, через що окремі категорії працівників опиняються за межами дієвої підтримки.

Управління та адміністрування соціальної політики мають здійснюватися на основі гнучких механізмів, здатних адаптуватися до змін у суспільно-економічному контексті, зокрема кризових ситуацій, воєнного стану, демографічних змін та трудової міграції. Дослідження «Management of social security and labor resources» підкреслює, що сучасна система управління соціальним захистом в Україні потребує модернізації з урахуванням викликів воєнного стану та децентралізації, щоб забезпечити захист базових інтересів населення [3].

Стабільність фінансування та ресурсна база системи соціального захисту виступають не менш важливими чинниками її ефективності. Соціальний захист неможливий без належного забезпечення бюджетними коштами, ресурсами страхових фондів та відрахуваннями роботодавців. Аналіз фінансування соціального захисту населення в Україні показує, що стабільне фінансування є передумовою своєчасних соціальних виплат, страхових компенсацій, пенсій та інших соціальних допомог [6, с. 81]. Недостатнє або нестабільне фінансування призводить до затримок, неповних виплат та обмеженого охоплення соціальними гарантіями.

Інституційна гарантія прав, контроль та відповідальність є критично важливими для реалізації соціального захисту на практиці. Дослідження щодо реформування системи соціального страхування від нещасних випадків та професійних захворювань зазначають, що без належної організаційно-правової бази функціональність цих механізмів обмежена [7, с. 223].

Важливим аспектом інституційної ефективності є інформаційне забезпечення та забезпечення соціальної і трудової інклюзії. Для реалізації принципів гендерної та соціальної рівності законодавство та практика повинні враховувати особливості різних груп працівників, зокрема забезпечення рівності винагороди за рівноцінну працю, права осіб з інвалідністю та вразливих категорій.

Економічна стабільність, рівень зайнятості, оплата праці та соціально-економічне середовище безпосередньо впливають на дієвість соціальних гарантій. Кризи, економічні потрясіння, військові дії та інфляція істотно підривають спроможність державних програм соціального захисту виконувати свої функції.

Література

1. Клочко О., Іонова І. Організаційно-інституційні основи соціального захисту громадян на ринку праці. *Вісник. Humanitas*. Вип. 2. 2023. С. 204-209. <https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8ba785674d5746f8b699e28e5728e463/content> (дата звернення: 04.12.2025).

2. Макарова О. В. Соціальна політика в Україні. Київ. 2015. 244 с. URL: https://idss.org.ua/monografii/2015_Makarova.pdf (дата звернення: 04.12.2025).
3. Management of social security and labor resources. EU Scientists. URL: <https://www.ela.europa.eu/en/topics/social-security-coordination> (дата звернення: 04.12.2025).
4. Хомин О. Й., Бутрин О. І. Правова основа соціального захисту працівників правоохоронних органів України. *Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія економічна. 2016. №2. С. 132-140. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1281/1/%d0%a5%d0%be%d0%bc%d0%b8%d0%bd.pdf> (дата звернення: 04.12.2025).
6. Урба С. Фінансове забезпечення сфери соціального захисту України. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2022. Вип. 48. С. 77-86.
7. Шаповалова Т., Заришнюк С. Організаційно-правові засади реформування системи соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань в Україні. *Економічний аналіз*. 2022. Т. 32. № 1. С. 219-225. URL: <https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/e9cafe4f-c213-4996-af25-648d924a6b60/content> (дата звернення: 04.12.2025).
8. Язлюк Б. О., Фурман О. Є. Соціальна відповідальність як соціальний компонент системи соціально-економічного захисту суб'єктів господарювання. *Науковий вісник Полісся* № 4(8). ч.1. 2016. С. 44-50. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/058e74dc34e346e08523bb0fdf8bc032/content> (дата звернення: 04.12.2025).

Ковейно Юлія,
доктор філософії у галузі права, доцент кафедри права
Маріупольський державний університет

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КЛІМАТИЧНОГО ПРАВОСУДДЯ

Зміна клімату є однією з найсерйозніших глобальних проблем ХХІ століття, що має комплексний вплив на довкілля, економіку та соціальну сферу. У цьому контексті особливої актуальності набуває концепція кліматичного правосуддя, яка акцентує увагу на нерівномірному розподілі причин і наслідків кліматичної кризи між різними країнами, регіонами та соціальними групами населення.

Кліматичне правосуддя ґрунтується на принципах соціальної справедливості та прав людини й передбачає визнання того, що найбільше від негативних наслідків кліматичних змін страждають ті країни, які зробили мінімальний внесок у глобальні викиди парникових газів. Згідно з позицією Міжурядової групи експертів зі зміни клімату (IPCC), країни з низьким і середнім рівнем доходу є більш вразливими до екстремальних погодних явищ через обмежені адаптаційні можливості (IPCC, 2023) [1]. На глобальному рівні прикладами кліматичної несправедливості є малі острівні держави (Тувалу, Мальдіви, Кірибаті), існування яких опиняється під загрозою через підвищення рівня Світового океану, попри їхній незначний внесок у глобальні викиди CO₂. Аналогічна ситуація спостерігається в країнах Африки на південь від Сахари, де посухи та деградація ґрунтів спричиняють голод і вимушену міграцію. Водночас, Африка в цілому виробляє лише незначну частку світових викидів парникових газів.

Масштабні повені в Пакистані у 2022 році продемонстрували, що кліматичні катастрофи можуть мати катастрофічні соціальні наслідки для країн, відповідальність яких за зміну клімату є мінімальною. Пакистан несе відповідальність за менш ніж 0,4–1% світових викидів парникових газів. Попри це, країна займає одне з перших місць у світі за вразливістю до кліматичних змін [2]. Це актуалізує питання міжнародної кліматичної відповідальності та фінансової підтримки найбільш уразливих держав.

Кількість судових розглядів, пов'язаних із кліматом, стрімко зростає, і вони охоплюють дедалі більше країн. Таку тенденцію відзначають автори нової доповіді Програми ООН з довкілля (ЮНЕП) та Центру права у сфері зміни клімату при Колумбійському університеті. Загалом станом на 30 червня 2025 року, згідно зі звітом, у всьому світі було зареєстровано 3 099 справ, пов'язаних з кліматом, – у 55 країнах та 24 міжнародних чи регіональних судових та квазісудових органах. Це значно більше, ніж у 2022 році (2180 справ) та у 2017 році (884 справи). Хоча частку країн Глобального Півдня припадає менше 10 відсотків усіх справ, їхня участь поступово розширюється [3, 4]. Відповідно до даних *Climate Litigation in the Global South: Mapping Report* за 2024 рік можна відслідкувати зазначені тенденції. Так додаткові висновки звіту включають: кількість позовів у країнах Глобального Півдня зросла з 2015 року, причому найбільший показник був зафіксований у 2020 році. На Латинську Америку та Карибський басейн припадає 70,4%, Азію – 12,2%, Африку – 8,5% та Тихоокеанський регіон – 8,9%. Що стосується юрисдикцій, Бразилія має найбільшу частку справ – 39%, далі йдуть Мексика – 10,5%, Індонезія – 7,1% та Колумбія – 6,7% [5].

У країнах Глобальної Півночі – до яких належать розвинені держави Західної Європи, Північної Америки, Австралія та інші – кліматичне правосуддя здебільшого зосереджується на трьох аспектах, серед яких: визнання історичної відповідальності, подолання внутрішньої

нерівності та реалізація справедливих рішень. Саме ці країни зробили найбільший внесок у накопичення парникових газів у атмосфері протягом індустріальної революції та наступних десятиліть. Визнання вказаної відповідальності є важливим кроком для міжнародної співпраці та надання фінансової й технологічної підтримки країнам, що розвиваються.

Для України проблема кліматичного правосуддя має особливе значення через поєднання кліматичних ризиків і соціально-економічних викликів. Зростання середньорічних температур і збільшення частоти посух у південних та східних регіонах негативно впливають на сільське господарство, зокрема на дрібних фермерів і сільські громади, які мають обмежений доступ до фінансових і технологічних ресурсів для адаптації.

Кліматичні зміни становлять загрозу реалізації базових прав людини, зокрема права на життя, здоров'я, продовольчу безпеку, доступ до водних ресурсів і безпечне житло, що визнається Організацією Об'єднаних Націй (UN, 2015) [6]. У цьому контексті знаковим є прийняття консультативного висновку Міжнародного Суду ООН від 23 липня 2025 року, який є першим випадком надання такого висновку стосовно змін клімату. Відповідно змісту охорона навколишнього середовища є ключовою передумовою реалізації та захисту прав людини, а державна підтримка виробництва викопного палива може розцінюватися як потенційне порушення відповідних правових принципів. За словами голови суду Юдзі Івасави, навколишнє середовище становить базову основу людського життя, від якої залежить забезпечення здоров'я та добробуту як нинішніх, так і майбутніх поколінь. Крім того у рішенні зазначено, що нездатність держави захистити кліматичну систему, зокрема через виробництво, споживання або субсидії на викопне паливо, може вважатися «неправомірними діями», і що уряди можуть бути притягнуті до відповідальності за шкоду, завдану корпораціями [7].

Незважаючи на відсутність у Міжнародного суду ООН повноважень щодо примусового забезпечення виконання консультативних висновків державами, такі висновки відіграють важливу роль у розвитку міжнародного права. Відповідно до статті 38 Статуту МС ООН, судові рішення та доктрина найбільш кваліфікованих фахівців слугують допоміжними засобами для визначення норм права [8]. У цьому контексті консультативні висновки МС ООН мають значне нормативно-інтерпретаційне значення, оскільки сприяють формулюванню й уточненню правових принципів, що, своєю чергою, впливає на практику національних судів у різних юрисдикціях, а також визначає правові орієнтири для міжнародних переговорів у сфері кліматичної політики та кліматичного фінансування.

Акцентуючи увагу на практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у сфері порушення кліматичних прав, доцільно зосередити увагу на гучних історичних кліматичних справах. Серед таких справ варто відзначити наступні: Verein KlimaSeniorinnen Schweiz проти

Швейцарії [9], Carême проти Франції [10], Duarte Agostinho та інші проти Португалії та 32 інших країн [11].

Рішенням ЄСПЛ було визнано недостатню боротьбу держав зі зміною клімату, що порушує права людини, зокрема право на повагу до приватного і сімейного життя (ст. 8 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ)) відповідно до справи Verein KlimaSeniorinnen Schweiz проти Швейцарії. Європейський суд з прав людини задовольнив скаргу, подану понад 2000 літніх швейцарських жінок, заявивши, що їхній уряд порушив право на повагу до сімейного та приватного життя відповідно до Європейської конвенції з прав людини. Окрім цього зміст рішення вказує на те, що Швейцарія порушила права людини своїх громадян, не зробивши достатньо для скорочення національних викидів парникових газів, що має широкі наслідки для дій держави щодо зміни клімату. Ця справа стала першою з 12 справ, що перебували на розгляді Суду і стосувалася питань клімату, щодо якої ЄСПЛ виніс рішення по суті. У справі Carême проти Франції заява була визнана неприйнятною. Щодо справи Duarte Agostinho та інші проти Португалії та 32 інших країн рішення не було розглянуто по суті.

Аналізуючи тенденції кліматичного правосуддя, не менш важливим є розгляд справ за відповідачами, як от справи проти держав та справи проти корпорацій. Серед таких гучних справ проти держав варто зазначити: «KlimaSeniorinnen» проти Швейцарії [9], Urgenda проти Нідерландів [12], Neubauer проти Німеччини [13], Leghari проти Пакистану [14]. Найгучнішими справами в сфері змін клімату проти корпорацій є наступні: Milieudefensie та інші проти Royal Dutch Shell [15], Luciano Lliuya проти RWE [16].

Таким чином судові провадження, у яких зміна клімату постає як одна з ключових правових проблем, зокрема сприяють розширенню кола суб'єктів, уповноважених представляти в суді інтереси майбутніх поколінь. Судові рішення у таких справах здатні формувати прецедентну практику, що слугує орієнтиром для інших судів у різних юрисдикціях. Із розвитком кліматичних спорів відбувається транснаціональний обмін судовими підходами, у межах якого судді на міжнародному та національному рівнях запозичують і адаптують аргументацію одне одного. За умов недостатності або відсутності ефективних кліматичних дій в інших регуляторних контекстах суди дедалі частіше виконують квазінормотворчу функцію, встановлюючи обов'язкові до виконання стандарти поведінки для державних органів та приватних суб'єктів. Кліматичні судові спори також чинять безпосередній регуляторний вплив на державну політику та корпоративну практику, спонукаючи уряди й бізнес до встановлення більш амбітних цілей у сфері пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до неї. Окремі категорії справ додатково сприяють підвищенню рівня кліматичної прозорості, зобов'язуючи суб'єктів господарювання до

належного розкриття кліматично значущої інформації та обмежуючи практики корпоративного «грінвошингу».

Література

1. IPCC. (2023). Climate change 2023: Synthesis report. Intergovernmental Panel on Climate Change. URL: <https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/>.
2. Navigating climate justice in the aftermath of Pakistan's 2022 floods. URL: <https://www.theigc.org/blogs/climate-priorities-developing-countries/navigating-climate-justice-aftermath-pakistans-2022#:~:text=>
3. Over 3,000 climate litigation cases are reshaping global climate policy today. URL: <https://www.unep.org/news-and-stories/press-release/over-3000-climate-litigation-cases-are-reshaping-global-climate>.
4. Climate change in the courtroom Trends, impacts and emerging lessons. Climate Litigation Report 2025. URL: <https://www.unep.org/resources/report/global-climate-litigation-report-2025-status-review>.
5. Maria A. Tigre, Climate Litigation in the Global South: Mapping Report, (2024). Available at: https://scholarship.law.columbia.edu/sabin_climate_change/230.
6. United Nations. Paris Agreement. New York: United Nations, 2015. URL: <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement>.
7. Суд ООН вперше висловився щодо зміни клімату: викиди можуть бути підставою для міжнародних позовів. URL: https://lb.ua/world/2025/07/25/688225_sud_oon_vpershe_vislovivsia_shchodo_zmini.html.
8. Statute of the international court of justice. URL: <https://www.icj-cij.org/statute>.
9. Case of Verein Klimaseniorinnen Schweiz and others v. Switzerland. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-233206>.
10. Case of Carême v. France. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-233174>.
11. Case of Duarte Agostinho and others against Portugal and 32 others. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-233261>.
12. Urgenda Foundation v. State of the Netherlands. URL: https://www.climatecasechart.com/document/urgenda-foundation-v-state-of-the-netherlands_3297.
13. Neubauer, et al. v. Germany. URL: https://www.climatecasechart.com/document/neubauer-et-al-v-germany_0a3e.
14. Leghari v. Federation of Pakistan. URL: https://www.climatecasechart.com/document/leghari-v-federation-of-pakistan_80c5

15. Milieudéfensie et al. v. Royal Dutch Shell plc. URL: https://www.climatecasechart.com/document/milieudéfensie-et-al-v-royal-dutch-shell-plc_c3e4.

16. Luciano Lliuya v. RWE AG. URL: https://www.climatecasechart.com/document/luciano-lliuya-v-rwe-ag_dd33.

Alina Nadezhdenko
PhD in Public Administration,
Associate Professor of the Department of Law
Mariupol State University

EUROPEAN INTEGRATION: ADVANTAGES AND CHALLENGES

European integration is the main priority of Ukraine's foreign policy, which entails systematic reforms in all areas of life according to EU norms and standards. The primary goal of European integration is for Ukraine to gain membership in the European Union, which requires a deep and comprehensive analysis of the consequences of joining the European community.

According to a sociological survey conducted by Maria Zolkina, a political analyst at the Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation, Ukrainians consider the main advantages of EU membership to be the ability to move freely, the improvement of the population's living standards, and free access for young people to study at universities in EU member states. Every fourth Ukrainian believes that EU membership will facilitate internal reforms in Ukraine [1].

At the same time, it should be understood that the process of European integration is associated with deep socio-economic reforms and radical institutional changes, which entail certain economic costs and require significant investments.

Thus, it is necessary to determine the advantages and disadvantages of Ukraine's integration into the EU. Many domestic scholars analyze the pros and cons of Ukraine's accession to the EU in their works, focusing on key aspects: political, economic, and social. There are many economic advantages, among them: the integration of Ukrainian energy, transport, and telecommunications networks into the European infrastructure, the increase in the volume of exports of Ukrainian products to European markets, the exchange of business experience, and the use of new technologies in production. This will contribute to the development of small and medium-sized businesses in Ukraine, improving the country's investment climate. As a result of Ukraine's accession to the EU, the requirements for certification and standardization will increase, leading to an improvement in the

quality of domestic products. The competitiveness of the national economy in the EU market will grow due to achieving European levels of labor productivity, production profitability, and wages [2].

Kvasha O.S. and Sinyakova A.V. identify the potential economic threats, including the loss of competitiveness in certain sectors of the economy when entering the large European market. They note that it will be difficult for Ukraine to transition to European price levels, which could lead to economic problems. There is a risk of harmful production being transferred to Ukraine, where European countries will exploit Ukraine's cheap resource and raw material base, damaging the environment. A significant economic drawback could be that many domestic enterprises will not be prepared for the high level of competition present in the European market. Additionally, the increase in foreign investments in the domestic economy may have negative consequences, as the owners of the main means of production will be foreign, not Ukrainian, entrepreneurs [3].

Considering the social benefits, the following positive outcomes can be noted: effective human rights protection in EU institutions, implementation of social standards in healthcare, education, and culture. Social protection and insurance will be introduced, ensuring a high standard of living for the population, a developed environmental protection system, and the formation of a new national mentality. Social prospects encompass issues of education reform, healthcare, social protection, and social partnership between government, business, and workers. Social drawbacks may include deepening demographic decline, brain drain, and rising unemployment.

In particular, Chorna N. P. identified assistance from the EU in ensuring Ukraine's sovereignty as a political advantage. After accession, Ukraine will be involved in the common European Security and Defense Policy (ESDP). Additionally, joining such a developed organization will enable Ukraine to become a resilient pluralistic democratic state [2].

Therefore, it can be concluded that since the beginning of the 21st century, Ukraine has placed its main emphasis on integration into the European Union in its foreign policy. Based on the research conducted on the potential consequences of future accession, it can be summarized that the advantages outweigh the disadvantages by far. With EU membership, Ukraine will be able to become a highly developed country, taking a leading position not only within the Eurasian continent but also globally. Thus, we can identify the main advantages and disadvantages of Ukraine's European integration process, namely:

Advantages of Ukraine's EU Integration:

- Political & Security Benefits: Membership is seen as a way to strengthen Ukraine's sovereignty, democracy, and rule of law, integrating it into common European security and defense policies. It helps in fighting corruption and building resilient public institutions.
- Economic Growth & Modernization: Key economic advantages include integration into the EU's energy, transport, and telecommunications networks, increased exports, and access to new

technologies and business experience. Adherence to EU standards improves the quality and competitiveness of domestic products.

– Social & Human Development: Benefits for citizens include effective human rights protection, implementation of high social and environmental standards, and the right to free movement for work and study across EU member states.

Disadvantages and Challenges:

– Economic Costs: Potential threats include the loss of competitiveness for some industries not prepared for the high level of competition in the large European market, and the difficulty of transitioning to European price levels.

– Social Issues: Drawbacks may include a deepening demographic decline, potential "brain drain" of skilled personnel to other EU countries, and initial rising unemployment.

– Institutional & Political Hurdles: The process requires wide-ranging reforms, including judicial and legislative alignment. There are also concerns within some EU member states regarding the balance of power in an enlarged EU and potential costs associated with the accession of a large country like Ukraine.

References

1. High Castle Online. URL:<http://wz.lviv.ua/news/161572-doslidzhennia-ukraintsi-rozpovily-pro-perevahy-ta-nedoliky-ievrointehratsii> (дата звернення: 30.11.2025).

2. Chorna N.P. Advantages and Disadvantages of Ukraine's Accession to the European Union. URL:<http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/9148/1/D0%A7%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B0%20%D0%9D..pdf> (дата звернення: 05.12.2025).

3. Kvasha O.S., Syniakova A.V. Ukraine and the EU: Problems and Prospects of Integration in Modern Conditions. URL:http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/23_1_2019ua/25.pdf (дата звернення: 06.12.2025).

Тихомирова Галина,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права
Маріупольський державний університет

ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО СТАТУС БІЖЕНЦІВ 1951 РОКУ В НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЄС

Конвенція про статус біженців 1951 року разом з Протоколом 1967 року є ключовим міжнародно-правовим документом, що визначає поняття «біженець», встановлює основні права осіб, які потребують міжнародного захисту, та закріплює принцип non-refoulement, який забороняє примусове повернення біженців до держави, де їхньому життю або свободі може загрожувати небезпека. Ці документи є обов'язковими для держав-учасниць, включно з усіма членами Європейського Союзу, і формують юридичну основу для національних систем надання притулку.

Незважаючи на приєднання держав – членів ЄС до Конвенції, її імплементація у національні правові системи залишається неоднорідною. Держави-члени по-різному адаптують і тлумачать положення Конвенції залежно від власних політичних та адміністративних умов, що призводить до значних відмінностей в процедурах надання статусу біженця, тривалості розгляду заяв і обсягу прав і гарантій, наданих особам. Така різниця у застосуванні норм створює перешкоди для рівного і справедливого захисту в межах ЄС і свідчить про труднощі гармонізації на національному рівні.

Окремою проблемою є співвідношення норм Конвенції з нормами права ЄС. Хоча ЄС має власну нормативну базу в сфері притулку, включно з директивами, що встановлюють мінімальні стандарти, на практиці виникають розбіжності між цими стандартами та вимогами Конвенції. Національні системи часто адаптують директиви так, що це впливає на доступ до процедур отримання притулку та реалізацію фундаментальних прав біженців.

Крім того, сучасні виклики, зокрема масові потоки переміщених осіб через конфлікти або гуманітарні кризи, стимулюють дискусії про необхідність оновлення або корегування окремих положень Конвенції у контексті практики ЄС. Існують ініціативи щодо зміни міграційної політики, зокрема для спрощення процедур повернення осіб, яким відмовлено в притулку, що може впливати на застосування ключових положень Конвенції. Такі підходи викликають обговорення щодо балансу між ефективністю міграційних процедур і дотриманням стандартів захисту.

Отже, Конвенція 1951 року залишається фундаментальним міжнародно-правовим актом у сфері захисту біженців, проте її імплементація в національні системи держав – членів ЄС

стикається з низкою проблем, пов'язаних із різницею у правозастосуванні, взаємодією з правом ЄС та сучасними політичними ініціативами. Подолання цих проблем потребує зміцнення координації міжнародних, європейських та національних стандартів з урахуванням практики застосування і забезпечення гарантій прав людини.

Література

1. Конвенція про статус біженців від 28 липня 1951 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення: 19.01.2026).
2. European Union Agency for Asylum. Asylum Report 2024: Annual Report on the Situation of Asylum in the European Union. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2024. 214 p. URL: <https://euaa.europa.eu/asylum-report-2024> (дата звернення: 19.01.2026).
3. UNHCR. Global Trends: Forced Displacement in 2023. Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees, 2024. 52 p. URL: <https://www.unhcr.org/global-trends> (дата звернення: 19.01.2026).

Черних Євген

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права
Маріупольський державний університет

ДО ОБГРУНТУВАННЯ ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ

Як відомо, гідність є одним з засадничих концептів індивідуальних прав, які є стрижнем сучасного конституціоналізму та правової культури цивілізованого людства. Не випадково цей концепт став визначником одного із варіантів змістового розуміння принципу верховенства права, який знайшов поширення в Європі, зокрема, в Німеччині, як стислої версії людських прав, в центрі яких знаходиться гідність людини, що проголошується найвищою цінністю конституційного ладу, а її захист – керівним принципом діяльності держави.

Разом із широкою визнаністю концепт людської гідності є не простим об'єктом у філософії права, тож не вкладається в одну теорію. Принаймні, можна виокремити чотири теорії його обґрунтування, похідні наслідки яких мають розбіжності у зв'язку з чим привертають увагу науковців.

Мета: схарактеризувати чотири теорії обґрунтування гідності, навести критику їх базових ідей та наслідків, висвітлити конфлікт між теоріями гідності як «свободи волі», і як «добробуту».

Три теорії гідності із згаданих, можна вважати такими, що походять з морального вчення І. Канта, проте остання четверта, що відстоюється А. Джевиртом, ймовірно стала наслідком специфічної інтерпретації поглядів німецького філософа.

Зауважимо, що особливістю кантіанської етики є протиставлення ціни і гідності. Слід нагадати провідну думку І. Канта, за якої «все має або ціну, або гідність. Все, що має ціну, може бути замінено чимось іншим, його еквівалентом; з іншого боку, все, що стоїть вище за всяку ціну і тому не допускає еквівалента, має гідність» [1, с. 40]. Тож, Кант наполягає на тому, що люди як такі мають певні «безцінні» атрибути, які не мають грошового чи майнового еквіваленту, наприклад, свободу волі тощо. І тому поняття гідності традиційно сприймалося як продовження ідеї наявності природних людських прав.

Перша теорія гідності витікає із ідеї «цінності замість ціни». На думку І. Канта, існує внутрішня невідчужувана незамінювана цінність, яка притаманна кожній людині в силу її моральної спроможності [2, с. 24]. З морального боку ця концепція, здається, виглядає досить впевнено, але вона є непрактичною в аспекті права. Як зазначають критики, якщо, наприклад, йдеться про запобігання нещасних випадків, особливо незначних, витрати на запобігання яких будуть більшими, ніж вони того варті, має бути певна договірна цінність для людського життя [3, с. 19]. Як от у питанні, чи варто фінансувати закупівлю дороговартісного медичного обладнання, якщо воно може спасти невелику кількість життів. Щоб дати відповідь, потрібно мати можливість визначити цінність життя людей. Як зазначають О. Мелкевік та Б. Мелкевік, теорія «цінності замість ціни» не дозволяє нам цього зробити, і, відповідно, вона є занадто філософською теорією, щоб законодавці чи юристи могли використовувати її у своїй повсякденній практиці [4, с. 89].

Друга теорія походить з ідеї честі. За словами І. Канта, людина честі ставить свою незалежність і самооцінку вищими за будь-яку ціну, так що вони не можуть бути відчужені заради будь-яких матеріальних інтересів [5, с. 123]. Як бачимо, ця теорія ґрунтується на моральній чесноті. Але її важко висувати за зразок до всіх: ті, хто перебуває в злиднях, можуть поставити матеріальні вигоди вище за свою честь, наприклад, погоджуючись на принизливі умови праці, що можна спостерігати в правовому житті ринкових суспільств. Моральні ідеали, як відомо, не завжди справляються із роллю практичних інструментів в праві. Найбільш цікавими є наступні дві теорії, які конкурують між собою.

Третя теорія походить з принципу свободи волі і ідейно зв'язана із категоричним імперативом І. Канта: люди володіють гідністю, заснованою на їхній здатності до свободи волі, і тому їх слід розглядати як самоціль, а не як засіб. Передумовою свободи волі є автономія, яка, на думку філософа, є властивістю волі бути законом для себе. Іншими словами, тут гідність розуміється в значенні здатності до самовизначення (автономії). З таких посилок

постає ідея особистості, що діє раціонально і морально, бо І. Кант вважав, що раціональність людини має привести її до підкорення вимог моралі. Важливим витоком з такої ідеальної моделі людини є теза, що кожна особа має діяти як законодавець для себе. Проте ідеалізованість теорії є її вразливим моментом, бо їй доводиться часто капітулювати перед реальністю, якій не бракує прикладів моральних вад людей.

Важливо також зазначити, що з цієї концепції витікає ідея базових негативних обов'язків людини таких, як не вбий, не вкради тощо, на противагу позитивним обов'язкам, які транслює наступна теорія добробуту. Ідейно теорія свободи волі збігається з політичною теорією лібералізму з пріоритетом індивідуальних прав над публічними і обмеженою роллю держави, тому що свобода волі є здатністю до самовизначення, автономії, і це означає, що люди, переслідуючи власні цілі і цінності, мають право діяти без втручання і примусу.

Четверта теорія походить з ідеї добробуту і є найбільш поширеною серед політиків, та викликає більшість дискусій щодо гідності та прав людини. Як і попередня теорія, вона витікає з свободи людини, права яких походять з їх гідності, як осіб, що мають здатність до самовизначення (автономності). Проте ця теорія відрізняється від попередньої тим, що зосереджена на позитивних обов'язках людини і держави щодо добробуту всіх інших. Виходячи із визнання та поваги до гідності інших, ця теорія передбачає обов'язок допомагати їм. На думку критиків, зокрема, О. Мелкевіка та Б. Мелкевіка, еквівалентність між повагою і обов'язком становить юридичну небезпеку [4, с. 190]. Дійсно, добре відомо, що перетворювати моральний обов'язок в юридичний в багатьох випадках не доцільно. Перемога цієї теорії відсуває концепцію свободи волі в праві на другий план, а її застосування в законотворчості може мати і практичні наслідки, оскільки є способом узаконення таких позитивних обов'язків, які б без цього не мали шансів на юридичну легітимацію.

Як бачиться, кожна з чотирьох теорій має певні недоліки, але разом вони є взаємодоповнюючими.

Література

1. Immanuel Kant, *Grounding for the Metaphysic of Morals*, trans. James W. Elligton Indianapolis: Hackett Publishing Company, 1993.
2. Jeremy Waldron, *Dignity, Ranks, and Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2012.
3. David Friedman, *Law's Order*. Princeton: Princeton University Press, 2000.
4. Мелкевік О., Мелкевік Б. Дві концепції гідності: про занепад свободи волі у праві. *Філософія права і загальна теорія права*. №1. 2022. С.181-199.
5. Anderson, Elizabeth. "Emotions in Kant's Later Moral Philosophy: Honor and the Phenomenology of Moral Value." In *Kant's Ethics of Virtue*, edited by Monika Betzler, 123–46. New York: de Gruyter, 2008.

СЕКЦІЯ

«АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЕКОЛОГІЇ ТА СТАЛОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ»

Добровольська Світлана,
старший викладач кафедри раціонального природокористування,
та охорони навколишнього середовища,
Маріупольський державний університет

ВИКОРИСТАННЯ РІШЕНЬ НА ОСНОВІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ

Штучний інтелект (ШІ) дедалі активніше інтегрується в ключові сфери суспільного життя, відкриваючи нові можливості для забезпечення стійкого розвитку. Сучасні інструменти ШІ сприяють оптимізації ресурсів, підвищенню ефективності управління, зменшенню негативного впливу на довкілля та покращенню якості прийняття рішень у державному і приватному секторах. В Україні, яка активно трансформує свою цифрову інфраструктуру та впроваджує інновації, застосування ШІ може стати важливим каталізатором розвитку сталих технологій і практик.

Одним із ключових напрямів використання ШІ є екологічний моніторинг. Алгоритми машинного навчання дозволяють оперативно аналізувати великі масиви даних з супутникових знімків, систем датчиків і мобільних платформ. Це забезпечує точніше прогнозування забруднення повітря та води, виявлення незаконних вирубок лісів, оцінку наслідків надзвичайних ситуацій та підтримку рішень у сфері природоохоронної політики. Для України, що стикається з екологічними викликами, зокрема внаслідок військових дій, такі рішення є критично важливими.

В енергетичному секторі ШІ дозволяє підвищити ефективність виробництва та споживання енергії. Системи прогнозування попиту, інтелектуальні мережі (smart grids) і автоматизоване керування відновлюваними джерелами енергії забезпечують оптимальний розподіл навантажень, зменшення втрат та інтеграцію «зеленої» енергетики. Використання ШІ сприяє створенню більш гнучкої та стійкої енергетичної інфраструктури, що відповідає цілям декарбонізації та енергетичної незалежності.

У сфері управління природними ресурсами ШІ допомагає покращити планування міського розвитку, оптимізувати транспортні потоки, зменшити рівень забруднення та

підвищити ефективність системи поводження з відходами. Моделі прогнозування трафіку та інтелектуальні транспортні системи сприяють скороченню часу в дорозі та зниженню витрат пального. У містах України такі рішення можуть значно покращити екологічну ситуацію та якість життя населення.

Сільське господарство є ще однією сферою, де технології ШІ мають значний вплив на стійкість виробництва. Використання безпілотних літальних апаратів, систем моніторингу ґрунтів і прогнозування врожайності дозволяє оптимізувати витрати води, добрив і пестицидів, підвищуючи продуктивність та зменшуючи негативний вплив на довкілля. Для України, яка має потужний аграрний сектор, застосування таких технологій може суттєво підвищити конкурентоспроможність.

Водночас важливо враховувати етичні, правові та соціальні виклики, пов'язані з впровадженням ШІ. Серед ключових питань — захист персональних даних, прозорість алгоритмів, запобігання дискримінації, мінімізація ризиків безробіття та адаптація населення до нових технологічних умов. Для забезпечення стійкого розвитку необхідно створювати нормативно-правову базу, спрямовану на відповідальне використання ШІ, а також інвестувати в освіту і розвиток цифрових компетентностей.

Отже, рішення на основі штучного інтелекту мають значний потенціал для підтримки стійкого розвитку, сприяючи екологічній безпеці, ефективності виробництва, економічному зростанню та соціальному благополуччю. Для України інтеграція таких технологій є стратегічно важливим кроком на шляху до модернізації держави, цифрової трансформації та зміцнення її конкурентних позицій у глобальному середовищі.

Література

1. Artificial Intelligence and the Sustainable Development Goals. United Nations Development Programme. New York, 2021. 68 p.
2. Ємельянова Т. В. Штучний інтелект у системах екологічного моніторингу: можливості та виклики // *Екологічні науки*. 2021. № 4. С. 15–22.
3. Міністерство цифрової трансформації України. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні. Київ, 2020. 40 с.
4. Офіс ефективного регулювання BRDO. Застосування технологій штучного інтелекту в Україні: аналітичний огляд. Київ, 2022. 56 с.

Іванова Вікторія,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри раціонального
природокористування та охорони навколишнього середовища

Мороз Дмитро Олександрович,
магістр з екології,
Маріупольський державний університет

КОНЦЕПЦІЯ ЕКО-МІСТ У ПІСЛЯВОЄННІЙ ВІДБУДОВІ УКРАЇНИ

Стрімкі зміни глобального клімату, зростання енергетичних потреб та деградація природних ресурсів формують нову парадигму розвитку міських територій. Міста стають ключовими гравцями у боротьбі зі зміною клімату, адже саме вони генерують більшість викидів парникових газів, споживають основну частку енергоресурсів і концентрують значну частину населення планети [1]. У цих умовах концепція еко-міст перетворюється на стратегічний напрям модернізації урбаністичних систем.

Для України питання формування еко-міст набуває особливої ваги в умовах післявоєнної відбудови. Руйнування інфраструктури створюють унікальне вікно можливостей для переосмислення міського простору. Вперше за десятиліття з'являється шанс не латати застарілі радянські конструкції, а будувати міста майбутнього – енергоефективні, кліматично стійкі, інклюзивні та технологічно розвинені. Маріуполь, який зазнав катастрофічних руйнувань, є одним із найяскравіших прикладів території, де концепція еко-міста може бути реалізована максимально повно [2].

Еко-місто – це не просто «зелене місто». Це складна система, що поєднує екологічні, соціальні та економічні компоненти сталого розвитку. Її структура базується на принципах енергоефективності, раціонального використання ресурсів, низьковуглецевої мобільності, циркулярної економіки, розвитку зелених зон та інтеграції інноваційних технологій. У центрі цієї концепції – людина, її комфорт, безпека та якість життя.

Однією з ключових тенденцій сучасного урбанізму є перехід від моделі «місто для автомобілів» до моделі «місто для людей». Це передбачає розвиток громадського транспорту, велосипедної інфраструктури, пішохідних просторів та зменшення транспортного навантаження. Досвід Копенгагена, Амстердама та Фрайбурга демонструє, що пріоритет екологічної мобільності не лише знижує викиди CO₂, а й підвищує рівень здоров'я населення та економічну активність міста [3].

Ще одним важливим елементом є енергетична трансформація. Еко-міста активно впроваджують відновлювані джерела енергії, будівлі з нульовим енергоспоживанням (nZEB), «розумні» мережі та системи енергоменеджмента. Приклад Масдар-Сіті демонструє, що навіть у складних кліматичних умовах можливо створити місто, яке працює переважно на сонячній енергії та мінімізує втрати ресурсів [4].

Значну роль відіграє і концепція «місто-губка», що активно застосовується у Китаї. Вона передбачає здатність міста поглинати, утримувати та повторно використовувати дощову воду, зменшуючи ризики підтоплень та забезпечуючи водну безпеку. Для України, де кліматичні ризики зростають, ця модель може стати одним із ключових інструментів адаптації.

У післявоєнних громадах України особливо актуальною є циркулярна економіка. Вона передбачає мінімізацію відходів, повторне використання матеріалів, локальну переробку та створення замкнених циклів ресурсів. Це дозволяє зменшити навантаження на довкілля, скоротити витрати та створити нові робочі місця. Європейські міста, такі як Любляна та Гельсінкі, вже демонструють ефективність таких підходів.

Важливою складовою еко-міста є цифровізація. Інтелектуальні системи управління транспортом, енергетикою, водними ресурсами та відходами дозволяють оптимізувати міські процеси, зменшувати втрати ресурсів та підвищувати ефективність управління. Сінгапур, Барселона та Таллінн є прикладами міст, де цифрові технології стали основою міської стратегії.

Для України розробка концепції еко-міст має спиратися на комплексний підхід. Важливо враховувати не лише технічні та екологічні аспекти, а й соціальні: доступність житла, інклюзивність, участь громади у прийнятті рішень, розвиток локальної економіки. Еко-місто – це простір, де мешканці не лише живуть, а й активно формують середовище навколо себе.

Алгоритм впровадження концепції еко-міст у післявоєнних громадах України включає:

- оцінку екологічних та інфраструктурних втрат;
- визначення стратегічного бачення розвитку;
- формування інтегральної моделі еко-міста;
- впровадження енергоефективних технологій;
- розвиток сталої мобільності;
- створення зелених коридорів та екосистемних мереж;
- цифровізацію управління;
- залучення громадськості;
- моніторинг та корекцію результатів.

Реалізація цих етапів дозволить створити міські системи, здатні протистояти екологічним, економічним та соціальним викликам. Еко-міста сприятимуть зменшенню

вуглецевого сліду, підвищенню енергоефективності, покращенню якості життя населення та інтеграції України в європейський простір.

Таким чином, концепція еко-міст є ключовим напрямом відбудови України. Вона поєднує екологічну безпеку, інноваційність та соціальну орієнтованість, створюючи можливість формування сучасних, стійких та конкурентоспроможних міських просторів, здатних забезпечити довгостроковий розвиток та підвищення добробуту населення.

Література

1. Зміна клімату: наслідки та заходи адаптації: аналіт. доповідь / [С.П. Іванюта, О. О. Коломієць, О. А. Малиновська, Л. М. Якушенко]; за ред. С. П. Іванюти. К. : НІСД, 2020. 110 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-10/dop-climate-final-5_sait.pdf
2. План відновлення України: матеріали Конференції з питань відновлення України (URC 2022), Лугано, 4–5 лип. 2022 р. URL: <https://recovery.gov.ua>
3. Нова програма розвитку міст (New Urban Agenda): затверджена на Конференції ООН з житла і сталого міського розвитку (Хабітат III). Кіто, 2016. URL: <https://habitat3.org/the-new-urban-agenda>.
4. Кобзар Ю. Як воно жити в «найрозумніших містах» світу: BBC опитав мешканців п'яти Smart Cities. URL: <https://www.unian.ua/tourism/news/smart-cities-yakim-ye-zhittya-u-rozumnih-mistah-nashogo-chasu-12704901.html>

Мітюшкіна Христина,
кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри
раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища,
Маріупольський державний університет

ЗАГАЛЬНІ ТРЕНДИ ГЛОБАЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА ТА СПОЖИВАННЯ ОСНОВНИХ ЕНЕРГЕТИЧНИХ РЕСУРСІВ

Роль енергетики у розвитку людства є, без перебільшення, визначальною. Основні зусилля країн світу спрямовані на забезпечення енергетичної незалежності. Глобальне споживання енергії продовжує зростати майже безперервно. Аналіз сучасних тенденцій, проведений в роботі, показує, що з 2015 р., зростання становило близько 2 % щороку, що

перевищує середній темп 2010-х років [1,2]. Підтримує це зростання традиційні чинники: збільшення населення, індустріальні потреби, урбанізація, а також розширення електрифікації транспорту і промисловості. Світове споживання електроенергії зростає значно швидше ніж первинна енергія (близько 4 % у 2024 р.), що майже вдвічі перевищує середнє за попереднє десятиліття [1,2]. Основними, відносно «новими» чинниками є: потреба у кондиціонуванні повітря, збільшення комп'ютерних центрів, електрифікація секторів економіки, активізація використання електротранспорту.

Отже, які загальні тренди останнього десятиліття щодо глобального виробництва та споживання основних енергетичних ресурсів? Використовуючи дані Світового інституту енергетики проведемо аналіз сучасних тенденцій (таблиця 1) [3].

Таблиця 1

Динаміка виробництва та споживання основних енергетичних ресурсів у світі за 2015–2024 рр.

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2015-2024
Нафта: споживання млн.т	4260,8	4347,8	4427,2	4468,1	4483,7	4081,0	4304,4	4450,2	4554,2	4588,8	
Темп зростання, %		102,0	101,8	100,9	100,3	91,0	105,5	103,4	102,3	100,8	100,9
Природний газ: споживання млрд.куб. м	3478,0	3558,4	3660,3	3831,7	3905,3	3870,4	4022,6	4006,0	4015,1	4127,8	
Темп зростання, %		102,3	102,9	104,7	101,9	99,1	103,9	99,6	100,2	102,8	101,9
Вугілля: виробництво млн.т	7952,4	7481,8	7705,2	8049,0	8138,1	7750,8	8188,3	8846,3	9134,9	9241,5	
Темп зростання, %		94,1	103,0	104,5	101,1	95,2	105,6	108,0	103,3	101,2	101,8
Сонячна генерація, ТВт·год	227236	299167	394312	490289	592654	723638	866830	106052 2	141354 8	1865490	
Темп зростання, %		131,7	131,8	124,3	120,9	122,1	119,8	122,3	133,3	132,0	126,5
Вітрова генерація, ТВт·год	831,8	962,7	1142,5	1271,2	1422,3	1595,8	1860,6	2110,13	2322,74	2511,03	
Темп зростання, %		115,7	118,7	111,3	111,9	112,2	116,6	113,4	110,1	108,1	113,1

*Розраховано автором з використанням джерела [3]

Основним традиційним джерелом енергії вже більш ніж півстоліття є нафта. Світове виробництво нафти у 2015–2019 рр. залишалося відносно стабільним (близько 4,36–4,49 млрд.

т), однак у 2020 р. відбулося різке скорочення до 4,19 млрд. т, що було зумовлено пандемією COVID-19 та зниженням попиту. У подальші роки спостерігалось поступове відновлення, і у 2024 р. виробництво досягло 4,54 млрд. т, перевищивши докризовий рівень.

Споживання нафти демонструвало подібну динаміку: падіння у 2020 р. (до 4,08 млрд. т) та подальше зростання до 4,59 млрд. т у 2024 р. Загалом середньорічні темпи зростання виробництва і споживання нафти залишалися низькими (менше 1 % на рік), що свідчить про стагнаційний характер нафтового сегмента на тлі енергетичного переходу.

Щодо природного газу, то його споживання зросло з 3478 млрд. м³ у 2015 р. до 4128 млрд. м³ у 2024 р., із середньорічним темпом приросту близько 1,9 %. Газ продовжує відігравати роль «перехідного палива», частково заміщуючи вугілля у виробництві електроенергії та забезпечуючи гнучкість енергосистем. Попри короткострокове скорочення у 2020 р. та нестабільність у 2022–2023 рр., загальний тренд споживання природного газу залишається висхідним, особливо у країнах Азії.

Світове виробництво вугілля протягом 2015–2024 рр. залишалося відносно стабільним, коливаючись у межах 7,9-9,2 млрд.т. Після зниження у 2020 р. спостерігалось відновлення та зростання у 2021–2024 рр., що свідчить про структурну інерцію вугільної генерації, особливо у країнах з високою енергоємністю економіки. Але, слід зазначити, що середньорічний темп зміни споживання вугілля був мінімальним (близько 0,6 %), що вказує не на зростання, а на відсутність швидкого скорочення, незважаючи на кліматичні зобов'язання.

Окрему увагу слід приділити відновлювальній енергетиці, тобто сонячній та вітровій генерації. У 2015–2024 роках відновлювана енергетика продемонструвала найвищі темпи зростання серед усіх джерел енергії. Обсяги сонячної генерації зросли з 227 тис. ТВт·год у 2015 р. до 1,87 млн ТВт·год у 2024 р., тобто більш ніж у 8 разів. Середньорічний темп приросту становив більше 26 %, що свідчить про експоненційний характер розвитку сонячної енергетики.

Вітрова генерація також зростала стабільно з 832 до 2511 ТВт·год, або приблизно утричі за досліджуваний період. Середньорічний темп зростання склав близько 13 %, що підтверджує її роль як одного з ключових стовпів глобального енергетичного переходу.

Таким чином, саме сонячна та вітрова енергетика стали основними драйверами декарбонізації електроенергетики, забезпечуючи більшу частину приросту нових генеруючих потужностей у світі.

Отже, короткий аналіз основних тенденцій світової енергетики дозволяє зробити такі висновки: відновлювана енергетика є абсолютним лідером зростання, особливо сонячна генерація; нафта та вугілля демонстрували стагнаційні або інерційні тренди, з різким, але

короткочасним спадом у 2020 р.; природний газ зберігав роль ключового перехідного ресурсу, забезпечуючи баланс між енергетичною безпекою та декарбонізацією.

Відтак, можна говорити про те, що глобальна енергосистема у 2015–2024 рр. перебувала у фазі певної структурної трансформації, однак викопні ресурси все ще відіграють домінуючу роль у загальному енергоспоживанні. Енергетичний попит у світі невідмінно зростає, особливо у сфері електроенергії. Позитивною тенденцією можна вважати те, що попри домінуючу роль вуглеводних джерел, їхня частка поступово знижується у виробництві електрики, а відновлювана енергетика переживає безпрецедентне розширення, особливо в частині сонячної та вітрової генерації.

Література

1. Global Energy Review 2025. URL: <https://www.iea.org/reports/global-energy-review-2025>
2. Electricity demand growth surged in 2024. URL: https://www.iea.org/reports/global-energy-review-2025/electricity?utm_source=chatgpt.com
3. Energy Institute Statistical Review of World Energy 2025. URL: https://to.ratedpower.com/ebooks/solar-research-report/?utm_source=google&utm_medium=paid-pmax&utm_campaign=TrendsReportFeb25&utm_content=report&utm_term=rp&creative=&keyword=&matchtype=&network=x&device=c&gad_source=1&gad_campaignid=22751739760&gbraid=0AAAAADMLzotdiLEEGuvR4Bark5Pww3Y41&gclid=CjwKCAiAmKnKBhBrEiwAaqAnZ-2GrE0ytoUfd_WdDVxUG2F4v_C74rXarN0eNPW0FHslorXu_7vpNBoCj2IQAvD_BwE

Пастернак Олена,
кандидат хімічних наук, доцент кафедри раціонального
природокористування та охорони навколишнього середовища,
Маріупольський державний університет

АКТУАЛЬНА ДИНАМІКА ГЛОБАЛЬНИХ КОНЦЕНТРАЦІЙ ПАРНИКОВИХ ГАЗІВ

За останні роки з'явилася низка комплексних наукових праць, які детально описують сучасні тенденції зміни концентрацій та викидів парникових газів і дають кількісну оцінку ролі антропогенних джерел у формуванні глобального клімату. Вони охоплюють інтегральні показники стану кліматичної системи та детальний аналіз окремих парникових газів.

Одним із джерел є серія щорічних статей Indicators of Global Climate Change (IGCC), у яких *Forster* та співавтори [1] систематично оновлюють концентрації вуглекислого газу, метану, нітроген оксиду, ефективний радіаційний вплив та оцінку антропогенного вкладу в потепління земної поверхні. В роботах показано, що концентрації всіх трьох довгоживучих парникових газів продовжують зростати, а темпи накопичення в атмосфері у 2024 році залишаються або стабільно високими, або посилюються порівняно з початком XXI ст.

Серія Global Carbon Budget (GCB) є основним науковим джерелом щодо глобального циклу вуглецю. У щорічних випусках *Friedlingstein* та понад 100 співавторів [2] детально розглядають динаміку антропогенних викидів вуглекислого газу від спалювання викопного палива, цементного виробництва та змін землекористування, а також розподіл цих викидів між атмосферою, океаном та наземними екосистемами. Глобальні емісії вуглекислого газу швидко відновилися після короткочасного зниження викидів у 2020 р. під час пандемії COVID-19, у 2023–2024 рр. перевищили допандемічні рівні. При цьому атмосферна концентрація вуглекислого газу у 2024 р. становила близько 422,45 ppm, що приблизно на 52 % вище за доіндустріальний рівень. Розрахунки GCB також свідчать про певне зростання невизначеностей у балансі між джерелами і поглиначами, що пов'язано з мінливістю океанічного та наземного поглинання.

Окремий напрямок досліджень присвячено глобальному метановому бюджету. У фундаментальній роботі [3] *Sauniois* та співавтори поєднують результати «зверху-вниз» / атмосферні інверсійні моделі та «знизу-вгору» / галузеві інвентаризації та процесні моделі, щоб оцінити глобальні емісії метану та їх структуру за джерелами. Автори показали, що середні глобальні викиди метану у 2010–2019 рр. становили близько 575 Тг $\text{CH}_4 \cdot \text{рік}^{-1}$, а у 2020 р. досягли максимального значення за весь розглянутий період – близько 608 Тг $\text{CH}_4 \cdot \text{рік}^{-1}$, що приблизно на 12 % більше, ніж у 2000-х роках. Важливим висновком є те, що з 2012 р. тенденції антропогенних викидів метану слідують сценаріям з мінімальними кліматичними заходами (SSP3, SSP5), тобто реальна траєкторія значно відстає від шляхів, сумісних з обмеженням потепління до 1,5–2 °C.

Поглиблений аналіз просторово-часової структури метанового бюджету наведено у статті [4] *Drinkwater* та співавторів, де на основі комплексної обробки атмосферних спостережень зроблено висновок про багаторічне зміщення глобального метанового балансу у бік природних тропічних джерел (болота, вологі тропічні екосистеми). Поряд із класичними антропогенними джерелами (сільське господарство, видобуток і використання викопного палива, відходи), дедалі більшого значення набувають зміни у природних екосистемах, зумовлені потеплінням і зміною режиму опадів. Такі результати мають важливі наслідки для інтерпретації супутникових вимірювань та для формування стратегій скорочення викидів,

адже скорочення антропогенних потоків не обов'язково автоматично призведе до стабілізації концентрації метану, якщо природні джерела продовжать посилюватися.

Для нітроген(I) оксиду характерна інша, але не менш тривожна динаміка. Оглядова стаття [5] *Feng i Li* узагальнює сучасні уявлення про природні та антропогенні джерела нітроген оксиду та демонструє, що антропогенні викиди N_2O зросли з 1970 по 2018 р. на 64 %, причому приблизно 78 % цього приросту пов'язано із сільським господарством (добрива, тваринництво). Згідно з їх аналізом, середня глобальна концентрація N_2O у приземному шарі атмосфери перевищила 334 ppb у 2021 р., що на ~24 % вище за доіндустріальний рівень, а темпи зростання в останні десятиліття є вищими, ніж очікувалося на основі ранніх модельних оцінок.

Результати вищезгаданих робіт доповнюються щорічними оцінками Всесвітньої метеорологічної Організації (World Meteorological Organization Global Atmosphere Watch). Глобальні середньорічні концентрації основних парникових газів з глобальної мережі спостережень за парниковими газами WMO GAW [6]

	CO ₂ , ppm	CH ₄ , ppb	N ₂ O, ppb
2024	423.9	1942	338.0
2023	420.4	1934	337.0
2022	418.0	1923	335.8
2021	415.7	1907	334.5
2020	413.3	1890	333.2

У доповідях [6, 7] показано, що до 2024 р. глобальні середні концентрації парникових газів досягли нових рекордних значень, що становить відповідно приблизно 150 %, 260 % і 125 % від доіндустріальних рівнів. Зростання концентрацій усіх трьох газів є узгодженими з оцінками IGCC і GCB, забезпечуючи незалежну перевірку глобальних трендів.

Таким чином, сформовано сучасну цілісну картину глобальної динаміки парникових газів. Вуглекислий газ продовжує зростати приблизно лінійними темпами, а його концентрація досягла історичного максимуму за щонайменше останні сотні тисяч років, що підтверджують GCB, IGCC та WMO. Метан демонструє складнішу поведінку: загалом наростаючий тренд із епізодами різкого прискорення (особливо після 2010 р.), причому вклади антропогенних та природних тропічних джерел по-різному оцінюються у різних роботах, але всі вони сходяться на тому, що сьогоденні емісії несумісні зі сценаріями, які відповідають цілям Паризької угоди. Нітроген(I) оксид зростає повільнішими темпами, але стабільно, і його зростання пов'язане з інтенсифікацією аграрного сектору; наявні технології нині не дозволяють досягти «нульових» викидів цього газу у глобальному масштабі.

У сукупності кількісні дані підтверджують висновки IPCC AR6 про те, що людська діяльність однозначно є домінантною причиною спостережуваного зростання концентрацій довгоживучих парникових газів, а 2024 р. не демонструє ознак стабілізації. Навпаки, сучасні дослідження фіксують наближення до критичних порогів потепління, що робить ще більш актуальними завдання швидкого скорочення викидів та посилення систем моніторингу для верифікації кліматичної політики.

Література

1. Forster P. M. et al. Indicators of Global Climate Change 2024: annual update of key indicators of the state of the climate system and human influence. *Earth System Science Data*. 2025. Vol. 17. P. 2641–2680.
2. Friedlingstein P. et al. Global Carbon Budget 2024 // *Earth System Science Data*. 2024. Vol. 17, No. 3. P. 965–1039.
3. Saunois M. et al. Global Methane Budget 2000–2020. *Earth System Science Data*. 2025. Vol. 17, No. 5. P. 1873–1958.
4. Drinkwater A. et al. Atmospheric data support a multi-decadal shift in the global methane budget towards natural tropical emissions. *Atmospheric Chemistry and Physics*. 2023. Vol. 23. P. 8429–8452.
5. Feng R., Li Z. Current investigations on global N₂O emissions and reductions: Prospect and outlook. *Environmental Pollution*. 2023. Vol. 338. 122664.
6. World Meteorological Organization. *Greenhouse Gas Bulletin*. Geneva : WMO, 2025. URL: <https://public.wmo.int/en/resources/library/greenhouse-gas-bulletin>
7. World Meteorological Organization. State of the Global Climate 2024. Geneva: WMO, 2025.

Петрик Ірина
доктор філософії в галузі соціальних та поведінкових наук,
доцент кафедри раціонального природокористування та
охорони навколишнього середовища,
Маріупольський державний університет

ІНДЕКС ЕКОЛОГІЧНОГО СЛІДУ ЯК ІНСТРУМЕНТ АНАЛІЗУ АНТРОПОГЕННОГО НАВАНТАЖЕННЯ

В умовах загострення глобальних екологічних проблем, інтенсифікації господарської діяльності та зростанні обсягів споживання природних ресурсів суттєво посилюється антропогенне навантаження на екосистеми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується перевищенням екологічно допустимих меж використання природного капіталу, що призводить до деградації екосистем, виснаження ресурсів і порушення природних механізмів самовідновлення. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває потреба в застосуванні науково обґрунтованих інструментів кількісної оцінки антропогенного впливу на довкілля.

Зазначені проблеми знаходять своє відображення у численних наукових дослідженнях, у межах яких вчені зосереджуються на розробленні та застосуванні інтегральних індикаторів для оцінювання масштабів і наслідків антропогенного навантаження на довкілля [1; 2; 3; 4].

Одним із найбільш поширених інтегральних показників є Індекс екологічного сліду (Ecological Footprint), який у поєднанні з показником біокапасності дозволяє комплексно оцінити масштаби антропогенного навантаження на природні системи. Даний індекс [5] відображає ступінь, до якого людська діяльність перевищує відновлювальні можливості екосистем, та дає змогу кількісно зіставити рівень споживання ресурсів із природним потенціалом територій.

Екологічний слід є складовою інструментарію обліку відновлюваних ресурсів і базується на агрегуванні різних компонентів споживання (енергетичних, продовольчих, земельних та інших) із використанням вагових коефіцієнтів, що враховують регенеративні можливості Землі. Такий підхід дозволяє трансформувати різноманітні екологічні навантаження у єдиний показник, виражений у площі біопродуктивних земель і акваторій, необхідних для підтримання поточного рівня споживання.

Для поглибленого аналізу антропогенного навантаження Індекс екологічного сліду зазвичай розглядається у взаємозв'язку з біокапасністю (Biocapacity, BC), яка характеризує

здатність екосистем виробляти біологічні ресурси та поглинати відходи. Різниця між зазначеними показниками дозволяє визначити екологічний дефіцит або резерв території, а на глобальному рівні – це факт перевищення екологічних меж розвитку [6, с. 6]. Таким чином, концепція EF/BC виступає важливим аналітичним інструментом для оцінювання рівня антропогенного тиску та екологічної збалансованості розвитку

Необхідність вивчення Індексу екологічного сліду зумовлена його здатністю наочно демонструвати наслідки людської діяльності для навколишнього середовища та слугувати інструментом підвищення екологічної обізнаності суспільства. Аналіз індексу дає змогу виявляти проблемні аспекти сучасних моделей економічного зростання, оцінювати ефективність природоохоронної політики та формувати науково обґрунтовані рекомендації щодо зменшення антропогенного навантаження. Попри певні методологічні обмеження, Індекс залишається одним із індикаторів комплексного екологічного аналізу, що широко застосовується у порівняннях між країнами, дослідженнях сталого розвитку та оцінюванні взаємозв'язків між економічним розвитком, соціальним добробутом і станом довкілля.

Таблиця 1

Загальний екологічний слід, біокапасність та екологічний баланс країн у 2025 році

Країна	Загальний екологічний слід, га	Екологічний слід на людину, га/чол	Загальна біоємність, га	Біоємність на людину, га/чол	Екологічний резерв або дефіцит, %
Китай	5,3 млрд	3,6	1,1 млрд	0,7	-400%
США	2,7 млрд	7,9	1,3 млрд	3,8	-110%
Індія	1,6 млрд	1,1	467 млн	0,3	-240%
Японія	529 млн	4,3	76,9 млн	0,6	-590%
Бразилія	520 млн	2,4	1,8 млрд	8,1	237%
Індонезія	497 млн	1,8	336 млн	1,2	-48%
Німеччина	384 млн	4,6	136 млн	1,6	-180%
Мексика	329 млн	2,6	154 млн	1,2	-110%
Франція	327 млн	5,1	167 млн	2,6	-96%
Канада	321 млн	8,4	556 млн	14,4	73%
Іран	308 млн	3,5	61,2 млн	0,7	-400%
Туреччина	298 млн	3,5	133 млн	1,6	-120%
Україна	126 млн	3,2	129 млн	3,2	2%

**сформовано автором з використанням [7]*

Дані, наведені в табл. 1, демонструють основні показники екологічного навантаження для провідних країн світу. Ключовим показником є екологічний резерв або дефіцит, який характеризує, чи країна використовує свої природні ресурси стійко. Країни з великим населенням, такі як Китай та Індія, мають величезний загальний екологічний слід, що обумовлено масовим споживанням ресурсів. Біокапасність цих країн значно менша за їхній слід, що призводить до значного екологічного дефіциту (-400% у Китаї, -240% в Індії). США та Японія мають високий слід на душу населення (7,9 і 4,3 га відповідно), при цьому біокапасність не покриває цей слід, що веде до дефіциту відповідно -110% та -590%. Україна демонструє унікальний випадок: її екологічний слід (3,2 га на людину) майже дорівнює біокапасності (3,2 га на людину), що забезпечує невеликий позитивний баланс +2%. Це свідчить про те, що країна поки що не перевищує свої природні можливості для відновлення ресурсів, що є позитивним показником у контексті сталого розвитку. Бразилія (+237%) і Канада (+73%) мають значний запас біопродуктивних ресурсів у порівнянні зі споживанням, що створює можливості для екологічної стабільності та експорту екологічно чистих ресурсів.

Для країн із значним дефіцитом ресурсів існує ризик виснаження екосистем, що може призвести до погіршення якості життя, зниження продуктивності сільського господарства, а також збільшення викидів парникових газів. Такі країни повинні спрямовувати зусилля на впровадження технологій підвищення ефективності використання ресурсів та розвиток зеленої економіки. Таблиця дає змогу простежити співвідношення між людським споживанням ресурсів та природною здатністю до їх відновлення. Показники екологічного сліду та біокапасності є важливими інструментами для формування ефективної екологічної політики та управління природними ресурсами. Україна демонструє більш збалансований екологічний стан у порівнянні з більшістю великих країн, але це не скасовує необхідності подальшого моніторингу та підтримки стійкості.

Література

1. Diatlova V., Petryk I. Sustainable development: methodical approaches and key indicators of assessment. Детермінанти сталого розвитку економіки: міжнародна колективна монографія/ Під заг. Ред. Д.е.н., проф. Храпкіної В.В., д.ю.н., проф. Устименка В.А. Київ: Інтерсервіс, 2019. С. 160–170. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/17816>
2. Diatlova V., Diatlova Yu., Petryk I., Hutareva Yu., Zubro T., Tyshchenko O. Innovative development: model and evaluation method in the context of integration processes. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2021. Vol. 43. №. 1. P. 161-171. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2021.14>.

3. Mitiushkina, Kh, Pasternak, O., Ivanova, V., & Petryk, I. (2024). Environmental security in the national security system: Ukraine [3.1]. Transformations, challenges and security: collective monograph / ed. Ž. Simanavičienė; Mykolas Romeris University. Vilnius, 184-210. Url: <https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/be28eb0f-7311-436a-a996-577e50aef553/content>.
4. Екологічна безпека в умовах сталого розвитку: кол. Монографія / Х. С. Мітюшкіна, О. М. Пастернак, В. В. Іванова, І. В. Петрик та ін.; за заг. Ред. Х. С. Мітюшкіної. Київ : МДУ, 2024. 206 с.
5. Global Footprint Network. URL: <https://www.footprintnetwork.org/>
6. Florian Schaefer, Ute Luksch, Nancy Steinbach, Julio Cabeça, Jörg Hanauer. Ecological Footprint and Biocapacity. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006. URL: <https://ec.europa.eu/83urostat/documents/3888793/5835641/KS-AU-06-001-EN.PDF>
7. Ecological Footprint by Country. URL: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/ecological-footprint-by-country>

СЕКЦІЯ
«СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА АНАЛІЗ ДАНИХ»

Єнікєєв Олександр,
доктор технічних наук, доцент, професор кафедри системного аналізу та
інформаційних технологій,
Маріупольський державний університет

**КОМП'ЮТЕРНА СИСТЕМА ПРОГРАМНОГО КЕРУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНИМ
ПРОЦЕСОМ АЛМАЗНОГО ШЛІФУВАННЯ**

Розроблено комп'ютерну систему програмного керування технологічним процесом алмазного шліфування на основі: мікроконтролеру типу MC68HC912B32, методів безпосереднього цифрового керування й покоординатного управління, ієрархічного принципу, непрямих вимірювань мікронерівностей і різальної здатності шліфувального круга, а також принципів децентралізації та мультиплексування шин адреси й даних (рис. 1).

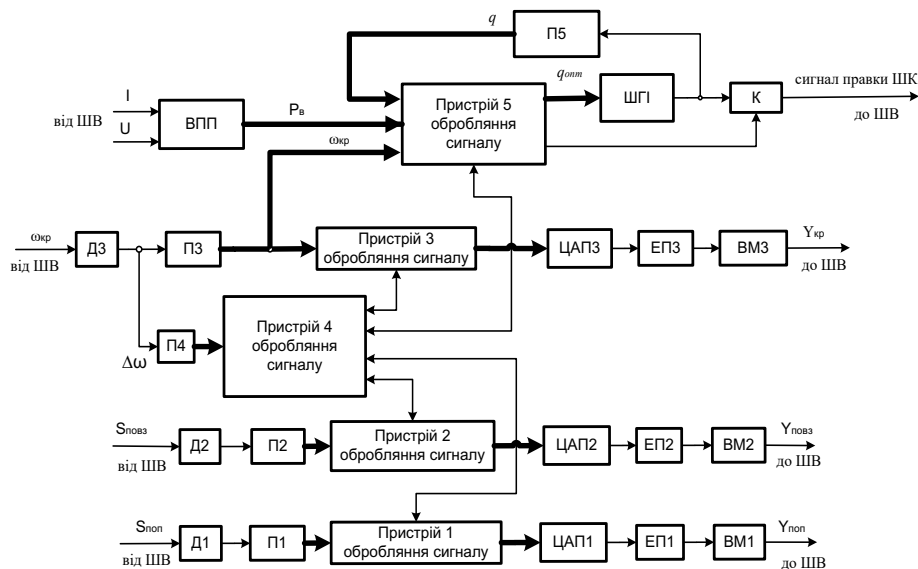

Рис. 1. Архітектура комп'ютерної системи

Інформаційний зв'язок між системою і процесом шліфування забезпечують сигнали подачі алмазного інструменту та швидкості його обертання. При отриманні вхідної інформації система використовує методологію опрацювання часових рядів [1]. Апаратні засоби

оброблення цих сигналів побудовано на базі мікроконтролерів і вони утворюють першу сходинку системи. Вихідні сигнали системи під час прямого або зворотного ходу круга задають програмні рухи ВМ 1...3 щодо скорочення часу оброблення поверхні деталі та отримання необхідної шорсткості.

Сигнал миттєвої швидкості обертання круга є вхідним для апаратних засобів, які займають другу сходинку системи. Пристрій 4 вимірює сигнал миттєвої швидкості й оцінює амплітуду прогнозованих мікронерівностей поверхні деталі. Алгоритм оброблення сигналу швидкості складається із таких процедур: виділення сигналу девіацій та подання його обмеженим рядом Фур'є; обчислення діючого значення і його порівняння з еталонними даними банку пам'яті. Якщо амплітуда прогнозованих мікронерівностей перевищує поріг, величина якого задається прийнятим «квалітетом» чистоти, то пристрій 4 аналізує банк даних та формує сигнали для коригування величин подач круга. Передача цих сигналів до пристроїв оброблення 1...3 виконується за допомогою послідовного інтерфейсу під час пауз між прямим і зворотним ходом алмазного інструменту. Отримавши інформацію, пристрої 1...3 змінюють свої вихідні сигнали. У відповідності до цих виконуючі механізми задають нові параметри.

Сигнали струму та напруги ВПП, сигнал швидкості обертання круга забезпечують інформаційний зв'язок між процесом шліфування й апаратними засобами третьої сходинки системи. На основі непрямих вимірювань різальної здатності круга вони реалізують нову технологію, яка поєднує процеси АШ та АШШ. Інформаційний зв'язок між каналом третьої сходинки та процесом АШШ забезпечує сигнал правки круга, параметри якого вимірює відповідний пристрій. Використано перетворення Лапласу за нульових початкових умов та встановлено передавальні функції каналів опрацювання вхідної інформації. За допомогою методики роботи [2] досліджено частотні характеристики апаратних засобів комп'ютерної системи програмного керування технологічним процесом алмазного шліфування.

Побудовано схеми комп'ютерного моделювання процесів перетворення інформації апаратними засобами оброблення сигналу швидкості, процесів перетворення інформації апаратними засобами оцінювання прогнозованих мікронерівностей, процесу перетворення інформації апаратними засобами програмного задавання параметрів АШШ. Досліджено невизначеності апаратних засобів системи та встановлено їхню відповідність потрібним вимогам.

Література

1. Yenikieiev O., Zakharenkov D., Gasanov M., Borysenko A., Yevsyukova F., Naboka O., Adashevskaya I. & Stanciu D.-I. Study of uncertainties of cylinder power monitoring based on computer

simulation. *International Journal of Mechatronics and Applied Mechanics*. 2025. Issue 19. Vol. 1. Pp 69-79. DOI: <https://doi.org/10.17683/ijomam/issue19.9>

2. Yenikieiev O., Zakharenkov D., Gasanov M., Yevsyukova F., Naboka O., Borysenko A. & Sergienko N. Monitoring the Operation of the Internal Combustion Engine Based on the Processing of Indirect Measurement Data. *International Conference on Reliable Systems Engineering (ICoRSE) 2023, Lecture Notes in Networks and Systems*. Vol 762. Springer, Cham, p. 566–585. Doi: 10.1007/978-3-031-40628-7_46.

Ivanov Serhii,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the System Analysis and Information Technologies Department
Mariupol State University

SYSTEM-DYNAMIC MODEL OF THE PERSONNEL MANAGEMENT PROCESS AT AN ENTERPRISE

Human resource management processes at an enterprise are continuous, since during periods of great economic instability, even taking into account somewhat difficult working conditions, personnel dynamically changes its composition and structure, which consists of interdependent parts. In addition, any enterprise experiences a personnel «aging», which indicates the need to attract as many young employees as possible, while applying modern methods of personnel management.

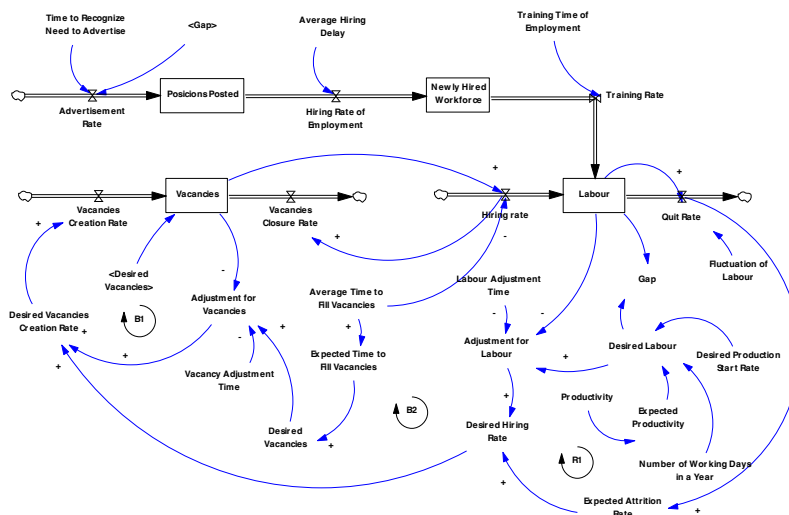
Modeling is one of the most important stages of any system improvement, which consists of building, playing and analyzing a model and making management decisions on this basis. In today's environment of implementing policies focused on aligning employee skills with enterprise priorities, the effective attraction and allocation of labor resources for more economically advantageous recruitment is becoming a key issue.

The task is to propose an approach of the personnel management process' improvement using modern methods, which will serve to improve the personnel management system as a whole. In this case, one of the useful approaches to personnel management processes' modeling is System Dynamics using the Vensim PLE software.

A simplified simulation system-dynamic model that describes the process of personnel management at an enterprise is presented below.

While building the model, two main assumptions were taken into account: the number of employees at the enterprise strictly corresponds to the volume of products produced; the issues of changes in labor productivity in the current period related to the cost components of processes occurring in the economy are not considered.

The model has several feedback loops, among which two balancing loops should be highlighted, which determine the main moments of creating and filling vacant jobs. Thus, the balancing causal loop B1 «Vacancy Creation» describes the process of creating vacancies. Due to the decrease in number of vacancies, the need for their distribution decreases, and due to the increase, the desired proportion of their creation increases. This variable affects the intensity of job creation, therefore, new vacancies are created and new employees are hired.

The balancing loop B2 «Hiring» describes the process of directly hiring new employees. Created vacancies increase the intensity of hiring, which, in turn, increases the total number of labor resources for the enterprise, which, as they decrease, slow down the process of labor force regulation. This variable sets the desired rate of new workers hiring, which increases the desired share of necessary vacancies' creation, therefore, jobs are created, that is, their number increases.

The constructed model allows us to consider various scenarios for the economic system's functioning, ranging from a stable state and an increase in enterprise capacity utilization up to 100%, to conditions of stagnation and crisis.

In each specific case, the model demonstrates an adequate response to the situation, demonstrating its high accuracy and suitability for making management decisions regarding the HR process at the enterprise.

References

1. Sterman, J.D. (2000) Business Dynamics: Systems Thinking and Modelling for a Complex World. McGraw-Hill Companies, Inc.
2. John Morecroft (2015) Strategic modelling and business dynamics. A feedback systems approach. Second edition. John Wiley & Sons, Ltd.
3. Juan Martin Garcia (2018) Theory and practical exercises of system dynamics. Independently published, 326 pp.

Мартинюк Ганна,
кандидат технічних наук, доцент,
завідувач кафедри системного аналізу та інформаційних технологій
Маріупольський державний університет

МЕТОДИ ВИДІЛЕННЯ ОЗНАК ПРИХОВАНОГО ПОВІДОМЛЕННЯ В АУДІОСИГНАЛАХ

Виділення ознак повідомлення є одним з ключових етапів стегааналізу. Загалом основною ідеєю виділення ознак прихованих повідомлень є пошук певних унікальних сигнатур чи статистичних відхилень від еталонного аудіосигналу. З урахуванням цього всі методи виділення ознак прихованого повідомлення можна розділити на методи ручної обробки та використання глибинного аналізу (рис. 1).

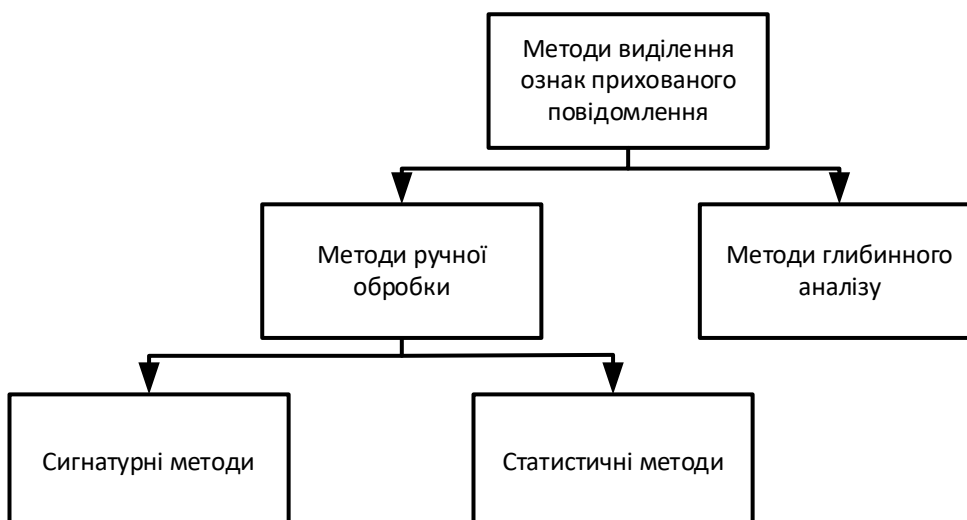

Рис. 1. Класифікація методів виділення прихованого повідомлення

Як видно з рис. 1, до методів ручної обробки можна віднести два методи – сигнатурний та статистичний. Інколи ці методи використовуються окремо, а інколи в поєднанні. Варто також відмітити, що частково сигнатурні методи використовують для аналізу сигналів нейронні мережі, тому класифікація на ручні методи та методи глибокого аналізу даних на сьогодні не є чіткою. Але варто розібратися з кожним методом окремо.

Сигнатурний метод – це метод виявлення прихованої інформації в аудіофайлах шляхом пошуку унікальних сигнатур, які залишають конкретні стеганографічні інструменти або алгоритми. Ці сигнатури можуть бути у вигляді специфічних байтових шаблонів, метаданих, змін у структурі файлу або інших артефактів, що виникають під час вбудовування прихованих повідомлень. В якості найпростіших сигнатурних методів стегоаналізу слід виділити StegAlyzerSS, MP3Stego Signature Detector. Ці методи ефективні для виявлення стеганографічного приховування при використанні популярних і відомих методів стеганографії. Однак їх ефективність може знижуватися при використанні нових або модифікованих стеганографічних методів, які не залишають відомих сигнатур.

Статистичні методи засновані на тому, що процес стеганографічного перетворення аудіосигналу вносить певні спотворення в статистичні характеристики сигналу-контейнера. В загальному вигляді аналізуються такі статистичні характеристики: гістограми амплітудних значень, коефіцієнти кореляції між сусідніми семплами, енергетичні спектри та їх ентропія, залишкові сигнали після фільтрації, а також особливості сигналу у частотній або вейвлет-області. На відміну від простих сигнатурних методів, статистичні методи є більш універсальними, але вони потребують складної обробки сигналів та навчання моделей для подальшого їх використання.

Використання методів глибокого аналізу засновані в основному на використанні нейронних мереж. Ці методи можуть також використовувати і сигнатурні, і статистичні, але потребують навчання та обробки сигналів. Так, наприклад, метод Spec-ResNet використовує сигнатурні особливості спектрограм та статистичні ознаки, об'єднуючи їх у глибокій мережі. Популярними на сьогодні також є методи LARXNet та F3Snet. Ці сучасні методи стегоаналізу демонструють значний прогрес у виявленні прихованої інформації, особливо завдяки використанню глибоких нейронних мереж та вдосконалених стратегій аналізу.

Підсумовуючи наведений матеріал можна дійти висновку, що у випадку, коли відомі певні специфічні ознаки або сигнатури, які залишають певні стеганографічні інструменти, доцільніше використовувати звичайні сигнатурні методи. Проте у випадку, коли сигнатурні методи не дають результату, доцільніше використовувати статистичні методи. Варто

відмітити, що на сьогодні більшої популярності набирають методи глибинного навчання, які дозволяють поєднувати сигнатурні особливості та статистичні характеристики у певну глибинну мережу і проводити досконаліший аналіз аудіосигналів.

Література

1. Martyniuk H., Kozlovskiy V., Meleshko T., Sorokun A. Method of Finding Cover Signal for Audio Steganalysis Calibrated Methods. 2021 11th IEEE International Conference on Intelligent Data Acquisition and Advanced Computing Systems: Technology and Applications (IDAACS). 2021. Vol. 2. P. 1095–1100.
2. Мартинюк Г., Мартинюк І., Проценко Б. Аналіз сучасних методів стегааналізу аудіосигналів. *Безпека інформації*. 2024, Т. 3 (30). С. 393-398

Охріменко Андрій,
кандидат технічних наук, старший викладач
кафедри системного аналізу та інформаційних технологій,
Маріупольський державний університет

КРИПТОГРАФІЧНА ЦІЛІСНІСТЬ І ДОВГОТРИВАЛА ВАЛІДАЦІЯ ПРИ АРХІВНОМУ ЗБЕРІГАННІ ЦИФРОВИХ ДАНИХ

В сучасному світі велика частка інформації існує виключно в цифровій формі, а її кількість постійно зростає. Це в свою чергу ставить нові задачі і виклики до довготривалого зберігання цифрової інформації. Все більшої ваги набирає фактор довіри до електронних документів. Довіра до цифрового документу ґрунтується на тому, що цілісність документу не порушена (він не модифікувався в процесі зберігання), документ автентичний (має встановленого автора) та створений в певний зафіксований час. При цьому важливим є те, щоб це все можна було перевірити навіть через десятки років.

Метою дослідження є аналіз існуючих криптографічних механізмів, що забезпечують довготривалу доказовість та цілісність електронних документів у процесі архівного зберігання.

Інформаційні системи для архівного зберігання цифрових даних зазвичай побудовані з використанням підходів викладених у:

- 1) концептуальній моделі Open Archival Information System (OAIS), яка стала міжнародним стандартом ISO 14721,
- 2) французькому стандарті електронного архівування NF Z42-013,
- 3) технічних настановах TR-03125 (TR-ESOR) від німецької BSI,
- 4) галузевих стандартах та рекомендаціях (наприклад, в сфері охорони здоров'я HSRAA «Guide to Archiving Electronic Records»),
- 5) рекомендаціях NIST та архівних установ, тощо.

До кожного документу, що вноситься до інформаційної системи архіву, можуть додаватись метадані для перевірки цілісності та автентичності даних (наприклад геш-суми, електронні підписи), дані про походження документу та його опис. В подальшому можуть виконуватись регулярні перевірки цілісності архівних даних (шляхом зіставлення геш-сум з еталонними значеннями), результати яких фіксуються в журналі для доведення незмінності документа впродовж усього часу його існування.

Проте електронні підписи, сертифікати, криптографічні алгоритми з часом втрачають актуальність. Сертифікати відкритих ключів електронного підпису мають обмежений термін дії. Через компрометацію ключів чи інші причини сертифікати можуть бути відкликані. Криптографічні алгоритми чи їх параметри з часом можуть стати слабкими. Без додаткових заходів, навіть підписаний документ може стати недійсним через кілька років. Тому архівне зберігання цифрових документів потребує довготривалої валідації підписів (Long-Term Validation), використання архівних міток часу, з подальшим періодичним оновленням (перепідпис, повторне отримання міток часу, тощо), використання криптографічно стійких алгоритмів. Таким чином, досягається підтримання довіри до архівних документів в часі.

Окрім того, існують технології ланцюгового гешування даних, наприклад, формування з групи файлів дерева Меркла впорядкованої структури гешів з однією архівною міткою часу. Цей підхід стандартизовано IETF у вигляді Evidence Record Syntax (ERS) в RFC 4998 (ASN.1) та RFC 6283 (XML) та дозволяє криптографічно довести існування даних у певний момент часу і підтримувати його валідність надалі [1]. У випадку зниження стійкості чи зламу алгоритмів, архівна система має своєчасно заново обчислити геші за новим алгоритмом і додати нову архівну позначку часу, таким чином зберігається достовірність та цілісність даних протягом десятиліть [2].

Концепція Long-Term Validation електронного підпису дозволяє підтвердити дійсність електронного підпису навіть через багато років після його накладання. Загальний підхід довготривалої валідації полягає у тому, що під час або одразу після підписання документа

збирається вся необхідна інформація для валідації (ланцюжок сертифікатів, OCSP відповіді про статус всіх сертифікатів в підписі, позначки часу підпису та даних) і вкладається в структуру підпису. Якщо підпис зроблено у форматах CadES-X Long, XadES-X-L або PadES-LTV, то документ вже містить необхідний набір даних для перевірки підпису в довгостроковому періоді.

В Україні нормативна база щодо довготривалого зберігання електронних даних активно формується та узгоджується з європейською, прийняті стандарти форматів підписів, дано визначення довгострокового КЕП, діють галузеві вимоги (НБУ, державні органи) щодо захищеного зберігання електронних документів. Наприкінці 2023 року Кабінет Міністрів затвердив вимоги до форматів удосконалених електронних підписів та печаток, що використовуються у наданні е-послуг. Згідно з ними, в Україні впроваджуються базові формати підписів ETSI – XML, CMS, PDF (XadES, CadES, PadES) на рівнях B-B, B-T, B-LT, B-LTA [3]. Це фактично імплементація європейських стандартів ETSI TS 119 102 та профілів Baseline, де рівень LT передбачає включення в підпис усіх необхідних даних для довготривалої валідації, а LTA – додаткова архівна мітка часу.

Також, для довготривалого зберігання використовуються технології розподіленого реєстру (DLT), зокрема, блокчейн, що використовується як інструмент забезпечення автентичності цифрових записів. Транзакції в блокчейн містять геш кожного архівного документу та захищені від несанкціонованого виправлення, тому що для підробки запису, потрібно одночасно скомпрометувати більшість вузлів мережі, що практично неможливо у публічних блокчейнах з консенсусом. Існує й інший підхід, коли використовуються приватні корпоративні блокчейни або геш-ланцюжки в середині архівних систем. Тобто технологія геш-ланцюжків лежить і в основі традиційних архівних доказів (ERS), і в блокчейні, різниця лише в ступені розподіленості і довіри до зовнішньої мережі.

Аналіз світових, європейських та українських практик довготривалого зберігання цифрових даних показує, що Україна активно переймає досвід впровадження передових рішень та адаптує нормативну базу до європейської. Провідні країни світу і ЄС вже мають усталені стандарти й технології для забезпечення криптографічної цілісності архівів, підтримання довгострокової валідності електронних підписів та експериментують із блокчейн для підвищення прозорості й довіри.

Література

1. Schwalm S., Korte U., Hühnlein D. Standards for the Preservation of Evidence and Trust for Electronic Records. *Archiving Conference*. 2014. Vol. 11. DOI: 10.2352/issn.2168-3204.2014.11.1.art00003.

2. Can I still prove the validity of a signature after ten years? URL: <https://trustservices.Swisscom.com/en/support/help-center/can-i-still-proof-the-validity-of-a-signature-after-10-years>
(дата звернення: 16.12.2025)

3. Про затвердження вимог до форматів удосконалених електронних підписів та печаток, які використовуються для надання електронних публічних послуг, та вимог до створення та перевірки удосконалених електронних підписів та печаток, що базуються на кваліфікованих сертифікатах відкритих ключів: постанова Кабінету Міністрів України від 12 грудня 2023 р. № 1298.

Анжеліка Стахова,
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри системного аналізу та інформаційних технологій
Маріупольський державний університет

МЕТОД МОНТЕ-КАРЛО ДЛЯ АНАЛІЗУ ПОХИБОК СПЕКТРАЛЬНИХ ВИМІРЮВАНЬ У ЦИФРОВИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ

У сучасних цифрових інформаційних системах значна частина даних формується на основі вимірювання аналогових сигналів із подальшим аналого-цифровим перетворенням та цифровою обробкою. Аналого-цифрові перетворювачі (АЦП) є ключовою ланкою таких систем, а їхні неідеальності безпосередньо впливають на точність аналізу даних [1]. Одним із фундаментальних джерел похибок є шум квантування, зумовлений кінцевою розрядністю АЦП, який особливо критично проявляється під час спектрального аналізу сигналів [2, 3].

У задачах аналізу даних, пов'язаних зі спектральною обробкою (FFT), важливими є не лише амплітудні, а й фазові характеристики окремих спектральних складових. Похибки, викликані шумом квантування, можуть призводити до спотворення спектра, появи додаткових гармонік та зниження достовірності оцінок параметрів сигналу [5, 6]. Тому актуальним є завдання кількісної оцінки впливу квантування на результати спектральних вимірювань із використанням сучасних методів числового аналізу.

У даній роботі розглянуто застосування методу Монте-Карло для аналізу похибок спектральних вимірювань, спричинених шумом квантування АЦП. Метод Монте-Карло широко застосовується для статистичного аналізу похибок у цифровій обробці сигналів і дозволяє враховувати випадкові параметри, зокрема початкову фазу сигналу, що є типовим

для реальних вимірювальних задач [7]. Такий підхід дає змогу отримувати емпіричні розподіли похибок і перевіряти адекватність аналітичних моделей.

Числове моделювання виконувалося для синусоїдального сигналу з амплітудою 1 В, який оцифровувався 14-бітним АЦП. Кількість відліків у FFT-вікні становила 65 536, що забезпечувало частотний крок приблизно 0,76 Гц. Частота дискретизації дорівнювала 125 Мвдл/с, а тестова частота сигналу була вибрана кратною частоті дискретизації та довжині FFT-вікна, що забезпечувало синхронний захват сигналу та відсутність спектральної утечки, відповідно до рекомендацій спектрального тестування АЦП [6, 9].

У кожній реалізації методу Монте-Карло початкова фаза синусоїдального сигналу задавалася як випадкова величина, рівномірно розподілена в інтервалі $[0; 2\pi)$. Згенерований сигнал піддавався квантуванню з кроком, що відповідає 14-бітній розрядності АЦП, після чого виконувалося швидке перетворення Фур'є. Амплітуда та фаза основної гармоніки визначалися за відповідним спектральним біном, що відповідає підходам цифрової обробки сигналів [16].

Результати числового експерименту показали відсутність систематичного зсуву похибок: вибіркові середні значення не перевищували 4×10^{-8} . Отримані стандартні відхилення становили $3,51 \times 10^{-7}$ для відносної амплітудної похибки та $4,05 \times 10^{-7}$ рад для фазової похибки, що добре узгоджується з аналітичними оцінками, відомими з теорії квантування та спектрального аналізу [2, 5]. Аналіз гістограм похибок підтверджує наближення їхнього розподілу до нормального закону, що є характерним для статистичних моделей похибок у цифрових вимірювальних системах [7].

Отримані результати демонструють ефективність методу Монте-Карло як інструменту аналізу похибок у цифрових інформаційних системах. Застосування цього підходу дозволяє кількісно оцінювати вплив шуму квантування АЦП на результати спектрального аналізу даних та перевіряти достовірність аналітичних моделей. Запропонований підхід може бути використаний при проєктуванні інформаційно-вимірювальних систем [1], аналізі експериментальних даних та при розробці алгоритмів компенсації похибок у програмних засобах цифрової обробки сигналів [3, 8].

Література

1. Володарський Є.Т., Добролюбова М.В., Кошева Л.О. Інформаційно-вимірювальні системи та невизначеність. *Український метрологічний журнал*. 2020. №3А. С. 30–35.
2. Widrow B., Kollar I., Liu M.-C. Statistical theory of quantization. *IEEE Trans. On Instrumentation and Measurement*. 1996, Vol. 45. No. 2. Pp. 353–361.
3. Kester W. *Analog-Digital Conversion*. Norwood, MA: Analog Devices, 2004.

4. Kester W. Taking the mystery out of the infamous formula “ $\text{SNR} = 6.02N + 1.76 \text{ dB}$ ”. MT-001, Analog Devices, 2009.
5. Bellan D., Brandolini A., Gandelli A. Quantization theory: a deterministic approach. IEEE Trans. On Instrumentation and Measurement, 1999, Vol. 48, No. 1, pp. 18–25.
6. Cruz Serra A., Da Silva M.F., Ramos P., Michaeli L. Fast ADC testing by spectral and histogram analysis. Proc. IMTC 2004, pp. 823–828.
7. Ifeachor E.C., Jervis B.W. Digital Signal Processing: A Practical Approach. Pearson Education, 2002.
8. Serov A.N., Serov N.A., Makarychev P.K. Evaluation of the effect of nonlinearity of the successive approximation ADC to the RMS measurement error. INDEL 2018, IEEE, pp. 1–6.

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СЕКЦІЯ

«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ: СУЧАСНЕ БАЧЕННЯ»

Волониць Віра,
кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та археології
Маріупольський державний університет

Шипік Наталя,
кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та археології
Маріупольський державний університет

КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ЯК МЕТОД РОЗКРИТТЯ ДЖЕРЕЛОЗНАВЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРОТОКОЛІВ ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРІВ КОЛГОСПНИКІВ

Протоколи загальних зборів колгоспників є одним з найбільш інформативних масових джерел з історії повоєнного українського села (1945 – початку 1950-х років). Попри притаманний цим документам формалізований характер, вони дають змогу зазирнути за фасад офіційної радянської пропаганди. Теоретико-методологічним підґрунтям дослідження стали принципи західноєвропейської серійної історії та кліометрії, а також їхня адаптація у напрацюваннях представників школи кількісної історії (І. Ковальченко, Б. Міронов) [1] та здобутки сучасної української джерелознавчої школи (В. Капелюшний, Я. Калакура) [2]. Зокрема, окремі аспекти опрацювання діловодної документації колгоспів висвітлено у працях О. Глазунова, а досвід застосування кількісних методів до масових джерел радянської доби представлено у розвідках Н. Романець [3]. Саме в межах цього наукового дискурсу застосування контент-аналізу постає одним із найефективніших методів, який забезпечує конвертацію масиву описової, часто заідеологізованої інформації у кількісні показники. Такий підхід унаочнює реальний стан справ у радянському селі, висвітлюючи приховане за офіційними фразами та уможлиблюючи реконструкцію соціальних процесів крізь призму радянської цензури.

Основні етапи проведення контент-аналізу цих джерел зосереджені насамперед на розкритті їхнього інформаційного потенціалу. Першим є концептуальний етап, що передбачає визначення «поля пошуку». На цій стадії дослідник ставить питання: «Що це джерело являє собою і що воно потенційно може розповісти?». Аналіз структури документа дозволяє з'ясувати об'єкт вивчення та обов'язкові елементи, наявні в протоколі (дата, порядок денний, склад присутніх, виступи, постанови).

Наступним кроком є операціоналізація або упорядкування «інформаційної карти». Це ключовий етап дослідження, під час якого текст розкладається на категорії, що стають своєрідними «кодами». На третьому етапі обираються одиниці аналізу та рахунку для здійснення подальшого кодування та збору даних. Відбувається аналіз масиву протоколів із заповненням кодувальної матриці (таблиці), що дозволяє помітити «інформаційні лакуни» джерела. Фінальним кроком є аналітичний етап, спрямований на синтез інформаційного потенціалу, виявлення латентної інформації та оцінку репрезентативності даного виду джерела.

Послугуючись цією схемою та залучаючи комплекс протоколів загальних зборів колгоспу «Червона зірка» Володарського (нині — Нікольського району Донецької області) за 1947–1953 рр., на першому етапі доцільно окреслити «поле пошуку» через визначення об'єкта, предмета та робочої гіпотези. Джерельну базу склали матеріали архівного відділу Нікольської РДА (Ф. 38, Оп. 1, 2), зокрема справи № 1, 7, 11, 19, 23 (Оп. 1) та № 1 (Оп. 2) [4-9]. Об'єкт дослідження репрезентує специфіку аграрного соціуму Надазов'я у пізньосталінський період. Предметом виступає інформаційний потенціал документів для висвітлення повсякденного життя, економічного стану та соціально-психологічних настроїв повоєнного селянства. Відповідно, мета полягає у з'ясуванні того, наскільки повно та об'єктивно протокольна документація відображає локальні реалії українського села. Робоча гіпотеза базується на припущенні про існування розриву між офіційним порядком денним та змістом безпосередніх виступів селян, а також про ймовірну трансформацію інформаційних можливостей джерела під впливом ідеологічної цензури секретаря, який здійснював запис. Малий обсяг справ (від 13 до 27 аркушів на рік) опосередковано підтверджує вибірковість фіксації подій та дію ідеологічного фільтра.

Надалі здійснюється аналіз текстових даних, що дозволяє виявити закономірності, теми та настрої, зафіксовані в документах. За допомогою контент-аналізу протоколів можна встановити, по-перше, частоту згадок тем (сільськогосподарські роботи, політичні кампанії, фінансові питання, трудова дисципліна, соціальні проблеми) та їхню сезонну динаміку: від домінування питань сівби навесні до звітів про збір врожаю восени на тлі постійних політичних директив. По-друге, аналізуються ключові слова та фрази, що дозволяє

виокремити як найбільш вживані терміни («план», «відбудова», «соціалістичне змагання»), так і лексеми з емоційним забарвленням, що вказують на конфлікти («недостатки», «безобразя», «нарушення», «кража»). По-третє, досліджується тон і настрої (сентиментальна складова): ступінь оптимізму чи критичності загального фону зборів, а також відмінності в тоні між промовами представників РКП(б)У та виступами рядових колгоспників.

Наступний комплекс інформації стосується виявлення ключових акторів (спікерів): хто виступає найчастіше, які теми піднімають голова колгоспу, бригадири чи рядові члени артлі, і хто з них підтримує офіційну лінію, а хто апелює до критичних питань. Окремо варто простежити структуру обговорення (логіку «доповідь – пренія – постанови») та ступінь деталізації дискусій порівняно з фінальними рішеннями. Доцільно також проаналізувати згадки про виконання та контроль попередніх рішень, що дозволяє оцінити ефективність роботи ревізійної комісії чи правління.

Важливим аспектом є ідеологічна складова: як саме державні директиви інтегрувалися у повсякдення і які ідеологічні кліше використовувалися найчастіше. На завершальних етапах технічна робота з текстом (заповнення матриці в Excel) переходить у статистичну обробку даних (підрахунок відсотків, середніх значень, побудова графіків), що дозволяє остаточно підтвердити або спростувати гіпотезу.

Отже, контент-аналіз визначається як один із найбільш дієвих методів у сучасному джерелознавстві, що дозволяє конвертувати якісну, заідеологізовану інформацію масових джерел у кількісні показники. Це забезпечує об'єктивність висновків та дозволяє верифікувати дані, що раніше вважалися суто описовими.

Література

1. Анналі. Вибране / Л. Февр, М. Блок ; [пер. з франц.]. — Київ, 2004. — 522 с.; Fogel R. W. The New Economic History: Its Findings and Methods / R. W. Fogel // The Economic History Review. — 1966. — Vol. 19, No. 3. — P. 642–656; Ковальченко И. Методы исторического исследования. М., 1987. 440 с.; Миронов Б. История в цифрах. Л., 1991. 192 с.
2. Калакура Я. Українське джерелознавство: теорія, методологія, історія. Київ, 2002. 400 с.; Капелюшний В. Джерелознавство новітньої історії України: підручник. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2007. 560 с.
3. Романець Н. Радянська влада і селянство: механізми примусу та репресій (1920–1930-ті роки) : монографія. Кривий Ріг, 2007. 440 с.; Глазунов О. Діловодна документація колгоспів як джерело з історії українського села (1945–1953 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2005. 20 с.

4. Архівний відділ Нікольської районної державної адміністрації Донецької області. (далі Архівний відділ Нікольської РДА) — Ф. 38. — Оп. 1. — Спр. 1. — Протоколи загальних зборів колгоспу «Червона зірка» за 1947 р. — 18 арк.
5. Архівний відділ Нікольської РДА. — Ф. 38. — Оп. 1. — Спр. 7. — Протоколи загальних зборів колгоспу «Червона зірка» за 1948 р. — 13 арк.
6. Архівний відділ Нікольської РДА. — Ф. 38. — Оп. 1. — Спр. 11. — Протоколи загальних зборів колгоспу «Червона зірка» за 1950 р. — 14 арк.
7. Архівний відділ Нікольської РДА. — Ф. 38. — Оп. 1. — Спр. 19. — Протоколи загальних зборів колгоспу «Червона зірка» за 1951 р. — 19 арк.
8. Архівний відділ Нікольської РДА. — Ф. 38. — Оп. 1. — Спр. 23. — Протоколи загальних зборів колгоспу «Червона зірка» за 1952 р. — 27 арк.
9. Архівний відділ Нікольської РДА.— Ф. 38. — Оп. 2. — Спр. 1. — Протоколи загальних зборів колгоспу «Червона зірка» за 1953 р. — 22 арк.

Волошин Максим,

З курс, третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, денна форма навчання,

ОНП «Історія та археологія»

Маріупольський державний університет

ПРОПИСКА ЯК ЗАСІБ КОНТРОЛЮ НАД СОЦІАЛЬНИМ ТА ЕТНІЧНИМ СКЛАДОМ НАСЕЛЕННЯ МІСТ ДРОГОБИЦЬКОЇ ТА ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ В РОКИ «ВІДЛИГИ» (1953–1964 РР.)

В роки «відлиги» багато селян регіону намагалися переїхати з сільської місцевості до міст. Основним мотивом міграції було бажання покращити якість власного буття: отримувати за роботу реальні гроші, а не «трудодні»; мати доступ до більш розвиненої соціальної інфраструктури. Взагалі статус містянина порівняно зі статусом колгоспника давав людині більше контролю над своїм життям. Влада усвідомлювала небезпеку відтоку людських ресурсів з колгоспів та намагалася цьому протидіяти, але замість поліпшення умови праці в них, щоб таким чином утримати людей від переїзду, обрала шлях створення штучних перепон на шляху міграції. Однією з таких перепон була прописка, без якої особа не вважалася повноцінним містянином та не мала доступу до усіх благ великого населеного пункту.

Отримати її можна було декількома шляхами. На омріяний штамп чи довідку мали право студенти; люди що працювали у місті та їх сім'ї; особи, які повернулися на попереднє місце проживання після закінчення трудових договорів; реемігранти; офіцери та члени їх сімей. Направлені на роботу Міністерствами та Главками громадяни отримували прописку без усіляких проблем, тоді як деякі мешканці регіону, що працевлаштовувалися власноруч, мали з цим неабиякі проблеми. Склалася парадоксальна ситуація: щоб мати постійну роботу у місті треба було прописки, яку нерідко не давали без довідки про працевлаштування. Потерпали від цього в першу чергу українці, що було на користь владі, яка отримала дієвий механізм контролю над етнічним складом міст.

Деяким категоріям громадян отримати прописку була надскладно. Місцева влада свідомо, ідучи проти вказівок з центру, перешкождала прописці особам, з яких Указом Президії Головної Ради від 17 вересня 1955 була знята судимість за контрреволюційні виступи [4, арк. 72]. Учасник національно-визвольних змагань І. Губка був одним з них. Спочатку чоловіка прописали у Кристинополі (Шептицькому), але згодом, дізнавшись що його було засуджено за «політичною» статтею, викликали до міліції та просто виписали, подавши це за послугу, бо могли скасувати прописку, що ускладнило б влаштуватися на новому місці [2, с. 214]. Такі дії були спрямовані на усунення з регіону небажаних елементів, тобто на контроль над соціальним складом населення, та викликані страхом перед новим витком збройної боротьби в регіоні проти комуністичної влади, а також нерідко особистою неприязню місцевих партійних та міліційних начальників, які щиро ненавиділи «політичних злочинців», вважаючи їх уособленням всього того, проти чого вони боролися. Попри це завдяки хитрощам чи допомозі впливових знайомих багатьом «контрреволюціонерам» все ж таки вдавалося оселитися в містах. Більшість з них відчувала відчуженість до радянського суспільства, горнулася один до одного, але при цьому мало хто відважувався на політичну роботу.

Для отримання легального статусу люди могли вдаватися до незаконних методів: купували довідки від навчальних закладів, установ, домоуправлінь [3, арк. 21-22]; через знайомих знаходили людей, які погоджувалися прописати їх у власному помешканні як родичів; давали хабарі керівництву колгоспів; укладали фіктивні шлюби. Особи, які не хотіли порушувати закон, часто влаштовувалися на перше ліпше місце, щоб тільки отримати прописку. У Львові, наприклад, швидше працевлаштовувалися у будівельні організації, на важку або шкідливу для здоров'я роботу, домашніми робітницями у заможних львів'ян [1, с. 148]. Така практика сприяла стратифікації суспільства, утворенню досить стійких стереотипів про сільських мігрантів як виключно некваліфіковану робочу силу.

Місцева влада за допомогою міліції контролювала дотримання паспортного режиму, особливо це стосувалося Львова, як одного з найпривабливіших місць для проживання в регіоні. Так, у місті з 1 вересня 1956 року по 10 січня 1957 року було проведено 189 перевірок по 28191 адресі, в ході яких було виявлено 2874 порушники паспортного режиму. До деяких було застосовано адміністративні й навіть карні заходи. На 10 січня 1957 р. видалено з міста 597 людей та арештовано 93 людини [4, арк. 68-70]. Не всі порушники паспортного режиму виселялися з міст. Багато з них завдяки хабарям та знайомствам цього уникали.

Отже, в Дрогобицькій та Львівській областях інститут прописки у роки десталінізації став у руках влади дієвим інструментом контролю над соціальним та етнічним складом населення. Створені умови заважали вільному переселенню до міст етнічних українців та, відповідно, їх повні українізації, що не було в інтересах комуністичного керівництва, а також поверненню з тюрем та таборів до попереднього місця проживання «політичних злочинців», присутність яких у регіоні була небажаною. Разом з тим, недосконалість системи державного управління дозволяла обходити заборони та перепони, багато порушників паспортного режиму залишалися в містах.

Література

1. Боднар Г. Львів. Щоденне життя міста очима переселенців із сіл (50 – 80-ті роки ХХ ст.) : монографія. Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 338 с.
2. Губка І. У царстві сваволі : спогади. Ч. 1. Львів : Укр. технології, 2000. 606 с.
3. О ходе выполнения постановлению бюро обкома КП Украины от 1 сентября 1956 года «О состоянии паспортного режима в г. Львове». 12 липня 1957 года. ДАЛО України (Держ. архів Львів. об. України). Ф. П-3. Оп. 6. Спр. 25. Арк. 21-22.
4. Секретарю Львовского областного комитета КП Украины товарищу Лазуренко М. К. гор. Львов. Докладная записка. О результатах выполнения решения бюро Львовского Обкома КП Украины от 1 сентября 1956 года «Об укреплении паспортного режима в городе Львове». Дата не встановлена. ДАЛО України (Держ. архів Львів. об. України). Ф. Р-3. Оп. 6. Спр. 81. Арк. 68-72.

Губська Аліна,
2 курс, третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, денна форма навчання,
ОНП «Історія та археологія»
Маріупольський державний університет

ПОЧАТКОВА ШКОЛА ПОДІЛЛЯ В 1945–1947 рр.: НОВІТНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

У сучасній українській історіографії проблематика повоєнного відновлення шкільної освіти актуалізувалася наприкінці 1990-х – на початку 2000-х рр. Її осмислювали переважно в межах досліджень відбудови соціальної інфраструктури після Другої світової війни, матеріальних втрат освітньої галузі та державної політики доби тоталітаризму.

Зважаючи на те, що ця проблематика вже понад два десятиліття перебуває в полі зору вітчизняних дослідників, постає потреба систематизувати наявні напрацювання, уточнити усталені уявлення та окреслити малодосліджені аспекти.

Метою розгляду є з'ясування основних новітніх інтерпретацій проблематики початкової школи Поділля у 1945–1947 рр.

Наявний корпус наукової літератури з теми доцільно систематизувати за просторовою ознакою. Першу групу становлять праці, присвячені розвитку шкільної (зокрема середньої) освіти в повоєнні роки на загальнонаціональному рівні [2; 3; 5; 6; 8]. Другу групу складають регіональні дослідження, що висвітлюють локальну специфіку відбудови шкільної освіти на Поділлі [1; 4; 7].

Дослідження першої групи здебільшого розкривають питання державної політики у сфері відбудови системи освіти на тлі посилення сталінського тоталітаризму. У цьому напрямі вагомий внесок зробила Неоніла Красножон, розглянувши школу крізь призму тогочасних соціально-політичних обставин в Україні [2]. Дослідниця зробила акцент на масштабах втрат шкільної інфраструктури, з'ясувала соціальне становище вчителів та учнів, а також висвітлила діяльність освітян під тиском партійно-адміністративної системи.

Проблематиці кадрового дефіциту шкіл, а також повсякденним практикам учительства в повоєнні роки присвячено дослідження Людмили Романець [8]. З огляду на залучення авторкою значного масиву документів Державного архіву Вінницької області, ця праця має особливу цінність для вивчення процесів відбудови освітньої інфраструктури в подільському регіоні.

Відбудовні процеси в сільській шкільній мережі повоєнного періоду висвітлено в розвідці Олександра Перехреста [6]. Дослідник деталізував масштаби збитків, завданих

сільським школам центральних областей України, проаналізував санітарний стан приміщень і перебіг відновлювальних робіт з облаштування закладів освіти. Водночас окремі тези та висновки автора потребують критичного прочитання. У праці простежується тенденція до перебільшення ролі органів влади та військових підрозділів радянської армії у поліпшенні матеріального забезпечення шкіл [6, с. 303].

Питання впливу державної політики на розвиток шкільної освіти у повоєнні роки узагальнено розкрила Валерія Мічуда [5]. Дослідниця зробила акцент на втіленні урядових постанов, що стосувалися шкільної освіти впродовж 1945–1953 рр. Не можна залишити поза увагою монографію Ольги Лаврут, в якій подано комплексний аналіз державної політики у сфері відбудови системи освіти в умовах сталінського тоталітарного режиму [3]. Окрім того, застосовуючи антропологічний підхід у дослідженні, вченій вдалося детально описати шкільну повсякденність: умови життя та навчання учнів, реалії щоденного побуту та трудової діяльності вчителів.

Друга група наукової літератури з теми сформована локальними дослідженнями повоєнної відбудови шкільної мережі. Наслідки окупації для міської інфраструктури та промисловості Вінниччини, разом з цим і загальні тенденції подальшого відновлення житлово-комунальної сфери окреслила у своїй розвідці Валентина Дудник [1]. Проаналізувати повоєнне освітнє середовище на тлі ідеологізації та політизації навчально-виховного процесу на прикладі шкіл Дунаєвецького району Кам'янець-Подільської (нині Хмельницької) області вдалося Віктору Прокопчуку [7].

У праці Олега та Тетяни Мельничуків в контексті повсякденного життя мешканців с. Мельниківці Гайсинського району Вінницької області, особливу зацікавленість викликає висвітлення адміністративних методів впливу на батьків та фінансових стягнень як реакції місцевого виконкому на низьку відвідуваність шкіл у повоєнні роки [4].

Таким чином, короткий огляд наукових праць засвідчує, що вітчизняна історіографія з проблеми відновлення освітньої мережі Поділля після Другої світової війни представлена переважно узагальненими студіями з історії школи в УРСР, а також краєзнавчими розвідками, які фрагментарно торкаються розвитку середньої освіти регіону у 1945–1947 рр. Враховуючи це, виникає потреба у комплексному дослідженні повсякденного середовища шкільного учнівства Поділля в перші роки повоєнної відбудови.

Література

1. Дудник В. Відбудова міст Вінницької області, зруйнованих під час Другої світової війни. *Краєзнавство*. 1999. № 1–4. С. 45–49. URL:

<https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/e364a1db-dea3-4bdc-8885-dc5c9c0ac2f1/content>

2. Красножон Н. *Загальноосвітня школа України в контексті суспільно-політичного життя (1943–1953 рр.)*: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Переяслав-Хмельницький, 2002. 20 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0402U003949>

3. Лаврут О. *Радянська школа у другій половині 1940-х – кінці 1980-х рр.: вимір України*: монографія. Слов'янськ: Друкарський двір, 2020. 532 с.

4. Мельничук О., Мельничук Т. Повсякденне життя колгоспного селянства Поділля у повоєнний період (1944–1953) (на матеріалах колгоспу «Червоний промінь» с. Мельниківці). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Історія.* 2020. Вип. 32. С. 52–63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_ist_2020_32_8

5. Мічуда В. Радянська система освіти у повоєнний період (1945–1950 роки). *Молодий вчений.* 2016. № 12.1. С. 267–271. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/12.1/62.pdf>

6. Перехрест О. Відбудова матеріальної бази сфери освіти в сільській місцевості в 1943–1945 рр.: проблеми та наслідки. *Український селянин.* 2010. Вип. 12. С. 300–304. URL: <https://ukr-selianyn-ejournal.cdu.edu.ua/issue/view/263/229>

7. Прокопчук В. Освіта на Дунаєвеччині у повоєнні 1940–1950-і роки. *Освіта, наука і культура на Поділлі.* 2017. Т. 24. С. 149–171. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Onkp_2017_24_14

8. Романець Л. М. *Вчителі загальноосвітніх шкіл УРСР післявоєнного періоду (1945 – друга половина 1950-х років): соціальний статус та повсякденне життя*: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Вінниця, 2010. 246 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Romanets_Liudmyla/Vchyteli_zahalnoosvitnikh_shkil_URSR_pisliavoi_ennoho_periodu_1945_-_druha_polovyna_1950-kh_rr_sotsia.pdf

Небрат Сергій,
магістр історії та археології, заступник керівника археологічної експедиції,
Маріупольський державний університет

Забавін В'ячеслав,
кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та археології,
Маріупольський державний університет,
науковий співробітник Інституту археології, Словацька академія наук ¹

**ПЕЧЕНІЗЬКЕ ПОХОВАННЯ З КУРГАНУ БІЛЯ СЕЛА ОРЛОВСЬКЕ
У ПІВНІЧНО-СХІДНОМУ ПРИАЗОВ'І
(за матеріалами розкопок В.К. Кульбаки)**

У 1991 р. Маріупольська археологічна експедиція під керівництвом В. Кульбаки проводила масштабні роботи на теренах Донецької, Луганської, Херсонської та Миколаївської областей. Було досліджено 12 курганів в зонах новобудов [9]. На окрему увагу заслуговує курган біля с. Орловське у Північно-Східному Приазов'ї, який належить до т. зв. «довгих» курганів зрубної культури. Тому не дивно, що його матеріали неодноразово привертали увагу дослідників зрубних старожитностей. Спочатку були введені в науковий обіг окремі його комплекси [10, с. 52], а згодом була зроблена майже повна публікація його матеріалів [7]. Однак залишилися поза увагою матеріали окремих поховань, зокрема катакомбного часу й середньовіччя. Оскільки могила кочівника становить певний інтерес для дослідників середньовічних старожитностей, то її публікація залишається актуальною.

Курган входив до складу групи з чотирьох насипів, розташовувався на високому правому березі р. Кальміус, за 1,2 км на північ від с. Орловське Тельманівського р-ну Донецької обл. Довжина кургану 60 м, висота 2,3 м. Всього в кургані було виявлено 12 могил. Первинний насип кургану було споруджено над раннім катакомбним похованням 4. Протягом певного часу курган слугував могильником для племен інгульської катакомбної культури (поховання 2 та 3). Наступний етап функціонування курганного некрополя визначається зрубним часом (поховання 6–12). Культурна приналежність поховання 1 залишилася невизначеною. Носії зрубної культури змінили конфігурацію кургану, його насип в плані став видовженим. На момент здійснення кочівницького середньовічного поховання 5 курган мав довгий насип та займав південне положення в групі курганів.

¹ Робота виконана за підтримки грантових проектів VEGA 2/0017/24 та VEGA 2/0061/26 Інституту археології Словацької академії наук.

Поховання 5 (Рис. 1) відкрите під R, на глибині 2,1 м. Поховальна споруда – вузька яма розмірами 2,1×0,6 м, орієнтована довгою віссю за лінією ПнСх–ПдЗх. В заповненні могили, на 0,5 м вище рівня долівки поховання, були виявлені кілька каменів, ймовірно, розташованих на рівні перекриття поховання. Долівка поховання вкрита білим волокнистим тліном. На дні виявлено кістки небіжчика, над кістками простежено залишки дерева. Кістяк лежав випростано, головою на ПдСх. Череп покоївся на правій скроні. Кістки рук та ніг витягнуті. Права рука та частина грудної клітини зруйнована землерийними тваринами. На ПдСх від черепа людини знаходився череп коня. Біля правої ноги померлого – кістки ніг коня. Вздовж тулуба, на правому плечі, було виявлено залишки берестяного колчана з залізними накладками та чотири залізних наконечники стріл, які знаходились всередині. Поруч з лівою стегною кісткою знайдено залізний ніж, між стегновими кістками та в районі грудної клітини знайдено дві пряжки, біля тазових кісток – два залізних кільця. На черепі коня виявлено залізні вудила.

Опис знахідок: 1. Пряжка залізна. Рамка пласка, прямокутна (наближається до вісімкоподібної), з одним стрижнем. Розміри: 5,8×4,2 см, завтовшки до 1,0 см. 2. Пряжка залізна. Рамка пласка, вісімкоподібна, з одним стрижнем. Розміри: 4,5×3,0 см, завтовшки до 0,5 см. 3. Ніж залізний. Клинок трикутний в перетині. Розміри: довжина клинка 7,0 см, довжина хвостовика 4,5 см. Простежені залишки дерев'яного руків'я. 4. Кільце залізне, сплющене. Розміри: у перетині 1,2×0,5 см, діаметр 4,0 см. 5. Кільце залізне, сплющене. Діаметр 4,2 см. 6. Вудила залізні. Стрижень дугоподібний завдовжки 13,5 см, у перетині 1,0 см, кільця діаметром 3,7 см. 7. Наконечники стріл черешкові, ромбовидні з найбільшим розширенням у верхній частині довжини пера (3 шт.). Довжина леза 6,5 см; 4,5 см; 3,1 см. Довжина черешків відповідно: 5,0 см; 2,7 см; 2,2 см. 8. Наконечник стріли черешковий, ромбоподібний з найбільшим розширенням у середній третині довжини пера (1 шт.). Довжина леза 5,5 см. Довжина черешка: 3,9 см. 9. Колчан берестяний, усіченої конічної форми. В перетині півкруглий. За допомогою залізного окуття денце кріпилося до бокових стінок. До стінки приєднана залізна фігурна петелька для кріплення. Верхня частина виробу мала залізне окуття, чотири прямі оковки, які кріпилися за допомогою двох голівок на кінцях. Загальна довжина виробу близько 75 см, ширина в верхній частині 10 см, ширина в нижній частині 18 см.

За комплексом ознак поховального обряду, зокрема орієнтацією тіла небіжчика у західний напрямок, а також наявності решток коня (залишки опудала у вигляді шкіри з головою та ногами) дають підстави віднести даний комплекс до кола печенізьких старожитностей. Додатково це підтверджують знахідки речей, в першу чергу, вісімкоподібної пряжки. Типологічно близькі наконечники стріл були знайдені в печенізьких похованнях на інших територіях. Залізний ніж також можна вважати однією з типових категорій поховального інвентарю [8, с. 186–187].

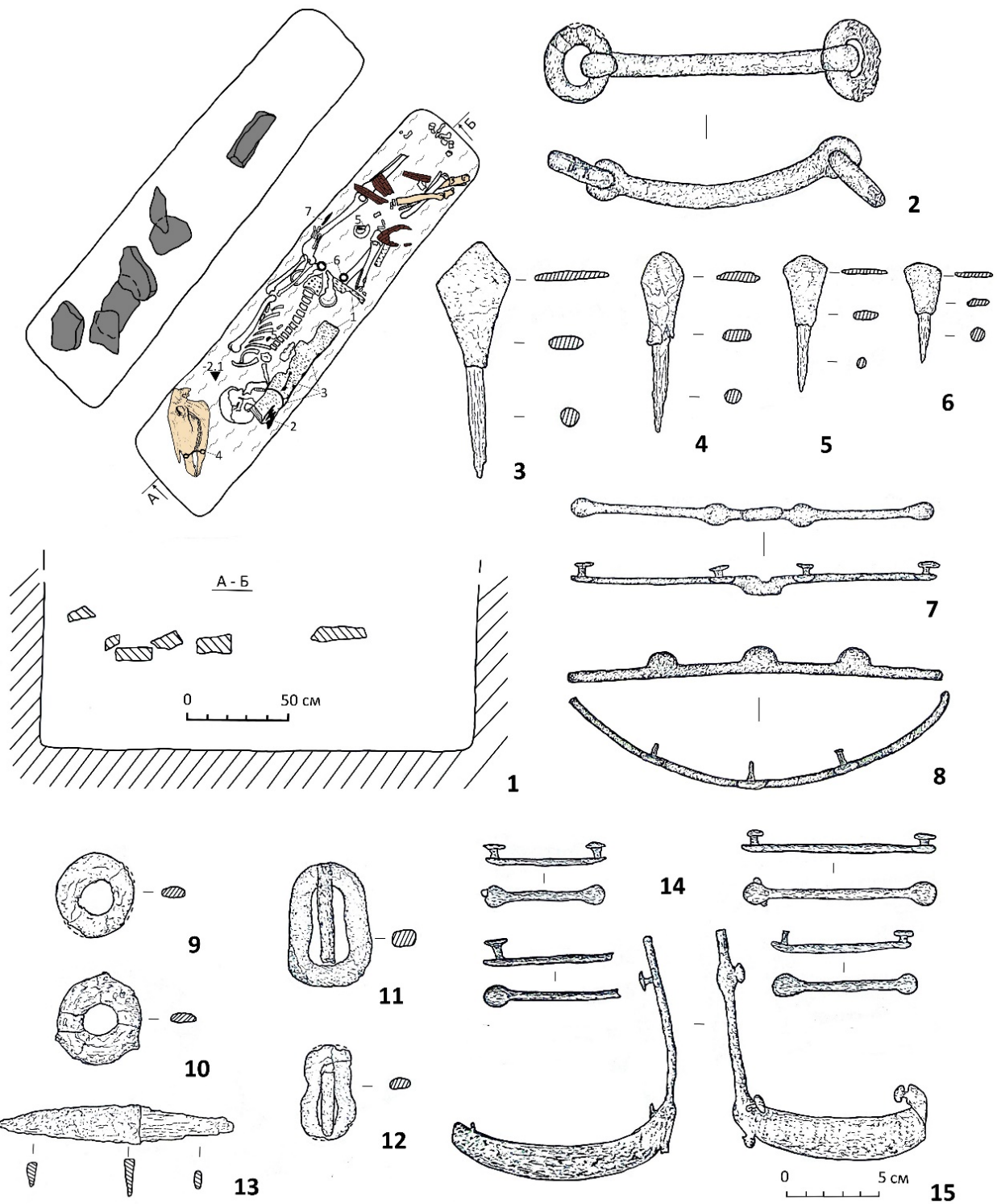

Рис. 1. Орловське, курган 1, поховання 5.

На особливу увагу заслуговує берестяний колчан – атрибут військового екіпування, широко відомий як в печенізьких похованнях, так і за матеріалами різних тюркських народів Східної Європи та Азії. Відомі іконографічні зображення подібних колчанів, які носили вершники з правого боку. Залізні кільця та щонайменше одна з пряжок були складовою частиною ремінного екіпування, необхідного для підвішування колчана (Рис. 2).

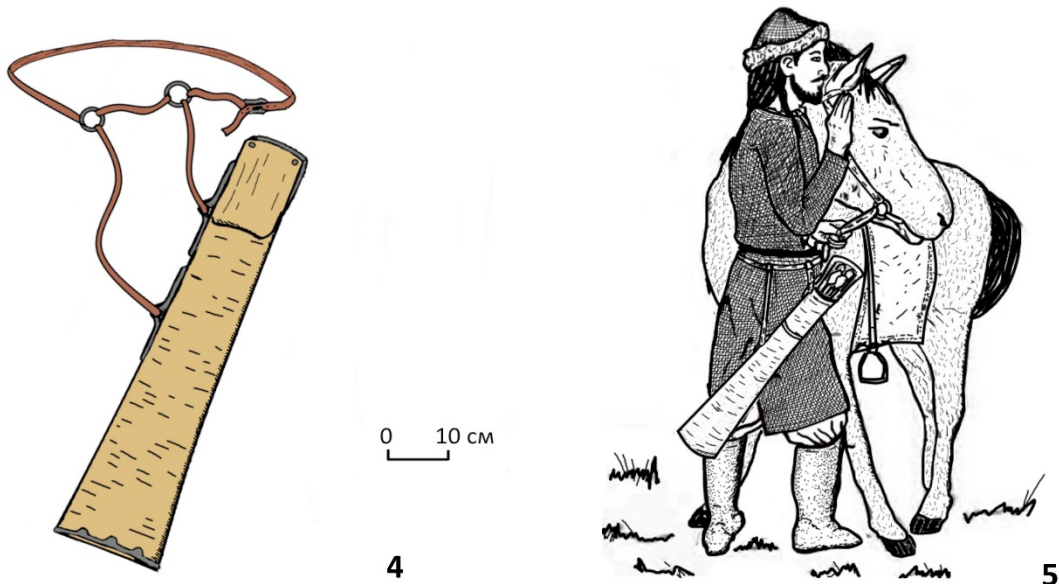
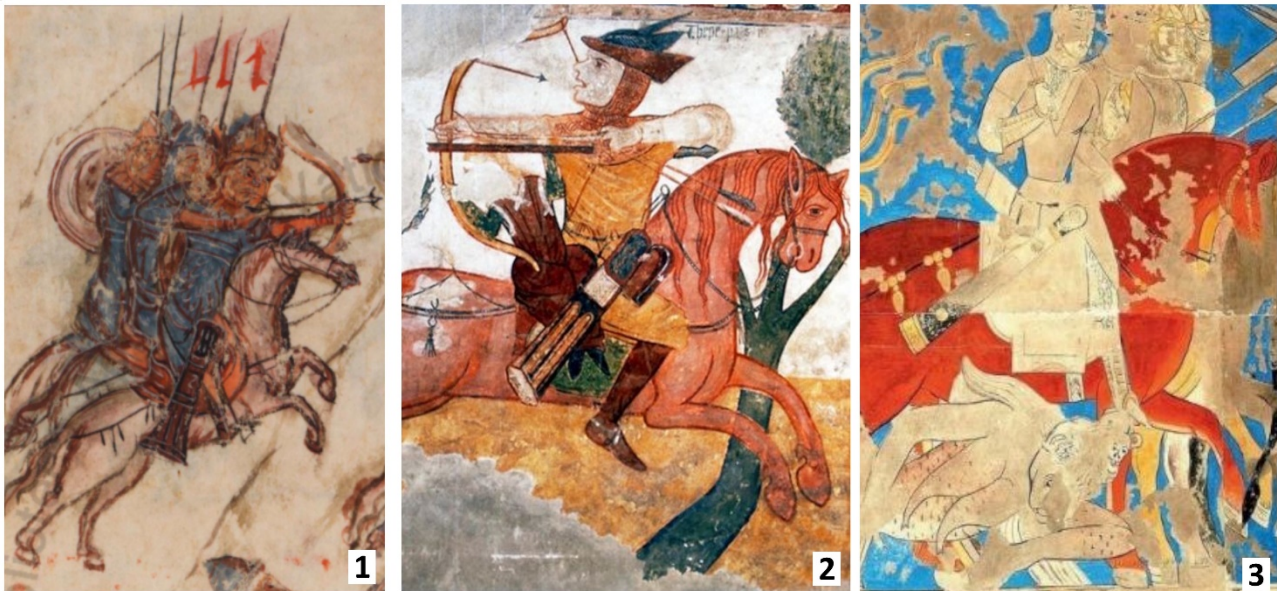

Рис. 2: 1 – Святослав вторгається в Болгарію з печенізькими союзниками. Мініатюра з Хроніки Костянтина Манассія [5]; 2 – фреска з церкви у Великій Ломниці, Словаччина [2]; 3 – зображення пов’язане з епічним циклом про Рустама. Фреска з Пенджикенту [3]; 4, 5 – Колчан з поховання Орловське 1/5 (реконструкція С. Небрата).

Відсутність в могилі луку, як атрибуту що супроводжує, може пояснюватися дорожнечою зброї. Відомі рядки, в яких один з героїв тюркського билинного епосу вихваляє свій лук, який він придбав, заплативши за нього жеребця, а тятива варта цілого бика [4, с. 82; 1, с. 21]. Виготовлення лука вимагало багато часу, тому використання його в поховальній обрядовості, вочевидь, не передбачало його приміщення в могилу. Зброя могла передаватися у спадок нащадкам. У тюркських народів не тільки лук, але й колчан втілював образ символу влади. Певним символізмом наділені й стріли, які не рідко трапляються в кочівницьких

похованнях. Так, в казахському богатирському епосі «Ер Таргин» герой в поєдинку навмисно влучає стрілою з тупим вістрям не в супротивника, а в його колчан зі стрілами, з метою знищити символ влади героя. В тюркському епосі «Огуз-наме» позолочені стріли та лук виступали в якості ярликів [1 с. 20]. Цікаво, що, сама назва «огузи» лінгвістами виводиться від тюркського «ok-uz» – «люди зі стрілами» [6, с. 156]. Все сказане дозволяє припустити, що в уявленні печенігів колчан та стріли могли слугувати маркером у потойбічному світі, підкреслювали соціальний статус або гендерну роль небіжчика при житті.

Література

1. Aghayev Y. S. Bow and arrows as the symbol of authority and elements of ritual rites of Turkic nations. *Austrian Journal of Humanities and Social Sciences* 5-6, 2015, 18–21.
2. *A leányrabló kun a Szent László legenda falképéről (Kakaslomnic/Vel'ká Lomnica, Szlovákia)*. URL: https://mek.oszk.hu/01900/01948/html/index1128.html?utm_medium=organic&utm_source=yandexsmartcamera (дата звернення: 11.01.2026).
3. Azarpay G. *Sogdian Painting. The Pictorial Epic in Oriental Art*. URL: https://archive.org/details/bub_gb_KVSPEN4ap_0C/page/n241/mode/2up (дата звернення: 11.01.2026).
4. *Kitabi-Dədə Qorqud /Drezden nüsxəsi əsasında tərtib edəni Ş.A.Cəmşidov*. Bakı: Elm., Göytürk, 1999.
5. *The Chronicle of Constantine Manasses. Bibliotheca Apostolica Vaticana*. URL: https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.slav.2 (дата звернення: 11.01.2026).
6. *Етимологічний словник української мови* Т. 4. Київ: Наукова думка, 2003.
7. Забавін В. О. Поховання зрубної культури довгого кургану поблизу села Орловське (з розкопок В. К. Кульбаки). *Донецький археологічний збірник* 13/14, 2009-2010, С. 174–184.
8. Забавін В. О., Небрат С. Г. Розкопки кургану Седоркін на півдні Донецької області. *Донецький археологічний збірник* 21, 2018, С. 175-191.
9. Кульбака В. К., Гнатко І. І., Нікітін В. І. *Звіт про дослідження курганів в зонах новобудов у 1991 р.* Науковий архів ІА НАН України. Фонд експедицій. Спр. 1991/113.
10. Кульбака В., Качур В. *Давні індоєвропейці України в світлі новітніх археологічних досліджень*. Маріуполь, 2002.

Кокотіхін Дмитро,
2 курс, третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, денна форма навчання
ОНП «Історія та археологія»
Маріупольський державний університет

ГРОШОВЕ УТРИМАННЯ ГІМНАЗІЙ ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ НАПРИКІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX ст.

У другій половині XIX ст. система середньої освіти на території українських губерній Російської імперії зазнала суттєвих змін, зумовлених модернізаційними процесами та освітніми реформами 1860–1870-х рр. Важливе місце в цій системі посідали гімназії, які виконували не лише освітню, а й соціальну функцію, готуючи молодь до державної служби та університетського навчання.

Водночас ефективність діяльності гімназій значною мірою залежала від фінансового забезпечення, що формувалося як за рахунок державних коштів, так і завдяки участі місцевих органів самоуправління та приватних благодійників. У цьому контексті Полтавська губернія є показовим прикладом.

У працях, присвячених історії окремих гімназій [1] або розвитку середньої освіти регіону [2], фінансові аспекти розглядаються переважно поверхнево та в загальноімперському контексті. Деякі наявні дослідження містять загальні відомості про участь місцевих органів управління у фінансуванні навчальних закладів, однак не дають цілісного уявлення про структуру доходів і витрат навчальних закладів [3; 5]. Узагальнюючі праці з історії середньої освіти кінця XIX – початку XX ст. зосереджуються переважно на організаційних і соціальних аспектах функціонування середніх шкіл, залишаючи фінансову складову на другому плані [4]. Відсутність окремих праць, присвячених аналізу моделей фінансового утримання гімназій, особливо у регіональному вимірі, зумовлює актуальність дослідження цієї проблеми.

Дані свідчать про суттєві відмінності у грошовому забезпеченні чоловічих та жіночих навчальних закладів. Для чоловічих гімназій визначальною була державна підтримка (56% загального бюджету). Вартість навчання тут у 1897 р. становила близько 146 руб. на рік на одного учня [6, с. 135–145]. Натомість жіночі гімназії переважно існували за рахунок плати за навчання (64%) та допомозі від міських та земських установ [6, с. 146–153].

Жіночі прогімназії мали найнижчий показник фінансування на одну ученицю (47 руб. на рік). У жіночих гімназіях ситуація була не набагато кращою (57 руб. на рік). У той же час, варто відмітити значну перенаповненість навчальних закладів великих губернських міст Полтави та Кременчука, на які припадало 60% всіх гімназисток губернії [7, с. 210–217]

Земства брали активнішу участь у фінансуванні жіночих закладів (20% проти 11% у чоловічих), що пояснюється зростанням суспільного попиту на освіту для дівчат. Водночас частка міських бюджетів та пожертвувань у фінансуванні залишалася невеликою (2–4%) [8, с. 232]. У підсумку фінансова модель середньої освіти в губернії на рубежі століть відображала певні соціальні та гендерні пріоритети імперської влади,.

У 1890–х рр. XIX ст. спостерігаються деякі особливості у розвитку жіночих та чоловічих гімназій губернії. Зростає активність дворянства у питанні відкриття та фінансової підтримки приватних гімназій та пансіонів «закритого типу». Така форма навчання розглядалася як більш безпечна альтернатива державним і земським закладам, оскільки дозволяла відгородити молодь від суспільно-політичних впливів, які дедалі більше проникали у середовище гімназистів [9, с. 126].

Ініціативу про відкриття нових пансіонатів-притулків для виховання привілейованої молоді при гімназіях у 1892 р. висунув міністр народної освіти Іван Делянов. Ідею підтримало полтавське дворянство, яке того ж року ухвалило рішення про створення окремого пансіону на 75 осіб для дітей дворян [10, с. 53].

Дворянське зібрання Полтави у 1892 р. встановило загальний збір у розмірі 1,5 коп. з десятини землі для формування початкового капіталу. Під приміщення пансіону було придбано садибу місцевого поміщика вартістю 55 тис. крб. Станом на 1903 р. в пансіоні-притулку при полтавській чоловічій гімназії безкоштовно утримувалося 55 вихованців дворянського походження [10, с. 55].

У пансіонах-притулках забезпечувалося повне утримання дітей: від харчування, житла й одягу до навчальних книжок і посібників. Водночас за ними встановлювався виховний нагляд та контроль. Особливу увагу приділяли дітям і онукам спадкових дворян, а також нащадкам збіднілих землевласників губернського дворянства, які продовжували господарювати у своїх маєтках. Перевага надавалася також дітям тих, хто мав щонайменше дев'ятирічний стаж державної або виборної служби [10, с. 56–57].

Варто зазначити, що згідно звіту Попечителя Київського навчального округу за 1900 р у чоловічих гімназіях зросли видатки на утримання пансіонів (загального типу) в порівнянні із 1889 р. (на 35%). Також зросли асигнування на 6,4% і на утримання паралельних класів у зв'язку зі збільшенням кількості учнів [8, с. 36–37].

Водночас гімназії Полтавської губернії мали недостатнє грошове забезпечення. Невідповідність реальних та фактичних потреб відзначав як попечитель так і директори навчальних установ. Вказувалося, що реальна вартість утримання одного учня не відповідала встановленій державою фактичній платні за навчання. До прикладу, розрахована вартість

утримання гімназиста становила в середньому 110 руб., в той час як фактична плата становила лише 50-40 руб. (в залежності від гімназії) [8, с. 39–40].

Без належної системної державної підтримки та відсутності бюджетних реформ чоловічі гімназії утримувалися переважно за рахунок плати за навчання, приватних пожертв і власних банківських капіталів. Структура утримання закладів станом на кінець XIX ст виглядала так: державні асигнування становили 40% бюджету, плата за навчання – 45%, доходи від власних капіталів і пожертв – 9%, виплати від міста та земств – 4%, інші надходження – 2%. Дефіцит бюджету в свою чергу призвів і до збільшення навантаження на учителів: у період 1889–1900 рр. середня кількість учнів у класах зросла з 32 до 37 осіб. [8, с. 738–739].

Жіночі гімназії губернії перебували у ще скрутнішому становищі, оскільки державні виплати становили значно меншу частку їхнього бюджету. Основні джерела надходження у 1900–1901 навчальному році. були такими: плата за навчання – 44%, залишок від попереднього фінансового року – 33%, державні асигнації – 6,5%, виплати від земств – 6%, пожертвування та прибутки від капіталів – 2,5%, інші надходження – 3% [8, с. 32].

Таким чином, фінансова модель жіночих гімназій була значно менш стабільною порівняно з чоловічими закладами й ґрунтувалася переважно на платі за навчання, що істотно обмежувало можливості їх розвитку та розширення.

Отже, система утримання гімназій Полтавської губернії у другій половині XIX – на початку XX ст. формувалася в умовах поєднання різних типів джерел (державних, місцевих, приватних), проте залишалася недостатньою для повноцінного забезпечення потреб навчальних закладів. Держава надавала пріоритет чоловічим гімназіям, розглядаючи їх як складову підготовки службових кадрів імперії, тоді як жіноча середня освіта перебувала у значно гіршому фінансовому становищі та залежала переважно від плати за навчання і допомоги органів місцевого самоврядування та благодійництва.

Нерівномірність та недостатність фінансування впливала також на повсякденність гімназій. Хронічний дефіцит коштів призводив до перенаповненості класів, зростання навантаження на викладачів та пошуку альтернативних форм утримання, зокрема через розвиток пансіонів-притулків при гімназіях.

Водночас активна участь органів місцевого самоврядування і дворянства у питанні підтримки освіти свідчить про намагання компенсувати обмежені можливості державної освітньої політики. Загалом фінансова модель гімназій Полтавської губернії відображала соціальні та гендерні пріоритети імперської влади. В той же час вона демонструвала важливу роль місцевих ініціатив у підтримці середньої освіти наприкінці XIX – на початку XX ст.

Література

1. Белуха-Кохановский, М. А., 1885. Исторический обзор 25-летия Полтавской Мариинской женской гимназии. Полтава: Типография губернского правления. С. 60.
2. Капшук, Ю. С., 2017. Середні навчальні заклади Полтавської губернії другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: розвиток мережі та особливості функціонування. Переяслав-Хмельницький: М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Переяслав-Хм. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». С. 234.
3. Нарядько, А. В., 2016. Благодійність у сфері освіти в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ ст): монографія. Полтава: Видавництво ПолтНТУ. С. 180.
4. Милько, В. І., 2017. Гімназії українських міст у період модернізації Російської імперії (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст., Вип. 26. С. 195.
5. Гаєвська, Л. А., 2013. Роль земств у становленні та розвитку державно-громадського управління освітою (друга половина ХІХ ст.). Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування, № 1. Херсон: Херсонський державний університет. С. 1–19
6. Памятная книжка Киевского Учебного округа (ПК КУО) на 1896–1897 учебный год. Киев: Тип. И. Н. Кушнерев и К°, 1896. С. 284.
7. Памятная книжка Киевского Учебного округа на 1889–1890 учебный год. Часть V. Полтавская губерния. Издание Управления Учебного Округа. Тип..И. Н. Кушнерев. Киев, 1890. С. 210–217
8. Отчет Попечителя Киевского учебного округа о состоянии учебных заведений округа за 1900 г. Киев: Тип. И. Н. Кушнерев и К°, 1901. С. 1035.
9. Шандра В.С. Участь у всеросійських дворянських з'їздах уповноважених від українських дворянських зібрань: персональна характеристика // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст, 2018. С. 141.
10. Павловский, И. Ф. К истории полтавского дворянства (1802–1902 гг.): очерк по архивным данным / И. Ф. Павловский. Вып. 1. Полтава: Издание Полтавского дворянства, 1906. С. 55–57.

Новікова Світлана,
кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та археології,
Маріупольський державний університет

ПРО ВАЖЛИВІСТЬ ЗБІЛЬШЕННЯ КІЛЬКОСТІ ЖІНОЧИХ ПЕРСОНАЛІЙ У ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ РАННЬОМОДЕРНОЇ ДОБИ

Історичні персоналії є неодмінною складовою конструювання національної ідентичності. Персоніфікація історії також є одним з важливих методів, які сприяють інтеграції людей у спільноту, допомагають вибудувати образ минулого, усвідомити власне місце в історичному процесі. Значущим ще з часів античності є використання біографій з просвітницькою та виховною метою, для наслідування певних моделей поведінки. У сучасних підручниках з української історії представлений широкий спектр історичних постатей політичних, суспільних та військових діячів, діячів культури та науки. Але переважна більшість історичних персоналій на сторінках підручників традиційно належить чоловіками. Через це складається доволі хибне враження, що винятково вони були головними діячами будь-якої історичної доби.

Не виключенням у цьому сенсі є один з яскравих і важливих періодів нашої історії – ранньомодерна доба, пов'язана з культурою Бароко і долученням українського суспільства до здобутків західноєвропейської цивілізації. Попри те, що жінки у цей час починають відігравати все більш помітну роль у різних сферах життя суспільства, на сторінках українських підручників з історії вони продовжують залишатися майже непомітними. Єдиними, кому більшою мірою пощастило, можна вважати лише двох меценаток у сфері освіти – Гальшку Острозьку та Гальшку Гулевичівну.

Але документи свідчать, що жінки доби Бароко постають не лише донаторками та благодійницями. Наприклад, важливу роль у розвитку видавничої справи відігравали представниці волинського княжого роду Гольшанських. Одна з них – дружина польського короля Владислава II Ягайла Софія, сприяла виданню у 1453 р. першого перекладу Біблії польською мовою. Інша представниця цього роду – Анастасія, дружина князя Кузьми Заславського з роду Острозьких, ініціювала видання Пересопницького Євангелія.

Також у цей час жінки почали помітно впливати на політичне життя. Найбільш яскравим є приклад дружини польського короля Сигізмунда Старого Бони Сфорца д'Арагон. Дослідник її біографії Д. Тканко зазначив, що вона була однією з найбільш харизматичних королев ренесансної доби. Її внесок в руську історію, економічний поступ, культуру, мистецтво в значній мірі визначили долю України на наступні століття. Королева Бона, що мала чудову освіту, за короткий час перебрала на себе управління державою і розпочала низку

реформ за підтримки прихильної до неї місцевої шляхти, а також запросивши до двору цілу групу італійців – юристів, архітекторів, лікарів, митців, музикантів. Бона Сфорца брала активну участь у зовнішньополітичних справах. На її рахунок масштабна аграрна реформа, що стимулювала створення багатодвірних сіл з упорядкованою забудовою. Правління королеви Бони відкрило епоху розвитку міст, міської культури, розквіту ренесансного стилю в архітектурі, мистецтві, гуманістичних ідей в літературі, філософії, теології. Королева розширила права і свободи міст в королівстві Польському та Великому князівстві Литовському, сприяла їх модернізації і регулярній забудові. За зразком Неаполітанського королівства нею була започаткована місцева поштова система. Значним був також вплив Бони на моду та традиції кухні всієї Центральної Європи.

Однією з найавторитетніших жінок свого часу, довіреною особою гетьмана Івана Мазепи була його мати Марина (Марія Магдалина) Мазепа. Після смерті чоловіка вона присвятила себе громадсько-політичним та релігійним справам: долучилася до діяльності Луцького Хрестовоздвиженського православного братства, стала активною діячкою українського просвітництва. За здібності та невтомну працю її обрали настоятелькою одразу двох жіночих монастирів – Києво-Печерського Вознесенського та Глухівського Успенського. При ній Вознесенський монастир став одним з освітніх та культурних центрів Гетьманщини. Згадки про Марину Мазепу свідчать, що вона мала значний вплив на тогочасну політичну ситуацію, користувалася великою довірою сина, була залучена до політичних процесів та рішень гетьмана. За дорученням сина вона розслідувала його особисті справи, що стосувалися втаємничених дій, налагоджувала справи з передачі та зберігання секретної кореспонденції.

Помітний слід в історії Гетьманщини залишили також дружини багатьох гетьманів. Так, наприклад, третя дружина Богдана Хмельницького Ганна, сестра полковників Івана та Василя Золотаренків, видавала універсали від свого імені, завідувала гетьманською скарбницею, керувала сімейними справами родини Хмельницьких. Дружина Івана Скоропадського Анастасія Маркович доклала суттєвих зусиль до обрання свого чоловіка гетьманом, вела дипломатичні перемовини, часто їздила до Московії самостійно, аби залагодити гетьманські справи, сприяла зростанню багатства свого чоловіка. Вважається, що саме Анастасія, а не Малоросійська колегія та старшина, керували тоді Гетьманщиною, і, на жаль, вона робила це на користь Московської держави.

Таким чином, матеріал підручників з ранньомодерної української історії для більш повного відображення духу цієї епохи та її розуміння, має поповнитися багатьма біографіями талановитих та яскравих жінок, діяльність яких суттєво вплинула на суспільно-політичний та культурний розвиток України.

Література

1. Батуріна, Світлана. «Герої» та «антигерої». Персоналії української історії у російських та польських шкільних підручниках. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/0ba16a69-2708-4db3-9781-73f5dbcb55f0/content>
2. Гомон, Єлизавета. Анастасія Маркович та Іван Скоропадський: «Іван теля пасе, а Настя булаву несе». *Ukraine History*. 14 Липня 2024. URL: <https://ukraine-history.com/pidtrymka/>
3. Гомон, Єлизавета. Марія Мазепа: бізнесвумен і матір легендарного українського гетьмана *Ukraine History*. 16 Вересня 2025. URL: <https://ukraine-history.com/mariya-mazepa-biznesvumen-i-matir-legendarnogo-ukrayinskogo-getmana/>
4. Гординська, Антоніна. Гальшка Острозька – Чорна Княгиня. Нещасливі шлюби найбагатшої нареченої. *Історична правда*. 12 травня 2011. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/4dcc323d6d14b/>
5. Зінченко, Неля. Марія Мазепа: мати гетьмана – його «сіра кардиналка» й основоположниця золотого шиття. *Українки*. URL: <https://ukrainky.com.ua/mariya-mazepa-maty-getmana-jogo-sira-kardynalka-j-osnovopolozhnyczya-zolotogo-zhyttya/>
6. Кривоший, Олександр. Специфіка та межі присутності «жіночого» в культурному просторі Запоріжжя. *Військово-історичний аспект*. Мандрівець. 2011. №5. С.20-28.
7. Михайлова, Ольга, Персоніфікація як стратегія історичної політики в Україні. *STRATEGIC PANORAMA*. 2022. № 1. URL: [122-Article Text-237-1-10-20220706.pdf](https://www.strategicpanorama.com.ua/122-Article-Text-237-1-10-20220706.pdf)
8. Петренко-Цеунова, Ольга. Жіночий лик доби Бароко. *Тиждень*. 4 січня 2023. URL: <https://tyzhden.ua/zhinochyj-lyk-doby-baroko/>
9. Тканко, Данило. Донька мистецької музи Леонардо да Вінчі королева Бона Сфорца та львівський ренесанс. *Твоє місто*. 28 Червня 2020. URL: https://tvoemisto.tv/exclusive/italiyska_koroleva_na_ruskyh_zemlyah_110793.html

Романцов Володимир,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії та археології
Маріупольський державний університет

Романцова Наталя,
доктор історичних наук, доцент,
професор кафедри філософії та соціології,
Маріупольський державний університет,

ВПЛИВ В. АНТОНОВИЧА НА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНЕ СТАНОВЛЕННЯ М. ГРУШЕВСЬКОГО В ІСТОРІОГРАФІЧНИХ ОЦІНКАХ УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Після закінчення Тифліської гімназії, під впливом українознавчих інтересів, захоплення українською історією М. Грушевський жив мріями про Україну, Київ, Київський університет Св. Володимира. У своїй Автобіографії 1906 р. він зазначив, що «мріяв ... як скорше попасти до Києва, що представляв ся міні огнищем української наукової й літературної роботи ... » [4, с. 199].

Студентські роки (1886 – 1890) були важливим періодом інтелектуального становлення М. Грушевського як майбутнього вченого. У цьому процесі велику роль відіграв Володимир Антонович – авторитетний український вчений, громадський діяч, професор Київського університету. Цьому питанню приділили увагу відомі грушевськознавці, сучасні біографи Михайла Сергійовича – Nowaski Roman, Telwak Witalij [1], Р. Пиріг, В. Тельвак [9], Ю. Шаповал, І. Верба [15], автори розвідок, присвячених навчанню М. Грушевського у Київському університеті та його стосункам з В. Антоновичем О. Владига [2], Я. Грицак [3], Л. Зашкільняк [6], О. Кіян [7], О. Кузьмінець [8], Н. Романцова [10], О. Ситник [11], О. Тарасенко [12], В. Тельвак [13], Ф. Шевченко, В. Смолій [14] та інші.

Л. Зашкільняк звернув увагу на те, що в середині 1880-х років у Києві, незважаючи на задушливу атмосферу політичних репресій, існувало «українське громадське життя» [6, с. 225]. В університеті Св. Володимира постала Київська історична школа під егідою Володимира Антоновича, якого О. Кіян розглядає як «одного з провідників національно-визвольного руху, видатного вченого». Вчений підкреслює подвійну функцію київської школи – загальноосвітню та дослідницьку [7, с. 159].

Я. Грицак стверджує, що Михайло Сергійович був «найвидатнішим учнем» київської школи В. Антоновича. Під керівництвом свого вчителя він пройшов «солідну школу

археографічної праці» [3, с.142]. О. Кузьмінець, проаналізувавши університетський період в житті молодого М. Грушевського, зауважує, що саме тоді він знайомився з методологією історичного дослідження провідних світових і вітчизняних учених – від батька історії Геродота до фундаторів української культури й науки [8, с. 191].

В. Тельвак зосередив свою увагу на питаннях впливу В. Антоновича на формування теоретичних поглядів М. Грушевського. Віталій Васильович стверджує, що його вчитель «відіграв у нашій історіографії «ролю, подібну до ролі Ранке в німецькій і світовій історіографії під оглядом впровадження наукового методу історичного дослідження» [13, с. 192]. За словами сучасного грушевськознавця, «Антонович підійшов до розробки концепції українського історичного процесу, спираючись на досягнення своїх попередників у тогочасній історіографії та на власні дослідження». В. Антонович доводив, що «український народ має свою самостійну провідну ідею. Це, на противагу росіянам і полякам, принцип вічовий, принцип широкого демократизму і признання рівного політичного права задля кожної одиниці суспільства» [13, с. 193, 194]. Підсумовуючи, В. Тельвак зазначає, що «під безпосереднім впливом В. Антоновича» почалось наукове становлення Михайла Сергійовича і відбувалося «формування його критичного стилю та методу» [13, с. 194].

Р. Пиріг та В. В. Тельвак, розглядаючи перший київський період біографії М. Грушевського, значну увагу приділяють його першій монографічній праці. На думку авторів біографічного нарису, в «Очерке истории Киевской земли ... » простежується наукова еволюція молодого вченого. Сучасні історики звертають увагу на те, що Михайло Сергійович розвивав запозичену від «старшої генерації українських істориків-народників – М. Максимовича, М. Костомарова та В. Антоновича» ідею «наскрізної історії єдиного «південно-руського» народу» та сформулював тезу про «двоїстість» суспільного устрою Русі [9, с. 63].

В. В. Тельвак у співавторстві з польським дослідником Р. Новацьким, аналізуючи чинники, які впливали на формування наукових поглядів Михайла Грушевського в роки навчання в Київському університеті, зазначають, що В. Антонович, В. Іконников, І. Лучицький допомогли студенту М. Грушевському краще зорієнтуватися у безмежжі наукових проблем та відкрили перед ним дослідницькі перспективи різноманітних історіографічних шкіл і напрямів [1, с. 117]. Завдяки самоосвіті молодий М. Грушевський перебував у курсі історіографічних пошуків, виробляючи власну оригінальну систему історіософських та методологічних поглядів. Під керівництвом В. Антоновича історик-початківець звів їх у систему [1, с. 118].

Автори синтетичної біографії М. Грушевського – Ю. Шаповал та І. Верба зазначають, що «стежку українського історика вказав йому Антонович, як його іноді називають, «сірий

кардинал української історичної науки», який одразу побачив «у Михайлові талановитого історика» [15, с. 39]. Сучасні вчені вважають, що у різні періоди співпраці стосунки між вчителем та учнем «відзначалися внутрішньою боротьбою та єднанням». На думку біографів-грушевськознавців, у інтелектуальному становленні юного Михайла «ідейною настановою вчителя було відпольщення і відросійщення української історичної науки» [15, с. 40].

О. Ситник звернув увагу на суперечливість середовища, в якому опинився майбутній науковець, навчаючись в університеті Св. Володимира. Автор розвідки, як і зарубіжні українські історики, вказав на «задушливу» політичну обстановку, яка мала місце в цьому закладі вищої освіти, де панували утиски «проти намагань українців підняти власну українську історію». Але Михайло Сергійович виділив для себе в університетському інтелектуальному середовищі В. Антоновича, який був названий опонентом прихильників шовіністичної політики [11, с. 172]. Історіограф, вказуючи на безперечний вплив В. Антоновича у питанні формування наукових поглядів, зазначив, що головним правилом дослідницької роботи вчителя було користування архівними джерелами, у чому Володимир Боніфатійович надавав різноманітну допомогу [11, с. 172–173].

Аналізуючи питання щодо історіографічних аспектів процесу формування наукових поглядів М. Грушевського в період навчання в Київському університеті, Н. Романцова звертає увагу на монографію В. Тельвака, присвячену висвітленню творчої спадщини М. Грушевського в працях його сучасників (кінець XIX – 30-ті роки XX століття). [10, с. 86]. Авторка зазначає, що вже в цей період, на думку В. Тельвака, у формуванні професійної особистості М. Грушевського, певною мірою під впливом В. Антоновича поступово створювалася його концепція як продовжувача традиційних народницьких та творця нових українських національних підходів до інтерпретації ключових подій і фактів минулого. [10, с. 86]. У синтетичній біографії М. Грушевського, опублікованій у співавторстві В. Тельвака з польським дослідником Р. Новацьким було зазначено, що під керівництвом В. Антоновича історик-початківець звів до системи різноманітні методологічні ідеї» [1, с. 86].

Питання щодо навчання М. Грушевського в університеті Св. Володимира висвітлюється у розвідці О. Тарасенко. Авторка, звертаючи увагу на контакти М. Грушевського з його наставниками В. Антоновичем та О. Кониським, вважає, що вони були «ідейно і організаційно якнайтісніше» пов'язані, а ця «трійця мала величезний вплив на українське життя у Києві» [12, с. 35].

Українські історики пострадянської доби активно досліджували вплив В. Антоновича на інтелектуальне формування молодого науковця М. Грушевського. Сучасні грушевськознавці І. Верба, О. Владига, Л. Зашкільняк, Р. Пиріг, Н. Романцова, В. Смолій, О. Ситник, В. В. Тельвак, Ю. Шаповал зазначають, що в період університетського навчання

Володимир Боніфатійович сприяв тому, що Михайло Сергійович розвивав здібності до наукових студій. Вони комплексно аналізували вплив В. Антоновича, який визначив методологічні засади формування наукової концепції М. Грушевського.

Література

1. Nowaski Roman, Telwak Witalij. Михайло Грушевський на тлі доби. Перша частина. Дрогобич – Ополе, 2008. 378 с.
2. Владига О. Становлення Михайла Грушевського як джерелознавця (студентські роки). *Вісник Черкаського університету. Серія : Історичні науки*. Черкаси, 2011. Вип. 212. С. 33–39.
3. Грицак Я. Чи була школа Грушевського? Михайло Грушевський і українська історична наука: *Матеріали наукових конференцій, присвячених Михайлові Грушевському*. Львів, 1999. С. 162–171.
4. Грушевський М. Автобіографія. 1906 р. *Великий Українець : Матеріали з життя і діяльності Грушевського / Упоряд. і підготов. текстів та фотоматеріалів, комент. та прим. А. П. Демиденка; Редкол. О. Т. Гончар та ін.; Вступ. слово Л. М. Кравчука; Післямова Ф. П. Шевченка*. – Київ: Веселка, 1992.
5. Загорний І. Короткий нарис української історіографії. Київ : Варта, 2007. 200 с.
6. Зашкільняк Л. М. С. Грушевський у Київському університеті (1886–1894рр.). *Грушевський М. С. Щоденник (1886–1894 рр.)*. Київ, 1997. С. 222–255.
7. Кіян О. Ідейно-політичні та методологічні позиції київської історичної школи Володимира Антоновича. *Український історичний журнал*. 2006. № 2. С. 159–174.
8. Кузьмінець О. Михайло Грушевський. *Історія України в особах: XIX–XX ст. / І. Войцехівська (кер. авт. кол.). В. Абліцов. О. Божко та ін.* Київ : Україна, 1995. С. 188–197.
9. *Пиріг Р., Тельвак В.* Михайло Грушевський: життєпис на тлі доби. Херсон: Видавництво ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 572 с.
10. Романцова Н. Формування наукових поглядів М. Грушевського в першій київській період (1886–1894 рр.): сучасна українська історіографія проблеми. *Наукові праці: науково-методичний журнал*. Миколаїв вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. Вип. 195. Т. 207. Історія. С. 85–89.
11. Ситник О. Роля Володимира Антоновича у формуванні Михайла Грушевського як історика. *Український історик*. 1991–1992. Ч. 3–4; 1–2. 7230. С. 169–177.
12. Тарасенко О. Михайло Грушевський в університеті Св. Володимира. *Київські історичні студії. Науковий журнал*. 2016. № 2. С. 34–39.

13. Тельвак В. В. Михайло Грушевський у Київському університеті (до проблеми формування теоретико-методологічних поглядів). *Український історик*. 2002. № 1–4. С. 186–209.

14. Шевченко Ф., Смолий В. М. С. Грушевський: Очерк жизни и научной деятельности. *Грушевский М.С. Очерк истории украинского народа / Сост. и ист-биограф. очерк Ф.П. Шевченко, В.А.Смолия; Примеч. В.М. Рычки, А.И. Гуржия*. ,2-е изд. Киев : Лыбедь, 1991. С. 345–365.

15. Шаповал Ю. Верба І. Михайло Грушевський: «Я сам прийшов до політики через історію ...». Київ : Парламентське видавництво, 2018. 496 с.

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА
СВІТОВОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Грідіна Ірина,
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри політології та міжнародних відносин,
Маріупольський державний університет

Автомєєнко Олег,
II курс, другий (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, денна форма освіти,
освітня програма «Політологія. Політична аналітика та експертиза»,
Маріупольський державний університет

«ПАНІЧНО-ДЕМОРАЛІЗАЦІЙНІ ОПЕРАЦІЇ» ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОЛІТИЧНОГО
ТИСКУ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Російсько-українська війна демонструє фундаментальну зміну парадигми сучасних конфліктів, де центр ваги зміщується з фізичного знищення противника на злам його політичної волі. Інформаційний простір, який раніше виконував допоміжну функцію, перетворився на повноцінний домен війни. У цьому контексті категорії «паніка» та «деморалізація» трансформуються з короткострокових емоційних станів у стратегічні інструменти впливу на архітектуру національної безпеки. Їхня мета - створення критичного тиску на військово-політичне керівництво держави через індукування соціального хаосу та зламу волі населення до опору.

У сучасній гібридній війні паніка розглядається агресором, не просто як стихійна реакція натовпу (за Н. Смелзером) [11], а штучно індукований стан когнітивного перевантаження суспільства. Паніка виступає як «зброя десинхронізації», що змушує соціум реагувати на загрози швидше, ніж держава встигає надати верифіковану інформацію, тим самим руйнуючи довіру до офіційних інституцій.

Деморалізація еволюціонує у політичну категорію. Якщо у військовій психології це стан пригніченості, то в стратегічному вимірі — це втрата «національної волі до боротьби» (will to fight) [9]. Це сформоване переконання у політичній недоцільності опору, коли населення починає сприймати капітуляцію як єдиний спосіб виживання.

Саме реалії та специфіка російсько-української війни дозволяють визначати індукування стану масової паніки та стратегію деморалізації як окремі, системно організовані складові російських ПСО. Їхньою визначальною рисою є поєднання фізичного терору з когнітивним тиском: російські стратегії базуються не на хаотичному залякуванні, а на цинічному виборі найбільш чутливих «больових точок» соціуму. Вплив на них здійснюється через синхронізацію фізичного терору та інформаційних маніпуляцій.

Однією з ключових мішеней стала енергетична інфраструктура. Стратегія РФ полягає у створенні умов, несумісних із нормальним життям, особливо у зимовий період. Системні ракетні удари по ТЕС та ГЕС, які призводили до втрати генеруючих потужностей, мають на меті занурити українські міста у темряву та холод [12]. Психологічною метою цього терору є формування стану «навченої безпорадності» - переконання, що будь-які дії населення марні, а контроль над власним життям втрачено [5, 7]. Фізична відсутність світла, тепла та зв'язку створюють сенсорний та інформаційний вакуум. У цей момент ворожі ПСО запускають нарративи про те, що «влада продає електрику за кордон» або «еліти мають світло, поки народ страждає» [4]. Очікуваним результатом таких операцій є каналізація втоми та відчаю від побутових незручностей у пряму агресію проти національного уряду, а не проти зовнішнього ворога. Агресор розраховує, що холодна зима стане фактором примусу до підписання капітуляції під тиском замерзаючого тилу.

Друга «больова точка» - це єдність суспільства та армії. Для її руйнування використовується технологія «спіралі мовчання» (Е. Ноель-Нойман) [10]. Суть методу полягає у створенні ілюзії, що патріотична позиція є меншістю, а більшість нібито прагне «миру за будь-яку ціну». Через мережі ботів та анонімні Telegram-канали масово тиражуються коментарі про «втому від війни», «марність жертв» та «зраду Заходу». Людина, яка бачить таку «домінуючу» думку, не наважується висловити підтримку державі, щоб не опинитися в соціальній ізоляції. Особливий акцент зроблено на дискредитації мобілізації, розколі за лінією «цивільні - військові». Використовуючи постановочні відео «жорсткої мобілізації» та гіперболізацію конфліктів з ТЦК, ворог намагається маргіналізувати образ захисника, перетворюючи його з героя на джерело небезпеки для пересічного громадянина [3, 8].

Найвищий рівень деморалізації досягається через експлуатацію страху фізичного знищення. Тут «больовою точкою» є інстинкт самозбереження. Мілітаризація Запорізької АЕС та періодичні викиди про мінування енергоблоків проковували хвилі паніки (скуповування калію йодиду) [1], виснажуючи нервову систему населення. Нагнітанням стану паніки ставали удари балістичною ракетою «Орешнік», який позиціонувався Путіним як демонстрація «невідворотної сили». Додатковим тригером стало розміщення цих систем у Білорусі, що створило новий вектор екзистенційної загрози. Ці дії супроводжуються

масованою інформаційною атакою про «неминучий ядерний апокаліпсис» з вини «атлантистів» [6] задля зміщення фокусу уваги з факту російської агресії на страх перед глобальною катастрофою.

Попри масштабність та системність атак на вказані «больові точки», українське суспільство продемонструвало реакцію, яку можна окреслити як «соціополітичний парадокс». Замість прогнозованої атомізації («кожен сам за себе»), загрози спровокували консолідацію. Україна продемонструвала ознаки системи, яку Н. Талеб називає «антикрихкою» - такою, що стає сильнішою під впливом стресу. Відповіддю на блекаути стала горизонтальна самоорганізація (створення «Пунктів незламності», автономне забезпечення генераторами), що повертає людям відчуття суб'єктності та контролю над ситуацією. Соціологічні дані 2024–2025 років свідчать, що абсолютна більшість (85%) зберігає віру в перемогу [2], що ламає нав'язану спіраль зневіри. Волонтерський рух став «когнітивним щитом», який трансформує пасивний страх у конструктивну дію.

Таким чином, панічно-деморалізаційні операції є складовою нової парадигми війни, де фізичні удари (ракетний терор) виконують функцію інструменту доставки психологічного повідомлення. Паніка виступає тригером, що запускає ланцюгову реакцію: когнітивне перевантаження суспільства → втрата довіри до офіційних інституцій → соціальна дезінтеграція → вимога капітуляції. Політичний механізм деморалізації полягає у руйнуванні соціального контракту між армією, народом та урядом, про що свідчить вибір «больових точок» агресора (світло, тепло, безпека, мобілізація). Агресор розраховує на чіткий алгоритм: паніка населення створює соціальну напругу, яка знижує рейтинг влади та змушує уряд йти на політичні поступки заради стабілізації ситуації.

Разом з тим, ефективність таких операцій залежить не стільки від сили удару, скільки від здатності суспільства зберігати горизонтальні зв'язки. Досвід України доводить, що національна резильєнтність здатна нівелювати ефект навіть стратегічних технологій деморалізації, перетворюючи енергію страху на енергію опору.

Література

1. Ажіотаж в аптеках: кияни масово скуповують калію йодид, побоюючись аварії на ЗАЕС. *КІЇВ24*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=yTkoazJF8cM>
2. Антипович О. CEO Rating Group Олексій Антипович — про стійкість українського суспільства на Ukrainian Resilience Week. *Соціологічна група «Рейтинг»*. 2025. 1 жовт. URL: <https://www.ratinggroup.ua/news/urw-sep2025>

3. Баркар Д. Яку роль в атаках на ТЦК відіграли анонімні телеграм-канали та медіа. *Інститут масової інформації (ІМІ)*. 2025. 14 лют. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/yaku-rol-y-atakah-na-ttsk-zigraly-anonimni-telegram-kanaly-ta-media-i66638>
4. Гідзинська І. «Нас підло нараховують». Аноніми і боти звинувачують Україну в продажу електроенергії зі знищених Росією ТЕС. *Texty.org.ua*. 2024. 3 лип. URL: <https://texty.org.ua/articles/112852/nas-pidlo-narahovuyut-anonimy-i-boty-zvynuvachuyut-ukrayinu-u-prodazhi-elektroenerhiyi-zi-znyshenyh-rosiyeyu-tes/>
5. Гундერთайло Ю. Д. Безпорадність навчена. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/>
6. Задирака К. «Атлантисти планують ядерний апокаліпсис»: як пропаганда залякує українців «Орешніком» і не тільки. *Детектор медіа*. 2024. 30 листоп. URL: <https://ms.detector.media/propaganda-ta-vplivi/post/36864/2024-11-30-atlantysty-planuyut-yadernyy-apokalipsys-yak-propaganda-zalyakuie-ukraintsiv-orieshnikom-i-ne-tilky/>
7. Старовойт Т. Синдром вивченої безпорадності. Чому ми втрачаємо контроль над власним життям. *Грунт*. URL: <https://grnt.media/other/syndrom-vyvchenoyi-bezporadnosti/>
8. Як російські спецоперації намагаються зірвати мобілізацію в Україні. *Spravdi*. 2024. 7 серп. URL: <https://spravdi.org/yak-rosijski-speczoperacziyi-namagayutsya-zirvaty-mobilizacziyu-v-ukrayini/>
9. Connable B., McNerney M. J. et al. Will to Fight: Returning to the Human Fundamentals of War. Santa Monica : RAND Corporation, 2019. URL: https://www.rand.org/pubs/research_briefs/RB10040.html
10. Noelle-Neumann E. The Spiral of Silence: Public Opinion – Our Social Skin. Chicago : University of Chicago Press, 1984. URL: <https://labiblioteca.mx/llyfrgell/2576.pdf>
11. Smelser N. J. Theory of Collective Behavior. New York : Free Press, 1965. URL: <https://archive.org/details/theoryofcollecti00smel/page/n7/mode/2up>
12. The Kremlin’s blitz to make Ukraine “go dark”. *The Economist*. 2025. 26 Oct. URL: <https://www.economist.com/europe/2025/10/26/the-kremlins-blitz-to-make-ukraine-go-dark>

Іванов Антон,
2 курс, третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, денна форма навчання
ОНП «Політологія»,
Маріупольський державний університет

ФЕНОМЕН «АЛГОРИТМІЧНОГО ЛІДЕРСТВА»: ЦИФРОВІ АВАТАРИ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТРАТЕГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА ДЕЗІНФОРМАЦІЇ

Стрімка імплементація технологій генеративного штучного інтелекту та синтетичних медіа [12] у політичний процес докорінно змінює парадигму політичної репрезентації. Якщо раніше феномен «селебріті-політика» розглядався крізь призму медіатизації та персоналізації іміджу, то сьогодні ми спостерігаємо появу нового типу актора, який за аналогією дефініції синтетичних медіа, пропонуємо визначити як синтетичний політичний суб'єкт - алгоритмічно сконструйована сутність (цифровий аватар), яка наділена атрибутами політичного лідера (зовнішність, голос, риторика) і здатна виконувати комунікативні функції у публічному просторі автономно або напівавтономно від свого фізичного прототипу. Така трансформація позначає перехід від «політики присутності» до «політики гіперприсутності», де алгоритмічно згенеровані двійники (цифрові аватари) не лише реплікують зовнішність лідера, а й беруть на себе функції комунікації, агітації та навіть кризового менеджменту. У цьому контексті цифровий аватар, з одного боку, може бути засобом оптимізації політичного менеджменту та масштабування впливу, а з іншого - перетворюватись на зброю когнітивної війни, що загрожує онтологічній безпеці держави та довірі до демократичних інститутів.

Інтеграція технологій глибокого навчання та синтезу мови у публічну сферу актуалізує питання про межі автентичності політичного лідерства. Цифрові аватари, що активно імплементаються як у державному секторі для інформування громадян [4, 7], так і у виборчих кампаніях, фактично завершують процес віртуалізації політика.

Як зазначає у своїх виступах CEO Zoom Ерік Юань, цифрова репрезентація дозволяє делегувати рутинні комунікативні функції «цифровому клону», вивільняючи когнітивний ресурс реального лідера для стратегічного планування [11]. Проте у політичному вимірі цей процес виходить за межі суто тайм-менеджменту. Цифровий аватар стає механізмом конструювання «ідеального політика»: він позбавлений фізичної втоми, завжди доступний для електорату, а його меседжі можуть адаптуватися під конкретні групи виборців у режимі реального часу.

Таким чином, відбувається еволюція від моделі селебріті-політика, чий капітал базувався на впізнаваності та емоційному зв'язку, до моделі синтетичного лідера, чия

ефективність визначається технологічною досконалістю симуляції. Це створює прецедент «алгоритмічного лідерства» [3], де суб'єктність прийняття рішень може бути розмита між реальною особою та її цифровою проекцією.

Якщо у корпоративному секторі цифровий аватар є інструментом ефективності, то у політичному просторі, особливо в умовах гібридного протистояння, він трансформується у зброю когнітивної війни. Основна небезпека полягає не стільки у технічній досконалості фальсифікації, скільки у здатності таких симулякрів підривати довіру до офіційних джерел інформації та провокувати соціальну дестабілізацію. Яскравим прикладом інструменталізації цифрових аватарів для дезінформаційних операцій стали події листопада 2023 року. Поширення синтетичного відеозвернення головнокомандувача ЗСУ Валерія Залужного із закликами до антиконституційних дій мало на меті не просто дезінформувати населення, а здійснити атаку на ланцюг військового командування та перевірити реактивність української інформаційної системи [5]. Хоча технічна якість дипфейку була недосконалою, сам факт його появи свідчить про перехід до тактики створення «фейкових рішень» від імені ключових осіб держави.

Подібні тактики застосовуються і в культурній дипломатії для створення ілюзії міжнародної підтримки агресора. Кейси з фальсифікованими заявами світових зірок (Джаред Лето, Біллі Айліш) щодо візитів на окуповані території демонструють спроби легітимізації окупації через сконструйовану реальність [6].

Аналіз міжнародного досвіду дозволяє виокремити дві діаметрально протилежні стратегії використання цифрових аватарів у політичному процесі.

Перша стратегія, яку умовно можна охарактеризувати як «гіперприсутність», передбачає авторизоване використання аватара для масштабування політичної комунікації. Під час виборів у Південній Кореї (2022) кандидат у президенти Юн Сук Їоль використав офіційний цифровий аватар «AI Youn». Це дозволило реалізувати концепцію «персоналізованої політики», де виборці могли взаємодіяти з кандидатом у зручному для них форматі. Розробники позиціювали це як створення «першого у світі кандидата від deepfake», що, однак, було прозорим і контрольованим процесом [8].

У Сполучених Штатах технологія пішла шляхом поглиблення діалогу. Проект Chat2024, створив цифрові копії 17 кандидатів у президенти. На відміну від односторонніх відеозвернень, ці аватари дозволяли виборцям ставити запитання та отримувати відповіді в реальному часі, імітуючи живу політичну дискусію [2]. Це демонструє перехід від пасивної агітації до моделі «симульованої демократії», де виборець тестує погляди політика через його цифрового двійника, отримуючи миттєвий зворотний зв'язок. Але при цьому здатність ШІ аналізувати колосальні масиви даних про виборців для створення гіперперсоналізованого

контенту та адаптувати риторичку аватарів під індивідуальні страхи та очікування кожного громадянина вміщують виборця в комфортну «інформаційну бульбашку». У такій системі політик-аватар може говорити різні, часом взаємовиключні речі різним групам електорату, залишаючись при цьому переконливим для кожного з них.

В Індії використання ШІ набуло ознак технологічної міфологізації. Генеративний ШІ масово використовувався для створення сакралізованого образу Нарендри Моді: політик зображувався у візуальній стилістиці індуїстських божеств або супергероїв [10, 14]. Ця тактика дозволила подолати бар'єри критичного сприйняття: виборці сприймали синтетичні зображення не як політичну рекламу, а як розважальний чи культурний контент, який алгоритми Instagram активно просували всупереч власним правилам маркування. Водночас розслідування The Guardian та Index on Censorship показали зворотний бік цієї безконтрольності: механізми модерації Meta пропускали не лише «міфологізовані» портрети, а й відверту дезінформацію та заклики до релігійного насильства, створені за допомогою дипфейків [9, 14].

Друга стратегія передбачає підміну/«підставу» суб'єкта – використання неавторизованих клонів для спотворення реальності, підриву довіри та хаотизації інфопростору, що ілюструють кейси ворожих російських ПСО. У 2022 р. російські пранкери використали дипфейк-технологію для серії відеозустрічей від імені мера Києва Віталія Кличка з мерами Берліна, Мадрида та Відня. Синтетичний клон вів деструктивні діалоги (наприклад, просив депортувати українців), що мало на меті дискредитацію української влади та провокування дипломатичного скандалу [11].

Хрестоматійним прикладом інформаційної зброї стала трансляція дипфейку президента Володимира Зеленського на зламаному ефірі каналу «Україна 24» у березні 2022 року. Хоча якість підробки була низькою, сам факт спроби використати цифрового двійника для оголошення капітуляції був безпрецедентним, адже об'єктом атаки стає не лише інфраструктура, а й візуальний образ Верховного Головнокомандувача. Аналогічні атаки пізніше були спрямовані проти образу Валерія Залужного для дестабілізації армії [1, 5]

Трансформація політичного лідерства може бути концептуалізована через порівняння традиційного медіалізованого політика та його цифрової проекції:

Характеристика	Селебріті-політик (Традиційна модель)	Цифровий клон (Алгоритмічна модель)
Природа суб'єктності	Фізична особа, що створює публічну персону через медіа	Віртуальна сутність, здатна функціонувати автономно

		без фізичної участі прототипу
Керування іміджем	Орієнтація на репутацію, залежність від людського фактора	Абсолютно контрольований, «відфільтрований» та ідеалізований образ; можливість репродукування без обмежень
Комунікація	Використання соцмереж як інструменту впливу (особиста участь або прес-служба)	Повна автоматизація впливу: генерація контенту, інтерактивна взаємодія в реальному часі (чат-боти, відео)
Відповідальність	Персональна політична та юридична відповідальність	Розмита відповідальність («black box» алгоритмів), ризик маніпуляцій третіми сторонами

Таким чином, інституціоналізація цифрових аватарів у політиці фактично позначає перехід до епохи «синтетичної демократії». З одного боку, технологія пропонує безпрецедентні можливості для покращення комунікації з виборцями, перетворюючи політика на доступний сервіс 24/7. З іншого боку, в умовах відсутності надійних механізмів верифікації контенту, це створює екзистенційні загрози.

Подальша інтеграція цифрових клонів вимагає не лише технологічного регулювання (маркування ШІ-контенту), а й нового суспільного консенсусу щодо меж автентичності. Ключовим питанням найближчого майбутнього стане не проблема справжності політика, а питання контролю над алгоритмом, який говорить від його імені.

Література

1. Абрамова Ю. Facebook видалив дипфейк-відео із Володимиром Зеленським. ТСН. 17 березня 2022. URL: <https://tsn.ua/svit/facebook-vidaliv-dipfeyk-video-iz-volodimirom-zelenskim-2011615.html>
2. Баловсяк Н. Штучний інтелект і демократія. Як сучасні технології використовують під час виборів. *Український Тиждень*. 2023, 28 вересня. - URL: <https://tyzhden.ua/shtuchnyj-intelekt-i-demokratia-iak-suchasni-tekhnologii-vykorystovuiut-pid-chas-vyboriv/>

3. Веселовська М. Трансформація моделей лідерства під впливом штучного інтелекту: від харизматичного до алгоритмічного управління. *Journal of Lviv Polytechnic National University Series of Economics and Management Issues*. December 2025. DOI: 10.23939/semi2025.02.093
4. ДП «ІОЦ Мінсоцполітики України». 2024, 24 жовтня. – URL: <https://www.facebook.com/watch/?v=417462168061570>
5. М'ясищев О., Коваленко О., Раєвський Д. «Залужний заявив про держпереворот і пригрозив Зеленському». ЩО? Та звісно, ні! Просто росіяни запустили два дипфейки з головкомом, а ми їх розібрали. Штучний і власний інтелект у поміч. *Бабель*. 2023, 8 листопада. - URL: <https://babel.ua/texts/100408-zaluzhniy-zayaviv-pro-derzhperevorot-i-prigroziv-zelenskomu-shcho-ta-zvisno-ni-prosto-rosiyani-zapustili-dva-dipfeyki-z-golovkomom-a-mi-jih-rozibrali-shtuchniy-i-vlasniy-intelekt-nam-u-pomich>
6. Росфейк: співаки Джаред Лето та Біллі Айліш «дадуть концерти» в окупованому Криму. *Укрінформ*. 2025, 19 березня. - URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-factcheck/3972491-rosfejk-spivaki-dzared-letto-ta-billi-ajlis-dadut-koncerti-v-okupovanomu-krimu.html>
7. Феценко Ю. Журналістка створила свій цифровий аватар зі штучним інтелектом та планує використовувати його для роботи. *Creators*. 2023, 23 лютого. - URL: <https://mc.today/uk/zhurnalistka-stvorila-svij-tsifrovij-avатар-zi-shtuchnim-intelektom-ta-planuye-vikoristovuvati-jogo-dlya-roboti/>
8. Deepfake democracy: South Korean presidential candidate's avatar a huge hit. *The Straitstimes*. 2022, February 14. - URL: <https://www.straitstimes.com/asia/east-asia/deepfake-democracy-south-korean-candidate-goes-virtual-for-votes>
9. Ellis-Petersen H. Revealed: Meta approved political ads in India that incited violence. *The Guardian*. 20 May 2024. URL: <https://www.theguardian.com/world/article/2024/may/20/revealed-meta-approved-political-ads-in-india-that-incited-violence>
10. Nilesh Ch. Before India election, Instagram boosts Modi AI images that violate rules. *Aljazeera*. 2024, April 12. - URL: <https://www.aljazeera.com/economy/2024/4/12/before-india-election-instagram-boosts-modi-ai-images-that-violate-rules>
11. Oltermann Ph. European politicians duped into deepfake video calls with mayor of Kyiv. *The Guardian*. 25 Jun 2022. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/jun/25/european-leaders-deepfake-video-calls-mayor-of-kyiv-vitali-klitschko>
12. The CEO of Zoom wants AI clones in meetings. *The Verge*. 2024, January 3. - URL: <https://www.theverge.com/2024/6/3/24168733/zoom-ceo-ai-clones-digital-twins-videoconferencing-decoder-interview>

13. UNESCO. User empowerment through media and information literacy responses to the evolution of generative artificial intelligence (GAI). UNESCO Digital Library, 2024. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000388547>

14. Zaffar H. How artificial intelligence is influencing elections in India. Index on Censorship. 13 May 2024. URL: <https://www.indexoncensorship.org/2024/05/how-artificial-intelligence-is-influencing-elections-in-india/>

Константинова Юлія,
кандидат історичних наук., доцент,
доцент кафедри політології та міжнародних відносин,
Маріупольський державний університет

ДОКТРИНА ДАНРО: НЕОІЗОЛЯЦІОНІСТСЬКА КОНЦЕПЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ США

Трансформація глобального порядку у XXI столітті супроводжується переосмисленням ролі Сполучених Штатів Америки як світового лідера. У цьому контексті особливої актуальності набуває аналіз нових концептуальних підходів до американської зовнішньої політики, які поєднують історичні традиції з викликами сучасності. Термін «доктрина Данро» або «Монро 2.0», що є концептуальним синтезом класичної доктрини Монро (1823) та зовнішньополітичних принципів президента Дональда Трампа, дозволяє описати якісно новий етап у розвитку американського неоізоляціонізму.

Класична доктрина Монро, проголошена президентом Джеймсом Монро 2 грудня 1823 року у щорічному посланні до Конгресу, ґрунтувалася на трьох основних принципах: неколонізації американського континенту європейськими державами, невтручання США у внутрішні справи європейських країн та протидії будь-яким спробам європейських держав втручатися у справи країн Західної півкулі [1]. Слоган «Америка для американців» став квінтесенцією цього підходу, що визначав зовнішньополітичну стратегію США протягом майже двох століть [5].

Зовнішньополітична філософія Дональда Трампа, сформульована під гаслом «America First», продовжує традицію американського ізоляціонізму, але адаптує її до реалій глобалізованого світу [4]. Ключовими елементами трампізму у зовнішній політиці є: транзакційний підхід до міжнародних відносин, де кожна угода розглядається через призму

прямої вигоди для США; скептицизм щодо традиційних альянсів та багатосторонніх інституцій; економічний протекціонізм; пріоритет національного суверенітету над глобальними зобов'язаннями [3]. За визначенням дослідників, політика «America First» передбачає відступ від глобального лідерства, більшу опору на односторонність та зменшену готовність працювати через міжнародні інституції [2].

Концептуальний синтез цих двох підходів формує «доктрину Данро» - нову форму американського неоізоляціонізму, що характеризується вибіркоким глобальним лідерством. На відміну від класичного ізоляціонізму XIX століття, який передбачав фізичне дистанціювання від міжнародних справ, неоізоляціонізм XXI століття означає стратегічне обмеження зобов'язань при збереженні економічної та військової присутності у регіонах критичного інтересу. Якщо доктрина Монро фокусувалася на захисті Західної півкулі від зовнішнього втручання, то «Данро» розширює цей принцип до захисту американських економічних інтересів у глобальному масштабі при мінімізації політичних та військових зобов'язань.

Економічний протекціонізм є фундаментом «доктрини Данро», що через тарифи, рещоринг та перегляд торговельних угод прагне замінити глобальну взаємозалежність національною автономією. Це сучасне переосмислення ідеї економічної незалежності доктрини Монро, але в масштабах усього світу.

Вибіркове лідерство відкидає ліберальний інтернаціоналізм минулого на користь прагматизму. США відмовляються від ролі гаранта демократії та прав людини, обмежуючи втручання лише тими справами, що мають прямий вплив на національну безпеку чи економіку.

Скептицизм до багатосторонніх інституцій перетворює міжнародні організації з активів на «тягар», якщо вони обмежують суверенітет США. Пріоритет віддається двостороннім угодам замість колективних форматів (НАТО, СОТ, ВООЗ), де Вашингтон може ефективніше тиснути на партнерів.

Регіоналізація стратегії фрагментує глобальну політику на окремі прагматичні напрями: міграція в Латинській Америці, енергетика на Близькому Сході, конкуренція з Китаєм в Азії та перекладання оборонних витрат на європейських союзників.

«Доктрина Данро» суттєво відрізняється від класичного ізоляціонізму кількома параметрами. По-перше, вона не передбачає повного виходу зі світової арени, а лише вибіркоче обмеження зобов'язань. США зберігають найбільший військовий бюджет у світі, глобальну мережу баз та проєкцію сили через авіаносні групи. По-друге, економічна інтеграція робить повний ізоляціонізм неможливим - навіть протекціоністські заходи здійснюються у рамках глобальної економічної системи. По-третє, технологічна

взаємозалежність, особливо у сфері інформаційних технологій та кібербезпеки, створює нові форми взаємодії, які неможливо просто обірвати.

Вплив «доктрини Данро» на глобальний порядок є глибоким та потенційно руйнівним для системи, створеної після Другої світової війни. Послаблення трансатлантичних зв'язків підриває єдність Заходу у протистоянні авторитарним режимам. Скептицизм щодо НАТО створює вікно можливостей для російської агресії у Східній Європі. Відхід від підтримки міжнародних інституцій підриває систему глобального управління саме у момент, коли транснаціональні виклики (пандемії, кліматична криза, міграція) вимагають колективних рішень.

Для України наслідки «доктрини Данро» є особливо критичними. Трансакційний підхід Трампа до відносин з Росією, готовність до угод над головами союзників та сприйняття української боротьби за незалежність як регіонального конфлікту, що не зачіпає життєві інтереси США, створюють ризики зменшення американської підтримки. Натомість від європейських партнерів очікується взяття на себе більшої відповідальності за безпеку континенту, що в умовах обмежених ресурсів та політичної фрагментації ЄС є серйозним викликом.

Отже, «Доктрина Данро», що синтезує принципи Монро та філософію трампізму, знаменує перехід США до вибіркового ізоляціонізму та трансакційної дипломатії. Вона базується на економічному протекціонізмі, скептицизмі до багатосторонніх інституцій та пріоритеті вузьких національних інтересів над глобальним лідерством. Це проявляється у перегляді торговельних угод, скороченні військової присутності за кордоном та дистанціюванні від традиційних союзників, що створює значні виклики для сучасної системи міжнародної безпеки.

Для держав, які покладаються на американські безпекові гарантії, зокрема для України, ця стратегія диктує необхідність розбудови власного оборонного потенціалу та пошуку нових регіональних форматів співпраці. Незалежно від тривалості конкретних політичних курсів, «доктрина Данро» вже спричинила фундаментальну трансформацію світового порядку, змусивши міжнародну спільноту адаптуватися до реалій обмеженого американського лідерства та диверсифікувати зовнішньополітичні партнерства.

Література

1. Monroe, J. (1823). Seventh Annual Message to Congress, December 2, 1823. National Archives. URL: <https://www.archives.gov/milestone-documents/monroe-doctrine>
2. Oglesby, K. The Trump Doctrine: America First, Not American Exceptionalism. Gettysburg College. URL: https://cupola.gettysburg.edu/student_scholarship/908/

3. Rowe, D. (2018). The Meaning of 'America First'. Kenyon Alumni Magazine. URL: <https://bulletin.kenyon.edu/article/the-meaning-of-america-first/>
4. Trump White House Archives. President Donald J. Trump at the United Nations General Assembly: Outlining an America First Foreign Policy. URL: <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/president-donald-j-trump-united-nations-general-assembly-outlining-america-first-foreign-policy/>
5. U.S. Department of State, Office of the Historian. Milestones: The Monroe Doctrine, 1823. URL: <https://history.state.gov/milestones/1801-1829/monroe>

Овіннікова Раїса,
1 курс, третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, денна форма навчання
ОНП «Політологія»,
Маріупольський державний університет

РОЛЬ ФРЕЙМІНГУ У ПОЛІТИЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Політична комунікація як процес циркуляції політично значущої інформації в межах політичної системи зазнає суттєвих трансформацій під впливом інформатизації та медіатизації суспільних відносин. За цих умов політична взаємодія розгортається в комунікативному середовищі, що принципово розширює можливості для конкуренції за увагу громадськості та стимулює застосування технологій цілеспрямованого впливу на формування суспільних уявлень про явища політичної дійсності. Розвиток цифрових і медійних інструментів розширює можливості політичних акторів щодо селективного структурування реальності шляхом акцентування окремих аспектів подій. У результаті рамка публічного обговорення формується ще до етапу індивідуального осмислення інформації реципієнтами, задаючи межі можливих інтерпретацій.

У цьому контексті, доцільно розглянути такий засіб комунікативного впливу як фреймінг, що передбачає структурування та акцентування окремих аспектів інформації, формуючи спосіб сприйняття політично значущих подій, явищ та проблем у суспільстві.

Ідеї американського лінгвіста Дж. Лакоффа є одними з ключових для розуміння фреймінгу в когнітивній лінгвістиці та політичній комунікації. Фрейми розглядаються ним як ментальні структури «когнітивного несвідомого», що визначають спосіб сприйняття інформації, організацію знань про світ і те, що постає як очевидне або значуще [4, с. XV]. За Дж. Лакоффом, фрейми активуються мовними засобами, а заперечення фрейму сприяє

посиленню відповідної інтерпретаційної схеми. Показовим є приклад виразу *tax relief* («податкова пільга»), який метафорично подає податки як тягар або страждання, а зменшення податків – як акт «полегшення». Така мовна конструкція автоматично формує інтерпретаційну схему з наявністю жертви, причини страждання та героя, який пропонує рішення [4, с. 3-4]. Ефективність комунікації визначається не стільки раціональною аргументацією, скільки здатністю конструювати фрейми, які активують несвідомі асоціативні структури та формують уявлення реципієнтів про те, що є логічним, значущим і морально прийнятним.

За Р. Ентманом фреймінг полягає у відборі окремих аспектів сприйнятої реальності та наданні їм підвищеної помітності в комунікації [2, с. 52]. При цьому фреймінг виконує функції визначення проблеми, діагностики причин, моральної оцінки, пропозиції рішень. Один фрейм може одночасно забезпечувати реалізацію кількох з цих функцій, формуючи цілісну інтерпретаційну схему [2, с. 52]. Важливою характеристикою фреймінгу є його селективність [2, с. 53]. У публічному просторі це зумовлює конкуренцію фреймів, у межах якої різні актори пропонують альтернативні інтерпретації одних і тих самих подій. Таким чином, фреймінг впливає на те, що саме аудиторія помічає, як осмислює події та які елементи інформації стають «привілейованими».

Відповідно до підходу американського соціолога І. Гоффмана, фрейм – це модель інтерпретації, яка допомагає визначити, що відбувається у конкретній ситуації [3, с. 12]. І. Гоффман виокремив «первинні фрейми» (*primary frameworks*) – базові принципи організації досвіду, які поділяються на природні (*natural frameworks*), що пояснюють події без участі людського наміру, та соціальні (*social frameworks*), які інтерпретують події як результат дій, намірів чи агентності людей [3, с. 21]. Первинні фрейми визначають, що саме вважати подією, а подібні фрейми серед членів спільноти забезпечують узгоджені інтерпретації і формують стабільні моделі поведінки. Водночас одна й та сама політична подія може інтерпретуватися по-різному залежно від соціокультурного та інституційного контексту.

Сучасні емпіричні дослідження фреймінгу спрямовані на його операціоналізацію та аналіз ефективності застосування. Так, Y. Otmakhova, S. Khanehzar та L. Frermann [5] пропонують багаторівневу модель фреймінгу, що охоплює семантичний, когнітивний і комунікативний рівні, а також виокремлюють основні типи медіафреймінгу (*emphasis, equivalence, framing by word choice, narrative framing*), що дозволяє аналізувати політичні повідомлення. D. S. Schiff [6], досліджуючи фреймування теми штучного інтелекту в США, показує, що здатність громадського обговорення впливати на політичний порядок денний залежить від переважаючого фрейму. Зокрема, економічні та інноваційні фрейми корелюють зі зростанням уваги політичних акторів, тоді як етичні та соціальні не демонструють порівняного ефекту. У праці K. van Vuuren-Verkerk, N. Aarts та J. van der Stoep [7] фреймінг

представлено як інтерактивний та динамічний процес та запропоновано комбінації фреймінгових дій, які в конкретних умовах сприяють більш конструктивному розвитку дебатів. Дослідження Valconi, Daffinà & Angioletti [1] показують, що зміна фрейму може впливати на суб'єктивну впевненість та спричиняти когнітивне навантаження реципієнтів у складних ситуаціях вибору.

Таким чином, у політичній комунікації фреймінг виступає способом подання та смислового структурування політично значущої інформації. Він передбачає відбір, акцентування та організацію повідомлень, що формує рамки публічного обговорення і визначає політичну значущість подій та явищ. Класичні підходи дозволяють розглядати фреймінг як механізм структурування інформації, що задає межі інтерпретації подій, проблем і можливих рішень у публічному дискурсі. Сучасні емпіричні дослідження підтверджують, що фрейми можна операціоналізувати та вимірювати, що дає змогу аналізувати їхній вплив на політичну увагу, порядок денний та громадське сприйняття

Література

1. Balconi, M., Daffinà, A. and Angioletti, L. How reframing affects confidence in complex decisions: evidence from behavioral measures and decisional styles. *Brain Sciences*, 2025, №15(3), p. 244. URL: <https://doi.org/10.3390/brainsci15030244E>
2. Entman, R.M. Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 1993, №43(4), pp. 51-58.
3. Goffman, E. *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. New York: Harper & Row, 1974, 586 p.
4. Lakoff, G. *Don't think of an elephant! Know your values and frame the debate*. White River Junction, VT: Chelsea Green Publishing, 2004, 144 p.
5. Otmakhova, Y., Khanehzar, S. and Fremann, L. Media framing: A typology and survey of computational approaches across disciplines. In: *Proceedings of the 62nd Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics (ACL 2024)*. URL: <https://aclanthology.org/2024.acl-long.822/>
6. Schiff, D.S., Framing contestation and public influence on policymakers: Evidence from US artificial intelligence policy discourse. *Policy and Society*, 2024, 43(3), pp. 255-288. URL: <https://academic.oup.com/policyandsociety/article/43/3/255/7644109?login=false>
7. van Vuuren-Verkerk, K., Aarts, N. and van der Stoep, J. Meaning-making on the ground: an empirical study on interactional framing in environmental conflicts. *Journal of Communication Management*, 2021, 25(4), pp. 368-384. URL: <https://research.wur.nl/en/publications/meaning-making-on-the-ground-an-empirical-study-on-interactional/>

Pakhomenko Sergii,
PhD, Associate Professor of the Department
of Political Science and International Relations
Mariupol State University

THE EVOLUTION OF STRATEGIC COMMUNICATIONS AND THEIR INFRASTRUCTURE IN UKRAINE (2014–2025)

The formation stage and the ‘reactive model’ (2014–2020)

The field of strategic communications in Ukraine was institutionalised relatively late. Although the Information Security Doctrine was adopted back in 2009, by 2014 it was already outdated, as the possibility of information warfare against Ukraine was not taken seriously during Viktor Yanukovich's presidency. The cybersecurity strategy also existed only as a working draft. All these circumstances together made the information support for Russia's annexation of the Crimean peninsula and the war in Donbas more than successful, given the helplessness of the Ukrainian system for countering information threats. Therefore, at the initial stage of Russia's hybrid aggression, the main burden of communication was borne not by the state, but by volunteers and NGOs (for example, the Ukraine Crisis Media Centre and StopFake)..

We can speak of the full institutionalisation of state strategic communications only in relation to the period after 2015 when work began on standardising the state communications network in line with NATO requirements [1].

In 2015, a new Information Security Doctrine was adopted. It focused on the problem of coordinating all state bodies in disseminating consistent and unified narratives. An attempt by the state to centralise its response to Russian propaganda was the creation in 2014 of the Ministry of Information Policy (which existed until 2019), which was heavily criticised, paradoxically, for opposite reasons. Some saw it as a state control body and a potential threat to freedom of speech. However, these predictions did not come true. More justified were complaints about the ineffectiveness of the Ministry [2]. Its main activity was reactive – debunking fakes and hostile propaganda narratives instead of creating its own narrative. The Ministry also attempted to establish communication with the occupied territories. Due to unclear duties and powers and low public trust, the Ministry was transformed into softer, more specialised structures.

Transition to a ‘proactive’ model (2020-2021)

Strategic communications became the responsibility of the Ministry of Culture and Information Policy, under which the Centre for Strategic Communications was established [3]. Its mission is defined as countering external threats through communication, with the threat of Russian

disinformation highlighted separately. The centre positions itself as an institution that should work closely with the public, which is reflected in its cooperation with Ukrainian and international NGOs dealing with information security issues, such as StopFake, VoxCheck, the Institute for Regional Press Development, and a number of other organisations. The centre uses primarily a communication, analytical, and educational approach: developing strategies, narratives, working with the public and the media, and developing media literacy. Thanks to its extensive presence (Spravdi website) on social media, the centre explains complex topics (mobilisation, international aid, decommunisation, sanctions, language, culture) in understandable language. When the Russian Federation launches a disinformation campaign, the CSIC prepares counter-narratives: what is really happening and how to explain it. It helps various government agencies to speak coherently, without contradictory messages, working not only against fakes, but also against distorted interpretations.

In 2021, the Centre for Countering Disinformation was established under the National Security and Defence Council (NSDC) [4]. Unlike the Centre for Strategic Communications and Information Security, this institution is more closed in nature. It focuses more on detecting disinformation, assessing threats and coordinating state measures against hybrid threats, and its target audience is the government, the National Security and Defence Council, law enforcement and intelligence agencies. The Centre monitors mass information campaigns (telegrams, social networks, pro-Russian media); analyses *who*, *where* and *for what purpose* messages are being disseminated; prepares reports, analytical notes and risk assessments for the NSDC; and determines which information campaigns may have security implications.

During this period, the state began to develop TikTok and Telegram channels, which had previously been dominated by Russian propaganda.

On the one hand, the existence of several centres engaged in strategic communications for the state could have hindered the coordination of communication activities. However, at the beginning of the full-scale invasion, Ukraine managed to prevent an information collapse, thanks in part to the rapid personalisation of strategic discourse — the Presidential Administration took on the functions of the main coordination centre for strategic communications, leaving the Centres for Countering Disinformation and the Centre for Strategic Communications to deal with situational information tasks, such as exposing fake news from Russian propaganda, creating English-language content for Western audiences, recruiting the so-called IT army, etc. Thus, it can be argued that the diversity of voices in the Ukrainian resistance did not lead to these voices voicing contradictory narratives.

«Total communication» during full-scale war (2022-2023)

Key features of new communication strategy were as follows

Single Voice amid communicative polyphony: Despite the presence of many speakers (Zelensky, Arestovych (at the beginning), Podolyak, Zaluzhny), the main messages were

synchronised. The main narrative emphasised moral fortitude, the justice of the Ukrainian struggle, their unity and patriotism. From the very first days, the Ukrainian government's messages tended to personify heroism, while Russian military reports looked like reports on the advance of a grey, faceless mass which, although successful, did not touch upon issues of motivation or personal heroism. It was then that Ukrainian narratives appeared about mysterious female snipers, heroes of Zmiinyi Island, the pilot of the 'Ghost of Kyiv' and other often nameless heroes [5].

Horizontal network: A unique combination of state channels and the creative sector (memes, videos, IT army).

Emotional honesty: Live broadcasts of the President from the streets of Kyiv destroyed the Russian myth about the 'flight of the authorities' and mobilised the West.

This was achieved by means of the following instruments

- Telethon 'United News': Became a tool for preventing panic in the first months
- Public diplomacy: Zelensky's speeches before parliaments around the world changed the paradigm of aid from "sympathy" to 'investment in security'

Trends and problem areas (2024-2025):

- **Crisis of confidence in official sources:** Due to the prolonged war and the difficult situation on the front lines, the optimistic forecasts for 2022 no longer apply. There is a need for more realistic communication. However, both the President personally and the state bodies responsible for communication have not significantly changed their approaches. The most frequent complaints are about the 'Single Telethon,' which broadcasts an optimistic patriotic picture detached from reality and avoids criticism of the authorities, as well as any mention of problems on the front lines and in the life of the country [6].
- The need to respond to a new insidious manipulation technology — LLM grooming (language model processing). Whereas previously the target of disinformation was primarily people, now the enemy is targeting generative language models (such as ChatGPT, Gemini, Copilot, and others) that people rely on [7].
- Prevalence of deepfakes

Overall, Ukraine has created a fairly effective decentralised system, where the state sets the framework and society scales the narratives. An important element of this system has been the personification of communication. Zelensky's personal influence on the audience consisted in embodying the image of a charismatic leader through the militarisation of his appearance, as well as positive and even 'meme-worthy' rhetoric.

Zelensky's emotional rhetoric, use of acting skills, lack of restraint in uncomfortable communication situations, and dependence on ratings point to a model of situational leadership, and in a sphere (politics) unrelated to his previous experience. In his external communications with the

leaders of partner countries, the Ukrainian president positioned himself as the leader of a democratic state spearheading the fight against authoritarian aggression. This was evident in his constant speech patterns, in which he referred to the experience of the global struggle against Nazism, apartheid, colonialism, etc., depending on the target audience. In the sphere of internal communication, the Ukrainian leader used elements of ‘valent populism,’ which manifested itself in an emphasis on unifying rhetoric, avoidance of complex and sensitive issues that could polarise society, distancing himself from acute social problems, and silencing or shifting responsibility for addressing them onto others. The dismissal of Zaluzhny and the intensification of military mobilisation are particularly indicative in this regard. At the same time, we note the commitment of Zelensky's communications advisers to the chosen techniques, which created the problem of generating template responses to any changes in the political situation. Assigning Zelensky a central role in external and internal strategic communication was fraught with enormous risks, as all the rhetoric of resistance now depended on one person, and any failure in the communication channel could cause a domino effect. Zelensky's communication strategy proved inflexible and unprepared for what Ukraine began to face in 2023: war fatigue, ongoing corruption scandals, unrealistic expectations regarding the pace of military aid from the West, and stagnation on the front lines.

References

1. Корютин, І., & Сазонов, В. (2017). The Ukrainian countermeasures to Russia's information war in 2014–2015. ENDC Occasional Papers, 6, 67–74
2. Тейзе, Є "МінСтець": що це було? <https://www.dw.com/uk/%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%86%D1%8C-%D1%89%D0%BE-%D1%86%D0%B5-%D0%B1%D1%83%D0%BB%D0%BE/a-18894178#:~:text=%D0%A7%D0%B8%20%D0%B1%D1%83%D0%B4%D0%B5%20%D1%83%20%D0%BC%D0%B0%D0%B9%D0%B1%D1%83%D1%82%D0%BD%D1%8C%D0%BE%D0%BC%D1%83%20%D0%B2,%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%BC%22%2C%20%2D%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%81%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D1%83%D1%94%20%D0%A0%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%8E%D0%BA> .
3. Центр стратегічних комунікацій. <https://spravdi.org/#>
4. Центр протидії дезінформації. <https://cpd.gov.ua/>
5. Gridina I., Pakhomenko S., Sazonov, V. The Personal Factor in Ukraine's Strategic Communication in Times of War. In: Sazonov, V., Mölder, H., Śliwa, Z., Pakhomenko, S., Ploom, I. (eds) Russian Influence Operations and the War in Ukraine. Contributions to Security and Defence Studies. Springer, Cham, 2025, p.87

6. Субота І. Отруєння мовних моделей, навала дідфейків, перемога ботів. Як 2025 рік змінив інформаційні війни. <https://detector.media/infospace/article/246615/2025-12-26-otruennya-movnykh-modeley-navala-dipfeykiv-peremoga-botiv-yak-2025-rik-zminyiv-informatsiyni-viyny/>

Сікорський Данило,
2 курс, третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, денна форма навчання,
ОНП «Політологія»,
Маріупольський державний університет

РОЛЬ ПОЛІТИЧНОГО МАРКЕТИНГУ У ФОРМУВАННІ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ВІЙНИ (УКРАЇНСЬКИЙ КЕЙС)

У сучасних політичних системах формування публічної політики дедалі частіше виходить за межі суто інституційних процедур ухвалення рішень і значною мірою визначається комунікаційними стратегіями, символічними практиками та маркетинговими підходами. Класичні підходи до аналізу публічної політики, зосереджені на ролі формальних інститутів, груп інтересів і раціональних механізмів вибору, дедалі частіше виявляються недостатніми для пояснення того, яким чином суспільні проблеми перетворюються на політичні пріоритети в умовах цифровізації, медіатизації та затяжних криз [1]. У цьому контексті політичний маркетинг постає не як допоміжний інструмент політичної комунікації, а як структурний чинник сучасного державного управління, що впливає на встановлення порядку денного, легітимацію політичних рішень і підтримку публічних політик [5].

Тривалий час політичний маркетинг розглядався переважно в межах електоральних досліджень, де він асоціювався з аналізом виборчих уподобань, позиціонуванням кандидатів і партій, брендингом програм та управлінням політичним іміджем. Проте таке обмежене трактування суттєво звужує аналітичний потенціал цього поняття. Після завершення виборчих кампаній політичні актори не припиняють використовувати маркетингові логіки, а, навпаки, застосовують їх для пояснення, обґрунтування та просування державних рішень, а також для підтримки суспільної довіри на етапах реалізації публічних політик [6]. У результаті політичний маркетинг поступово інтегрується в усі стадії політичного циклу, охоплюючи формування порядку денного, розроблення політик, їх імплементацію та суспільну підтримку.

Попри зростаючу актуальність цієї проблематики, взаємозв'язок між політичним маркетингом і публічною політикою залишається недостатньо дослідженим, особливо в контексті перехідних демократій. Саме в таких політичних системах державні інститути часто стикаються з низьким рівнем довіри, фрагментованістю суспільства, реформаторською втомою та зовнішніми викликами, що зумовлює потребу в активному залученні громадян до підтримки політичних змін [12]. Україна є показовим прикладом подібної ситуації, оскільки після Революції Гідності 2013–2014 років країна перебуває в процесі глибокої демократичної трансформації, а повномасштабна війна з Російською Федерацією додатково актуалізувала питання легітимності, мобілізації та суспільної стійкості.

Метою цього дослідження є аналіз ролі політичного маркетингу у формуванні публічних політик в Україні з акцентом на його функціях у процесах встановлення політичного порядку денного, комунікації реформ та підтримки їхньої легітимності. Теоретично дослідження ґрунтується на поєднанні теорії встановлення порядку денного та ключових підходів аналізу публічної політики, зокрема моделі множинних потоків, теорії переривчастої рівноваги та коаліційного підходу. Таке поєднання дозволяє розглядати політичний маркетинг не лише як інструмент впливу на громадську думку, а як механізм, що забезпечує перехід суспільних проблем у площину політичних рішень і визначає динаміку політичних змін [1].

Методологічною основою дослідження є якісний аналіз публічної політики, який дає змогу виявити дискурсивні, символічні та комунікативні аспекти політичного процесу [3]. Емпіричну базу становлять стратегічні документи органів державної влади України, офіційні комунікаційні кампанії, матеріали традиційних і цифрових медіа, результати соціологічних досліджень громадської думки, а також аналітичні звіти міжнародних організацій. Поєднання цих джерел забезпечує можливість триангуляції даних і формування комплексного уявлення про функціонування маркетингових інструментів у процесі формування та реалізації публічних політик.

Аналіз українського контексту свідчить, що після 2014 року політична комунікація стала необхідною умовою реалізації реформ. Децентралізація, антикорупційні заходи, реформа державного управління та цифровізація потребували не лише нормативного закріплення, а й системного пояснення їхнього змісту та значення для громадян [8]. Саме на цьому етапі маркетингові інструменти, зокрема фреймінг, брендинг і сторителінг, почали відігравати ключову роль у трансформації складних технократичних рішень у зрозумілі та соціально значущі політичні проєкти. Публічні політики дедалі частіше подавалися як частина ширшого наративу демократичної трансформації та європейського вибору України.

Подальша інституціоналізація політичного маркетингу стала особливо помітною після 2019 року, коли змінився стиль політичного лідерства та посилювалося використання цифрових інструментів у державному управлінні. Цифрова трансформація державних послуг набула символічного значення та стала маркером модернізації держави, що сприяло формуванню позитивного образу публічної влади й підвищенню рівня довіри до неї. Водночас політика євроатлантичної інтеграції була представлена не лише як зовнішньополітичний курс, а як складова національної ідентичності та стратегічного бачення майбутнього держави.

Повномасштабна війна суттєво посилила значення політичного маркетингу в публічній політиці. В умовах екзистенційної загрози комунікація державних рішень набула мобілізаційного характеру. Політики у сфері оборони, безпеки та відновлення країни активно вбудовувалися в наративи стійкості, солідарності та спільної відповідальності. [6] Цифрові платформи та соціальні мережі стали ключовими каналами не лише інформування, а й безпосередньої участі громадян у реалізації публічних політик через волонтерські ініціативи, фінансову підтримку та постійний зворотний зв'язок між владою і суспільством.

Результати дослідження засвідчують, що політичний маркетинг в Україні вийшов за межі суто електоральної логіки та перетворився на важливий механізм формування, реалізації та підтримки публічних політик [7]. Фреймінг дозволяє інтерпретувати політичні проблеми в категоріях, зрозумілих і значущих для суспільства; брендинг створює впізнавані символи політик; сторителінг забезпечує емоційне залучення громадян; а цифрові інструменти розширюють можливості участі та зворотного зв'язку. У сукупності ці механізми формують модель політичного управління, у якій комунікація стає невід'ємною складовою публічної політики.

Український досвід демонструє, що в умовах демократичної трансформації та війни політичний маркетинг виконує подвійну функцію. З одного боку, він слугує інструментом переконання й мобілізації, забезпечуючи підтримку державних рішень у кризових умовах. З іншого боку, він стає структурним елементом публічної політики, впливаючи на формування порядку денного, реалізацію реформ і підтримку легітимності влади, що відкриває перспективи для подальших міждисциплінарних наукових досліджень у сфері політичної науки та публічного управління. Узагальнюючи викладене, доцільно зазначити, що український кейс засвідчує трансформацію політичного маркетингу з допоміжного інструменту політичної комунікації у невід'ємну складову процесу формування публічної політики [10]. Його використання не обмежується підвищенням видимості рішень, а охоплює глибші процеси інтерпретації суспільних проблем, конструювання політичних сенсів та формування довіри між державою і громадянами. У цьому вимірі політичний маркетинг слід розглядати як чинник, що впливає на якість демократичного врядування, здатність держави

реагувати на кризові виклики та забезпечувати сталість реформ. Подальші дослідження цієї проблематики можуть зосереджуватися на порівняльному аналізі різних моделей політичного маркетингу, оцінці їх довгострокових наслідків для демократичних інститутів, а також на визначенні меж між ефективною комунікацією та маніпулятивними практиками в умовах сучасної політики. З огляду на це інтеграція політичного маркетингу в аналітичні моделі публічної політики дозволяє глибше осмислити сучасні механізми управління та суспільної взаємодії. Такий підхід є особливо актуальним для держав, що перебувають у стані трансформації або тривалої кризи, де комунікаційний вимір політики безпосередньо впливає на рівень суспільної підтримки, легітимність рішень і ефективність їх реалізації. У перспективі це відкриває можливості для міждисциплінарних досліджень, поєднання політичної науки, комунікаційних студій та державного управління з метою вироблення більш цілісного розуміння сучасних політичних процесів. Такий науковий синтез сприятиме розвитку теорії публічної політики та підвищенню практичної спроможності демократичних інститутів у складних суспільних умовах сьогодення та майбутніх викликів розвитку державності в Україні та Європі.

Література

1. Baumgartner F. R., Jones B. D. *Agendas and instability in American politics*. Chicago: University of Chicago Press, 1993.
2. Cobb R., Elder C. D. *Participation in American politics: The dynamics of agenda-building*. Boston: Allyn and Bacon, 1972.
3. Entman R. M. Фреймінг: до уточнення фрагментованої парадигми. *Journal of Communication*. 1993. Т. 43, № 4. С. 51–58.
4. Kingdon J. W. *Порядок денний, альтернативи та публічна політика*. 2-ге вид. Нью-Йорк: HarperCollins, 1995.
5. Lees-Marshment J. *Політичний маркетинг і британські політичні партії*. Манчестер: Manchester University Press, 2001.
6. Lees-Marshment J. *Політичний маркетинг: принципи та застосування*. 2-ге вид. Лондон: Routledge, 2019.
7. McCombs M. E., Shaw D. L. Функція встановлення порядку денного мас-медіа. *Public Opinion Quarterly*. 1972. Т. 36, № 2. С. 176–187.
8. McNair B. *Вступ до політичної комунікації*. 5-те вид. Лондон: Routledge, 2011.
9. Newman B. I. (ред.). *Довідник з політичного маркетингу*. Thousand Oaks: SAGE Publications, 1999.

10. Sabatier P. A. (ред.). Теорії політичного процесу. 2-ге вид. Boulder: Westview Press, 2007.
11. Nye J. S. М'яка сила: засоби досягнення успіху у світовій політиці. Нью-Йорк: Public Affairs, 2004.
12. International Foundation for Electoral Systems. Стійкість демократії в Україні: щорічний звіт. IFES, 2022.

Трофименко Анастасія,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології та міжнародних відносин,
Маріупольський державний університет

ЛОБІЮВАННЯ В ПАРАДИГМІ СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ: МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ЦИКЛУ

Трансформація сучасних демократичних режимів призводить до кризи ефективності традиційних інститутів політичного представництва. Однією з ключових проблем сьогодні залишається дискретність електорального процесу, оскільки вибори як класичний інструмент делегування влади відбуваються з періодичністю у 4 – 5 років, що створює значні часові розриви у комунікації між суспільством та представниками влади, така епізодичність призводить до виникнення своєрідного комунікаційного вакууму. Між виборчими циклами органи влади приймають регуляторні рішення, часто не володіючи повною та оперативною інформацією про реакцію стейкхолдерів та про потенційні наслідки для специфічних галузей економіки чи соціальних груп. Відсутність налагоджених каналів передачі інформації знизу–вгору підвищує ризики прийняття помилкових управлінських рішень та знижує легітимність політики.

Для України ця проблематика набуває екзистенційного значення, особливо в умовах воєнного стану. Необхідність швидкої адаптації економіки, оборонного сектору та соціальної сфери до викликів війни вимагає від держави миттєвої реакції, яку неможливо забезпечити без ефективного діалогу з бізнесом та громадянським суспільством. Прийняття Закону України «Про лобіювання» стало важливим етапом для політичної системи, що виводить ці відносини у правове поле та вимагає чіткого наукового та правового розмежування понять.

У цьому контексті наше завдання – деконструювати стереотипне сприйняття лобіювання як корупційної практики, обґрунтувати його роль як інституціоналізованого механізму постійного зворотного зв'язку (feedback loop) політичної системи, який виконує функцію безперервної артикуляції та агрегації інтересів, заповнюючи паузи між виборами та забезпечуючи законодавця необхідною інформаційною базою та експертизою для прийняття збалансованих рішень.

Лобіювання можна визначити як форму політичної участі, що полягає у цілеспрямованому впливі недержавних суб'єктів на органи державної влади щодо розробки, застосування, тлумачення нормативних актів та інших політичних рішень з метою реалізації власних інтересів чи інтересів третіх осіб (клієнтів) [2]. Складність наукової концептуалізації цього феномену зумовлена його дуалістичною природою: лобіювання є одночасно і політичним інститутом, і динамічним процесом. У категоріальному полі воно тісно корелює із суміжними поняттями, такими як «public affairs», «advocacy» та «government relations», а його практична реалізація інтегрує інструментарій PR та цифрових комунікацій.

Попри теоретичну багатогранність, функціональне призначення лобіювання в демократичній системі є визначальним. Серед ключових функцій, що забезпечують сталість політичного процесу, варто підкреслити значення наступних: артикуляцію та агрегацію інтересів – трансформацію розрізнених вимог груп інтересів у структуровані запити; комунікацію – створення інституціоналізованого каналу двостороннього зв'язку між владою та соціумом; інформаційно-аналітичну функцію – забезпечення законодавця фаховою експертизою, необхідною для прийняття рішень.

Застосування класичної моделі системного аналізу Девіда Істона дозволяє комплексно розглянути природу лобіювання в політичному процесі. У цій парадигмі політика інтерпретується як динамічний цикл конверсії, що взаємодіє із зовнішнім середовищем через канали «входу» (input) та «виходу» (output). Хоча первинна роль лобіювання традиційно асоціюється з етапом «входу» (формуванням потоку вимог та підтримки), системний підхід дає змогу вийти за межі цього вузького трактування. Він дозволяє обґрунтувати функціональну присутність лобіювання як наскрізного інституту, що забезпечує сталість системи на всіх стадіях її життєдіяльності: від первинної артикуляції запитів до конверсії рішень, їхньої імплементації та забезпечення зворотного зв'язку [3].

Першочергово лобіювання виступає інструментом структурування потоку вимог. Згідно з Істоном, надмірна кількість хаотичних вимог може призвести до «стресу» або «перевантаження» (systemic overload) системи, паралізуючи її здатність приймати рішення. Д. Істон концептуалізує механізм регулювання вхідних потоків, вводячи поняття «брамників» (gatekeepers). Згідно з його теорією, політична система має обмежену пропускну здатність,

тому неконтрольований потік тисяч розрізних суспільних «бажань» може спричинити «стрес» та перевантаження владних інститутів. У цьому контексті інституціоналізоване лобіювання виконує функцію структурного регулювання або роль цих «брамників». Професійні групи інтересів знижують ентропію на вході: вони відсіюють нереалістичні запити, об'єднують схожі вимоги (агрегація) та надають їм форму, придатну для опрацювання законодавцями (конверсії); при цьому, лобіювання забезпечує стабільність політичної системи, трансформуючи потенційний конфлікт інтересів у впорядкований діалог. Групи інтересів, виконуючи функцію брамників, стоять на межі системи та здійснюють селекцію сигналів: вони відсіюють неактуальні запити, а решту – трансформують у чітко сформульовані політичні «вимоги» [4].

Таким чином, інституціоналізоване лобіювання не лише доносить інформацію, а й дозує та структурує її, захищаючи систему від інформаційного колапсу та забезпечуючи можливість прийняття зважених рішень. Лобіювання забезпечує якісне наповнення «Входу» системи, без якого «Вихід» (державні рішення) ризикує бути некомпетентним або відірваним від реальних суспільних та економічних потреб.

Функціональне призначення лобіювання не вичерпується етапом формування порядку денного. На стадії «Виходу» (Output), коли політичні рішення трансформуються у конкретні закони та регуляторні акти, лобіювання набуває форми участі в розробці, імплементації та моніторингу виконання політичних рішень.

При розробці політичних рішень в умовах ускладнення суспільних відносин законодавець об'єктивно не може бути глибоким експертом у всіх сферах одночасно. Тут виникає феномен «інформаційної асиметрії»: держава має владу, але стейкхолдери мають знання. Лобісти, надаючи аналітичні записки, драфти законопроектів та експертні оцінки, зменшують цю асиметрію, діючи за моделлю «законодавчої субсидії», описаною Р. Холлом та А. Дірдорфом. Суть цієї концепції полягає у зміні вектора впливу: лобіювання розглядається не як спроба переконати опонентів (купівля голосів), а як надання ресурсів ідеологічним союзникам у владі. Лобісти фактично субсидують законодавчий процес, інвестуючи власні ресурси (час, експертизу, збір даних) у розробку рішень, які політик не зміг би підготувати самостійно через брак бюджету чи персоналу. Це знижує витрати законотворчості та дозволяє державі отримувати високоякісні регуляторні рішення без додаткового навантаження на бюджет, що перетворює лобіювання на елемент професійної підтримки управлінського циклу [5].

Після прийняття політичного рішення центр ваги політичного процесу зміщується в площину виконавчої влади та підзаконної нормотворчості. Саме тут виникають ризики викривлення волі законодавця бюрократичним апаратом («бюрократичний дрейф»). У цьому

контексті лобістські групи виконують функцію моніторингу політичного процесу або «сторожових псів» (watchdogs), які відстежують дії виконавчої влади. Цей механізм детально описаний у класичній теорії «нагляду за типом пожежної сигналізації» (fire-alarm oversight) М. МакКаббінсом та Т. Шварцем. Згідно з їхнім підходом, законодавці не мають ресурсу для тотального поліцейського контролю за кожним рішенням виконавчих органів. Натомість вони делегують цю функцію групам інтересів. Лобісти, маючи безпосередню зацікавленість у результаті, ретельно моніторять процес імплементації та «вмикають пожежну сигналізацію» (сигналізують законодавцю), як тільки бюрократія порушує встановлені правила або ігнорує інтереси стейкхолдерів [6].

Завершує логічну структуру політичного процесу функція зворотного зв'язку (feedback loop), яка забезпечує адаптивність системи. Згідно з теорією «політичного зворотного зв'язку» (policy feedback), описаною Полом Пірсоном, реалізовані державні рішення («Вихід») не зникають безслідно, а змінюють соціальне середовище, породжуючи нові реакції [7]. У цьому контексті лобіювання виступає однією з ключових сполучних ланок, що повертає інформацію про наслідки імplementованої політики назад до владних інститутів. Це відбувається через процес «політичного навчання» (policy learning): профільні групи збирають дані про реальний вплив законодавства, аналізують їх та формують новий потік пропозицій. Завдяки цьому система отримує здатність до саморегуляції. Якщо канал лобіювання працює ефективно, «помилкова» політика може бути скоригована оперативніше, під тиском фахової аргументації стейкхолдерів. Так, інститут лобіювання сприяє безперервності політичного циклу, доповнюючи інші форми політичної участі та підвищуючи стійкість демократичного режиму перед викликами змінного середовища.

Таким чином, інституціоналізація лобіювання в Україні є не лише виконанням євроінтеграційних вимог, а й стратегічним кроком до посилення спроможності держави в умовах кризи традиційного представництва. Застосування системного підходу дозволяє переосмислити лобіювання не як деструктивне явище, а як необхідний функціональний елемент, що забезпечує сталість політичного циклу на всіх його етапах. По-перше, на етапі «входу» (Input) лобістські групи виконують функцію структурного регулювання («брамників»), захищаючи політичну систему від інформаційного перевантаження шляхом агрегації та селекції суспільних вимог. По-друге, на етапі конверсії (прийняття рішень) лобіювання діє як механізм «законодавчої субсидії», компенсуючи дефіцит експертизи та ресурсів у законодавців, що дозволяє знизити трансакційні витрати законотворчості. По-третє, на етапі «виходу» (Output) та імплементації лобіювання виконує роль «пожежної сигналізації» (моніторингу), забезпечуючи контроль за діями виконавчої влади та запобігаючи бюрократичному дрейфу. Замикаючи цикл, лобіювання забезпечує політичний зворотний

зв'язок (policy feedback), сприяючи адаптації системи до змін та оперативній корекції помилкових рішень. Визнання цієї багатовекторної функціональної природи дозволяє змінити парадигму сприйняття лобіювання: від інструменту тіньового впливу до інституціоналізованого каналу комунікації, що гарантує ефективність та адаптивність демократичного врядування.

Література

1. Закон України «Про лобіювання». Верховна Рада України. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3606-20#Text> (дата звернення: 27.12.2025).
2. Трофименко А. В. Концептуальні підходи до розуміння лобізму. 2014. Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Історія. Політологія. Вип. 10. С. 112-123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_ip_2014_10_18 (дата звернення: 21.12.2025).
3. Easton D. An Approach to the Analysis of Political Systems. *World Politics*. 1957. Vol. 9, No. 3. P. 383–400. URL: <https://content-calpoly-edu.s3.amazonaws.com/politicalscience/1/documents/faculty/mike-latner/POLS-112/POLS-112-Easton-Analysis-Political-Systems.pdf> (дата звернення: 28.12.2025).
4. Easton D. A Systems Analysis of Political Life. New York: John Wiley & Sons, 1965. URL: <https://bookpremiumfree.com/downloads/A+Systems+Analysis+Of+Political+Life/> (дата звернення: 28.12.2025).
5. Hall R. L., Deardorff A. V. Lobbying as Legislative Subsidy. *American Political Science Review*. 2006. Vol. 100, No. 1. P. 69–84. URL: <https://cpb-us-e1.wpmucdn.com/sites.suffolk.edu/dist/e/211/files/2010/03/hall-and-alan-v-deardorf-lob-as-sub.pdf> (дата звернення: 28.12.2025).
6. McCubbins M. D., Schwartz T. Congressional Oversight Overlooked: Police Patrols versus Fire Alarms. *American Journal of Political Science*. 1984. Vol. 28, No. 1. P. 165–179. URL: <http://pscourses.ucsd.edu/ps200b/McCubbins%20Congressional%20Oversight%20Overlooked%20-%20Police%20Patrols%20versus%20Fire%20Alarms.pdf> (дата звернення: 28.12.2025).
7. Pierson P. When Effect Becomes Cause: Policy Feedback and Political Change. *World Politics*. 1993. Vol. 45, No. 4. P. 595–628. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/world-politics/article/abs/when-effect-becomes-cause-policy-feedback-and-political-change/EB310F82411B3E31406E03C1381E6740> (дата звернення: 27.12.2025).

СЕКЦІЯ
«СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА»

Baklanov Maksym,
1st year, third (educational-scientific) level of higher education, full-time form of study,
Educational and Scientific Program «Cultural Studies»,
Mariupol State University

CULTURAL REPRESENTATION OF UKRAINE
THROUGH THE «OSCAR» FILM AWARD

Cinema as a component of cultural diplomacy plays a key role in shaping the international image of a state. The transmission of national identity, historical memory, and societal value orientations is significantly influenced by audiovisual media in the contemporary globalized world. In this context, the American Academy of Motion Picture Arts and Sciences' «Oscar» film award emerges not only as an artistic distinction but also as a powerful tool for cultural representation on the global stage.

The political, sociocultural, and institutional transformations of the state have significantly influenced Ukraine's representation in the Oscar process, which has a complex and uneven history. Ukraine has consistently submitted films for the «Best International Feature Film» award since 1997; however, these endeavors did not result in official inclusion in the nomination shortlists for an extended period. Both limited financial resources and the absence of a coherent national narrative in cinema abroad caused this situation.

A separate analysis is required for the case of the film «A Driver for Vera» (2004, dir. Pavel Chukhrai) (Fig.1), which was submitted by Ukraine for the «Oscar» award but was later effectively withdrawn from consideration. Despite Ukraine's formal participation in the production of the film, it had a distinctly non-Ukrainian character: the director and key members of the creative team were not connected to the Ukrainian cinematographic environment, the main language of the film was Russian, and the artistic concept and narrative perspective gravitated toward another cultural context.

Moreover, the film was primarily oriented toward another national film market, which contradicted the principles of representing the film as an authentically Ukrainian product. The disqualification of «A Driver for Vera» demonstrated that for international cultural representation,

not only legal grounds for participation are decisive, but also the linguistic, authorial, and symbolic affiliation of the cinematographic work. [3]

Ukrainian films submitted for consideration by the American Film Academy have gradually formed a thematic field within which Ukraine appears as a space of historical trauma, postcolonial experience, search for national identity, and resistance. Films submitted by the country for nomination in different years addressed themes of the Holodomor, the Soviet past, family and collective memory, war, forced migration, and loss of home, which indicates the aspiration of Ukrainian artists to articulate their own voice in the global cultural discourse.

Fig. 1. Official poster for «A Driver for Vera» (2004) film directed by Pavel Chukhrai, **Dzyga MDB**, Ukraine.

A turning point in Ukraine's cultural representation through the «Oscar» film award was the participation of the documentary film «20 Days in Mariupol» (2023) by director Mstyslav Chernov, which in 2024 was not only nominated but also won the American Film Academy Award in the «Best Documentary Feature Film» category (Fig. 2). This became the first case in history when a film created by Ukrainian authors and dedicated to events in Ukraine received the world's highest cinematographic award. The film's victory testified to a qualitative change in Ukraine's status in the international cultural space – from an object of external observation to a full-fledged subject capable of independently witnessing its own experience of war in the language of universal humanistic values [4].

Fig. 2. The «20 Days in Mariupol» team accepting the first Ukrainian Oscar for the best documentary. Los Angeles, California. Photographer: PATRICK T. FALLON

A distinctive feature of the film «20 Days in Mariupol» is the combination of reportage documentary with an artistically balanced cinematographic form, which significantly enhances its emotional and moral impact on the international audience. The film captures real events at the beginning of the full-scale war, simultaneously performing the function of a historical document, an act of testimony, and a means of countering manipulations and disinformation. In this sense, the film becomes not only an artistic work but also an element of global cultural memory about the war in Ukraine [4].

In 2025, a new Ukrainian documentary film by directors Brendan Bellomo and Slava Leontiev, «Porcelain War», was presented. The work has already received the DGA award – the Directors Guild of America award – for best direction in a documentary film and managed to enter the shortlist of the 97th Oscar» film award in the «Best Documentary Film» section of the American Film Academy. [2]

At the same time, two Ukrainian films have already entered the shortlist of the 98th «Oscar» award ceremony in 2026: the new work by director Mstyslav Chernov, «2000 Meters to Andriivka», which entered the «Best International Feature Film» category, and the film «I Died in Irpin» by director Anastasiia Falileieva, presented in the «Best Animated Short Film» category. [1]

Overall, the analysis of Ukraine's participation in the «Oscar» film award allows us to assert that the cultural representation of the state through cinema is in a phase of active rethinking and formation. The full-scale war has actualized the role of cinema as a tool of «soft power» capable of shaping international solidarity, empathy, and understanding of the Ukrainian experience. The Oscar-winning success of the film «20 Days in Mariupol» confirmed that authentic, ethically verified, and documentarily convincing cinema can become an effective means of cultural diplomacy.

Thus, the «Oscar» film award emerges not only as a platform for artistic recognition but also as an important mechanism of global cultural communication, through which Ukraine can convey to the world its own historical experience, system of values, and struggle for freedom, subjectivity, and the right to a voice in the international space.

References

1. Academy of Motion Picture Arts and Sciences. (2025). 98th Oscars® shortlists in 12 award categories announced. Retrieved December 20, 2025, from <https://press.oscars.org/news/98th-oscarsr-shortlists-12-award-categories-announced>
2. Dzyga MDB. (2025). Два українських фільми увійшли до шортлистів премії «Оскар» 2026 року [Two Ukrainian films entered the shortlists for the 2026 Oscar awards]. Retrieved December 21, 2025, from <https://dzygamdb.com/uk/news/343>
3. Dzyga MDB. (2004). Водій для Віри [A Driver for Vera]. Retrieved December 22, 2025, from <https://dzygamdb.com/uk/films/925>
4. IMDb. (2023). 20 days in Mariupol. Retrieved December 22, 2025, from <https://www.imdb.com/title/tt24082438/>

Горб Євген,
3 курс, третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти,
денна форма навчання,
ОНП «Культурологія»,
Маріупольський державний університет

ПОСМЕРТНІ ОЦІНКИ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ АЛЕКСАНДРА БРЮКНЕРА

За життя постать та наукова діяльність польсько-німецького славіста Александра Брюкнера викликала вкрай суперечливі оцінки. Особливо ця тенденція спостерігалася у рецензіях польських науковців. Давалися взнаки відірваність Брюкнера від польських наукових кіл, його незалежна та часто критична постава до багатьох починань відродженої Другої Речі Посполитої у царині культури. Колеги подекуди вважали «берлінського самітника» аматором у багатьох питаннях, більше публіцистом, ніж вченим та навіть рупором прусського мілітаризму. Тяжіння дослідників до переоцінки розлогої наукової спадщини Александра Брюкнера прослідковується вже після смерті вченого.

Серед некрологів Брюкнера окремо варто виділити замітки, написані не публіцистами, а дослідниками, які підводили більш виважений та обґрунтований підсумок наукової діяльності польсько-німецького славіста та історика культури. Серед таких коротких оглядів-некрологів – стаття бібліографа Пйотра Гжегорчика. Автор некрологу назвав Брюкнера найбільшим польським знавцем національної культури та оцінив науковий доробок вченого у 2 тис. бібліографічних позицій, що, безумовно, дещо завищена цифра. Досить детально Гжегорчик охарактеризував публікаційну активність берлінського славіста до початку ХХ століття. У тексті некрологу проглядається залежність автора від характеристик Брюкнера, поданих його учнем – Ігнацієм Хржановським. Наслідуючи останнього, Гжегорчик також порівнював Брюкнера з Лелевелем [2].

Смерть Брюкнера була помітною подією для поляків – особливо для мешканців Західної Польщі, звідки походили більшість слухачів лекцій берлінського професора. Тож не дивно, що саме познанська преса чимало уваги приділила вшануванню пам'яті Александра Брюкнера. На ламах щоденного видання «Kurier Poznański» вийшов розлогий некролог історика літератури Станіслава Пігоня, який зайняв цілу сторінку. Стаття містила не лише перелік заслуг вченого на ниві історії польської культури та мови, але й цікаві подробиці, що мали відношення та особливостей творчої лабораторії Брюкнера, стилю його наукового письма, оригінальні порівняння та особисті спогади Пігоня. Не можна не погодитися з формулюванням автора щодо того, що праць одного Брюкнера могло би вистачити на цілий легіон інших вчених [3].

Александр Брюкнер помер напередодні Другої світової війни, трагічні події якої позначилися на процесі публікації значної частини європейської наукової періодики, тож публікації, які мали характер некрологів продовжували з'являтися і через роки після смерті вченого. Такою була стаття історика Хенріка Барича, що у 1946 році була опублікована на ламах «Історичного квартальника», часопису, з яким Брюкнер активно співпрацював за життя фактично з першого номеру журналу. Як і переважна більшість дослідників творчого спадку Александра Брюкнера, Барич концентрувався на аналізі його наукових праць, окресленні основних напрямів досліджень, за якими працював славіст. Розлогий некролог Х. Барича був написаний ще у 1939 році, проте у зв'язку з подіями війни він пролежав у редакції довгі 7 років, перш ніж бути опублікованим.

Якщо говорити про виклад біографії А. Брюкнера, то у згаданій статті він є більш-менш систематичним до періоду кінця ХІХ століття. Далі Барич віддає перевагу реферуванню наукової діяльності праць берлінського професора. Для Х. Барича Брюкнер був амбасадором польської науки та культури, головним адвокатом польської незалежності. Барич не шкодує епітетів для характеристики того внеску, який зробив Брюкнер в розвиток польської науки.

Дослідник порівнював берлінського славіста з патріархом польської історіографії Йоахимом Лелевелем – на думку Барича, лише він міг зрівнятися з Брюкнером за широтою своїх інтересів та значенням. Цілком вірно також Барич зауважив, що Брюкнер так і не створив власної наукової школи.

Поряд з безперечними позитивними сторонами наукової діяльності вченого Х. Барич справедливо відзначав поспішність його висновків та схильність до необґрунтованих гіпотез, які пізніше сам Брюкнер і розвивав. Популяризації наукових праць Брюкнера у середовищі широких мас читаючої публіки, на думку Барича, не сприяв важкий письменницький стиль Брюкнера, насиченість його текстів численними артефактами старопольської мови. Звертав увагу автор статті й на відданість вченого лінгвістичним та літературним джерелам, певну інтуїтивність, якою характеризувався дослідницька методологія славіста [1].

Саме Хенріка Барича можна вважати одним з вчених, що стали промоторами систематичного студіювання інтелектуальної спадщини Александра Брюкнера на батьківщині славіста. Він же заклав певну шаблонність, характерну для брюкнерознавчих студій, що більшою мірою концентрувалися на аналізі наукових поглядів вченого, його творчого доробку, аніж на висвітленні подробиць його біографії, наукових контактів та оцінці внеску у розвиток європейської славістики.

Література

1. Barycz H. Aleksander Brückner. *Kwartalnik Historyczny: organ Polskiego Towarzystwa Historycznego*. 1946. R. 53 Z. 3-4. S. 661-686.
2. Grzegorzcyk P. Ś. P. Aleksander Brückner. *Myśl Narodowa. Tygodnik Poświęcony Kulturze Twórczości Polskiej*. 1939. R. 19. № 24. S. 366.
3. Pigoń S. U trumny Aleksandra Bruecknera. *Kurier Poznański*. 1939. R. 34. № 246. S. 9.

Матюшин Ігор,
4 курс, третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, денна форма навчання,
ОНП «Культурологія»,
Маріупольський державний університет

«САРКОФАГ ПРАВДИ», ЯК ПРИКЛАД СИМВОЛІКИ У ВІДБУДОВІ БУДІВЛІ ДАОДТ (М. МАРІУПОЛЬ) ОКУПАЦІЙНОЮ ВЛАДОЮ

«Знаки і символи керують світом, а не слово і не закон». Цей відомий вислів найчастіше приписують давньокитайському філософу Конфуцію. Згідно з цією філософією, слова та закони – це лише поверхневі інструменти людського устрою, тоді як символи звертаються безпосередньо до підсвідомості, передаючи глибинні смисли, традиції та архетипи.

Те, що окупанти називають «відновленням», у метафізичному та політологічному сенсі є актом остаточного мародерства. Коли вбивця повертається на місце злочину, прибирає докази й намагається грати роль «рятівника» – це найвища форма цинізму.

Ось які наративи та символи вони намагаються вибудувати цим «відновленням»:

1. Бетонування правди (Фізичне приховування злочину).

Найстрашніший аспект цього «відновлення» – те, що вони зробили з руїнами. Заливання підвалів бетоном і знесення залишків оригінальних стін – це не будівництво, це поховання.

- *Наратив:* «Тут нічого не сталося».
- *Символізм:* Вони намагаються замурувати в бетон не лише тіла загиблих, яких не змогли або не захотіли витягти, а й саму пам'ять про авіаудар. Це спроба створити «стерильний» простір, де нова споруда слугуватиме саркофагом для правди.

2. Привласнення культурного простору.

Окупація – це завжди про те, щоб забрати чуже і назвати своїм.

- *Наратив:* «Маріуполь – це російське місто з російською культурою».
- *Символізм:* Відкриття театру на місці масової загибелі людей — це акт демонстративної перемоги над духом міста. Вони хочуть, щоб на місці, де люди кричали від болю, тепер звучали оплески російським акторам. Це форма «культурного канібалізму» [2].

3. Створення вітрини «нормальності».

Для внутрішнього російського споживача та залишків прихильників на Заході вони створюють картинку «відродження».

- *Наратив:* «Ми не руйнуємо, ми будуємо».

- *Символізм*: Театр стає головним об'єктом їхньої пропагандистської декорації (Потьомкінським селищем). Це спроба підмінити реальність: замість кадри з розбомбленим театром вони хочуть транслювати кадри з новою ліпниною та золотом, щоб перебити пам'ять про 16 березня.

4. *Наруга над пам'яттю* («Танці на кістках»).

З точки зору загальнолюдської етики, театр, де загинули сотні людей, мав би стати меморіалом, місцем тиші та скорботи.

- *Лицемірство*: Перетворення місця трагедії знову на розважальний заклад – це свідоме приниження гідності загиблих і тих, хто вижив. Це сигнал вам і всім маріупольцям: «Ваші страждання для нас нічого не варті» [1].

Чому це важливо для окупантів саме зараз?

Російські окупанти завжди використовують мистецтво, зокрема, архітектуру як зброю. Вони знають, що Маріупольський театр став всесвітнім символом їхньої жорстокості. Тому, «відбудова» – це спосіб окупантів в черговий раз «переписати сценарій». Вони хочуть перетворити доказ свого злочину на символ своєї «турботи». Для маріупольців, це виглядає як подвійне вбивство міста: спочатку – фізичне, а тепер – ментальне й духовне. Це не відновлення театру, то – будівництво декорації для приховування масового вбивства.

Література

1. В окупованому Маріуполі анонсували та скасували спектакль у драмтеатрі, побудованому на місці загибелі сотень людей. *Настоящее время*: веб-сайт. URL: <https://www.currenttime.tv/amp/33633612.html> (дата звернення: 01.01.2026).

2. Під тим бетоном похований злочин армії росії: окупанти хочуть відкрити драмтеатр у Маріуполі, який зруйнували в 2022 році. *Радіо Свобода*: веб-сайт. URL: <https://share.google/PPRrYhtVN98QnltK3> (дата звернення: 01.01.2026).

Нікольченко Юзеф,
доцент, доцент кафедри культурології
Маріупольського державного університету,
заслужений працівник культури України

**ПЕРЕСОПНИЦЬКЕ ЄВАНГЕЛІЄ У НАВЧАЛЬНІЙ ДИСЦИПЛІНІ
«СТУДІЇ З УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ» НА КАФЕДРІ КУЛЬТУРОЛОГІЇ
МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Постановка проблеми. Основним завданням навчальної дисципліни «Студії з української культури» для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності В12 «Культурологія та музеєзнавство» на кафедрі культурології Маріупольського державного університету було донести до майбутніх культурологів ті предковічні здобутки українського народу, які лежать у підвалинах його існування, і передати їх у процесі майбутньої активної пізнавальної, альтруїстичної, громадсько-корисної просвітницької діяльності в умовах російської військової агресії проти України. У цьому контексті приклад Пересопницького Євангелія, його доля і місце в культурній спадщині України, широко репрезентовані у трьох модулях навчальної дисципліни.

Історіографія питання. Проблема винятковості Пересопницького Євангелія в історії і культурі України має великий обшир минулого і сучасного вітчизняного та зарубіжного наукового, науково-популярного і публіцистичного студіювання. У зв'язку з цим ми назвемо лише тих дослідників пам'ятки, праці яких були використані на кафедрі культурології МДУ в процесі підготовки нової концепції навчальної дисципліни «Студії з української культури», курсу лекцій та практикуму з історії української культури. для студентів-культурологів та ілюстрованої хрестоматії з історії української культури (від стародавніх часів до ХІХ століття) [1; 3; 4]. Це: Ю. Тиховський, П. Житецький, Р. Павлуцький, І. Огієнко, А. Назаревський, С. Маслов, П. Плющ, М. Жулинський, В. Німчук, Л. Гнатенко, М. Кей, І. Чепіга, Я. Запаско, О. Степченко, А. Істоміна, Г. Савчук, О. Булига, Ю. Нікольченко, М. Федоришин.

Зупинімося на характеристиці Пересопницького Євангелія, репрезентованій студентам-культурологам МДУ аудиторними формами занять, передбачених робочою програмою навчальної дисципліни «Студії з української культури».

Історія виникнення пам'ятки. Ідея створення нового Євангелія для православних віруючих у маєтностях князів Заславських визрівала серед насельників Дворецького Свято-Троїцького монастиря церкви Святої Трійці (нині с. Дворець Ізяславського району Хмельницької області) ще до середини ХVІ ст. За джерелами, 15 серпня 1556 р. під княжим

патронатом у монастирі розпочалася робота над рукописним текстом Нового Заповіту. Були створені Євангеліє від Матфія і перша частина тексту Євангелія від Марка. Але з невідомих нам причин написання твору зупинилося. Створення Євангелія було продовжене в 1561 р. вже у Пересопницькому Різдва Пресвятої Богородиці монастирі (нині с. Пересопниця Рівненського району Рівненської області). За короткий час були написані Євангелія від Марка, Луки й Іоанна, а також післямова до Нового Заповіту та Місяцеслів. 29 серпня 1561 р. робота над Пересопницьким Євангелієм була завершеною.

З'явою книги опікувалися волинські князі: Анастасія Юріївна Заславська (Гольшанська-Дубровицька), її донька Ганна Кузьмівна Чарторийська (Заславська) і зять – Іван Федорович Чарторийський. Про княгиню А. Заславську відомо з післямови до Пересопницького Євангелія. Після смерті її чоловіка князя Кузьми Івановича Заславського в 1556 р. прийняла чернечий постриг у заснованому нею ж заславському Свято-Троїцькому монастирі під ім'ям Параскева і стала тут ігуменею. Померла княгиня у 1561 р. Існує припущення, що на мініатюрі Пересопницького Євангелія «Євангеліст Іоанн» присутнє її портретне зображення [5].

Характеристика пам'ятки. Пересопницьке Євангеліє – це книга вагою 9 кг 300 г написана пізнім уставом на пергаменті розміром 380 x 240 мм. У рукописі об'єдналися традиція переписування євангельських текстів та мистецтва створення книги.

Добре орнаментований рукопис прикрашений високохудожніми кольоровими заставками та мініатюрами. За художнім оформленням Пересопницьке Євангеліє є взірцем рукописних книг, відомих на той час в Україні. Це традиційне Чотириєвангеліє. Перед кожним Євангелієм вміщений короткий зміст розділу. Ця книга є показовою у адаптації книжкової церковнослов'янської мови до живої народної, робить її унікальною та надає їй наукової вартості.

Традиції переписування книг Святого Письма у Київській Русі, а згодом і в Україні, вважалися незвичайним «дійством». Написання книг було анонімним. Головне – донести до читача ідеї Божі, а називати ім'я раба Божого поряд із Святим Письмом уважалося непристойним. Особиста скромність, відмова від індивідуальності особи, благоговіння та відповідальність за кожне написане слово – це ті чесноти, якими повинен володіти переписувач священних книг. Але поступово ця традиція порушується, і на деяких раритетах ми зустрічаємо імена тих людей, які долучилися до створення пам'ятки. На останній сторінці книги ми можемо знайти відомості, де, коли і завдяки кому було створене Пересопницьке Євангеліє. Є припущення, що написання Євангелія виконав писар Михайло Васильович, син протопопа Сяноцького, і писар, чиє ім'я не збереглося, під орудою архимандрита Пересопницького монастиря Григорія. Існує думка, що переписувачів було більше.

За історико-культурною складовою Пересопницький рукопис Нового Заповіту зчаста порівнюється із Реймським Євангелієм – визначною пам'яткою церковнослов'янського книгописання першої половини XI–XIV ст. Для вітчизняної книжної культури доби Ренесансу унікальність Пересопницького Євангелія полягає у тому, що це був перший переклад канонічної богослужбової книги з церковнослов'янської мови на книжну українську, яка поступово набувала поширення в українських землях із другої половини XVI ст.

У час написання Пересопницького Євангелія в Західній Європі вже існувало розвинуте книгодрукування, в першу чергу богослужбове. Ймовірно, його автори були знайомі з друкованими текстами Євангелій, не зважаючи на те, що вони були латинськими. У майстра рукопису була можливість звірити тексти і ознайомитися з елементами та технікою художнього оздоблення. Але порівнювати нашу пам'ятку з латинськими друкованими книгами не зовсім коректно. Друкована книга була, по суті, частиною великого, чи малого накладу, розрахованого на масового читача, а Пересопницьке Євангеліє являло собою неповторний одиничний шедевр книжної культури, що використовувався виключно на святкових богослужіннях, і це робить його дійсно унікальним. Постає питання: що спонукало майстра рукописної книги так старанно і майстерно виписувати літери свого творіння, так ошатно вимальовувати заставки і буквиці, коли вже була друкована книга? Вочевидь, це своєрідна схима, посвята свого таланту Богові. На жаль, про це ми вже ніколи не дізнаємося.

Мова пам'ятки та її особливості. Пересопницьке Євангеліє написано витонченою староукраїнською літературною мовою, зрозумілою в українських землях у XVI ст., але тотожною до тексту церковнослов'янського, який, у свою чергу, був тотожним до болгарського варіанту грецького оригіналу. У тексті мають місце запозичення з польських, чеських і латинських зразків Святого Письма, професійно перекладених авторами Пересопницького Євангелія. Це була перша спроба внормувати писемно-літературну мову українців.

У Пересопницькому Євангелії зустрічаємо багато тлумачень слів, зроблених живою староукраїнською мовою. Така копітка словникова робота є вельми цікавою для лінгвістів. Мова пам'ятки – літургійна; вона разом із молитвою, церквою та іконою була символом у догматі Східного християнства.

Унікальність пам'ятки. Пересопницьке Євангеліє – взірць новаторства у європейській духовній літературі середини XVI ст., коли новий текст склали біблійні твори різних християнських конфесій Європи латиною, грецькою, церковнослов'янською, болгарською, чеською, польською. У свою чергу це вимагало від його авторів не тільки досконалого володіння означеними мовами, а й догматичними постулатами ортодоксальних християнських церков та їхніх літургійних особливостей. У 1580-1581 роках таким шляхом підуть редактори і видавці славнозвісної Острозької Біблії: вони використали для підготовки

її тексту рукописні і друковані книги Святого Письма православних, католицьких і протестантських церков. Пересопницьке Євангеліє – непроминальне явище в українській культурі минулого і сучасного. Досконалим написанням, вишуканим художнім оформленням пам'ятка не поступається кращим західно-європейським взірцям книжної культури. У 2008 р. видавничий дім «АДЕФ-Україна» випустив факсимільний варіант Пересопницького Євангелія на папері, що за фізичними властивостями відповідав пергаменту, на якому був написаний оригінал [2].

Підсумки. Поява Пересопницького Євангелія співпадає за часом із розвитком на українських теренах культури Ренесансу, але з особливими національними ознаками. Завдячуючи цьому, викладачі кафедри мають чудову нагоду всебічно ілюструвати студентам означену епоху в історії української культури на його прикладі, зокрема, розвиток літератури, книжної справи та книжної мініатюри.

Після проголошення незалежності України Пересопницьке Євангеліє по праву набуло статусу національно-державного і політичного символу – під час інавгурації на манускрипті присягають президенти України, обіцяючи бути вірними не лише українському народові, а й Богові.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що новація кафедри культурології МДУ з використанням символу Пересопницького Євангелія як національної святині у навчальній дисципліні «Студії з української культури» для студентів-культурологів повністю виправдала себе: тернистий шлях манускрипту, від часу створення до сьогодення, став яскравим прикладом дієвого патріотизму в історії та культурі України, символом новітнього відродження національної культури.

Література

1. Історія української культури (від стародавніх часів до XIX століття): ілюстрована хрестоматія (укл. Ю.С. Сабадаш, Ю.М. Нікольченко та ін.). Том 1. Київ: Видавництво Ліра-К., 2020. 320 с.
2. Пересопницьке Євангеліє – святиня українського народу. URL: <https://mefodiy.org.ua/peresopnicke-ievangeliie-svyatinya-ukr/>
3. Сабадаш Ю.С., Нікольченко Ю.М., Дабло Л.Г. Історія української культури. Курс лекцій для студентів спеціальності 034 Культурологія. Київ : Видавництво Ліра-К., 2020. 168 с.
4. Сабадаш Ю.С., Нікольченко Ю.М. Історія української культури. Практикум для студентів спеціальності 034 Культурологія. Київ: Видавництво Ліра-К., 2024. 110 с.
5. Савчук Г. Дещо про історичні обставини створення Пересопницького Євангелія. URL: <http://ntsh.org/content/deshcho-pro-istorichni-obstavini-stvorennya-peresopnickogo-ievangeliya>

Юлія Сабадаш,
доктор культурології, професор, завідувач кафедри культурології,
Маріупольський державний університет

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОДЕЛІ КУЛЬТУРОЛОГІЇ

Розглядати перспективи розвитку української моделі культурології, досить важко, оскільки – ще в середині 90-х років минулого століття теоретичний простір цієї науки знаходився у досить тривкому стані. Це стосується як науково-дослідницьких досягнень, так і «виборювання» культурологією прав на навчальну дисципліну.

Упродовж 20-х років ХХІ століття, коли українські терени опинилися на складному історичному зламі, розвиток гуманітарної сфери вимушений розвиватися в доволі драматичних умовах. Це зауваження стосується і науково-дослідницьких установ, і університетського середовища, і літературно-мистецької діяльності. Адже війна, яку вимушена вести Україна, докорінно змінює саме гуманітарну сферу – йдеться і про тих, хто цю сферу створює, і про тих, хто нею користується.

Серед проблем, що сьогодні вирішуються культурологами, й вирішуватимуться протягом значного часу в майбутньому, це подальший деталізований аналіз міжнаукової сутності культурології як науки. У цьому напрямі вже проведена значна робота, проте навіть усе зроблене не вичерпує низки важливих аспектів.

У найближчі роки вкрай необхідно продовжити дослідницьку роботу на теренах «культурологія – психологія» та «культурологія – соціологія». З формальної точки зору, і психологія, і соціологія заявлені як науки, що повинні мати власні сегменти в фундаменті предмету культурології. Окрім таких, дещо декларативних заяв, виявлення реальних «зон перехрестя» цих двох наук з культурологією до сьогодні не проведено, а це впливає як на глибину, так і на якість осмислення цілої низки проблем, з'ясування яких лежить у просторі, сформованому перехрестям «культурологія – психологія – соціологія».

Доволі суперечливими є і процеси, що відбуваються між культурологією та мистецтвознавством. Ця «суперечливість» обумовлена структурною специфікою мистецтвознавства, що має три складові, а саме: історія мистецтва, теорія мистецтва, художня критика. У контексті означеного, історія мистецтва знаходиться у просторі історії культури. На нашу думку, ця структурна частина мистецтвознавства доволі успішно взаємодіє з культурологією, доповнюючи й допомагаючи одна одній у вирішенні складних або суперечливих дослідницьких проблем. Показово, що хисткими є спроби взаємодії теорії мистецтва та художньої критики з культурологією. При спробах такої взаємодії чітко

простежуються зони розмежування цих сфер гуманітарного знання, адже автори, як правило, наголошують, що йдеться про мистецтвознавчий підхід, чи естетичний аспект, принципово виокремлюючи самостійність культурологічного контексту.

Наступний блок «теоретичних перспектив» української культурології пов'язаний з проблемою понятійно-категоріального забезпечення культурології як гуманітарної науки. Цією проблемою гуманітарії активно займаються від 90 – 2000-х років, проте означена проблема продовжує залишатися відкритою. Якщо, так би мовити, перший рівень дослідницького процесу на теренах культурології володіє понятійно-категоріальним забезпеченням, то цей «запас» не задовольнить науку, яка намагається активно розвиватися.

Помітною науковою новизною позначена розробка тематичного блоку «культурологія – національна ідентичність», а саме: історична пам'ять, менталітет, феномен «комеморації».

Позитивними виявилися перші спроби представити порівняльний аналіз «культурологія – мистецтвознавство» та «культурологія – творчість». Специфічною ознакою порівняльного аналізу – в обох випадках – виступила історія культури, від традицій якої відштовхувалися дослідники. Оскільки упродовж багатомісячної історії, передусім, європейської культури був напрацьований певний багаж, що – завдяки спадкоємності – приводить до новаторства, такий теоретичний рух вкрай важливий і може позитивно позначитися на розгляді інших проблем. На нашу думку, вже найближчим часом було б доцільним поглиблено вивчити феномени самопізнання, самовираження, самоідентифікації, використовуючи засади культурологічного аналізу. При цьому, самотність трьох означених психофізіологічних станів слід аналізувати, враховуючи три види творчості, а саме: наукову, художню й технічну.

Теоретично перспективним для української моделі культурології виступить логіка розвитку метамодернізму, оскільки саме на вітчизняних теренах на початку ХХ століття сформувалася самотність й доволі виразна естетика авангардизму. Специфіка українського авангардистського руху, який активно розвивався між 1914 – 1937 роками, полягає в охопленні доволі широкого кола різних видів та жанрів літературно- мистецької творчості. Поезія (М.Семенко, Г.Шкурупій, О.Влизько), живопис (О.Богомазов, М.Бойчук, В.Пальмов, А.Петрицький), скульптура (О.Архіпенко), театр (Л.Курбас).

Ще одним простором для формування теоретичних перспектив задля утвердження правомочності існування української моделі культурології може виступати інтерес сучасної гуманістики до створення підстав задля становлення нових форм чуттєвості.

У проекції часу, стають очевидними ті зусилля, які ідеологи нових культурних форм, починаючи від постмодернізму, докладають до розширення засобів впливу на почуттєву природу людини. З теоретичного погляду, означена теза підкріплюється актуалізацією питань

«низової естетики» та «гастики»), а з практичного, всіляка підтримка нових мистецьких форм, включення природи в структуру художніх творів, неймовірні зусилля щодо технізації мистецтва включно з експериментами його (мистецтва – Ю.С.) роботизації.

Усе означене повинно актуалізувати як «зовнішні», так і «внутрішні» чуття людини, спрямовуючи їх на «розширення простору чуттєвості». Сама постановка питання про можливість створення нової чуттєвості відкриває, подекуди, доволі несподівані теоретичні перспективи не стільки перед культурологією, скільки перед культурою і такою гуманітарною наукою як педагогіка. Реалізація програми «нової чуттєвості» потребуватиме авторського мистецтва, представники якого допомагатимуть культурологам і педагогам поступово формувати систему дошкільної та шкільної освіти, залучати нову спеціалізацію в університетську освіту.

Постійної уваги потребує історія української культури. За роки незалежності на теренах цього теоретичного блоку культурологія має очевидні здобутки, що стали наслідком систематизованої, кропіткої роботи. Проте, вивчення історії української культури має і свої перспективи. На нашу думку, це стосується, по-перше реконструкції української культури часів війни, з деталізованою фіксацією знищених пам'ятників, архітектурних споруд, фондів бібліотек, а по-друге, продовження дослідницької роботи щодо заповнення «білих плям» у персоналізованій історії української культури часів репресій (1934 – 1937) та переслідувань в умовах радянської влади.

Відтак, перспективи до подальшого розвитку української моделі культурології, безперечно, існують, а це спонукає кожного вітчизняного культуролога до напруженої дослідницької роботи.

Ірина Сікорська,
доцент кафедри культурології,
Маріупольський державний університет

ЯК КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО СПРИЯЮТЬ МІЖКУЛЬТУРНОМУ ДІАЛОГУ В КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРНОГО РОЗМАЇТТЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Культура і мистецтво відіграють фундаментальну роль у розвитку міжкультурного діалогу в умовах зростаючого культурного розмаїття європейських країн. Європейський

простір історично формувався як мозаїка різних мов, традицій, релігій і колективних пам'ятей, що робить міжкультурну взаємодію ключовою передумовою соціальної згуртованості та демократичного розвитку [2]. На відміну від політичних чи правових механізмів, культура і мистецтво пропонують гнучкі та інклюзивні інструменти комунікації, здатні долати символічні та емоційні бар'єри між спільнотами.

Мистецькі практики – театр, музика, література, кіно та візуальне мистецтво – створюють простір для репрезентації різних ідентичностей і досвідів, сприяючи взаємному пізнанню та емпатії. Сучасні дослідження підкреслюють, що культурні наративи відіграють особливу роль у формуванні міжкультурних компетентностей та переосмисленні складних тем, таких як міграція, історична пам'ять і соціальна інтеграція [3; 6]. У цьому сенсі мистецтво виступає не лише відображенням культурного різноманіття, а й активним агентом суспільного діалогу.

Особливе місце у сучасному міжкультурному діалозі Європи посідає українська культура, яка після 2022 року стала важливим комунікативним мостом між українським суспільством і європейською спільнотою. Через мистецькі та культурні практики Україна доносить до європейської аудиторії власний досвід війни, спротиву та суспільної стійкості, трансформуючи його у зрозумілу й універсальну мову культури. Українська культура дедалі частіше виступає простором осмислення спільних для Європи питань – захисту демократії, прав людини, історичної пам'яті та деколонізації культурного простору. У цьому контексті вона не лише інтегрується в європейський культурний дискурс, але й активно впливає на його оновлення, збагачуючи міжкультурний діалог новими смислами та перспективами. Українські митці, куратори та культурні інституції активно використовують мистецтво як інструмент осмислення війни, травми та колективної стійкості, залучаючи європейську аудиторію до глибшого розуміння українського досвіду [1; 8]. Через міжнародні виставкові проєкти, театральні постановки, музичні тури та літературні переклади українська культура не лише репрезентує національну ідентичність, а й сприяє ширшому діалогу про спільні європейські цінності, деколонізацію культурного простору та захист демократії [4; 7].

На рівні європейської політики культура дедалі частіше розглядається як стратегічний ресурс для підтримки міжкультурного діалогу в кризових умовах. Дослідження Європейської комісії після 2022 року наголошують на зростаючій ролі культурних і креативних індустрій у зміцненні соціальної згуртованості та взаєморозуміння в багатокультурних суспільствах [5]. У цьому контексті українська культура постає не лише об'єктом солідарної підтримки, а й повноцінним суб'єктом формування сучасного європейського культурного діалогу.

Література

1. Biedarieva, S. (2023). War, art and visibility: Ukrainian artistic practices in the European public sphere. Berlin: Archive Books.
2. Council of Europe. (2008). White Paper on Intercultural Dialogue: Living Together as Equals in Dignity. Strasbourg.
3. Delanty, G. (2013). Formations of European Modernity: A Historical and Political Sociology of Europe. London: Palgrave Macmillan.
4. Dodonova, V. (2025). Dialogue between Ukrainian and European cultural values as a prerequisite for Ukraine's sustainable development. *European Journal of Sustainable Development*, 14(1), 45–58.
5. European Commission. (2023). Culture and Democracy: Strengthening Cultural Participation and Intercultural Dialogue in Times of Crisis. Brussels.
6. Ivashchuk, A. (2025). Shaping Ukraine's cultural image through intercultural dialogue in the global information space. *International Journal of Cultural and Humanitarian Relations*, 7(2), 33–49.
7. Гаврилович, С. М. (2025). Культурний діалог України в міжнародних виставкових практиках візуального мистецтва (2014–2024). *Вісник культурологічних досліджень*, 2, 61–72.
8. Журженко, Т. (2022). Культура, пам'ять і ідентичність України в умовах війни. *Journal of Contemporary European Studies*, 30(4), 523–537.

Туркало Роман,
2 курс, третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, денна форма навчання,
ОНП «Культурологія»,
Маріупольський державний університет

ВІДОБРАЖЕННЯ КОЛОНІЗАЦІЇ В МИСТЕЦТВІ МИРОСЛАВА ЯГОДИ: «СТРАТА. MOSCOW НАД НАМИ» (1989)

Український художник і поет Мирослав Ягода (1957–2018) у своїй творчості дотримувався чіткої нонконформістської позиції, проживши все життя в аскетизмі не зраджуючи своїм поглядам і принципам.

Мал. 1. Мирослав Ягода. Страта. Москва над нами. 1989. Фото оригіналу, особистий архів автора.

У 80-ті роки ХХ ст. Львів, разом з Києвом, Одесою та Ужгородом, був одним із українських центрів де сформувалися групи митців, що відкинувши нав'язаний художній метод, втілювали власне бачення у своїх творах. Саме в таке мистецьке середовище потрапив М. Ягода, перебравшись до Львова на початку 1980-х. років [3] після демобілізації з військової служби. На формування містично-релігійного світогляду М. Ягоди не міг не вплинути період, коли митець розписував сільські церкви на Заході України (1982-1984) [3].

Мал. 1. Жовківський іконостас Івана Рутковича, датований ХVІІ ст., а також Богородчанський іконостас, над яким на межі ХVІІ та ХVІІІ ст. працював Йов Кондзелевич.

Яскравим прикладом культурних поглядів М. Ягоди є картина «Страта. Moscow над нами» (1989) [4], що знаходиться в приватній колекції. Твір створений у 1989 році, за два роки до проголошення незалежності України і різко відрізняється від робіт визнаних, успішних, на той час митців, оскільки єдиним, дозволеним владою, офіційним методом вираження для художників у цей час, був, так званий, соціалістичний реалізм. Дотримуючись правил, художник повинен був прославляти владу, зображаючи затвержені сцени єдиним можливим методом. Плеяди художників, так, чи інакше корились радянського режиму, дотримуючись встановлених правил. Так, у Львівському музеї українського мистецтва (сьогодні Національний музей ім. митрополита Андрея Шептицького) ще у середині 1970-х років ХХ ст. експонувалися роботи живих, на той час, українських митців, які працювали «правильним» методом. Скульптура М. Воронського «Ленін» (1958) [32, с.107], олійне панно В. Хитрикова «Бесіда з Іллічем» (1957) [6, с.75], багатофігурне полотно «Йшов загін» (1967) авторства Б. Сойки [6, с.88] (учня підпільної академії К. Звіринського [6, с.146]).

У ньому відображено атмосферу розпаду імперії. Ідею цього живописного полотна можна інтерпретувати по-різному, однак очевидно, що такий твір не вписувався в жодні дозволені рамки. Картина вражає глядача від ідеї, до методу вираження, а також своїм розміром (приблизно 130 x 180 см). В експресіоністській манері, на лляному полотні, олійними фарбами, використовуючи всього кілька пігментів (найімовірніше: цинкові білила, сажа газова, вохри червона та світла, кадмій червоний і жовтий та ультрамарин) художник створює відверто антирадянський твір, відкриваючи глядачеві справжнє лице російського комуністичного режиму. Москва, яку прийнято було зображати як «мати всіх радянських народів», подається М. Ягодою зовсім інакше. На його картині ми бачимо Москву в ролі ката, що розколює людський череп на тлі кремлівської вежі. Над черепом, у візантійській іконографічній традиції, ймовірно, зображено душу – символ майбутніх поколінь [1, с.99], приречених продовжувати боротьбу з гнобителем.

Мал. 2. Зображення розп'ятих із Христом розбійників, фрагменти візантійської іконописної традиції

Історія написання картини збігається ще з однією цікавою історичною подією. У травні 1989 року єпископи Української греко-католицької церкви (УГКЦ), що після Львівського псевдособору 1946 року [5, с.350], перебувала у підпіллі, прибули до Москви вимагаючи від керівників СРСР офіційного визнання [5, с. 351]. Не зважаючи на підтримку папи Івана Павла II, їх вимоги були проігноровані [5, с. 351]. Ця подія могла наштовхнути художника на написання цього твору, адже він був вихований в греко-католицькій традиції та зі слів родини і близьких, глибоко шанував митрополита Андрея Шептицького, називаючи його «єдиною справжньою людиною».

Мал. 3. Єпископи і священник катакомбної Української Греко-Католицької Церкви у Москві 18 травня 1989 року. Фото Відродження церкви (1989) | Українська Греко-Католицька церква. (n.d.). Українська Греко-Католицька Церква. <https://ugcc.ua/church/history/revival-of-the-church/>

Картиною «Страта. Moscow над нами», Мирослав Ягода запропонував справжнє, а не офіційне бачення російської колонізації. Через символіку твору художник викрив насильство й лицемірство, що лежали в основі радянського імперського проєкту, запропонувавши перспективу, принципово протилежну нав'язаному державою ідеалу «братерської єдності». Композиція також містить пророчий натяк на майбутній спротив експансіоністським амбіціям Москви - боротьбу, яка в наші дні набула реальних форм, розгортаючись як у культурному просторі, так і на полі бою.

Література

1. Гординський С. Українська ікона XII-XVIII сторіччя. Філадельфія : Провидіння, 1973. 217 с.
2. Звіринський К. Все моє малярство - то молитва. Львів : Манускрипт, 2017. 302 с.8

3. Степанок Ю. Мітець. Сучасне мистецтво України. Ягода Мирослав. mitec.ua. URL: <https://mitec.ua/category/artists/yagoda-miroslav/> (дата звернення: 06.01.2026).

4. Фіцджеральд, М. (2020). 10 робіт Мирослава Ягоди. YourArt. Доступно: <https://supportyourart.com/stories/ya-god-a/> (Дата звернення: 06.01.2026).

5. Шкрібляк М. Українська Греко-Католицька Церква у другій половині ХХ століття: перші кроки на шляху до легалізації та повернення втраченого. Історико-політичні проблеми сучасного світу: Modern Historical and Political Issues: Збірник наукових статей. 2023. № 47. С. 347–355.

6. Якущенко Г., Нановський Я. Львівський музей українського мистецтва. Живопис, скульптура, графіка. Київ : Мистецтво, 1975. 142 с.

Ольга Хроненко,
кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри культурології,
Маріупольський державний університет

КУЛЬТУРОЛОГІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: ЦІННОСТІ ТА ПРАКТИКИ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Питання збереження національної ідентичності в Україні набуває особливої ваги в умовах повномасштабної війни, системного інформаційного протистояння, культурної експансії та спроб знищення українського історичного й символічного простору. Російська агресія спрямована не лише на територіальне захоплення, а й на підризу культурних основ державності: спотворення історичної пам'яті, руйнування культурної спадщини, дискредитацію української мови, символів і традицій. У цьому контексті проблема ідентичності постає не лише як гуманітарна чи освітня, а як стратегічна – така, що напряму впливає на здатність суспільства до спротиву, мобілізації та тривалої стійкості.

Національна ідентичність є складною соціокультурною конструкцією, яка формується через історичну пам'ять, культурні практики, традиції та мову, а також через систему цінностей і уявлень про минуле, теперішнє та майбутнє. Саме тому культурологічні дисципліни – зокрема «Історія української культури» та «Культурологія» – є не лише освітніми курсами, а потужним інструментом культурної безпеки та громадянського зміцнення. Вони забезпечують не просто передавання знань, а й формування здатності до

критичного аналізу культурних процесів, усвідомлення цивілізаційного вибору України, вироблення стійких ціннісних орієнтирів та світоглядної позиції.

Викладання зазначених дисциплін виконує кілька важливих функцій: по-перше, пізнавальну (забезпечення цілісного розуміння історичного розвитку української культури); по-друге, виховну (формування моральних та світоглядних засад); по-третє, інтеграційну (усвідомлення єдності культурного простору країни незалежно від регіональних відмінностей); і, нарешті, захисну (протидія маніпуляціям, дезінформації, нав'язаним імперським міфам). Через ці функції культурологічні дисципліни формують культурну компетентність студентів як здатність розуміти та інтерпретувати культурні явища, працювати з культурною спадщиною, сприймати культуру як живий процес і як ресурс національного розвитку.

Національна ідентичність у сучасному науковому дискурсі може бути представлена як багатопланове поєднання взаємопов'язаних компонентів:

- культурної пам'яті (історичних наративів, символічного спадку, колективних травм і перемог, героїчних та моральних орієнтирів);
- практик і традицій (ритуалів, свят, обрядів, народних та сучасних мистецьких форм), що підтримують спадкоємність поколінь і утворюють культурну самобутність;
- мови як інструмента самоідентифікації та комунікації, що є важливою ознакою належності до культурної спільноти й водночас механізмом передавання культурного досвіду;
- уявлення про спільне майбутнє, що формує національний проєкт як модель розвитку держави, її ціннісний вибір і цивілізаційний вектор.

Водночас національна ідентичність не є статичною, вона змінюється під впливом соціально-політичних викликів, трансформацій та криз. Повномасштабна війна стала фактором, який водночас загрожує культурній системі та, парадоксально, посилює усвідомлення власної приналежності до української нації. В умовах небезпеки ідентичність стає механізмом згуртування та виживання – люди сильніше відчують значення культури, мови, пам'яті, спільних символів. Саме тому освітня система повинна виступати простором не лише трансляції знання, а й формування стійких ідентичнісних моделей, здатних протистояти зовнішньому тиску та внутрішній апатії.

Зміст освітніх компонентів доцільно структурувати навколо культурно-історичних «вузлів пам'яті», що закладають наратив єдності, тяглості та державності. Зокрема, особливе місце належить подіям, які символізують соборність України: 22 січня 1919 року на

Софійській площі в Києві було проголошено Акт Злуки УНР і ЗУНР – як політичне та культурне утвердження неподільності України [4].

Робота з такими темами формує в студентів розуміння єдності як культурної цінності та чинника історичної суб'єктності.

Викладання культурологічних дисциплін неможливе без осмислення мовної політики та культурної ролі української мови. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» визначає мову як фактор єдності та національної безпеки [1]. Це створює правове й ціннісне підґрунтя для:

- мовної підтримки у навчальному процесі;
- формування академічного мовлення;
- популяризації української термінології в гуманітарних дисциплінах.

Важливо розуміти, що культура – не «додаток» до історії, а її живий носій: спадщина втілюється у практиках, звичаях, формах мистецтва. UNESCO у Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини (2003) визначає її завданням збереження живих культурних традицій та підвищення усвідомлення їх значущості [2].

Отже, дисципліни «Історія української культури» та «Культурологія» мають: інтегрувати теми нематеріальної спадщини; забезпечувати навчання через практики (польові дослідження, інтерв'ю, цифрові архіви); формувати відповідальність за спадщину як частину громадянської культури.

З метою ефективного формування ідентичності доцільно впроваджувати:

- практикоорієнтоване навчання (проектні дослідження локальної культури);
- наративний підхід (робота з історіями родин, міст, пам'яттю громад);
- медіаграмотність (критика пропагандистських культурних міфів);
- дискусійні формати (дебати, аналіз кейсів культурної політики);
- інтеграцію цифрових інструментів (віртуальні музеї, онлайн-експозиції).

Наразі це відповідає загальноєвропейському розумінню культурної компетентності як ключової компетентності навчання впродовж життя – «cultural awareness and expression» [3].

Таким чином, збереження національної ідентичності у викладанні історії української культури та культурології є не лише академічним завданням, а елементом культурної безпеки держави. Водночас культурологічні дисципліни є простором не лише академічного навчання, а й культурного самоконструювання особистості. Вони допомагають молоді усвідомити власну культурну позицію, сформувати приналежність до української політичної та культурної нації, відчутти себе спадкоємцями культурної традиції та активними творцями сучасної української культури. У цьому сенсі «Історія української культури» та «Культурологія» можуть розглядатися як важливі освітні механізми підтримки суспільної

стійкості, зміцнення гуманітарної безпеки та розвитку цілісного національного світогляду. До того ж, освіта в гуманітарній сфері покликана не лише передавати знання про культурну тяглість України, а й забезпечувати засвоєння цінностей свободи, гідності та соборності, формувати здатність до культурного самозахисту в умовах інформаційної війни та підтримувати культурну суб'єктність студентів і їхню включеність у національну спільноту.

Література

1. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII (ред. станом на 12.09.2025) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua
2. UNESCO. Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (2003) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ich.unesco.org
3. Council of the European Union. Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (2018/C 189/01) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: eur-lex.europa.eu
4. Український інститут національної пам'яті. 1919 – проголошення Акта Злуки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: uinp.gov.ua

Jankowski Stepan,
Docteur en sciences philosophiques,
enseignant-chercheur,
Département de culturologie,
Université d'État de Marioupol

L'ARCHÉOLOGIE DU REGARD, OÙ LES RACINES ÉPISTÉMOLOGIQUES DE LA CULTURE VISUELLE CONTEMPORAINE

La recherche des origines de la culture visuelle contemporaine peut être amorcée à partir du Livre X de la République de Platon, où le philosophe affirme : « γὰρ οἱμαὶ δημιουργῶν καὶ ὁ ζωγράφος ἐστὶν » (République X, 596e), généralement traduit par : « car, à mon avis, le peintre appartient lui aussi à la catégorie des créateurs ». Cette remarque soulève immédiatement la question du statut ontologique de la création artistique : à quel type de créateur l'artiste peut-il réellement être

assimilé ? Dans l'interprétation platonicienne, l'artiste ne produit pas l'être à la manière des principes cosmiques qui ordonnent le ciel, animent la terre ou engendrent les vivants ; il fabrique des ressemblances de ce qui existe déjà, opérant non au niveau de la genèse, mais de la mimesis. L'acte artistique se rapproche ainsi de l'apparition de la lettre dans le langage, en tant que trace visuelle du son, représentation de la vie sans participation à son principe vital. Cette distinction se trouve subtilement renforcée par la proximité sémantique, bien que non étymologique, des termes grecs ζῷα, désignant les êtres vivants dotés d'une âme (ψυχή), et ζωγράφος, le peintre au sens littéral, celui qui « écrit la vie » en la figeant dans des formes colorées et des images. Or, à la charnière des XIXe et XXe siècles, le régime de l'image décrit par Platon subit une transformation décisive : la révolution impressionniste et l'invention du cinéma bouleversent profondément les conditions de la visualité, conférant aux images la capacité de transmettre des affects et des intensités émotionnelles, tandis que le développement des dispositifs optiques permet l'inscription de qualités émotionnelles dans les objets mêmes de la perception. Dans les années 1920–1930 émerge ainsi ce que l'on peut qualifier de « magie » de l'art contemporain, un régime visuel oscillant entre vulnérabilité et harmonie, ironie et caricature, où l'image s'affirme comme un opérateur actif du regard. Sans prétendre reconstituer l'ensemble de cette généalogie complexe, le présent travail propose une série d'exemples issus de différents segments de l'art visuel – de la médiation photographique du vitrail aux abstractions canoniques de Piet Mondrian, en passant par l'imagerie de l'affiche soviétique – afin de mettre en lumière l'un des traits fondamentaux de la culture visuelle contemporaine : la dissolution progressive du lien entre la couleur et l'objet. Ces exemples, issus de recherches indépendantes menées dans les espaces culturel et virtuel et interprétés dans une perspective platonicienne élargie par un troisième point de vue analytique, ne constituent pas une démonstration close, mais des points d'entrée dans un processus d'analyse qui pourra, pour certains, marquer un commencement, et pour d'autres, l'aboutissement d'une réflexion déjà engagée sur la culture visuelle contemporaine.

La culture visuelle contemporaine ne se contente pas de nous envelopper dans une prolifération incessante d'images : elle exerce une force paradigmatique qui reconfigure en profondeur les modalités mêmes de l'appréhension du monde, transformant le regard en une structure active de médiation et de production de sens. Ses origines ne sauraient être réduites à une évolution linéaire des techniques artistiques, car elles s'enracinent dans des bouleversements épistémologiques majeurs ayant radicalement modifié le statut de l'image, désormais conçue non plus comme simple miroir du réel, mais comme instrument opératoire de sa construction. La rupture avec la tradition platonicienne du simulacre inaugure ainsi une ambivalence constitutive : l'image imite le monde tout en le soumettant à un régime de codification qui prépare l'autonomisation du signe par rapport à son référent. À la charnière des XIXe et XXe siècles, l'irruption du cinéma et les révolutions picturales achèvent de dissoudre l'idée de l'image comme reproduction statique, entraînant le spectateur dans

un champ de transformations où l'artiste cesse d'être imitateur pour devenir opérateur du regard. C'est dans cette dynamique que Georges Braque, par la décomposition cubiste, porte un coup décisif à la perspective classique : il ne s'agit plus de simuler la profondeur, mais de ramener l'objet à la surface du plan, contraignant l'œil à une reconstruction fragmentée, intellectuelle et tactile de la forme, où la perception devient une opération analytique plutôt qu'une évidence visuelle. Cette logique trouve son prolongement métaphysique chez Piet Mondrian, qui radicalise la déconstruction du visible en orientant l'image vers une abstraction normative, fondée sur l'équilibre des perpendiculaires et des couleurs primaires, substituant à la fragmentation de l'objet l'instauration d'une loi universelle du regard. Chez Mondrian, la couleur se dépouille de toute valeur anecdotique pour devenir une force autonome, un signe pur dont la rigueur géométrique anticipe la grille logique des interfaces contemporaines, révélant que cette esthétique, loin d'être neutre, s'articule dès l'entre-deux-guerres à une dimension politique où l'image participe à la discipline sociale et à la formation de subjectivités aptes à lire le monde comme un système ordonné de signes. Aujourd'hui, cette trajectoire atteint son point de saturation dans l'espace numérique, où la « grille » moderniste ne relève plus d'une quête spirituelle mais constitue l'infrastructure algorithmique du quotidien : des réseaux sociaux à l'intelligence artificielle, les images ne représentent plus une réalité préexistante, elles la précèdent, l'organisent et la conditionnent, instaurant un régime de simulation généralisée où la distinction entre le vrai et le simulacre perd toute pertinence opératoire. L'archéologie du regard révèle ainsi que la culture visuelle contemporaine marque une rupture radicale avec les conceptions traditionnelles du visible : l'image n'est plus un document du monde, mais une interface fonctionnelle, un dispositif biopolitique de contrôle et une fiction mathématique issue d'espaces latents, dans laquelle chaque pixel obéit à une logique de performance informationnelle qui fait de l'écran l'horizon privilégié, sinon exclusif, de la vérité. Cette évolution trouve son aboutissement dans l'ère de la post-photographie, où l'image se libère définitivement de son indexicalité physique pour devenir une émanation directe du calcul : si Braque fragmentait l'objet afin d'en extraire la structure, l'intelligence artificielle générative dissout désormais l'ensemble du corpus iconographique humain en vecteurs mathématiques au sein d'espaces latents, où la composition n'est plus l'acte d'un sujet créateur mais le résultat probabiliste de réseaux neuronaux. La vision artificielle réinterprète ainsi la grille de Mondrian sous la forme d'architectures de tenseurs, réduisant le visible à une syntaxe de données optimisées, jusqu'à ce que l'image post-photographique ne regarde plus le monde mais le simule à partir d'un code autoréférentiel, parachevant le projet de l'abstraction moderne et refermant la boucle : de la copie platonicienne bannie à l'image-matrice souveraine, la visualité contemporaine consacre le triomphe du modèle sur le réel, faisant de chaque vision un acte de calcul et de chaque regard une interaction avec une matrice invisible de signes.

СЕКЦІЯ
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ»

Гудима Ігор,
доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та соціології
Маріупольський державний університет

**ДЕМІФОЛОГІЗАЦІЯ РЕЛІГІЙНОЇ СВІДОМОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ:
СОЦІАЛЬНО-ОНТОЛОГІЧНІ ВИМІРИ**

Сучасні процеси, що нині відбуваються у світі, вимушують інтелектуалів звертатися до християнського спадку, аби в нових культурних умовах надати оцінку аргументації основних доктрин християнської віри. Збройна агресія проти України кинула виклик основоположним принципам європейського світоустрою, вона також сколихнула увесь християнський світ і змусила по-новому осмислити окремі традиційні переконання та погляди. У межах різноманітних християнських віросповідань нові акценти, внесені в доктрину миру та війни виражені більшою чи меншою мірою, однак орієнтовані приблизно на схожий результат - оновити, наскільки це можливо, наявні положення вчення та наблизити його до історичної реальності. А тому в середовищі різних християнських конфесій, попри доволі помітну несхожість підходів теологів, спільним мотивом розмислів виступає стурбованість якнайшвидшим подоланням розриву між власною вірою та реальністю сучасного світу.

Війна очевидячки показала кліру та широкому загалу звичайних віруючих, що ігнорувати драматичні реалії, спробувати стояти осторонь трагедії українського народу, надалі неприпустимо, інакше це спричинить борсання вірян в архаїці минулого, в замкненому колі застарілих ідей, усього того, що навряд чи відгукнеться в свідомості сучасників. Військова агресія проти України, відверта ворожість наказів військового керівництва супротивника, застосування сили проти невинних у військових злочинах вимушує християнських лідерів гранично визначити своє ставлення до наявної військово-політичної ситуації з точки зору загальнозначущих, «наскрізних» цінностей християнства. Наявні релігійні традиції, особистісні уподобання духовних лідерів різних християнських віросповідань зумовили широкий спектр оцінок сьогодення, крайніми точками якого є альтернативні підходи, що передають стан розуміння питання у форми дилеми – «або-або»: можливості зосередження на закликах до миру чи активної допомоги опору агресору. Необхідність збереження

справедливості та потреба покарання зла, розуміння важливості дотримання базових прав людини вимушують теологів балансувати між консервативністю окремих положень Священного Писання та бажанням по-новому збагнути традиційні істини.

Християнство ще на початкових етапах власного становлення, як історично окремої, історично давньої й оригінальної віри, прямо відкидало насильство будь-якого гатунку, віддаючи рішучу перевагу добровільному мучеництву перед злом і насильством у будь-яких їх видах і формах. З тих вікопомних часів питання відповідальності релігійних спільнот за мир, їх компетенції у справі збереження миру, у своїх крайніх пагонах поставали між прибічниками повного пацифізму, які відверто та прямо заперечували насильство та так званими прихильниками «справедливої війни», які знаходили підстави його виправдання в окремих випадках. Однак слід визнати, що традиційна християнська точка зору все ж різними засобами швидше заохочує відразу до несправедливості та насильства, аніж його виправдання.

Війна загалом докорінним чином раптово якісно змінює звичайне буття людини, піддаючи ревізії окремі її цінності, погляди та переконання. Людина несподівано опиняється в ситуації граничного вибору, коли свідомості кинуті могутні виклики та виникає гостра потреба реформування сенсів, уточнення поняття зла, переусвідомлення соціальної відповідальності вірянина. У драмі лихоліття війни відбуваються глибокі зміни релігійної свідомості – теоретичної й буденної, одним із напрямів яких є деміфологізація. При чому, деміфологізація тут – не процес нівелювання віри, а - нагальна спроба її раціонального, радше критичного осмислення, для виявлення глибинно-істинного у ній та відмови від елементів застарілих, увіч неприйнятних для сучасної свідомості. У цьому контексті слід особливо акцентувати, що драма страждань українського народу кинула серйозний виклик християнській теології, особливо в тій її частині, яка пов'язана з соціальним вченням, соціальною безпекою й захистом вірян, соціальною відповідальністю християнина, черговий раз спонукала до розмислів про зміст віри та реальний стан справ. Гострота питання посилюється також загальною тенденцією екзистенціалізації християнської теології, посиленням принципів перфекціонізму у протестантській етиці та зрештою конституюванням в царині теології нової предметно-дисциплінарної області – політичної теології. Остання, зокрема, покликана, передовсім, змінити епістемну основу християнської теології, сам спосіб буття ладу та смислу у царині її провідних ідей, виявити чистоту сакрального достоту при переході від міфологем, історично вкорінених у свідомість, до дійсного глибинного змісту Одкровення.

Міфологічна свідомість мирного часу орієнтована приблизно на схожі базові релігійні концепції – ідею суворого, але в цілому доброзичливого та справедливого божественного промислу, сприйняття пануючого глобального політичного ладу у його релігійно-легітимних

вимірах, оцінку історичного поступу, як відзначеного Богом. Війна проти України стала не тільки глобальним геополітичним злом, однак й викликом богослов'ю, котре, коли воно сподівається мати своє майбутнє, має піддати уточненню та перегляду окремі власні доктрини, представити основні сенсубуттєві ідеали у їх сучасній теологічній перспективі, у нагальній трансформації вчення від міфологічного елемента, через виявлення його глибинно-символічного змісту, аж до екзистенціально значущого звучання. А, відтак, соціально-онтологічний вимір деміфологізації релігійної свідомості нині полягає в докорінній зміні попередньої моделі соціальної реальності (міфу) у відповідності з новими сучасними військово-політичними й екзистенціальними факторами буття, виявлення сакрально-істинного у вікопомних релігійних твердженнях та, зрештою у зміні самого способу зустрічі людини з викликами буття. Тут віра виходить з маргінезу культурного простору, стає більшою за банальне раціональне благочестя й, у такий спосіб ревіталізована й очищена від міфологічних нашарувань, знову стає мовою істини, справедливості, добротності, а слово чергового разу повертає свій сакральний статус.

Очищення віри від випадкового у ній, звільнення свідомості від оман здобуває особливе значення в нинішніх умовах України – чи можна звичайним чином вклонитися Богу та чи вдовольнятимуть його славослов'я, коли масово гинуть люди, проливається кров невинних жертв, чи правильно спокійно споглядати розбиті долі тисяч людей, поглинутих лихоліттям війни, миритися з руйнуванням культових споруд, обмеженням прав і свобод одновірців, чи знайде виправдання прихисток за ідеями пацифізму тих, хто бачить наступ зла?

Іншим аспектом питання деміфологізації свідомості у нинішніх реаліях є розвінчання пануючих ідеологем і міфологем агресора, дійсним світоглядним підложжям і вмотивуванням яких є експансіоністські наміри. Воно має бути спрямоване на системну критику ідеологічних настанов агресора, які пропонуються як контр-моделі західним скалярним цінностям, створення спільної стратегії протистояння просуванню ворожих пропагандистсько-агітаційних альтернатив. Тут особливо корисною представляється взаємодія з духовними лідерами християнських церков і організацій, провідними теологами й інтелектуалами в сучасній боротьбі ідей, на шляху послідовної деміфологізації політичної свідомості Заходу, звільнення її від нав'язаних чи запроваджених в її контент міфічно-символічних чи ірраціональних елементів.

Зоська Яна,
доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри філософії та соціології
Маріупольський державний університет

Іванець Тетяна,
кандидат політичних наук, доцент, завідувач кафедри філософії та соціології
Маріупольський державний університет

ЛОКАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабна війна в Україні актуалізувала проблему ідентичності на всіх її рівнях – від індивідуального до національного, водночас суттєво трансформували локальні ідентичності територіальних громад. Локальна ідентичність в умовах війни перестає бути виключно чинником соціальної згуртованості та розвитку і набуває екзистенційного виміру, пов'язаного з виживанням, опором, втратою та переосмисленням простору «малої батьківщини».

Проблема ідентичності активно аналізується в межах різних наукових парадигм – психоаналітичної, соціологічної, примордіалістської та конструктивістської [2, с.10-11]. У межах психоаналітичного підходу З. Фрейд, вводячи поняття «ідентифікації», заклав підґрунтя для розуміння глибинних механізмів формування ідентичності [2, с.7]. Символічні інтеракціоністи (Дж. Мід, Ч. Кулі, Г. Блумер) наголошували на комунікативній природі ідентичності, що формується у взаємодії індивіда з соціальними групами та колективними уявленнями про «самість» [2, с.8].

Важливе значення для аналізу локальної ідентичності має конструктивістський підхід, який розглядає ідентичності як гнучкі, множинні та такі, що здатні змінюватися під впливом соціальних трансформацій [2, с.10]. Саме ця теоретична рамка є найбільш продуктивною для осмислення впливу війни, оскільки воєнні події радикально змінюють соціальні практики, комунікації та символічні уявлення про простір.

Міждисциплінарне розуміння ідентичності запропонував Е. Еріксон, який визначав її як поєднання усвідомлення власної тотожності та визнання цієї тотожності з боку інших. Ідентичність, за Еріксоном, формується в конкретному соціальному середовищі та змінюється впродовж життя, що є принципово важливим для аналізу ідентичностей у ситуації війни, масових переміщень та руйнування звичних соціальних зв'язків [5, с.8].

Локальна ідентичність є складовою територіальної ідентичності та функціонує на локальному рівні поряд із регіональним, національним і глобальним. Вона може бути визначена як ідентифікація індивіда з певною територією та місцевою спільнотою, що включає почуття належності, спільні цінності, норми, традиції та колективну пам'ять [1, с.150-151]. У довоєнний період формування локальної ідентичності в Україні було тісно пов'язане з процесами децентралізації та розвитком об'єднаних територіальних громад.

В умовах війни відбувається суттєва трансформація всіх трьох рівнів локальної ідентичності: емоційного, когнітивного та поведінкового [3]. Емоційний рівень загострюється через втрату дому, травматичний досвід окупації або бойових дій; когнітивний – через переосмислення історії та символів місця; поведінковий – через активізацію практик солідарності, волонтерства, спротиву або вимушеної дистанціації від території.

Війна також радикально змінює імідж територій і громад. Як зазначають дослідники, локальна ідентичність формує імідж громади, який створює відчуття захищеності та гордості за «малу батьківщину» [4, с.141]. У воєнних умовах цей імідж може трансформуватися з економічного або культурного образу в символ спротиву, трагедії або героїзму, що безпосередньо впливає на самоідентифікацію мешканців та вимушених переселенців.

Отже, локальна ідентичність в умовах війни постає як динамічний соціальний феномен, що поєднує досвід втрати й приналежності, травми й солідарності, руйнування та символічного відновлення простору. Її дослідження є важливим не лише для теоретичного осмислення соціальних змін, а й для практик післявоєнної відбудови, реінтеграції громад та відновлення соціальної згуртованості.

Література

1. Євтушенко О., Суслов М. Поняття «локальної ідентичності» в категоріальному апараті науки державного управління. *Public Administration and Regional Development*. 2021. №1: С. 140-165.
 2. Зорич О. Феномен ідентичності: конфлікт інтерпретацій. *Наукові записки*. Випуск 5 (67). 2018. К.: ІПіЕНД ім.І. Ф. Кураса НАН України. С. 4-13. URL :https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/zorych_fenomen.pdf
 3. Котенко Я., Ткачук А. Локальна ідентичність і об'єднані територіальні громади (видання друге, виправлене та доповнене) К.: ТОВ «Видавництво «ЮСТОН», 2018. 56 с. URL :https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/451/web_book_Lokalna_identich-PRN_148x210_2-e-v.pdf
10. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. М. : Прогресс, 1996. 344 с.

4. Суслов М. Локальна ідентичність як пріоритетний напрям у стратегічному плануванні розвитку територіальних громад. *Науковий вісник : державне управління*. № 2(8). 2021. С. 133-151. URL :<https://nvdu.undicz.org.ua/index.php/nvdu/article/download/173/168/488>

5. Угрин Л. Концептуалізація поняття «ідентичність» у дослідницьких стратегіях соціальних наук некласичного періоду. *S.P.A.C.E.* № 2. 2017. С. 4-10. URL :<http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/7343/Ugrin%20SPACE%202017.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Зубченко Олександр,
кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри філософії та соціології
Маріупольського державного університету

КОЛАБОРАЦІОНІЗМ ЯК ПРОЯВ АНОМІЇ

Початок повномасштабної російської агресії проти України у лютому 2022 р. змусив нас по-іншому поглянути на феномен колабораціонізму на тимчасово окупованих територіях України. Ця проблема бере відлік із кінця зими 2014 р., коли на бік держави-агресора практично у повному складі перейшла тодішня верхівка Автономної Республіки Крим та Севастополя. Згодом, у гібридній формі, із одночасним збереженням окремих українських інститутів та інфільтрацією російських політичних та економічних практик, ми могли спостерігати виникнення та поширення колабораціонізму у т.зв. «ДНР» та «ЛНР». Разом із тим ситуація на землях Півдня та Сходу України, які ворогу вдалося захопити після 24.02.2022 р., суттєво відрізняється через намагання швидкого запровадження російських інституційних стандартів та масований військово-поліцейський терор.

За таких умов важливо зосередити фокус нашої уваги на ціннісній наповненості колабораціонізму. Адже співпраця з ворогом, як правило, виникає на тлі аномії. З одного боку, для українського соціуму аномічний стан є постійним і навіть звичним. Він розпочався у добу занепаду радянської системи, а надалі за часів незалежності ціннісно-нормативні орієнтири постійно трансформувалися. З іншого – окупація створила для жителів захоплених територій дилему прийняття нової псевдостабільності, заснованої на «духовних скрепах», чи збереження ціннісних пріоритетів, які були пов'язані із Україною. Кожен вирішує її по-своєму. «Аномічна людина стає духовно стерильною, відповідальною тільки перед собою, не відповідаючою ні перед ким. Вона знущається над цінностями інших людей. Її єдина віра – філософія

заперечення. Вона живе тонкою лінією почуттів, що пролягає поза майбутнім і поза минулим», - відзначає Р.Мертон [1, с.262]. У цьому визначенні поєднуються всі грані життя на ТОТ: відчуття того, що минулий соціальний лад пішов, а новий ще не утвердився; відсутність або занепад публічних інституцій соціального контролю; почуття всездозволеності, можливість робити те, що раніше було під суворою заборонаю. А ось «тонка лінія почуттів» у кожного своя – від мародерства у покинутому супермаркеті та продовження звичайного життя під прапором чужої країни до співпраці із каральними органами ворога та доносами на українських патріотів.

На думку Р. Мертона, аномія виникає «як розпад в культурній структурі, що відбувається..., коли існує гостра розбіжність між культурними нормами і цілями і соціально структурованими можливостями членів груп діяти відповідно до даних норм культури» [1, с. 263]. Таке визначення нібито означає, що ми можемо досліджувати колабораціонізм через класичні мертонівські типи девіантної поведінки, проте насправді породжує більше запитань, аніж відповідей. Адже де шукати ту саму еталонну культурну норму, із якою виникають розбіжності? У ранковому тумані 24.02.2022, на холодному зимовому Майдані Гідності 2014 р. або спекотного серпневого дня 1991 р.? Чи за зразок варто брати сучасну Україну, яка вже четвертий рік протистоїть потужному агресору? Особливо актуально питання про культурну норму стоїть для молоді «староокупованих» регіонів. Вона може пам'ятати хіба що про Євро-2012, переповнену «Донбас-арену» та швидкісні поїзди «Донецьк-Київ». Очевидно, що абсолютно по-різному сприймається колабораціонізм і у територіальному вимірі – від Криму, де російські армія та флот були органічною частиною інституційної структури та політичного поля, до Запорізької та Херсонської областей, де посібників ворога одразу сприймали як новоявлених нацистів.

У цьому контексті постає і більш широке питання – про норму соціальної поведінки по той бік фронту. Коли співпраця з ворогом перестає бути девіацією та стає соціально прийнятною? З одного боку, Українська держава доволі чітко визначила свою позицію, внівши кваліфікацію колабораціонізму до Кримінального кодексу. З іншого, ухвалюючи відповідні зміни у березні 2022 р., законодавці, як і значна частина українського суспільства на той час, були впевнені у швидкому закінченні війни «за два-три тижні». Коли ж окупація триває роками, а певні форми соціальної активності є життєво необхідними (зокрема, товарно-грошовий обмін), стає незрозумілим, як мають себе поводити законслухняні громадяни України, що не мають можливості виїхати на підконтрольну територію. Проте для колаборантів ця морально-етична дилема не стоїть.

Колабораціонізм як прояв конформізму поширюється у рамках родинно-кланових утворень та окремих соціальних організацій (наприклад, педагогічний колектив

Мелітопольського фінансово-економічного технікуму майже у повному складі продовжив «викладацьку» діяльність після окупації). У свою чергу «іноваторами» стають наші співгромадяни, які з перших днів всіляко допомагали ворогу, годували російських солдат на блокпостах, передавали ворогу різноманітну інформацію та бази даних, доносили на проукраїнських активістів та ветеранів АТО, першими бігли отримувати російські паспорти та залюбки приєднувалися до масових заходів, які організовували окупанти. Типовим прикладом колаборантського ритуалізму є діяльність українських чиновників, які лишилися служити на своїх робочих місцях, із схожими функціями, але під триколом. Зрадники-ретритисти – це люди, які до повномасштабної війни перебували на далекій периферії громадського життя, не мали доброї освіти та постійної роботи, переважно займалися фізичною працею чи дрібною торгівлею, жили одним днем та не думали про майбутнє. Колишні продавчині з сільського кіоску стають гауляйтерами, а п'яниці та нероби записуються до російських поліцаїв. «Бунтарі», на відміну від попередньої групи, при Україні позиціонували себе як публічні особи-опозиціонери, брали участь у подіях «русской весны» 2014 р. та дуже хотіли влади, але натомість набули репутації «міських божевільних».

Загалом, дисфункційність колабораціонізму, як інституційну так і поведінкову, в контексті війни та окупації не можна розглядати окремо. Адже вся діяльність російського окупаційного режиму на теренах України – це суцільне, регулярне та свідоме порушення розділу III Женевських конвенцій про захист цивільного населення, який стосується організації суспільно-політичного та соціального економічного життя на тимчасово загарбаних землях. Росіяни нехтують нормами міжнародного права не лише під час бойових дій, розстрілюючи наших полонених та вбиваючи цивільне населення бомбами, ракетами і шахедами, але й перебудовуючи інституційний лад на захоплених територіях, створюючи за участі колаборантів фейкові інституції та правила їхнього функціонування – тобто, певні норми стійкої взаємодії між людьми, які об'єктивно сприяють укріпленню ворожої влади.

Таким чином, внаслідок діяльності колаборантів, ворог отримує можливість зменшити військову присутність на тимчасово окупованих територіях та спрямувати більше військ на фронт, ефективніше протидіяти диверсійно-розвідувальній роботі сил національного спротиву, виявляти патріотично налаштованих українців, розгортати мережу репресивних органів та грабувати наші ресурси. Паралельно з цим триває легітимація окупаційного режиму через створення дисфункційних інститутів та формування великих соціальних груп, лояльних до нової «влади».

Література

1. Мертон Р. Зв'язки соціальної структури і аномії. Соціологія: Хрестоматія (від першоджерел до сучасності). За ред. Л.Й. Гуменюка. У 2-х томах. Т.1. Львів: ЛьвДУВС, 2019. С. 260-266.

Іванець Тетяна,
кандидат політичних наук, доцент,
завідувач кафедри філософії та соціології
Маріупольський державний університет

МОВНЕ ПИТАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОСУВАННЯ НАРАТИВІВ «РУСЬКОГО МИРУ»

У контексті тривалої гібридної війни Російської Федерації проти України мовна проблема набула статусу одного з найважливіших інструментів пропагандистського впливу. Вона використовується для конструювання та поширення деструктивних наративів, спрямованих на підрив української державності, делегітимізацію мовної політики та створення спотвореного образу України як у внутрішньому, так і в міжнародному інформаційному просторі. Центральним елементом маніпулятивної риторики є інтерпретація Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», прийнятого 25 квітня 2019 року. Цей законодавчий акт встановлює особливий статус української мови як єдиної державної мови, визначає її обов'язкове використання в суспільному житті, державному управлінні та місцевому самоврядуванні, водночас чітко зазначаючи, що це не поширюється на приватне спілкування та релігійні практики [1].

Однак у російських ЗМІ цей закон послідовно подається як «заборона російської мови». Таке формулювання дозволяє створювати міфи про переслідування російськомовної спільноти в Україні та викликає у неї почуття небезпеки та відчуження. Яскравий приклад цього можна знайти у репортажах RepTV у травні 2024 року, в яких стверджувалося, що закон став інструментом переслідування російськомовних, і що ті, хто продовжує використовувати російську мову, нібито стикаються з покаранням або навіть смертю. Такі заяви являються прикладом дезінформації, що ґрунтується не на фактичних положеннях закону, а на його

навмисному перекручуванні з метою зобразити Україну як державу, що систематично порушує права людини [2].

Маніпулювання мовним питанням відіграє ключову роль у просуванні наративів так званого «руського миру». Російська пропаганда прагне закріпити ідею єдності російськомовного населення як частини єдиної нації, яка нібито потребує захисту з боку Москви. У цьому контексті мова використовується не тільки для політичної легітимації агресії, але й для культурної експансії. Мовна близькість подається як доказ історичної та цивілізаційної спільності, тоді як українська ідентичність маргіналізується або взагалі заперечується. Таким чином, мова стає не просто засобом комунікації, а й символічним маркером, що використовується для формування уявлень про лояльність або нелояльність до «руського миру».

На тимчасово окупованих територіях мовна проблема перетворюється на інструмент систематичної культурної асиміляції та політичного контролю. Російська окупаційна адміністрація нав'язує російські освітні стандарти, ліквідує україномовні школи, вилучає українські підручники з історії та літератури, замінюючи їх російськими культурними продуктами, що підкріплюють міфи про «руський мир». Ці заходи супроводжуються суворою цензурою альтернативних джерел інформації, блокуванням українських ЗМІ та повним контролем над місцевим інформаційним середовищем.

Залякування російськомовних українців є ще одним важливим аспектом цього механізму. Пропаганда поширює повідомлення про «покарання» або «смертельну небезпеку» за використання російської мови, створюючи тим самим атмосферу страху, яка ізолює та дезорієнтує громади. На окупованих територіях цей страх підсилюється прямими репресіями, що варіюються від обмежень на прояви української ідентичності до викрадень і депортацій. Таким чином, мова стає не тільки інструментом культурного впливу, а й інструментом психологічного тиску, спрямованого на підрив української самоідентифікації та сприяння залежності від Росії.

Використання мовного питання в російській пропаганді під час гібридної війни проти України є багатограним механізмом, що поєднує маніпулювання інформацією, культурну асиміляцію та психологічний примус. Вона має на меті делегітимізувати державну політику України, зруйнувати національну ідентичність, сфабрикувати штучні виправдання агресії та надати легітимності діям Росії на міжнародній арені. У цих умовах мовна проблема перестає бути лише питанням комунікації, а перетворюється на символічну вісь протистояння, що відображає саму суть сучасної гібридної війни.

Література

1. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення 28.12.2025)
2. «Нові» маніпуляції пропаганди про «мовний закон», прийнятий 5 років тому, який нібито забороняє російську мову в Україні. Без брехні. 15.05.2024. URL: <https://without-lie.info/factcheck/novi-manipuliatsii-propahandy-pro-movnyy-zakon-pryyniatyy-5-rokiv-tomu-iaqvny-nibyto-zaboroniaie-rosiysku-movu-v-ukraini/> (дата звернення 28.12.2025)

Романцова Наталя,
доктор історичних наук, доцент, професор,
Маріупольський державний університет

Романцов Володимир,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії та археології
Маріупольський державний університет

ТИФЛІСЬКИЙ ПЕРІОД ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ БІОГРАФІЇ М. ГРУШЕВСЬКОГО (1870–1886 РР.) В ПОСТРАДЯНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЧНІЙ РЕФЛЕКСІЇ

Початковий етап інтелектуальної біографії М. Грушевського, пов'язаний з формуванням його світогляду, становить для українських істориків значний науковий інтерес. Особливу увагу дослідників викликає кавказький період життя Михайла Сергійовича, який охоплював 16 років його дитинства та юності (1870–1886 рр.). У той час у специфічному соціокультурному середовищі Ставрополя, Владикавказу та Тифлісу з суттєвими родинними українськими впливами було закладено інтелектуальні засади діяльності майбутнього вченого та борця за національну справу України.

Українські історики пострадянського часу аналізували питання про кавказький період життя Михайла Грушевського як початок інтелектуальної біографії вченого, розширили джерельну базу за рахунок його епістолярної спадщини та з використанням архівних матеріалів.

Л. Зашкільняк на наукових засадах аналізує гімназійний період навчання М. Грушевського як «тривалий для юнака період самотнього пошуку свого місця в наступному житті» [6, с. 222]. Вчений вважає, що «рання лектура і вразливість юнака», були чинниками його інтелектуального становлення, оскільки під їхнім впливом сформувалася у нього розвинута національна свідомість. Тексти українських істориків XIX ст., твори українських письменників, на думку сучасного автора розвідки, сприяли тому, що М. Грушевський сприйняв «ліберально-демократичний романтизм», який висував на перший план «поняття нації як історично сформованої індивідуальності». Львівський вчений, зробив висновок про те, що, у старших класах Тифліської гімназії «юнак уперше визначив свої життєві плани і зробив перші кроки для їх здійснення» [7].

На думку І. Верби, час навчання майбутнього вченого в Тифліській класичній гімназії – це був «важливий етап в його ранній катехізації як людини, як науковця, ... коли формувалася психіка, відбувалося світосприйняття дійсності». Автор вказав, що на початку навчання гімназія його «усамітнила», оскільки була пронизана «казенщиною» [4, с. 111]. Але з часом він відчув своє розумове зростання, бо «вільний від навчання час віддавав читанню української, російської і світової белетристики та вивченню історичних праць» [4, с. 111, 112]. Автор розвідки про гімназичні роки юного Михайла зазначає, що завдяки начитаності та наполегливості його навчання було легким, він швидко став кращим учнем [4, с. 114].

Г. Бурлака звернула увагу на великий інтерес юного М. Грушевського до книг, назвала його «книгоманом» [2, с. 298]. На думку історикині, масштабна лектура гімназійних років обумовила на майбутнє «суспільні погляди, громадські переконання, естетичні смаки» Михайла Сергійовича [2, с. 309].

М. Кучеренко зазначає, що для М. Грушевського батько був «першим і найголовнішим наставником» [8, с. 110]. Під його впливом формувалися характер та світогляд майбутнього вченого [8, с. 113]. О. Богдашина переконана, що брати Михайло та Олександр Грушевські перебували з дитинства у сприятливих умовах, «бо саме у сім'ї, насамперед завдяки батькові, відбувалося їх становлення як науковців». Вплив родинної мікронаукової групи на дітей виявився у тому, що батьки всіляко сприяли їх освіті [1, с. 185].

В. П. Тельбак слушно зауважує, що саме в юні роки Михайло Сергійович познайомився з науковою творчістю українських істориків XIX ст. [12, с. 69]. Загалом, на думку історикині, в гімназійні роки Михайло Сергійович сформувався як цілісна критично мисляча особистість «зі своєрідним поєднанням романтично-позитивістсько-раціоналістичних поглядів» [12, с. 71].

В. Масненко по-новому аналізує зазначене питання в контексті «саморефлексії та репрезентації» М. Грушевським ідеї служіння історика народу. [9, с. 57]. Віталій Васильович

зробив важливий висновок, що Михайло демонстрував «розвинене генераційне мислення», тобто ідея служіння народу мала для нього «не лише особистий чи родинний вимір, а осмислювалась як спільна справа кількох поколінь» [9, с. 58, 59].

В. Ващенко розглядає гімназійний період становлення М. Грушевського як особистості та майбутнього науковця в контексті притаманного йому інтересу до психобіографії Михайла Сергійовича. Юного гімназиста сучасний історик розглядає через призму самоаналізу його кризового стану, який виник через прикру матуральну ситуацію, внаслідок якої кращий учень гімназії втратив нагороду, отримав удар по власних амбіціях [3, с. 105].

Найбільш детально розглянуто кавказький період становлення М. Грушевського у біографічному нарисі Р. Пирога та В. Тельвака [10, с. 19-48]. Характеризуючи гімназійний період життя Михайла, автори біографічного нарису вказали на його «високу читацьку культуру», адже майбутній вчений не лише читав різну літературу, але також конспектував головні положення з прочитаних книг, висловлював своє ставлення до них [10, с. 35]. Р. Пиріг та В. Тельвак зазначають, що М. Грушевський у свої гімназійні роки виявляв критичне мислення. Критично висловив Михайло власне бачення щодо ідеї М. Костомарова утворити федерацію українців з Росією [10, с. 36, 37]. На думку авторів біографічного нарису, в інтелектуальному зростанні М. Грушевського в гімназійні роки великою мірою сприяли його перші проби літературної творчості [10, с. 40-46].

Р. Пиріг та В. Тельвак, характеризуючи гімназійне життя Михайла зазначають, що він був пригнічений суворо регламентованим гімназійним життям, не мав друзів серед гімназистів, через замкненість та українофільські погляди зазнав насмішок з боку деяких учителів, не міг «опанувати мистецтва музики і танцю, що тривалий час залишалося «незагоєною раною свідомості» » [10, с. 27-29].

У науковому журналі *Kavkaz-Przeszłość-Teraźniejszość-Przyszłość* Інституту історії Ржешівського університету Н. Романцова опублікувала розвідку, в якій зробила огляд сучасної української історіографії щодо кавказького періоду життя М. Грушевського в контексті початку його інтелектуальної біографії [11].

Значний науковий інтерес та різні підходи істориків до висвітлення теми указують на необхідність історіографічного аналізу цього важливого аспекту грушевськознавства. Необхідне подальше дослідження духовно-моральних світоглядних принципів Михайла Сергійовича в кавказький період його життя, адже вони виявилися в наступній науковій діяльності вченого.

Література

1. Богдашина О. Мікронаукові групи в структурах української історичної науки другої половини XIX – початку XX ст. Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. 2009. Вип. 4. С. 183–192.
2. Бурлака Г. Лектура Михайла Грушевського доуніверситетських часів. Український археографічний щорічник. Випуск 18. Нова серія. Український археографічний збірник. Том 21. Київ, 2013. С. 296–310.
3. Ващенко В. «Дослідницька програма» М. Грушевського та проблема критеріїв оцінки його інтелектуальної ініціативи. Київська старовина. 2008. № 3. С. 60–84.
4. Верба І. Михайло Грушевський – гімназист. Михайло Грушевський – науковець і політик у контексті сучасності. Збірник наукових праць. Київ : Українська Видавнича Спілка, 2002. С. 111–116.
5. Зашкільняк Л. М. Грушевський і Галичина (до приїзду до Львова 1894 р. Український історик. 1996. № 1–4. С. 204–219.
6. Зашкільняк Л. М. С. Грушевський у Київському університеті (1886–1894 рр.). Грушевський М. С. Щоденник (1886–1894 рр.). Київ, 1997. С. 222–255.
7. Зашкільняк Л. Методологічні погляди Михайла Грушевського. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Zashkilniak_Leonid/Metodolohichni_pohliady_Mykhaila_Hrushevskoho.pdf
8. Кучеренко М. Я був їх старший син (рід Михайла Грушевського) / М. Кучеренко., С. Панькова., Г. Шевчук. Музей історії міста Києва; Історико-меморіальний музей Михайла Грушевського. Київ: «Кий», 2006. 662 с.
9. Масненко В. «Історик – слуга народу»: саморефлексія та репрезентація Михайла Грушевського. Symposium historiographicum czercasiensium = Черкаський історіографічний симпозіум / За ред. В. Масненка. Т.І (Присвячений 150-річчю від дня народження Михайла Грушевського). Черкаси, 2016. С. 56–71.
10. Пиріг Р., Тельвак В. Михайло Грушевський: біографічний нарис / Р. Пиріг., В. Тельвак. Київ : Либідь, 2017. 576 с.
11. Романцова Н. Кавказский период жизни Михаила Грушевского – начало интеллектуальной биографии. Проблема в украинской историографии. Kavkaz-Przeszłość-Teraźniejszość-Przyszłość. Instytut Historii Uniwersytetu Rzeszowskiego. 2020. № 6. S. 184–196.

12. Тельвак В. П. Формування Михайла Грушевського як історіографа (гімназійна доба)). Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. 2007. Вип. 91-93. С. 69-71.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СЕКЦІЯ

«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ»

Крутії Катерина,

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної освіти

Маріупольський державний університет

«МОЗАЇЧНИЙ» ПІДХІД ДО ПЛАНУВАННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОРДОННОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО ДОСВІДУ

«Мозаїчний» підхід до планування доцільно розуміти як гнучку логіку конструювання освітнього процесу з дітьми дошкільного віку з «дрібних елементів» (спостереження, інтереси дитини, освітні ситуації та освітні подорожі, партнерство з родиною, середовище, документація тощо), які в сукупності формують цілісну траєкторію розвитку, виховання та навчання. Такий підхід відходить від жорстко лінійного «плану-конспекту» до циклічного планування: збір даних → інтерпретація → дія → рефлексія → корегування. У контексті пропонованого підходу ми розглядаємо термін «мозаїка» у широкому значенні як візерунок/плитка, що створені із дрібних, щільно підігнаних один до одного часток, що закріплені на основі. «Візерунком» буде ігрова діяльність дитини як провідна, а основою – державний стандарт та освітня програма, за якою працює заклад дошкільної освіти. *Ключова ідея «мозаїки» полягає в перенесенні фокуса з «проведення занять» за розкладом «зверху» на організацію досвіду кожної дитини в різних контекстах дня (гра, рутини, взаємодії, освітні провокації, мікропроекти, ініціативи дітей, події в групі тощо), де педагог не лише навчає, а й проєктує збагачене середовище, помічає й підсилює освітні можливості, які виникають природно. У закордонній традиції поняття «мозаїчний підхід» (*Mosaic approach*) насамперед пов'язане з партисипативною педагогікою «слухання дитини/почути голос дитини»: мозаїчний підхід описують як спосіб об'єднання різних методів і «каналів» сприймання та сприйняття для виявлення поглядів дітей і включення цих поглядів у зміни середовища й освітніх практик. Важливо, що *Mosaic approach* історично розвивався як відповідь на потребу*

зробити голос маленької дитини видимим у процесах оцінювання та планування; він поєднує вербальні й візуальні інструменти, індивідуальні й групові форми, спостереження та співтворчість дорослого з дитиною. Теоретичне підґрунтя мозаїчного підходу узгоджуються із сучасними уявленнями про дитину як компетентного суб'єкта, а також із педагогікою взаємин і «педагогікою слухання», що активно розвивається, зокрема, в традиції Реджіо-Емілія (Італія) [3]. Для планування це означає перевагу не «переліку лексичних тем», а «мапи досвіду»: педагог фіксує, *що саме* відбувається з дитиною впродовж дня/тижня (які взаємодії, які ігрові сюжети, які проблеми/запитання, які емоційні стани, які форми участі тощо), і на цій основі визначає наступні кроки. Мозаїчне планування є природно інтегрованим: освітні цілі не «розкладаються» на ізольовані блоки, а реалізуються у спільних подіях та діяльностях (гра-проект, дитяче експериментування, художня імпровізація, конструювання, екскурсія-подорож, соціальна взаємодія), де одночасно розвиваються мовлення, мислення, саморегуляція, рухова сфера й соціально-емоційні компетентності. У британському нормативному контексті (EYFS) можна простежити сумісні з мозаїчним підходом принципи: документ підкреслює, що дитина навчається шляхом поєднання різних підходів (гра, моделювання дорослими, спостереження одне за одним, доросло-кероване навчання), а також прямо фіксує потребу планувати розвиток *кожної* дитини та регулярно оцінювати й переглядати прогрес [2]. В українському контексті мозаїчне планування добре узгоджується з компетентнісною логікою державного стандарту дошкільної освіти, який визначає вимоги до обов'язкових компетентностей та результатів освіти дитини, а також умови їх досягнення. Стандарт підкреслює збереження самоцінності дошкільного дитинства та наступність із початковою освітою, що фактично підтримує модель планування «від досвіду дитини» до компетентнісних результатів, а не навпаки. У методичному дискурсі України термін «мозаїчний підхід» фіксується як *альтернатива пояснювально-ілюстративному навчанню: з акцентом на суб'єктності дитини, її внутрішній мотивації* [1]. Отже, в українській інтерпретації мозаїчність — це не лише «різноманіття форм», а насамперед зміна ролей: педагог є організатором подій і середовища, фасилітатором ініціатив, партнером у грі й дослідженні, а також аналітиком дитячого досвіду (через спостереження та документацію). Актуальний контекст воєнного часу робить мозаїчний підхід особливо релевантним, адже він дозволяє швидко адаптувати освітній процес до нестабільних умов (перерваність відвідування, змішані формати, різний досвід дітей, переміщення родин), зберігаючи водночас цілісність розвитку. *Спільним у закордонному та українському досвіді є відхід від «жорсткого календаря» до моделі безперервного освітнього циклу, де спостереження й аналіз дитячих проявів є підставою для наступного плану, а «заняття» розглядаються лише як одна з можливих форм організації досвіду та спеціальна форма організації навчальної діяльності*

дошкільників. Відмінності частіше лежать у площині інструментів та інституційної підтримки: у низці країн більш усталеною є культура «документування» діяльності дітей. На нашу думку, практичне мозаїчне планування доцільно будувати на трьох щаблях: *стратегічному* (річні/сезонні цілі за стандартом, пріоритети вікової групи), *тактичному* (місячне/двотижнєве «фокусування» – інтереси, запити, події, освітні ситуації та подорожі), *операційному* (щоденна «мозаїка» активностей: ігрові центри/осередки, рутини, дитяче експериментування, подієві моменти, індивідуальні освітні маршрути). *Критичною умовою є «мінімізація документації»*: фіксуються не всі події, а лише ті, що несуть освітній потенціал (проблема, ініціатива, соціальний конфлікт, прорив у мовленні/саморегуляції, нова стратегія гри). Саме такі «фрагменти» і є мозаїчними «візерунками/плитками» для подальшого планування. Інструментарій, сумісний із Mosaic approach, у плануванні може охоплювати: спостереження, фото/відеофіксацію продуктів діяльності, «маршрути» дитини в середовищі групи, мапи улюблених місць, записи (документування) дитячих пояснень власних робіт, міні-інтерв'ю. В українській практиці мозаїчність зручно реалізовувати шляхом розробки інтегрованих тематичних блоків, планування за сезонами (порами року), проєктів і розгортання ігрової діяльності (сюжетно-рольової, будівельно-конструктивної, режисерської тощо). *«Мозаїчний» підхід сприяє інклюзивності*, а саме: дозволяє варіювати рівень підтримки в межах спільних подій, одна й та сама діяльність має різні «входи» (сенсорний, мовленнєвий, руховий тощо), а педагог планує не однаковий результат, а доступні шляхи до нього. *Ризики мозаїчного планування* переважно управлінські й методичні: фрагментація без цілісної рамки стандарту; перевантаження педагога «доказами активності» в соціальних мережах замість аналізу діяльності дітей та власної; підміна дитячої ініціативи вибором дорослого, чим будуть займатися діти впродовж дня (найгірший варіант – переписування з чужого плану роботи видів активностей чужих дітей без корегування на конкретну групу дошкільників). Ці моменти можна і треба нівелювати шляхом чіткого формулювання фокусів, регулярної командної рефлексії та узгодження критеріїв якості.

З огляду на сучасні виклики, мозаїчний підхід може розглядатися як ресурс психолого-педагогічної стійкості групи: він підтримує прогнозовані рутини (безпека), але залишає простір для спонтанної гри й радості (відновлення), а також для проговорювання й опрацювання досвіду через символічні форми (гра, мистецтво, історії). Отже, «мозаїчний» підхід – це не набір окремих прийомів, а управлінсько-педагогічна модель, що поєднує: компетентнісні орієнтири стандарту; повагу до дитячої суб'єктності; циклічне планування на основі спостережень; інтегровані події та середовище; партнерство з родинами та внутрішню систему забезпечення якості в закладі дошкільної освіти.

Література

1. Clark A. Ways of seeing: using the Mosaic approach to listen to young children's perspectives. 2005. <https://doi.org/10.51952/9781447342403.ch003> (дата звернення: 23.12.2025)
2. Early years foundation stage (EYFS) statutory framework (dated 14 July 2025; effective 01 September 2025). URL: [UK Government Publications](#) (дата звернення: 23.12.2025)
3. Kruty K., Desnova I. Introduction of the Italian Reggio – approach to the creation of the environment in local communities of Ukraine / *Territory of innovations: best practices for sustainable development at the local level. Part 1: digest of analytical stage of international scientific and educational project. Collective Monograph*. Sc. ed. V. Omelianenko, O. Prokopenko, T. Tirto. Tallinn : Teadmus. 2022. P.50-75.

Макаренко Світлана,
кандидат педагогічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри дошкільної освіти
Маріупольський державний університет

РОБОТА З ДІТЬМИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ – ЯК ІНКЛЮЗИВНИЙ ВИКЛИК У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Воєнний стан та його наслідки вносять зміни в освітній простір України. Дошкільна освіта, яка є фундаментом формування особистості, опинилася в умовах нестабільності середовища, перервності освітнього процесу, психологічних травм дітей і педагогів. Особливої уваги потребують діти з особливими освітніми потребами, внутрішньо переміщені особи, діти військовослужбовців та інших соціально вразливих категорій. У цих умовах інклюзивність постає не лише як освітній принцип, а як стратегічний інструмент збереження психологічної стійкості та рівних можливостей для всіх учасників освітнього процесу. Відповідно, заклади дошкільної освіти (ЗДО) стають не лише освітнім, а й соціально-психологічним простором підтримки дітей та їхніх родин.

Особливої актуальності для організації освітнього процесу в дошкільних закладах набуває оперативність адаптації до змінних умов його формату: від традиційного очного – до дистанційного, змішаного або до організації в укритті.

Дистанційна та змішана форми здобуття дошкільної освіти фактично стали єдиним можливим засобом забезпечення безперервності освітнього процесу в умовах загрози життю та здоров'ю його учасників. Разом із тим, широке застосування дистанційної форми освіти актуалізувало низку проблемних аспектів [5]: нерівність доступу до цифрових ресурсів, різний рівень сформованості цифрової компетентності педагогів, необхідність додаткової підготовки батьків до участі в освітньому процесі.

Організація освітнього процесу в умовах укриття виявила проблемні аспекти, пов'язані з обмеженістю простору та ресурсів, необхідністю адаптації методик проведення коротких мікрозанять із застосуванням найбільш мобільних інтерактивних освітніх кейсів, забезпечення психологічної підтримки дітей із підвищеним рівнем тривожності та інклюзивності освітнього середовища.

Не меншим викликом для дошкільця в період воєнного стану стали освітні втрати й розриви, зумовлені особливою чутливістю дітей цього віку до змін середовища та відсутності стабільності, обмеженим доступом до очної форми здобуття освіти й повільним упровадженням її дистанційної та змішаної форм. Освітні втрати – як прогалини у набутих знаннях, сформованих уміннях і навичках, що виникають у здобувачів освіти порівняно зі стандартами й очікуваними результатами, – виявилися у зниженні когнітивних, мовленнєвих, соціально-емоційних, моторних навичок дітей [4]. Проте значна частина педагогів дошкільної освіти не достатньо готові до використання ефективних технологій їх діагностики та компенсації, що ускладнило забезпечення безперервності та якості освітнього процесу.

Особливої важливості набула психологічна безпека учасників освітнього процесу, педагоги ЗДО дедалі частіше виконують функції комунікаторів, фасилітаторів і стабілізаторів освітнього середовища [1]. Зросла роль вчасної психолого-педагогічної допомоги та відновлення ментального здоров'я всіх учасників освітнього процесу, емоційно-фізична підтримка дітей (зокрема під час перебування в укриттях), їхнє щоденне психологічне розвантаження, психолого-педагогічний супровід вихованців із родин внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців та Захисників України; допомога дітям з особливими освітніми потребами та їхнім батькам [1; 5]. Проте практика свідчить про недостатню готовність педагогів до здійснення зазначеного психолого-педагогічного супроводу вихованців та їхніх родин в умовах обмежених ресурсів, високого рівня тривожності дітей і ризику професійного вигорання.

Провідним принципом сучасної дошкільної освіти стає інклюзивність, адже особливої підтримки у кризових умовах воєнного стану потребують як діти з особливими освітніми потребами (ООП), так і діти з родин внутрішньо переміщених осіб, родин військовослужбовців і Захисників України, інших соціально вразливих категорій. Саме

інклюзія стає фундаментом для забезпечення рівних можливостей для всіх дітей, підтримки їх у кризових умовах та формування психологічної стійкості [2]. Проте сьогодні інклюзія розглядається здебільшого як робота з дітьми з особливими освітніми потребами, тоді як інші вразливі категорії здобувачів освіти часто залишаються поза належною увагою в умовах воєнного стану.

Зазначені виклики свідчать про те, що педагоги закладів дошкільної освіти не повною мірою готові до роботи у кризових умовах воєнного стану, до забезпечення психологічної безпеки, розвитку інклюзивного середовища та формування психологічної стійкості дітей. Це актуалізує потребу в новій моделі, змісті, формах та методах підготовки майбутніх педагогів дошкільної освіти, здатних працювати в умовах воєнного стану та повоєнний період.

Проблеми функціонування освіти в умовах воєнних конфліктів та кризових ситуацій досліджувалися науковцями й міжнародними інституціями ще до повномасштабного вторгнення. У працях О. Анісімової [1], Н. Гавриш, А. Горлової, Н. Лисенко, К. Крутій, О. Карпенко, О. Косенчук, Л. Шелестової та інших науковців аналізувалися трансформації дошкільної освіти та шляхи її адаптації до нових викликів. Сучасні публікації висвітлюють вплив війни на дошкільну освіту: рекомендації для керівників і педагогів (С. Макаренко [4], О. Рейпольська, М. Чепіль); кадрове забезпечення ЗДО (Ю. Іриневич); психологічна безпека освітнього середовища (І. Бех, С. Максименко); соціалізація дітей у кризових умовах (О. Безсонова); використання цифрових технологій (О. Холтобіна); педагогічна підтримка дитини в умовах нестабільності (Л. Варяниця, О. Кірсанова, Т. Мелешко); готовність педагогів до роботи з дітьми з ООП в умовах війни та повоєнний час (Н. Квітка, А. Лапін [2]); професійний розвиток педагогів ЗДО в умовах війни (С. Макаренко [3], Г. Швед [5]) та інші. Проте питання підготовки майбутніх педагогів дошкільної освіти до роботи в період воєнного стану та повоєнний період залишаються недостатньо дослідженими.

Узагальнення теоретичних положень та аналіз сучасних викликів дошкільної освіти дають підстави для формулювання методичних рекомендацій щодо підготовки майбутніх педагогів дошкільної освіти до роботи в умовах воєнного стану та повоєнний період.

1. Інтегрувати інклюзивний підхід у всі освітні компоненти освітньо-професійних програм зі спеціальності А2 «Дошкільна освіта», розглядаючи роботу з дітьми, які пережили травму, втрату чи вимушене переселення, як частину інклюзивної практики.

2. Розширити психологічну підготовку студентів шляхом введення дисциплін, окремих модулів або тем щодо кризової психології, травматерапії та психосоціальної підтримки дітей, які живуть у ситуації постійних тривог чи нестабільності.

3. Запровадити практичні тренінги та симуляції кризових ситуацій (укриття, робота під час повітряних тривог, евакуація), щоб сформувати готовність майбутніх педагогів діяти у реальних умовах воєнного стану.

4. Забезпечити міждисциплінарну співпрацю у процесі навчання: залучати психологів, соціальних працівників, медиків та представників гуманітарних організацій до освітнього процесу.

5. Використовувати міжнародний досвід (ЮНІСЕФ, ЮНЕСКО та інші організації), адаптуючи кращі практики підтримки дітей у кризових умовах до українського контексту.

6. Формувати у студентів навички емпатії та культурної чутливості, що дозволить ефективно працювати з дітьми із різних регіонів та соціальних груп, які пережили втрати чи вимушене переселення.

7. Забезпечити гнучкість навчальних програм та їх швидке оновлення відповідно до змін у суспільстві та нових викликів воєнного чи повоєнного часу.

Отже, робота з дітьми у період воєнного стану є потужним інклюзивним викликом, що потребує переосмислення підготовки майбутніх педагогів дошкільної освіти. Інклюзія має виходити за межі традиційного розуміння роботи з дітьми з особливими освітніми потребами та охоплювати всі категорії дітей, які перебувають у кризових умовах. Саме такий підхід забезпечить рівні можливості, психологічну стійкість і сприятиме відновленню суспільства після війни.

Література

1. Анісімова О.Е., Горлова А.В. Дошкільна та початкова освіта в умовах війни: виклики, трансформації та перспективи розвитку в Україні. *Перспективи та інновації науки*. (Серія «Педагогіка»). № 7(53), 2025. С. 70-77. URL: <https://ekhsuir.kspu.edu/server/api/core/bitstreams/ad0c4546-985d-44ba-be66-2d884793a383/content> (дата звернення: 03.01.2026).

2. Квітка Н. О., Лапін А. В. Готовність педагогів до роботи з дітьми з ООП в умовах війни та повоєнний час: навч.-метод. посіб. Київ: Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2025. 194 с. URL: <https://ispukr.org.ua/?p=14562> (дата звернення: 03.01.2026).

3. Макаренко С. І. Підготовка майбутніх керівників ЗДО до запровадження антикризового менеджменту в умовах воєнного стану: Зб. матеріалів конференції *Освітній процес в закладах дошкільної освіти в умовах воєнного стану: теорія, практика, інновації, 16 червня 2022 р.* [За ред. О. Рейпольської, О. Брежневої, І. Луценко, В. Рагозіної,

С. Васильєвої]. Київ. 2022. С. 134-139. URL: <http://repository.mu.edu.ua/jspui/handle/123456789/5610> (дата звернення: 03.01.2026).

4. Макаренко С.І. Подолання освітніх втрат у дітей дошкільного віку в період воєнного стану. *Актуальні проблеми науки та освіти: Збірник матеріалів XXVII підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / За заг. ред. М.В. Трофименка*. Київ: МДУ, 2025. С. 236-240. URL: <http://repository.mu.edu.ua/jspui/handle/123456789/8766> (дата звернення: 03.01.2026).

5. Швед Г.В. Професійний розвиток педагогічних працівників закладів дошкільної освіти України в умовах війни. *Педагогічний альманах*. № 58, 2025. С. 158-163. DOI: <https://doi.org/10.37915/pa.vi58.615> (дата звернення: 03.01.2026).

Поповська Оксана,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної освіти
Маріупольський державний університет

РОЛЬ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Становлення інклюзивної освіти в Україні відбувається в межах сучасної освітньої парадигми, зорієнтованої на забезпечення рівного доступу до якісної освіти та реалізацію принципів гуманізму, дитиноцентризму й соціальної справедливості. Законодавче закріплення права кожної дитини на освіту з урахуванням її індивідуальних можливостей і потреб актуалізує проблему наукового обґрунтування механізмів організації інклюзивного освітнього середовища, зокрема в системі дошкільної освіти [4]. У цьому контексті спеціальна педагогіка постає як провідна галузь педагогічного знання, що забезпечує концептуальні, методологічні та технологічні засади реалізації інклюзії в освітній практиці.

У сучасних наукових дослідженнях (В. Бондар, А. Колупаєва О. Потапенко, В. Синьов, М. Супрун, О. Таранченко, С. Федоренко, В. Шевченко, М. Шеремет та ін.) достатньо ґрунтовно розроблено проблематику нормативно-правового забезпечення інклюзивної освіти, організації психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, а також функціонування міждисциплінарної команди супроводу в закладі дошкільної освіти. Обґрунтовано доцільність командної моделі взаємодії фахівців, у межах якої спеціальна педагогіка виконує інтегративну функцію, поєднуючи педагогічні, психологічні та

корекційно-розвиткові впливи [3]. Зазначений підхід сприяє забезпеченню цілісності освітнього процесу та підвищенню його результативності.

Попри наявність значного теоретичного доробку, низка аспектів проблеми залишається недостатньо дослідженою. Зокрема, актуальною є проблема формування спеціально-педагогічної компетентності вихователів закладів дошкільної освіти, що охоплює здатність до педагогічної діагностики, проєктування індивідуальної освітньої траєкторії дитини та адаптації освітнього середовища відповідно до її потреб. Недостатньо розробленими залишаються також питання системної підготовки педагогічних кадрів до роботи в умовах інклюзії, з урахуванням специфіки дошкільного віку та вимог спеціальної педагогіки [5].

Окремого наукового аналізу потребує проблема реалізації принципів спеціальної педагогіки в роботі з дітьми раннього та молодшого дошкільного віку. Саме на цьому етапі онтогенезу закладаються передумови подальшого когнітивного, мовленнєвого та соціального розвитку дитини, а своєчасна корекційно-розвиткова підтримка істотно впливає на ефективність інклюзивного навчання в подальших вікових періодах [2]. Водночас емпіричні дослідження, спрямовані на вивчення довготривалих результатів інклюзивної дошкільної освіти, представлені в науковому просторі фрагментарно.

Спеціальна педагогіка визначається як наукова галузь, предметом якої є закономірності розвитку, навчання й виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку та особливими освітніми потребами. В умовах інклюзивної дошкільної освіти її функціональне призначення зазнає суттєвої трансформації: від локально спрямованої корекційної допомоги – до системного проєктування інклюзивного освітнього середовища, що забезпечує оптимальні умови для розвитку всіх дітей незалежно від індивідуальних особливостей [1]. Такий підхід передбачає інтеграцію корекційно-розвиткових і загальноосвітніх компонентів освітнього процесу на засадах науково обґрунтованої диференціації та індивідуалізації [2].

Теоретичним підґрунтям осмислення ролі спеціальної педагогіки в інклюзивному освітньому середовищі є положення культурно-історичної теорії розвитку, відповідно до яких психічний розвиток дитини детермінований соціальною взаємодією та опосередкований культурними засобами [5]. У контексті інклюзивної дошкільної освіти це означає необхідність створення такого освітнього середовища, яке забезпечує розгортання зони найближчого розвитку дитини та сприяє її активній участі в спільній діяльності з однолітками. Спеціальна педагогіка визначає дидактичні й корекційно-розвиткові механізми реалізації зазначених положень у практиці інклюзивної групи.

Методологічну основу дослідження ролі спеціальної педагогіки в забезпеченні інклюзивного освітнього середовища становлять системний, компетентнісний та екологічний підходи [5]. Системний підхід забезпечує розгляд інклюзивного середовища як цілісної

педагогічної системи, у межах якої взаємодіють усі суб'єкти освітнього процесу. Компетентнісний підхід акцентує увагу на професійній готовності педагогів до реалізації інклюзивних практик. Екологічний підхід дозволяє аналізувати розвиток дитини з особливими освітніми потребами у взаємозв'язку з родиною, освітнім закладом і соціальним середовищем, що відповідає сучасному розумінню інклюзії як соціально-педагогічного феномену.

Отже, спеціальна педагогіка відіграє системоутворювальну роль у забезпеченні інклюзивного освітнього середовища для дітей дошкільного віку, оскільки визначає наукові засади організації освітнього процесу, обґрунтовує корекційно-розвиткові стратегії та сприяє формуванню професійної компетентності педагогів. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням цілісних моделей інклюзивної дошкільної освіти, поглибленням міждисциплінарної взаємодії та емпіричним вивченням ефективності інклюзивного освітнього середовища з позицій спеціальної педагогіки.

Література

1. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. / Порошенко М.А. Київ: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 300 с.
2. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навчально-методичний посібник / Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Харків: Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.
3. Практика взаємодії з батьками дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному просторі: метод. посіб. / уклад.: О. В. Коган та ін. Лисичанськ: ТОВ «ФОКСПРИНТ», 2021. 80 с.
4. Про дошкільну освіту. Закон України від 06.06.2024 № 3788-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20> (дата звернення 02.01.2026)
5. Розвиток професійних компетентностей педагогічних працівників, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами: нач.-метод. посіб. / Литвин І.М., Басик В.В., Гавриленко Т.Л., Галушко М.І. Черкаси: КНЗ «ЧОІПОПП ЧОР», 2020. 80 с.

Фунтікова Ольга,
доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної освіти
Маріупольський державний університет

ПАРТИСИПАЦІЯ І ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ

Педагогічна навчальна практика є невід'ємною складовою професійної підготовки студентів спеціальностей дошкільної освіти та відіграє ключову роль у формуванні їхньої професійної компетентності. Вона забезпечує органічний зв'язок між теоретичними знаннями, отриманими у закладі вищої освіти, та реальною педагогічною діяльністю в закладах дошкільної освіти. Саме під час практики відбувається перехід від академічного засвоєння педагогічних концепцій до їх практичного застосування в умовах освітнього середовища, що сприяє цілісному становленню майбутнього вихователя [1].

Навчальна педагогічна практика створює умови для глибокого розуміння специфіки професійної діяльності вихователя закладу дошкільної освіти. Студенти безпосередньо ознайомлюються з організацією освітнього процесу, віковими та індивідуальними особливостями дітей дошкільного віку, принципами побудови предметно-розвивального середовища, а також із нормативно-правовими засадами функціонування закладу. Це сприяє формуванню професійного світогляду та усвідомленню соціальної значущості педагогічної праці.

Важливим значенням педагогічної практики є розвиток практичних умінь і навичок, необхідних для ефективної роботи з дітьми. У процесі виконання професійних завдань студенти набувають досвіду планування та проведення освітньої діяльності, організації ігрової, пізнавальної, художньо-творчої активності, застосування сучасних педагогічних технологій і методик. Водночас формується вміння здійснювати педагогічне спостереження, аналізувати поведінку та діяльність дітей, адекватно реагувати на освітні ситуації та забезпечувати психологічно комфортні умови розвитку дитини.

Педагогічна навчальна практика також сприяє розвитку професійно важливих особистісних якостей майбутнього вихователя, зокрема відповідальності, комунікативної культури, емпатії, педагогічної рефлексії та здатності до саморозвитку. Взаємодія з дітьми, педагогічним колективом і батьками вихованців формує навички професійного спілкування та співпраці, що є необхідною умовою успішної педагогічної діяльності в сучасному закладі дошкільної освіти.

Окрім цього, практика виконує діагностичну та мотиваційну функції, оскільки дозволяє студентам оцінити власну готовність до обраної професії, визначити рівень сформованості

професійних компетентностей та окреслити напрями подальшого професійного зростання. Усвідомлення реальних вимог педагогічної діяльності сприяє підвищенню мотивації до навчання та самовдосконалення.

Таким чином, педагогічна навчальна практика в закладах дошкільної освіти є важливим чинником професійного становлення студентів, забезпечуючи інтеграцію теоретичних знань і практичного досвіду, розвиток професійних умінь та особистісних якостей, необхідних для ефективної роботи з дітьми дошкільного віку.

Наведені в тексті методи та засоби контролю за реалізацією освітніх проєктів безпосередньо пов'язані із завданнями педагогічної практики майбутніх вихователів і сприяють досягненню її основної мети – формуванню професійної компетентності та готовності до самостійної педагогічної діяльності. Одним із ключових завдань педагогічної практики є оволодіння методами спостереження та аналізу освітнього процесу. Використання спостережень за дітьми, ведення табелів активності та проведення опитувань, як у проєкті «Дружні долоньки», формує у студентів уміння системно фіксувати педагогічні явища, помічати індивідуальні особливості розвитку дітей і своєчасно реагувати на труднощі, що повністю відповідає практичним завданням підготовки вихователя [2].

Оцінювання результатів і динаміки розвитку дітей, зокрема через первинну та повторну діагностику навичок, корелює із завданням формування діагностичної компетентності майбутніх педагогів. У процесі практики студенти навчаються застосовувати стандартизовані шкали розвитку, аналізувати зміни та робити обґрунтовані педагогічні висновки, що є необхідним для індивідуалізації освітнього процесу, особливо в умовах інклюзії.

Внесення корективів на основі зворотного зв'язку реалізує ще одне важливе завдання педагогічної практики – розвиток рефлексивних умінь. Аналіз відгуків батьків і дітей та адаптація занять до реальних потреб вихованців формують у майбутніх вихователів здатність до гнучкого планування, критичного осмислення власної діяльності та вдосконалення педагогічних методів.

Формування звітності та презентація результатів освітніх проєктів відповідає завданню оволодіння навичками педагогічного документування та професійної комунікації. Створення портфоліо, узагальнення результатів і їх представлення на педагогічній раді сприяють розвитку аналітичного мислення та готовності до командної взаємодії в закладі дошкільної освіти.

Отже, зазначені методи контролю є важливим інструментом реалізації завдань педагогічної практики та забезпечують цілісне професійне становлення майбутніх вихователів.

Методи та засоби контролю за реалізацією проектів. В рамках інклюзивного проекту «Дружні долоньки» вихователь використовує спостереження за дітьми під час групових ігор, веде таблицю активності, а також щотижня проводить короткі опитування учасників щодо їхнього настрою та залученості у проєкт. Це дозволяє своєчасно помічати труднощі та реагувати на індивідуальні потреби.

Оцінювання результатів і динаміки розвитку дітей. До старту освітнього проєкту для кожної дитини (зокрема й дітей з особливими освітніми потребами) вихователь заповнює анкету первинних навичок (спілкування, самостійність, участь у груповій діяльності). Через місяць він проводить повторну оцінку, порівнює зміни за стандартною шкалою розвитку, відзначає прогрес або потребу в додатковій підтримці.

Внесення корективів на основі зворотного зв'язку. Після творчого майстер-класу вихователь аналізує короткі відгуки батьків та дітей: якщо учасники скаржаться, що завдання були надто складними, наступне заняття коригується – додається більше підказок, використовується супровідний матеріал, вводяться справи для груп із різними рівнями складності.

Формування звітності та презентація результатів. По завершенні навчального проєкту вихователь формує портфоліо групи: збирає фотозвіти, творчі роботи, таблицю динаміки розвитку, а також короткі інтерв'ю із дітьми та батьками. Звіт презентують на педагогічній раді дошкільного закладу, акцентуючи увагу на успішних методах, підвищенні рівня включення дітей у спільну діяльність та відзначаючи зони для подальшого вдосконалення.

Література

1. Farrelly, R. Reflect in ESOL: A participatory approach curriculum. URL: https://www.academia.edu/35145887/REFLECT_in_ESOL_A_participatory_approach_curriculum (дата звернення: 03.01.2026).

2. Дослідження «Демократизація дошкільної освіти України». Координаторка дослідження Ірина Новик. 26 червня 2023. Програма «Демократична школа: освіта для демократичної стійкості»: [вебсайт]. Європейський центр ім. Вергеланда. URL: sfd@theewc.org (дата звернення: 03.01.2026).

Яйленко Вікторія,
старший викладач кафедри дошкільної освіти
Маріупольський державний університет

ОБРАЗОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ДІТЕЙ РАНЬОГО ТА ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Розвиток інклюзивної освіти в Україні є одним із пріоритетних напрямів державної освітньої політики, що відображено в нормативно-правових документах, зокрема в Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», державному стандарті дошкільної освіти. Інклюзивний підхід передбачає створення таких умов освітнього середовища, які забезпечують рівні можливості для навчання, розвитку та соціалізації всіх дітей, у тому числі дітей з особливими освітніми потребами (ООП).

У закладі дошкільної освіти інклюзія має особливе значення, адже саме в дошкільному віці закладаються основи особистісного розвитку, соціальної взаємодії та ставлення до себе й інших. Серед різноманітних видів дитячої діяльності образотворча діяльність вирізняється своєю доступністю, емоційною привабливістю та універсальністю. Вона не лише сприяє художньо-естетичному розвитку дітей, а й виступає важливим ресурсом інклюзивної освіти, забезпечуючи умови для самовираження, комунікації та включення кожної дитини в спільний освітній процес.

Образотворча діяльність у дошкільному віці охоплює різні види художньо-продуктивної активності: малювання, ліплення, аплікацію, конструювання з паперу, природних і нетрадиційних матеріалів. Вона є природною формою пізнання дитиною навколишнього світу та способом вираження внутрішніх переживань, емоцій і вражень [2].

Для дітей з ООП образотворча діяльність набуває особливої цінності, оскільки дозволяє компенсувати труднощі мовленнєвого, когнітивного чи рухового розвитку. Візуально-образна форма діяльності знижує вимоги до вербального спілкування, створює безпечний простір для самовираження та сприяє формуванню позитивного емоційного стану. Через колір, форму, фактуру дитина може передати власні почуття й ставлення до навколишнього середовища, навіть за умови обмежених мовленнєвих можливостей.

Наукові дослідження у сфері дошкільної педагогіки та спеціальної освіти засвідчують, що образотворча діяльність позитивно впливає на розвиток дрібної моторики, сенсорних процесів, координації рухів, зорово-просторових уявлень, що є важливими складниками загального психічного розвитку. Крім того, художньо-продуктивна діяльність сприяє розвитку

креативності, уяви, ініціативності, що відповідає компетентнісному підходу, закладеному в сучасних освітніх стандартах [1].

У системі інклюзивної освіти образотворча діяльність виконує низку важливих педагогічних функцій. Передусім це **розвивальна функція**, яка забезпечує всебічний розвиток дитини: інтелектуальний, емоційний, сенсомоторний та творчий. Через художньо-продуктивну діяльність діти навчаються спостерігати, порівнювати, аналізувати, узагальнювати, що позитивно впливає на формування пізнавальних інтересів.

Не менш важливою є **корекційно-розвиткова функція**, яка реалізується шляхом добору спеціальних технік і матеріалів відповідно до індивідуальних потреб дитини. Наприклад, робота з пластичними матеріалами (глина, тісто, пластилін) сприяє розвитку м'язового тону та координації рухів, а використання великих форматів паперу та широких інструментів – зниженню напруження у дітей з порушеннями опорно-рухового апарату або емоційно-вольової сфери.

Комунікативна функція образотворчої діяльності полягає в тому, що вона створює умови для спільної діяльності дітей з різними освітніми потребами. Колективні художні роботи, спільні проекти, тематичні виставки сприяють формуванню навичок співпраці, взаємодопомоги та прийняття. У процесі такої діяльності діти з типовим розвитком навчаються толерантному ставленню, а діти з ООП відчують себе повноправними учасниками освітнього процесу.

Ефективність образотворчої діяльності в умовах інклюзії значною мірою залежить від правильного педагогічного супроводу. Вихователь має враховувати індивідуальні можливості, темп діяльності, інтереси та емоційний стан кожної дитини. Важливими принципами організації є доступність, добровільність участі, варіативність завдань і позитивне підкріплення результатів діяльності.

Доцільним є використання нетрадиційних технік образотворчої діяльності, зокрема малювання пальцями, долоньками, губками, штампами, нитками, піском, піною. Такі техніки зменшують страх перед невдачею, не потребують точності рухів і сприяють формуванню впевненості у власних можливостях. Особливої уваги потребує створення емоційно безпечного середовища, у якому результат діяльності не оцінюється з позицій «правильно – неправильно», а сприймається як унікальне самовираження дитини.

Організація образотворчої діяльності в інклюзивному ЗДО передбачає тісну взаємодію між усіма учасниками команди психолого-педагогічного супроводу: вихователем, асистентом вихователя, практичним психологом, логопедом, дефектологом. Спільне планування занять дає змогу поєднувати освітні та корекційно-розвиткові завдання, забезпечувати системність і наступність педагогічного впливу.

Важливою є й співпраця з батьками, які можуть продовжувати художньо-продуктивну діяльність у домашніх умовах, підтримуючи інтерес дитини та закріплюючи набуті навички. Залучення родин до спільних творчих заходів сприяє формуванню партнерських відносин між ЗДО та сім'єю [3].

Отже, образотворча діяльність є потужним ресурсом інклюзивної освіти в закладі дошкільної освіти. Вона забезпечує умови для розвитку, самовираження та соціалізації дітей з особливими освітніми потребами, сприяє формуванню позитивного емоційного клімату в групі та розвитку толерантного ставлення серед усіх учасників освітнього процесу. Ефективне використання потенціалу образотворчої діяльності потребує професійної компетентності педагогів, індивідуального підходу до кожної дитини та тісної міждисциплінарної взаємодії.

Література

1. Canevska O., Akgün N. Art Therapy Approaches for Children with Special Educational Needs, 2022. URL: https://www.researchgate.net/publication/362405799_Art_Therapy_Approaches_for_Children_with_Special_Educational_Needs (дата звернення: 28.12.2025).

2. Сметаніна Т.М. Методи роботи в інклюзивній освіті на уроках з образотворчого мистецтва: *Інклюзія в мистецькій освіті: виклики, практики, перспективи*: Науково-методичний збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. Київ, 2019. С.105-113. URL: <http://arts-library.com.ua/jspui/bitstream/123456789/309/3/%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9A%D0%90%20%D0%86%D0%9D%D0%9A%D0%9B%D0%AE%D0%97%D0%86%D0%AF.pdf> (дата звернення: 28.12.2025).

3. Стець В.І. Основні напрямки роботи з сім'ями, які виховують дитину з порушеннями психічного розвитку. *Інклюзивна освіта: досвід і перспективи*: збірник матеріалів VI міжнародної науково-практичної конференції. Вінниця, 2019. С. 67-73. URL: https://uu.edu.ua/upload/Nauka/Electronni_naukovi_vidannya/VSEI/inclusia_5.pdf (дата звернення: 03.01.2026).

СЕКЦІЯ «ПСИХОЛОГІЯ»

Блашкова Олена,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри практичної психології
Маріупольський державний університет

ДО ПИТАННЯ РОЗУМІННЯ «СИНДРОМУ МЮНХГАУЗЕНА» У РОБОТІ ПРАКТИКУЮЧОГО ПСИХОЛОГА

У практиці психолога, може мати місце робота з клієнтом, поведінка якого полягає у «крайнощах» турботи про себе або ж про інших, зазвичай рідних людей. Розуміння такого прояву піклування є важливим, аби виявити клієнта із синдром Мюнхгаузена з метою надання йому кваліфікаційної допомоги, дотримуючись Кодексу роботи практичного психолога.

Отже, синдром Мюнхгаузена - це психічний розлад, при якому людина навіює собі симптоми хвороби, які призводять до тривалої і дорогої медичної діагностики, тривалого перебування в лікарні і непотрібних операцій [1]. У центрі уваги пацієнтів з синдромом Мюнхгаузена лежить турбота, і для більшості цих пацієнтів в ній полягає механізм подолання їхнього емоційного стресу [2]. Пацієнти з синдромом Мюнхгаузена відчують задоволення, коли їм приділяє увагу медичний персонал.

Пацієнти з синдромом Мюнхгаузена звертаються з симптомами соматичних захворювань, а психологічну причину захворювання можна встановити тільки після багатоступеневої діагностики соматичних захворювань [4]. Як правило, у цих осіб тривала історія діагностики та лікування в різних лікувальних установах, людина готова отримувати різноманітні діагностичні та терапевтичні процедури, навіть якщо вони болячі.

Синдром Мюнхгаузена був вперше описаний Ашером в 1951 р. Названий синдром на честь барона К.Ф. фон Мюнхгаузена (1720 – 97), який багато подорожував, розповідаючи драматичні і неправдиві історії про своє життя [6].

Синдром Мюнхгаузена як найсерйозніша форма симулятивного розладу був включений до МКБ-10 під кодом F68.1 – як навмисне викликання або симулювання симптомів або інвалідності фізичного або психологічного характеру. У новішій класифікації МКБ-11 (2022 р.) симулятивні розлади (включаючи синдром Мюнхгаузена) класифікуються під ширшою категорією 6D51 (Симулятивні розлади), яка є частиною психічних, поведінкових чи

нейророзвивальних розладів. Із даною категорією осіб працюють психіатри, які діагностують розлад, виключаючи реальні хвороби та контролюють процес лікування. Робота психотерапевта та психолога полягає у проведенні основної терапії, працюючи над глибинними психологічними проблемами пацієнта.

Пацієнти з таким синдромом не шукають вторинної вигоди і викликають симптоми самостійно і несвідомо без якогось конкретного мотиву і мети отримання матеріальної вигоди або ухилення від якихось соціальних вимог, на відміну від симуляції. Симуляція ж це усвідомлена імітація або викликання у себе симптомів, які потрібні для якоїсь вигоди (отримання допомоги, відстрочка від служби в армії). Для істеричної конверсії характерно те, що пацієнт не може контролювати втрату фізичних функцій і не усвідомлює конфліктів, які лягли в основу цих функціональних втрат [5].

Приблизна поширеність симулятивних розладів серед психічних захворювань коливається від 0,5 до 8 % [2]. Цей розлад частіше реєструється серед чоловіків, ніж у жінок, і часто зустрічається в ранньому дорослому віці [5].

В ході дослідження в неврологічній лікарні Берліна протягом одного року виявили, що 4 з 5 пацієнтів із симулятивними розладами з 1538 пацієнтів (0,26 %) були з класичним синдромом Мюнхгаузена [3]. В іншому дослідженні, що тривало протягом 2,5 років, група італійських медичних фахівців виявила, що 3 з 751 дитини (0,4 %), направленої до відділення педіатрії в Римі, відповідали критеріям синдрому Мюнхгаузена [10].

Фактори розвитку синдрому. Передбачається, що поведінка при синдромі Мюнхгаузена відображає потребу в увазі, співчутті, симпатії і в деяких випадках викликає звання до отримання медичної допомоги (за умови, що останнє не є основним мотивом). Бажання може бути настільки сильним, що пацієнт погоджується і в деяких випадках на проведення інвазивних обстежень та операції навіть з ризиком ускладнень, болю чи дискомфорту. Цілком можливо, що цікавість щодо того, як лікарі відреагують на наступні госпіталізації, а також збудження і почуття переваги над медичним персоналом, можуть бути факторами, що сприяють цьому бажанню [1]. До основних факторів, що сприяють цьому захворюванню, відносяться довгострокове лікування або госпіталізація в дитячому або підлітковому віці, наявність скарг на медичних працівників, досвід роботи в сфері охорони здоров'я і розлади особистості [9]. Можлива наявність таких супутніх станів, як: токсикоманія, розлади настрою, тривожність, розлади особистості, суїцидальні думки або суїцидальні спроби [8].

Важливо відрізнити синдром Мюнхгаузена від симуляції, в якій зовнішня вигода є основною мотивацією. Крім того, синдром Мюнхгаузена відрізняється від конверсійного розладу тим, що пацієнти з Мюнхгаузенем навмисно фальсифікують свій стан заради уваги

або почуття важливості. Слід пам'ятати, що пацієнт діє свідомо, в той час як мотив його поведінки несвідомий [3].

Якщо пацієнтів із синдромом Мюнхгаузена виявляють лікарі або інші медичні працівники, то вони часто відмовляються від лікування і залишають лікарню без офіційної виписки [5]. Пацієнти з синдромом Мюнхгаузена можуть бути дуже переконливими, що може призвести до того, що лікарі призначають непотрібні ліки або навіть проводять інвазивні маніпуляції. Медичні працівники, які лікують таких пацієнтів, часто емоційно вигорають через обман і маніпуляції таких пацієнтів, а також через численні неінформативні діагностичні процедури [6].

Пацієнти з синдромом Мюнхгаузена симулюють різні стани, наприклад гіпоглікемію, що викликається ін'єкцією інсуліну, скарги на біль у грудях, ураження шкіри, викликані самим собою, напади імітації сорому, нанесення уражень рогівки, гіпертермію за допомогою спеціально нагрітого термометра, введення крові в сечу (або в проби сечі або через катетер в сечовий міхур), анізокорію, викликану речовиною, що розширює зіницю, гіпертонію [1].

Cruz-Portelles A. з колегами виділив симптоми, що вказують на симуляцію пацієнта з синдромом Мюнхгаузена: 1. Атипове, драматичне, невизначене і непослідовне представлення симптомів. 2. Використання медичних термінів при розповіді про свою хворобу. 3. Невідповідність між історією хвороби та об'єктивними результатами. 4. Опис хвороби, який точно збігається з описом з медичного підручника. 5. Велика кількість госпіталізацій в різні лікарні з тривалою історією хвороби. 6. Працівник сфери охорони здоров'я або студент, який навчається в цій галузі. 7. Відвідування відділень невідкладної допомоги, коли найбільш досвідчений персонал недоступний (свята, вечорами та у вихідні). 8. Байдуже прийняття ризикованих та інвазивних процедур. 9. Поява симптомів тільки при спостереженні за пацієнтом. 10. Зловживання наркотиками, особливо знеболювальними або седативними засобами, що відпускаються за рецептом. 11. Ворожість, особливо коли їх не чують, або коли їх запитують про їхнє минуле, історію хвороби, або коли їх просять надати документи як доказ хвороби [10].

Науковці також виокремлюють «Синдром Мюнхгаузена за дорученням (або делегований)». У 1977 р. Мідоу запропонував термін «синдром Мюнхгаузена за дорученням». Термін був запропонований для матерів, які вигадують хвороби для своїх дітей. Вони також підробляють фізичні ознаки, симптоми або навіть підробляють лабораторні тести. Зазвичай сім'ї або опікуни приводять дитину до лікарні з симптомами, які важко виявити при об'єктивному огляді, і ці симптоми виникають тільки тоді, коли дитина перебуває з батьками [9]. Спектр системного ураження, яким може проявлятися синдром Мюнхгаузена за дорученням, дуже широкий і включає дерматологічні, ендокринні, шлунково-кишкові,

гематологічні, неврологічні, метаболічні, інфекційні, ревматологічні симптоми та лихоманку [9]. Люди з синдромом Мюнхгаузена за дорученням часто мають медичні знання або зв'язки з медичним персоналом, можуть страждати від соматоформних розладів або розладів особистості. До того ж причиною синдрому часто є намір привернути соціальну увагу або виручити гроші для особистого користування [9].

Пряма конфронтація пацієнта з підозрою на розлад Мюнхгаузена рідко призводить до визнання ним свого захворювання і замість цього зазвичай закінчується запереченням і навіть ворожістю. Відомо, що пацієнти часто ініціюють судові процеси, відмовляються від медичної консультації і звертаються до іншої медичної установи в іншій лікарняній системі. Стандартною терапією для всіх пацієнтів з підозрою на синдром Мюнхгаузена є психотерапія, хоча більшість пацієнтів відмовляється відвідувати фахівця. У деяких випадках може бути корисно спрямувати когнітивно-поведінкову терапію на травми дитячого віку, які можуть бути причиною даного розладу.

Отже, синдром Мюнхгаузена розглядають як психічний розлад (тяжку форму симулятивного розладу), за якого людина навмисно фальсифікує або самостійно індукує прояви хвороби, що призводить до повторних і часто необґрунтованих обстежень, тривалих госпіталізацій та потенційно зайвих втручань; центральним психологічним «підкріпленням» у багатьох випадках виступає потреба в турботі й увазі медичного персоналу як спосіб подолання емоційного стресу.

Література

1. Кравець О.В., Єхалов В.В., Седінкін В.А., Лаврова Г.І. Гарячка при синдромі Мюнхгаузена. Укр. Мед. Часопис, 8 (166) XII 2024 | WWW.UMJ.COM.UA. С.1-5.
2. Scott A., Simpson M.D., Pasic J. The peregrinatory psychiatric patient in the emergency department. *West J Emerg Med.* 2016. V.17. P.600–606. <https://doi.org/10.5811/westjem.2016.6.30179>
3. Bass C., Halligan P. Factitious disorders and malingering: challenges for clinical assessment and management. // *Lancet.* 2014. V.383(9926). P.1422–1432. <https://doi.org/>
4. Ponte P.H., Matas L., Cadafalch J., Arroyo J.A. Resistant hypertension and no organ damage: a new case of munchausen syndrome. *Med Clin (Barc.).* 2016. V.146. P.e51–2. <https://doi.org/10.1016/j.medcli.2015.11.0>
5. Burton M.C., Warren M.B., Lapid M.I., Bostwick J.M. Munchausen syndrome by adult proxy: a review of the literature. *J Hosp Med.* 2015. V.10. P.32-35. <https://doi.org/>
6. Asher R. Munchausen syndrome. *Lancet.* 1951. V.1. P.339–341. [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(51\)92313-6](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(51)92313-6)

7. Ferrara P., Vitelli O., Bottaro G., Gatto A., Liberatore P. et al. Factitious disorders and Münchausen syndrome: the tip of the iceberg. *Journal of Child Health Care*. 2013. V.17(4). P.366–374. <https://doi.org/10.1177/1367493512462262>
8. Feldman M.D. *Playing sick? Untangling the web of Munchausen syndrome, Munchausen by proxy, malingering and factitious disorder*. New York: Brunner-Routledge, 2004.
9. Bass C., Glaser D. Early recognition and management of fabricated or induced illness in children. *Lancet*. 2014. V.383. P.1412. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(13\)62183-2](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(13)62183-2)
10. Cruz-Portelles A., Fernández-Chelala B.E., Peña-Castillo Y. 31 year old woman with Munchausen syndrome in haemodialysis. Case report and literature review. *Nefrologia*. 2012. V.32. P.552 3. <https://doi.org/10.3265/>

Деснова Ірина,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри практичної психології
Маріупольський державний університет

ДИДАКТИЧНІ ІГРИ ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Система дошкільної освіти України функціонує в умовах підвищеної мінливості, зростання різноманітних ризиків у побуті, на вулиці, у природі та інформаційному просторі. В означеному контексті виховання безпечної поведінки набуває ознак не «додаткового» напрямку, а наскрізного завдання освітнього процесу, яке має на меті забезпечувати не лише інформування дітей дошкільного віку, а й формування в них базових вмінь, готовності діяти з урахуванням правил і наслідків, здатності просити допомоги та обирати безпечні стратегії поведінки.

На нормативному рівні пріоритет безпеки в дошкільній освіті посилюється. Зокрема Закон України «Про дошкільну освіту» закріплює серед засад державної політики та освітньої діяльності створення безпечного і здорового освітнього середовища [6]. Одночасно Постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2025 №1557 «Про затвердження Державного стандарту дошкільної освіти» визначає зміст результатів і компетентностей, у межах яких простежується орієнтація на безпечну дію дитини (зокрема в складі особистісної компетентності) та фіксує право дитини на гру як природний спосіб розвитку. Також у Конвенції про права дитини підкреслюється право дитини на відпочинок і гру та право зростати в безпечному середовищі [7].

У дошкільному вихованні безпека дедалі частіше розуміється не як «сума правил», які дитина може відтворити напам'ять, а як сформована здатність діяти у конкретній ситуації: *помічати ризик, зупиняти імпульсивну реакцію, обирати безпечний крок і звертатися по допомогу*. Саме тому в освітній практиці дошкільного виховання постає завдання забезпечити набуття дітьми дошкільного віку не лише знаннями а й уміннями діяти безпечно. Відповідно, дидактична гра у вихованні безпечної поведінки має виконувати не лише навчальну, а й регулятивну та тренувальну функції: вона (1) «підсвічує» небезпеку в прийнятній для віку формі; (2) надає дитині алгоритм дії; (3) забезпечує повторюваність і варіативність ситуацій; (4) створює простір для рефлексії після ігрової події.

У практиці виховання безпечної поведінки є доцільним використовувати дидактичні ігри, які спрямовані на розпізнавання небезпеки (наприклад, «Знайди небезпеку в кімнаті», «безпечно-небезпечно», «Що зайве для безпеки» тощо), на алгоритмізацію дії (наприклад, «План евакуації для ляльки», «Світлофор», «Спочатку-потім» тощо), ігри спрямовані на оцінку вибору та прийняття рішення (наприклад, «Що ти обереш?», «Безпечний маршрут» тощо), ігри, спрямовані на соціальну взаємодію у дотриманні безпечної поведінки (наприклад, «Запитай дорослого», «Чарівні фрази безпеки» тощо).

Так, *дидактичні ігри, спрямовані на розпізнавання небезпеки* формують у дитини здатність помічати ознаки ризику та відрізнити безпечні об'єкти/ситуації від небезпечних. Означені дидактичні ігри також мають за мету допомогти дитині дошкільного віку помічати ознаки потенційної небезпеки (гаряче, гостре, слизьке, високе, рухоме, незнайоме, заборонене тощо). Дидактичний ефект зростає, якщо завдання не є сталим, а змінюється та доповнюється із урахуванням попередньо набутих знань та рівня самостійності дитини (перевірити кімнату, двір, ігровий майданчик). Важливим є також зосередження уваги вихователя саме на підкріпленні (коментуванні) правильних рішень і дій дитини. За означених умов застосування правил безпечної поведінки набуває опори в сенсорних і мовленнєвих підкріпленнях: дитина не просто виконує певні дії, а пов'язує їх із конкретною реакцією дорослого.

Дидактичні ігри на алгоритмізацію дії формують у дитини уміння виконувати безпечні дії у певній послідовності. Завдання вихователя полягає у створенні умов для багаторазового повторення дітьми дошкільного віку певних дій в різних мікросюжетах. Наприклад, якщо формується діяти безпечно з потенційно небезпечними предметами в побуті, дидактична гра може містити «помилкові спокуси» (взяти, відкрити, увімкнути), але кінцевий успіх досягається лише за умови дотримання дитиною правильного алгоритму дій. Принциповою є поступова зміна ролі вихователя: від детального пояснення правил та алгоритму дій – до короткого сигналу-нагадування, а далі – до самостійного відтворення алгоритму безпечних дій без підказок дорослого.

Дидактичні ігри, спрямовані на оцінку вибору та прийняття рішення сприяють розумінню дітьми дошкільного віку наслідків власного вибору і набувати уміння приймати рішення. Для дошкільників оптимально пропонувати не багато варіантів, а 2–3 альтернативи, де одна є очевидно небезпечною, друга – умовно безпечною за наявності дорослого, третя – максимально безпечною. Виховна цінність такого формату полягає в тому, що дитина починає більш диференційовано розрізняти ситуації не лише «можна/не можна», а й «можна, але тільки з дорослим».

Дидактичні ігри, спрямовані на соціальну взаємодію у дотриманні безпечної поведінки сприяють формуванню уміння відмовитися, звернутися по допомогу, повідомити про загрозу, назвати свою адресу/ім'я дорослого (за потреби), домовитися з однолітком про безпечний спосіб гри. Важливо, що мовленнєві кліше були короткими, природними і не звучали «директивно». Як наслідок, знання набувають конкретних соціально орієнтованих дій: сказати «ні», відійти, покликати, пояснити, показати. За допомогою означених дидактичних ігор вихователь також привчає дітей дошкільного віку звертатися по допомогу, пояснюючи важливість та необхідність діяти безпечно й відповідально.

Література

1. Деснова І. С., Савчук З. С. Дослідження ставлення батьків до небезпечного поведіння під час ігрової діяльності дітей дошкільного віку. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Інновації в дошкільній і початковій освіті» 2025. № 3. С. 43-54. <https://vspu.net/idpo/index.php/journal/article/view/90>
2. Крутій К., Замелюк М., Деснова І. Усвідомлений ризик в іграх дітей старшого дошкільного віку (Conscious Risk in the Games of Older Preschool Children). *Preschool Education: Global Trends*. 2023. Vol. 4. P.p. 47-74. <https://surl.lu/eegqwx>
3. Крутій К. Л., Деснова І. С., Замелюк М. .І. Особливості ризикованих ігор у дітей дошкільного віку. *Академічні студії*. Серія «Педагогіка». 2024. № 4. С. 64-72. <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2023.4.9>.
4. Крутій К. Л., Деснова І. С., Поповська О. А. Організація ігрової діяльності для формування навичок безпеки в дітей дошкільного віку. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2024. № 97. С.28-35. <http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2024/97/7.pdf>
5. Замелюк М., Крутій К. Л., Деснова І. С. Створення ігрового середовища для дітей дошкільного віку. *Академічні студії*. Серія «Педагогіка», Вип. 1. 2025. С. 93-102. <http://tester.journalsofznu.zp.ua/index.php/pedagogy/article/view/708/644>

6. Про дошкільну освіту: Закон України від 06.06.2024 № 3788-IX. Відомості Верховної Ради України. 2024. № 42. Ст. 258. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20/print> (дата звернення: 28.12.2025).

7. UNICEF; Child Rights Connect. The United Nations Convention on the Rights of the Child – The Children’s Version [Електронний ресурс]. 2019. 4 р. URL: <https://www.unicef.org/media/60981/file/convention-rights-child-text-child-friendly-version.pdf> (дата звернення: 28.12.2025).

Перепелюк Тетяна,
кандидат психологічних наук, професор, професор кафедри практичної психології
Маріупольський державний університет

ПРОФЕСІЙНЕ (ЕМОЦІЙНЕ) ВИГОРАННЯ: ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ

Сьогоднішня дійсність приносить кожен день нові виклики: швидкі суспільні трансформації, поглиблення економічної та суспільної кризи на фоні повномасштабного вторгнення, зміни у сфері освіти, високі вимоги до якості освітніх послуг, високі вимоги до особистісних якостей та професійних навичок викладача, швидке зростання конкурентоспроможності серед ЗВО у результаті зменшення кількості абітурієнтів, особливо які закінчили загальноосвітні середні заклади, інтенсивне інформаційне навантаження, перебування всіх учасників освітнього процесу у ситуації хронічного стресу тощо.

Емоційне вигорання – досить поширене явище на сьогодні. Ще наприкінці 70-х років ХХ ст. учені звернули увагу на те, що більшість людей після декількох років роботи схильні до стресового стану. Проте не всі усвідомлюють, що хронічний стрес потребує лікування не менше, аніж будь-яке інше захворювання.

Сучасні вчені визначають синдром «професійного вигорання», як особистісну деформацію викликану професійним стресом. Основну ж причину професійного вигорання переважна більшість дослідників убачає в так званому «синдромі хронічної втоми», що супроводжується розладами психосоматичного та соматопсихічного характеру (С. Ауербач, Д. Брайт, Е. Грінгласс, Ф. Джонс, Е. Зеєр, Л. Карамушка, В. Орел, М. Перре, Дж. Фрейденбергер, І. Фрідман, В. Шауфелі, Р. Шваб, Л. Юр’сва та ін.) [1, с.10].

За формулюванням Всесвітньої організації охорони здоров’я, вигорання є «прямим результатом хронічного стресу на робочому місці, який людина не змогла успішно подолати».

Чи розуміємо ми, що таке вигорання, і чи не плутаємо його зі звичайною втомою? Синдром емоційного вигорання – це фізичне, емоційне або мотиваційне виснаження. Цей синдром зазвичай розцінюється як стрес-реакція у відповідь на виробничі та емоційні вимоги, що походять від зайвої відданості людини своїй роботі. Водночас характерна супутня зневага до сімейного життя або відпочинку.

Основні три складові (за ВООЗ), це – *емоційне виснаження*, відчуття сильної втоми, спустошеності, брак сил; *деперсоналізація/цинізм*, психологічне дистанціювання від роботи, негативне, байдуже або цинічне ставлення до клієнтів/колег/завдань; *зниження професійної ефективності*, відчуття некомпетентності, низька самооцінка, зниження продуктивності та незадоволення результатами праці.

Також, синдром «емоційного вигорання» досліджували такі зарубіжні вчені як Л. Бредлі, С. Джексон, Е. Фербер, Дж. Сагер, Л. Томпсон, Дж. Чик. Теоретико-методологічну основу досліджень склали концептуальні ідеї вчених, педагогів про профілактику негативних психологічних явищ у освітньому середовищі [2, с.22].

Стан емоційного вигорання характеризується такими симптомами:

- відчуття постійної перевтоми;
- підвищення частоти та інтенсивності головного болю;
- безсоння;
- погіршення стану здоров'я;
- роздратованість;
- небажання виконувати свою роботу;
- зниження продуктивності та знижена професійна самооцінка;
- відсутність мотивації до роботи;
- дистанціювання від роботи, цинічне ставлення до неї.

При аналізі емоційного вигорання як соціального явища, важливо чітко відрізнити поняття «фактор» і «причина». Причини переважно пов'язані з психікою людини та її свідомістю, у той час як фактори вказують на об'єктивні умови, що впливають на людину ззовні. Виділяються три структурні компоненти вигорання: емоційне виснаження, деперсоналізація (тенденція розвивати негативне ставлення до оточення) та зменшення (редукція) професійних досягнень. Запропоновані три компоненти вигорання відображають специфіку тієї професійної сфери, в якій першопочатково було виявлено цей феномен. Особливо це стосується другого компонента вигорання, а саме, деперсоналізації, яка часто відображає стан сфери соціального обслуговування людей та надання їм допомоги [3, с.4].

Причинами професійного вигорання психологи називають: надмірне навантаження, коли великі обсяги роботи можуть викликати перевтому; відсутність розуміння своїх завдань;

рутинні завдання без можливості професійного розвитку; відсутність підтримки з боку колег або керівництва; випадки, коли людина не може розділити роботу і особисте життя.

Причини емоційного вигорання:

- тривала робота в напруженому темпі;
- високе навантаження, зокрема емоційне;
- несприятливий соціально-психологічний клімат у колективі;
- відсутність належної винагороди за роботу;
- криза цінностей.

Отже, аналізуючи особливості професійної діяльності науково-педагогічного працівника та причини емоційного/професійного вигорання, ми через призму модернізації сучасної освіти та впровадження нових освітніх стандартів можемо визначити зону ризику, в якій може виникнути емоційне вигорання викладачів.

Емоційне вигорання не настає раптово, воно зв'язане з тривалим накопиченням нервово-психічного напруження, незадоволенням роботою та негативними емоційними переживаннями.

Викладацька діяльність передбачає постійну комунікацію з великою кількістю людей, і в цьому контексті викладачі часто відчують різноманітні негативні емоції. Варто зауважити, що найбільше від синдрому емоційного вигорання страждають викладачі, які переживають тривалий внутрішній конфлікт, пов'язаний з їх професійною діяльністю, мають високий рівень інтроверсії, а також деякі характерологічні особливості, наприклад, педантичність та захопленість деталями.

Також треба звернути увагу на профілактику даного синдрому на різних рівнях організації викладацької діяльності, зокрема застосування програм і стратегій інтервенції при аналізі різних аспектів робочого середовища та їх ризик щодо появи синдрому емоційного вигорання, діагностувати індивідуальні фактори ризику та ресурсності, які можуть зменшити схильність до появи синдрому, дослідити способи та підходи психологічної підтримки викладача у цій ситуації.

Література

1. Гачак-Величко Л. А., Ролук О. В., Капінус О. С. Психологічний феномен професійного вигорання викладачів ЗВО. International scientific and practical conference: Riga, Latvia, July 16-17, 2021. С. 10-13.
2. Кошечко Н. Профілактика синдрому «емоційного професійного вигорання» викладача ВНЗ. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогіка*. 2016. Вип. 1. С. 21-28.

3. Плахотнюк Н.П., Левківська К. В., Макаревич О. О., Кравченко А. О. Емоційне вигорання сучасного викладача ВНЗ: проблематика і шляхи подолання. *Академічні візії*, 2024. Випуск 31.

<file:///C:/Users/TP/Downloads/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F.pdf>

Полілуєва Інга,
кандидат психологічних наук, кафедри педагогіки, психології, соціальної роботи та менеджменту,
Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженко

Сахно Оксана,
директор КУ «Новослобідський центр професійного розвитку педагогічних працівників» Новослобідської сільської ради
Конотопського району Сумської області

ОБІЙМИ, ЩО РЯТУЮТЬ: МЕТОДИКА ХІБУКІ-ТЕРАПІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОДОЛАННЯ ТРАВМИ ВІЙНИ У ДІТЕЙ

У статті проаналізовано теоретичні засади та практичний досвід застосування Хібукі-терапії в освітньому просторі України під час війни. Висвітлено роль «перехідного об'єкта» та механізму «зворотної проєкції» у відновленні психологічної безпеки дітей.

Сьогодні поняття «безпечного освітнього середовища» в Україні вийшло далеко за межі міцних стін чи облаштованих укриттів. За даними UNICEF, кожна друга дитина в країні втратила родича або друга. Війна зруйнувала впорядкованість життя, замінивши ігри та навчання повітряними тривогами й вибухами. У цих умовах критично важливим стає створення «психологічного бронезилета» для дитячої душі. Якщо для дорослих існують багато ефективних методик терапії, то для дітей їх мало та й діапазон їх застосування значно обмежений. Україна сьогодні потребує саме методик психологічної терапії та стабілізації для дітей, що переживають війну. Особливо такої допомоги потребують діти, які проживають чи проживали на прикордонних територія та які переживають щоденні обстріли.

Досліджено один із найефективніших інструментів такої стабілізації – ізраїльська методика Хібукі-терапія. Актуальність впровадження Хібукі-терапії в роботу з українськими

дітьми, які знаходяться на території зіткнення, є надзвичайно високою. Діти, які проживають у безпосередній близькості до зони бойових дій чи можливих бойових дій, часто стикаються з:

- Підвищеним рівнем тривожності та страху. Звуки вибухів, новини про обстріли, невизначеність майбутнього – все це створює постійний фон стресу.

- Почуттям втрати та розлуки. Переміщення, втрата близьких або майна залишають глибокі емоційні рани.

- Труднощами з концентрацією та навчанням. Постійний стрес негативно впливає на когнітивні функції.

- Проблемами у спілкуванні та вираженні емоцій. Дітям буває складно словами передати свій внутрішній біль.

Під час війни дитина постійно перебуває в позиції об'єкта, про якого дбають (або який перебуває в небезпеці). Це породжує відчуття безпорадності. Відновлення суб'єктності у контексті Хібукі-терапії є ключовим етико-психологічним компонентом, який перетворює процес лікування з пасивного отримання допомоги на активне зцілення через дію. Основна ідея теорії турботи в цій методиці полягає у зміні ієрархії та терапевтичному підході.

З початком війни в Україні ізраїльська психологиня Дафна Шарон-Максимов у співпраці з українськими психологами розробила концепцію цілого проєкту «Хібукі-терапія». І ця концепція значно відрізняється від ізраїльської моделі.

В основу Хібукі – терапії покладені три психоаналітичні теорії:

- теорія об'єктних відносин,
- теорія турботи,
- теорія прихильності.

Теорія об'єктних відносин є одним із фундаментальних психологічних підґрунть методики Хібукі-терапії, оскільки вона пояснює, як дитина взаємодіє із зовнішніми предметами для стабілізації свого внутрішнього стану. Теоретично обґрунтовано та проаналізовано практична ефективність Хібукі-терапії, як інструмент психологічної стабілізації дітей у закладах освіти, що функціонують у прикордонних громадах (на прикладі Сумської області).

Україна продемонструвала унікальну адаптацію методики. З початком війни в Україні ізраїльська психологиня Дафна Шарон-Максимов у співпраці з українськими психологами розробила концепцію цілого проєкту «Хібукі-терапія». І ця концепція значно відрізняється від ізраїльської моделі [2, 3]. За час війни в Україні збудовано потужну теоретико-методологічну базу, розроблено психотерапевтичний процес. У співпраці з українськими учителями та психологами розроблено гібридну модель, в якій Хібукі використовується традиційно

шкільним психологом та для швидкої стабілізації дитини/групи під час освітнього процесу учителем або вихователем. Саме тут Хібукі-терапія є цінним інструментом.

Підсумовуючи результати нашого дослідження, бачимо, що впровадження Хібукі-терапії в Україні (зокрема успішні кейси Новослобідської громади) доводить: Хібукі став «безпечним контейнером» для дітей, що переживають травму. Через гру та діалоги від імені іграшки діти висловлюють страх, смуток і провину, які занадто важко проговорити прямо. Наявність фізичного об'єкта (іграшки), який можна обійняти, миттєво знижує рівень дистресу та створює точку опори у стані шоку. Діти стають спокійнішими, до них повертається здатність до навчання та гри.

Хібукі – це більше ніж іграшка; це символ стійкості та «терапевтичні обійми», яких сьогодні так потребує кожна українська дитина

Література

1. Левін П. А. Зцілення від травми / пер. з англ. Київ: Основи, 2021. 256 с. Режим доступу: <https://www.yakaboo.ua/ua/zcilennja-vid-travmi.html> (дата звернення: 02.01.2026).
2. Хібукі-терапія в Україні: особливості феномену [Електронний ресурс]. *Нова українська школа*. 2023. Режим доступу: <https://nus.org.ua/2023/01/09/hibuki-terapiya-v-ukrayini-osoblyvosti-fenomenu/> (дата звернення: 02.01.2026).
3. Хібукі-терапія: використання в освітньому процесі та в інтеграції з СЕЕН: практичний порадник. Д. Шарон-Максимов, Г. Єфімцева, Г. Сищук; за заг. ред. О. Елькіна, О. Марущенко. Х., 2023. 64 с. Режим доступу: https://drive.google.com/file/d/1YXR7rDY6M5XVXHPq2Zqk_gfDECa--aHk/view (дата звернення: 10.12.2025).

Ребро Ольга,
асистент кафедри практичної психології
Маріупольський державний університет

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ОСВІТИ ТА ЇЇ ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ДЛЯ ВИКЛАДАЧІВ І СТУДЕНТІВ

Трансформація освіти відбувається постійно, але є такі події, що призводять до радикальних змін, після 2020 року система вищої освіти в Україні зазнала значних

трансформацій, пов'язаних із пандемією COVID-19, через обмеження перебування у публічних просторах освітній процес перейшов в дистанційний формат та розвинулись цифрові форми навчання. Війна в країні зробила небезпечним і часто неможливим відвідування навчальних закладів, тому дистанційне та змішане навчання з тимчасового вимушеного заходу перетворилися на стійкий елемент освітньої практики.

Актуальність теми зумовлена необхідністю переосмислення балансу між технологічними можливостями дистанційної освіти та соціально-психологічною природою навчального процесу, що формується у безпосередньому контакті між викладачем і студентом.

Метою є аналіз освітніх, соціально-психологічних і комунікативних наслідків дистанційного та змішаного навчання, зокрема втрат і переваг порівняно з традиційною аудиторною формою, а також окреслення психологічних особливостей викладачів і студентів, які працюють і навчаються в цих умовах.

Завданнями дослідження є аналіз психологічних особливостей дистанційного та змішаного навчання, визначення основних проблем, пов'язаних із відсутністю «живого» педагогічного спілкування, а також окреслення переваг і ризиків сучасних форматів навчання для викладачів і студентів.

Стрімке впровадження дистанційного та змішаного навчання зумовило глибокі зміни в організації освітнього процесу, які торкнулися не лише технологічних аспектів, а й психологічної структури навчальної взаємодії. Традиційний аудиторний формат забезпечує багатовимірну комунікацію між викладачем і студентами, що включає вербальні та невербальні компоненти, емоційний контакт і спонтанний зворотний зв'язок. Саме ці елементи створюють умови для формування навчальної мотивації, академічної залученості та відчуття належності до освітньої спільноти. Водночас численні дослідження вказують на те, що в процесі масового впровадження онлайн-форматів було втрачено важливі компоненти традиційної аудиторної взаємодії: живе педагогічне спілкування, невербальну комунікацію, відчуття академічної спільноти та емоційної залученості [1].

У дистанційному форматі значна частина цієї взаємодії редукується або набуває формального характеру, що призводить до зниження рівня психологічної присутності учасників освітнього процесу. Дослідження свідчать, що відсутність безпосереднього зорового контакту, обмежені можливості невербальної комунікації та асинхронність взаємодії ускладнюють встановлення довірливих відносин між викладачем і студентами та послаблюють педагогічний вплив [2]. У результаті навчання дедалі частіше сприймається як індивідуальна діяльність, відірвана від колективного освітнього досвіду.

Психологічно значущою проблемою дистанційного навчання є трансформація мотиваційної сфери студентів. За умов ослаблення зовнішнього контролю та соціальної

підтримки з боку групи зростає навантаження на механізми саморегуляції, які сформовані не в усіх здобувачів освіти. Це спричиняє зниження навчальної активності, фрагментарне засвоєння знань і формалізацію навчальної діяльності [2]. Подібні процеси спостерігаються і в змішаному навчанні, особливо за відсутності чіткої логіки інтеграції онлайн і офлайн компонентів [5].

Важливим психологічним чинником є також підвищене когнітивне навантаження, пов'язане з постійною взаємодією з цифровими платформами та необхідністю одночасного опрацювання навчального матеріалу й технічної інформації. Це сприяє швидкому виснаженню уваги та зростанню феномену «цифрової втоми», що негативно позначається на якості навчання та емоційному стані як студентів, так і викладачів [4].

Окремої уваги заслуговує психологічний стан викладача, який у дистанційному та змішаному форматі змушений виконувати додаткові ролі, наприклад модератора онлайн-взаємодії, технічного координатора, тьютора та мотиваційного фасилітатора. Відсутність живого емоційного зворотного зв'язку та збільшення часових витрат на підготовку занять підвищують ризик професійного вигорання та зниження задоволеності педагогічною діяльністю [5].

У дистанційному та змішаному навчанні суттєво змінюється природа педагогічної взаємодії, що має глибокі психологічні наслідки для студентів і викладачів. Відсутність безпосереднього зорового контакту та невербальної комунікації ускладнює процес встановлення довіри та емоційного зв'язку між учасниками навчального процесу, що може послаблювати академічну залученість і мотивацію до навчання [1; 2]. Дистанційна взаємодія часто редукується до формального обміну інформацією, у результаті чого студенти можуть відчувати емоційне відчуження і зниження відчуття приналежності до навчальної спільноти, що є важливою складовою ефективного освітнього досвіду [2].

Однією з ключових психологічних проблем дистанційного навчання є трансформація мотиваційної сфери студентів. За умов ослаблення зовнішнього контролю й соціальної підтримки з боку групи зростає залежність навчального успіху від внутрішньої саморегуляції, що у багатьох випадках призводить до фрагментарного засвоєння змісту та зниження навчальної активності [2]. Крім того, постійна когнітивна перевантаженість, пов'язана з опрацюванням цифрових платформ та одночасним подоланням технічних бар'єрів, сприяє розвитку «цифрової втоми» як у студентів, так і у викладачів, що негативно впливає на концентрацію уваги й емоційний стан [4].

Психоемоційне навантаження залишається значним і для викладачів, які, окрім педагогічних функцій, виконують ролі модераторів онлайн-взаємодії, технічних координаторів і підтримки мотивації студентів. Відсутність живого зворотного зв'язку, розширення часових

витрат на підготовку онлайн-матеріалів та необхідність безперервної адаптації до цифрових технологій збільшують ризик професійного вигорання та зниження задоволеності педагогічною діяльністю [5].

В українському освітньому контексті ці проблеми посилюються нерівним доступом до цифрових ресурсів і недостатньою готовністю учасників освітнього процесу до тривалої онлайн-взаємодії, що негативно позначається на психологічному комфорті студентів і викладачів [6]. Подібні тенденції підтверджуються українськими дослідженнями, які наголошують на необхідності поєднання цифрових форматів із живим педагогічним спілкуванням задля збереження психоемоційного благополуччя учасників освітнього процесу [6; 7]. Тобто психологічні виклики, що супроводжують дистанційне та змішане навчання, вимагають не лише технічних рішень, а й глибокого педагогічно-психологічного підходу до організації освітнього процесу. Аналітичні дослідження українського освітнього середовища вказують на зниження навчальної мотивації, погіршення концентрації уваги та зростання емоційного виснаження студентів унаслідок тривалого дистанційного навчання [7].

Таким чином, дистанційне та змішане навчання, попри очевидні організаційні та технологічні переваги, супроводжуються комплексом психологічних проблем, пов'язаних із редукцією живого спілкування, зміною мотиваційних механізмів і зростанням емоційного навантаження. Усвідомлення цих проблем є необхідною умовою для розробки ефективних моделей сучасного навчання, що поєднують цифрові інструменти з гуманістичною сутністю освітнього процесу.

Література

1. Photopoulos P., Georgiou K., Kotsilieris T. Remote versus in-person learning: Students' experiences and preferences in higher education during and after COVID-19 pandemic // *Education Sciences*. 2022. Vol. 12(11). Art. 789. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9769479/> (дата звернення: 30.12.2025).
2. Kubíková K., Hladíková M., Grečmanová H. Student adaptation to distance learning in higher education: Social interaction, motivation and self-regulation // *Social Sciences & Humanities Open*. 2024. Vol. 9. Art. 100875. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2024.100875> (дата звернення: 30.12.2025).
3. Zhang Z., Gillespie C. The impact of teaching and learning changes during the COVID-19 pandemic: Academic communication and student engagement // 2023. URL: <https://osf.io/download/q4mvd/> (дата звернення: 30.12.2025).

4. Sato S. N., Chen Y., Chiang F. K. Navigating online and distance learning in higher education: Technology, pedagogy and student well-being // Education Sciences. 2024. Vol. 14(1). Art. 19. URL: <https://www.mdpi.com/2227-7102/14/1/19> (дата звернення: 30.12.2025).

5. Nguyen H. T. T. Challenges of blended learning adoption in higher education: Faculty and student perspectives // Education and Information Technologies. 2024. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1459900.pdf> (дата звернення: 30.12.2025).

6. Квятковська А. В. Дистанційне та змішане навчання у вищій освіті України: виклики та перспективи // Вісник Кременчуцького національного університету. 2022. № 2. С. 112–118. URL: https://visnikkrnu.kdu.edu.ua/statti/2022_2_19.pdf (дата звернення: 30.12.2025).

7. Онлайн-навчання в Україні: як відбувається і чи знижується рівень знань // VoxUkraine. 2025. URL: <https://voxukraine.org/onlajn-navchannya-v-ukrayini-yak-vidbuvayetsya-i-chy-znyzhuyetsya-riven-znan-chastyna-2> (дата звернення: 30.12.2025).

Шахов Владислав,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології
Маріупольський державний університет

ПРОФЕСІЙНА РОЛЬ ПСИХОЛОГА В УМОВАХ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Професійна роль психолога в Україні за останні роки істотно трансформувалася. Повномасштабна війна не лише збільшила кількість звернень по психологічну допомогу, а й висунула на перший план питання меж компетентності, відповідальності та якості професійних інтервенцій. Суспільний запит дедалі частіше адресований психологу як універсальному фахівцю, однак сучасна практика вимагає точнішого розуміння ролей і чіткої логіки допомоги, особливо у роботі з травматичним досвідом війни.

Зсув 1. Війна як фактор професійної спеціалізації.

Значну частину сучасних звернень становлять запити, пов'язані з бойовими діями, втратами, вимушеним переміщенням та тривалим стресом. Міжнародні підходи до МНПСС наголошують на необхідності багаторівневої системи допомоги, яка поєднує психоедукацію, базову психологічну підтримку та спеціалізовані втручання [4; 5]. Це означає, що робота з військовими та ветеранами потребує окремої підготовки і не може зводитися до загальної консультативної практики.

Зсув 2. Попит на кризові інтервенції та доказові підходи.

Соціальні виклики війни формують очікування швидкої та прикладної допомоги. У випадках посттравматичних реакцій і ПТСР міжнародні рекомендації ВООЗ підкреслюють ефективність структурованих, доказових підходів за наявності відповідних показань [6; 7]. Для практикуючого психолога це підсилює відповідальність за коректну оцінку стану клієнта та своєчасне скерування до інших фахівців.

Зсув 3. Розмиття меж професійних ролей.

У сучасній практиці спостерігається тенденція до зближення функцій психолога, психотерапевта і психіатра, що частково зумовлено конкуренцією на ринку психологічних послуг. Водночас якісна допомога можлива лише за умови усвідомлення функціональних відмінностей і взаємодоповнюваності цих ролей. Психолог зосереджується на підтримці, психоедукації та кризових інтервенціях; психотерапевт працює з глибинними змінами та травмою; психіатр відповідає за медичну діагностику і фармакологічний супровід. Закон України «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні» підсилює акцент на науковій обґрунтованості методів і якості послуг [3].

Зсув 4. Соціальна дистанція та потреба в психоедукації.

Повернення військових у цивільне життя часто супроводжується напруженням у сімейних і соціальних стосунках. У цій площині роль психолога виходить за межі індивідуальної роботи і включає психоедукацію для близьких та спільнот, формування культури розуміння і підтримки, а також зниження стигматизації психічних труднощів.

Зсув 5. Видимість професії та виклики цифрового простору.

Популяризація психології в соціальних мережах зменшує стигму, але водночас ускладнює орієнтацію в якості послуг. У цифровому просторі критерії довіри нерідко зміщуються від професійної підготовки до самопрезентації, що актуалізує потребу в етичних стандартах, сертифікації та прозорих механізмах професійного регулювання.

Окремо варто окреслити феномен терапевтичного асинхрону, який дедалі частіше проявляється у роботі зі складними станами. Йдеться про взаємодію кількох фахівців, де психотерапевт бере на себе координаційну роль, тоді як лікар первинної ланки, невролог і психіатр залучаються для вирішення конкретних завдань. Асинхронність цього процесу полягає в різній швидкості та форматах втручань, що потребує єдиного керування і чітких домовленостей. Така модель дозволяє уникати фрагментації допомоги й підвищує її ефективність.

Висновки. Професійна роль психолога в умовах сучасних соціальних викликів визначається точністю компетентності та здатністю працювати в командній моделі. Спеціалізація, доказові підходи, міждисциплінарна взаємодія і психоедукація суспільства

стають ключовими орієнтирами розвитку сфери. У системному вимірі це підсилює потребу в стандартах підготовки, сертифікації та відповідальному професійному регулюванні.

Література

1. Про систему охорони психічного здоров'я в Україні : Закон України від 15.01.2025 № 4223-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4223-20> (дата звернення: 07.01.2026).
2. Психологів та психотерапевтів в Україні сертифікуватимуть: ухвалено закон про систему охорони психічного здоров'я : повідомлення МОЗ України від 15.01.2025. URL: <https://moz.gov.ua/uk/psihologiv-ta-psihoterapevtiv-v-ukrayini-sertifikuvatimut-uhvaleno-zakon-pro-sistemu-ohoroni-psihichnogo-zdorov-ya> (дата звернення: 07.01.2026).
3. IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings. Geneva: InterAgency Standing Committee, 2007. URL: https://interagencystandingcommittee.org/sites/default/files/migrated/201705/iasc_mhpss_guidelines_ukrainian_0.pdf (date of access: 07.01.2026).
4. Ukraine Humanitarian Needs and Response Plan 2025. Health. URL: <https://humanitarianaction.info/plan/1271/document/ukraine-humanitarian-needs-and-response-plan-2025/article/35-health-2> (date of access: 07.01.2026).
5. World Health Organization. Mental health in emergencies: a lifeline, not a luxury. 2025. URL: <https://www.who.int/news-room/commentaries/detail/mental-health-in-emergencies--a-lifeline--not-a-luxury> (date of access: 07.01.2026).
6. World Health Organization. Post-traumatic stress disorder. Fact sheet. 27.05.2024. URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/post-traumatic-stress-disorder> (date of access: 07.01.2026).
7. World Health Organization. mhGAP Humanitarian Intervention Guide (mhGAP-HIG). 2023. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240045361> (date of access: 07.01.2026).

СЕКЦІЯ
«ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ СПРИЯТЛИВОГО
ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ»

Голюк Оксана,
кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки та освіти
Задорожна-Княгницька Леніна,
доктор педагогічних наук, професор, декан психолого-педагогічного факультету
Маріупольський державний університет

ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ДІАГНОСТУВАННЯ ТА ПОДОЛАННЯ
ОСВІТНІХ ВТРАТ У РОБОТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Трансформаційні процеси в освітній галузі України, зумовлені тривалим дистанційним навчанням через пандемію та повномасштабну війну, актуалізували проблему освітніх втрат («educational loss») та освітніх розривів («educational gaps»). Найбільш вразливою ланкою в цій ситуації виявилася початкова школа, де закладається фундамент ключових компетентностей та наскрізних вмінь.

Як зазначається в Типовій програмі підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти, які здійснюватимуть освітній процес у другому циклі базової середньої освіти (базове предметне навчання) «Навчання в умовах викликів: інструменти подолання освітніх втрат і підтримки учасників освітнього процесу», освітні втрати – це не лише недосягнення очікуваних результатів навчання, а й зниження якості знань через обмежений доступ до освітнього процесу або його переривання [1, с. 4]. Сьогодні вчитель початкових класів потребує не лише методичного інструментарію для навчання, а й кваліфікації «освітнього діагноста», здатного системно виявляти прогалини та проектувати індивідуальні траєкторії їх подолання.

Діагностування в початковій школі має бути комплексним, делікатним та доказовим. На відміну від класичного контролю знань, діагностика спрямована на виявлення причин утруднень учня. Ми виділяємо три рівні діагностичної діяльності вчителя:

– Когнітивний рівень спрямований на перевірку сформованості базових навичок (читання, лічба, письмо). Тут ефективним є використання адаптивних тестів та завдань на платформі «Всеукраїнська школа онлайн», що дозволяють отримати миттєвий аналіз результатів [3, с. 12].

– Діяльнісний рівень дозволяє здійснити оцінку здатності застосовувати знання в типових та змінених ситуаціях через компетентісно зорієнтовані завдання.

– Психоемоційний рівень забезпечує моніторинг тривожності та мотивації, оскільки «стресовий блок» часто є першопричиною когнітивних втрат у молодших школярів.

Відповідно до Професійного стандарту вчителя, ключовим механізмом запобігання поглибленню втрат є формувальне оцінювання. Воно дозволяє здійснювати моніторинг «тут і зараз». У межах нашого дослідження ми пропонуємо розширити традиційні техніки:

1. Цифрові квізи (Quizizz, Kahoot): забезпечують гейміфікований зворотний зв'язок, що знижує страх перед помилкою.

2. Техніки рефлексії «Валіза, м'ясорубка, кошук»: допомагають учням усвідомити, які знання вони забирають із собою, що потребує доопрацювання, а що було зайвим або незрозумілим.

3. Портфоліо успіху: фіксація не лише результатів, а й динаміки просування учня, що є критично важливим для дітей із значними освітніми втратами [2, с. 58].

Інноваційним інструментом є впровадження «Діагностичних матриць», які дозволяють вчителю візуалізувати розриви між вимогами Державного стандарту та реальним станом підготовки кожного учня.

Подолання втрат не має зводитися до інтенсифікації навчання або збільшення домашніх завдань. Ми пропонуємо наступні стратегії:

1. Технологія мікронавчання (Microlearning). Враховуючи кліповість мислення «альфа-покоління» та знижену концентрацію уваги в стресових умовах, матеріал подається малими порціями (5–10 хв) з обов'язковою інтерактивною перевіркою.

2. Диференціація на основі Штучного Інтелекту. Використання генеративних моделей (наприклад, ChatGPT, Claude) для створення диференційованих текстів для читання. Вчитель може за лічені секунди адаптувати один і той самий науково-популярний текст під різні рівні складності (для учня з високим рівнем і для дитини, яка має значні прогалини в техніці читання).

3. Навчання через гру (Game-based Learning). Використання математичних тренажерів (Matific) та мовних квестів дозволяє автоматизувати навички без психологічного тиску.

4. Педагогіка партнерства та тьюторство. Організація роботи в малих групах «рівний-рівному», де учні з вищим рівнем підготовки допомагають однокласникам, що сприяє не лише засвоєнню знань, а й розвитку соціальних навичок.

Освітні втрати неможливо подолати без створення безпечного психологічного простору. Вчитель має інтегрувати в кожен урок практики заземлення та «хвилинки психологічного розвантаження». Резильєнтність вчителя та учня стає передумовою успішного

надолуження знань. Як підкреслюють дослідники, дитина в стані «виживання» не здатна до ефективного засвоєння академічних концептів [3, с. 94].

Отже, ефективність подолання освітніх втрат у початковій школі залежить від системності діагностичних процедур та гнучкості вчителя у виборі методик. Ми пропонуємо:

1. Створити на базі закладу освіти «Цифрову карту освітніх втрат» для кожного класу.
2. Розробити банк індивідуальних освітніх траєкторій для учнів із особливими освітніми потребами та тих, хто перебуває за кордоном.
3. Запровадити щомісячні методичні семінари-практикуми з обміну досвідом використання AI-інструментів у діагностиці.

Лише за умови переходу від «навчання за програмою» до «навчання за потребами дитини» ми зможемо мінімізувати негативні наслідки кризових явищ та забезпечити якісну освіту майбутньому поколінню.

Література

1. Типова програма підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти, які здійснюватимуть освітній процес у другому циклі базової середньої освіти (базове предметне навчання) «Навчання в умовах викликів: інструменти подолання освітніх втрат і підтримки учасників освітнього процесу». Наказ МОН України від 28.10.2025 № 1415 URL: <https://uied.org.ua/wpcontent/uploads/2025/11/mon-1415-28.10.2025.pdf> (дата звернення: 05.12.2025).

2. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (затверджений наказом МОН від 29.08.2024 № 1225) URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity> (дата звернення: 05.12.2025).

3. Рекомендації щодо подолання освітніх втрат у закладах загальної середньої освіти / упоряд. О. В. Вознесенська та ін. Київ: УЦОЯО, 2023. 120 с.

4. Якість освіти в умовах війни: результати другого етапу загальнодержавного моніторингового дослідження якості освіти у закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану. Київ: Державна служба якості освіти України, 2023. 86 с.

Ольга Грошовенко,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освіти,
Маріупольський державний університет

Лариса Присяжнюк,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освіти,
Маріупольський державний університет

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ФОРМУВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В УМОВАХ ГПД

Процес фахової підготовки майбутніх учителів до стимулювання критичного мислення у школярів має тісно корелювати з вектором реформування сучасної початкової ланки освіти. Цей напрям чітко задекларований у ключових нормативно-правових актах: Концепції «Нова українська школа» (2016), законах України «Про освіту» (2017) та «Про повну загальну середню освіту» (2020), а також у Державному стандарті початкової освіти (2018). Відповідно до законодавчих засад, освітня галузь спрямована на гармонійний розвиток особистості, розкриття її творчого та інтелектуального потенціалу, що є фундаментом для формування ціннісних орієнтирів та життєвих компетентностей. Виховання громадянина, здатного до усвідомленого вибору та суспільно корисної діяльності, є запорукою сталого поступу держави та її інтеграції в європейський простір. У зв'язку з цим, змістове наповнення навчання студентів-педагогів повинно забезпечувати формування здатності транслювати дітям механізми адаптації у динамічному інформаційному світі. Це передбачає опанування досвідом креативної діяльності, вільне володіння цифровими технологіями та вміння здійснювати ефективну верифікацію і цільове використання інформаційних потоків.

Аналіз попередніх розвідок свідчить про значний інтерес до цієї проблеми як у зарубіжній, так і у вітчизняній педагогічній думці. Вагомий внесок у теоретико-методичне обґрунтування розвитку критичного мислення зробили українські дослідники С.Терно, О.Тягло, В.Козира, В.Химинець та інші. Особливої актуальності набуває проблема формування критичного мислення у майбутніх педагогів

Окремої уваги заслуговують праці О.Пометун, яка детально висвітлює специфіку розвитку мислення не лише в старшій школі, а й у початковій ланці, акцентуючи увагу на практичних інструментах реалізації цього процесу [3].

Проблема підготовки майбутніх учителів до роботи в ГПД зумовлена необхідністю трансформації цього формату з «нагляду за дітьми» на повноцінний простір для

інтелектуального розвитку. Як справедливо зазначає Н.Рудницька, у сучасній теорії та практиці початкового навчання особливо актуальними є питання розвитку критичного мислення учнів. Формування мислячої, самостійної та творчої особистості є важливим соціальним завданням для суспільства [4]. Оскільки вихователь ГПД має більше часового простору для неформального спілкування, ігрової та проєктної діяльності, актуальним стає питання готовності здобувача вищої освіти – майбутнього вчителя – використовувати цей час для формування критичного мислення. Ефективність впровадження інноваційних освітніх стратегій безпосередньо залежить від рівня сформованості критичного мислення самого педагога. Лише вчитель, який володіє навичками аналітичного розбору інформації та рефлексії, здатен виплекати у молодших школярів уміння неупереджено оцінювати суспільні події, історичні факти та явища сучасності, аналізувати та робити висновки [5]. Це створює надійний фундамент для формування громадянської ідентичності та свідомої позиції дитини. У межах реалізації завдань освітніх галузей початкової школи особливого значення набуває технологія розвитку критичного мислення (ТРКМ), яка базується на трикомпонентній структурі навчального заняття. Відповідно до наукових підходів кожен етап уроку потребує специфічних інтерактивних вправ:

- ✓ фаза актуалізації та виклику (мотиваційний етап). На цій стадії вчитель має стимулювати інтерес до теми та виявити вже наявні знання учнів. Доцільно використовувати методики, що спонукають до прогнозування та висунення гіпотез, як-от «Асоціативний куш», «Знаємо - Хочемо дізнатися - Дізналися» або «Кошик ідей». Це дозволяє учням самостійно визначити цілі майбутнього дослідження;
- ✓ фаза побудови знань (усвідомлення змісту). Головним завданням є безпосередня робота з інформаційним потоком - текстом підручника, історичним документом чи медіаджерелом. Педагог спрямовує діяльність дітей на критичний аналіз матеріалу, використовуючи техніки маркування тексту (INSERT), «Бортові журнали» або «Дерево передбачень». Такий підхід навчає дітей розрізняти факти та судження, виявляти причинно-наслідкові зв'язки;
- ✓ фаза консолідації та рефлексії (підбиття підсумків). Завершальний етап уроку присвячений систематизації отриманого досвіду та емоційному відгуку. Актуальними стають методики «Синквейн», «Шість капелюхів мислення» або «Дискусійна шкала», які допомагають учням вербалізувати власні висновки, порівняти їх із первинними уявленнями та інтегрувати нові знання у власну систему цінностей.

Таким чином, цілеспрямоване використання інтерактивного інструментарію на кожному з етапів уроку забезпечує перехід від пасивного засвоєння навчального контенту до активного формування мисленнєвих операцій високого рівня.

Підготовка майбутнього вчителя до реалізації стратегій критичного мислення в умовах ГПД має бути комплексною та інтегрованою в курси «Технології формування компетенцій учнів початкової школи» та «Методики початкової освіти». Основний акцент зміщується з репродуктивного навчання на конструктивістський підхід, де студент сам стає суб'єктом критичного аналізу.

Професійна готовність вчителя включає три компоненти: когнітивний (знання технік та інструментів КМ), діяльнісний (вміння моделювати заняття в ГПД з використанням проблемних методів), рефлексивний (здатність оцінювати ефективність впливу на розвиток мислення дитини).

В умовах ГПД, на відміну від уроку, відсутній жорсткий часовий регламент на кожну вправу. Це дозволяє впроваджувати такі методи, як «Фішбоун» для аналізу конфліктних ситуацій на перерві або стратегію «РАФТ» під час творчої години. Майбутній учитель має навчитися перетворювати «годину самопідготовки» на процес самостійного пошуку помилок, а не механічного виконання завдань.

Для ефективної підготовки студентів до роботи в ГПД рекомендуємо: впроваджувати тренінгові заняття, де студенти моделюють режимні моменти ГПД: «Прогулянка-дослідження» (спостереження та висування гіпотез), «Спортивна година» (критичний аналіз правил гри та чесної конкуренції); використовувати методику «запитань Блума» не лише до навчальних текстів, а й до життєвих ситуацій, що виникають у групі; розробляти кейс-завдання для самопідготовки, де учні мають знайти завідомо некоректні дані або суперечності в умовах задач; впроваджувати в практику роботи елементи філософії для дітей, що стимулює запитальну активність.

Підготовка майбутнього вчителя до формування критичного мислення в умовах ГПД вимагає перегляду традиційних підходів до викладання методичних дисциплін. Вчитель має оволодіти роллю фасилітатора, який створює безпечне середовище для висловлення думок та дискусії. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці спеціалізованого спецкурсу з менеджменту виховної діяльності в ГПД на засадах компетентнісного підходу.

Література

1. Вукіна Н. В., Дементієвська Н. П., Сущенко І. М. Критичне мислення: як цьому навчати: наук.-метод. посіб. Харків: Основа, 2007. 190 с.
2. Нова українська школа: порадник для вчителя / під заг. ред. Н. М. Бібік. Київ: Літера ЛТД, 2018. 160 с.
3. Пометун О. І. Методика розвитку критичного мислення учнів на уроках історії. Київ: Генеза, 2012. 192 с.

4. Рудницька Н. Ю. Формування критичного мислення учнів початкових класів на уроках математики в умовах становлення нової української школи. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2025. Т. 3, № 83. pp. 274-280. ISSN 2308-4863. DOI: 10.24919/2308-4863/83-3-40.

5. Тягло О. В. Критичне мислення: навч. посіб. Харків: Основа, 2008. 192 с.

Гудзенко Олена,
кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освіти
Маріупольський державний університет

Александрук Анастасія,
1 курс, перший рівень вищої освіти, денна форма навчання,
ОП «Середня освіта. Німецька та англійська мови. Зарубіжна література»
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЧЕРЕЗ ГРУ ТА ВІЗУАЛІЗАЦІЮ

Сучасний етап розвитку початкової освіти в Україні, що реалізується через концепцію Нової української школи (НУШ), висуває високі вимоги до когнітивного розвитку особистості. Серед ключових компетентностей особливе місце посідає критичне мислення, яке дозволяє дитині не лише сприймати інформацію, а й аналізувати її, ставити запитання та приймати зважені рішення. Психологічні особливості молодших школярів, зокрема перехід від наочно-образного до словесно-логічного мислення, вимагають специфічних підходів до навчання, де провідними інструментами стають ігрові технології та методи візуалізації.

Критичне мислення молодших школярів сьогодні розглядається як складний психолого-педагогічний феномен, що охоплює здатність до рефлексії, оцінювання та самостійності суджень [5, с. 68]. Як зазначають дослідники, розвиток цієї навички в умовах НУШ стає можливим лише за умови створення відповідного освітнього середовища, яке стимулює пізнавальну активність дитини [11, с. 278]. Психологічною основою цього процесу

є формування операцій аналізу, синтезу та порівняння, які в молодшому шкільному віці мають обов'язкову опору на конкретний, наочний матеріал [3, с. 358].

Ефективним ключем до мотивації та успіху в навчанні учнів початкових класів виступає гра. Вона дозволяє адаптувати складні когнітивні завдання до вікових потреб дитини, знімаючи психологічне напруження та страх перед помилкою [10]. Гра в навчанні молодших школярів характеризується варіативністю підходів: від коротких ігрових моментів до цілісних ігрових технологій, що інтегруються в уроки української мови чи математики [1, с. 199]. Використання ігрових технологій сприяє не лише інтелектуальному розвитку, а й налагодженню якісної взаємодії між учасниками освітнього процесу [8].

Важливою складовою формування критичного мислення є візуалізація інформації. У молодшому шкільному віці дитина краще засвоює ті логічні схеми, які мають графічне вираження. Теоретичні аспекти використання ігрових технологій на уроках підтверджують, що поєднання візуального ряду з ігровою дією створює стійкі когнітивні зв'язки [7, с. 231]. Власний досвід практиків свідчить, що розвиток критичного мислення відбувається найбільш інтенсивно, коли учень залучений до активного моделювання ситуацій [6, с. 15].

Сучасні реалії дистанційного та змішаного навчання вимагають залучення цифрових інструментів. Цифрові платформи та засоби гейміфікації освітнього процесу дозволяють реалізувати ігровий підхід у віртуальному просторі [2]. Зокрема, цифрові інструменти допомагають учням зберігати концентрацію уваги та розвивати аналітичні здібності навіть за умов віддаленого навчання [9, с. 28]. Ефективність таких стратегій підтверджується залученням учнів до активних дискусій та спільної проектної діяльності [4].

Отож, формування критичного мислення у молодших школярів — це багатогранний процес, що базується на психологічних особливостях віку. Синергія ігрових технологій та методів візуалізації створює умови для розвитку самостійної, аналітично мислячої особистості.

Література

1. Бібік Н. Гра в навчанні молодших школярів: варіативність підходів до застосування. *Український педагогічний журнал*. 2023. № 3. С. 197–204.
2. Геревенко А. М., Ільїна Т. В., Ібрагімова Л. А. Використання цифрових платформ для підвищення якості професійної освіти. *Академічні візії*. 2024. № 31. URL : <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/1149/1019> (дата звернення: 25.12.2025)

3. Дубравська Н. М., Рябчук А. Психологічні особливості розвитку критичного мислення молодших школярів. *Підготовка педагогів до впровадження державних стандартів дошкільної та початкової освіти: зб. наук.-метод. праць*. 2013. С. 356–359.
4. Ковальська К. В., Кузьменко О. Ю., Науменко Т. С. Інтерактивні методи викладання для стимулювання критичного мислення учнів середніх класів в Україні. *Академічні візії*. 2024. № 29. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10829053>
5. Колток Л., Білецька Л. Критичне мислення молодших школярів як психолого-педагогічний феномен. *Молодь і ринок*. 2019. № 9 (176). С. 66–70.
6. Компаній О. Розвиток критичного мислення у школярів початкових класів: з досвіду роботи. *Вісник НУ «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка*. 2023. № 21 (177). С. 13–20.
7. Мачинська Н., Оприск М. Теоретичні аспекти використання ігрових технологій на уроках в початковій школі. *Молодий вчений*. 2019. № 10 (74). С. 229–232.
8. Мироненко О. В., Видахевич Т. І. Використання ігрових технологій як засобу налагодження взаємодії на уроках української мови у початковій школі. *Інноваційна педагогіка*. 2022. № 54(2).
9. Побризаєва В., Наливайко О. Цифрові інструменти гейміфікації освітнього процесу учнів початкової школи. *Освітологічний дискурс*. 2024. № 45 (2). С. 25–35.
10. Смотракова М. П. Гра як ключ до мотивації та успіху в навчанні учнів початкових класів. *Академічні візії*. 2024. № 30. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10978918>
11. Філатова Л., Харламова О. Критичне мислення молодших школярів в освітньому середовищі НУШ. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. № 55 (3). С. 275–282.

Нетреба Марина,
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освіти
Маріупольський державний університет

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ТЬЮТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У сучасному освітньому дискурсі тьюторинг у початковій школі розглядається як особлива форма індивідуалізованої педагогічної взаємодії, що передбачає тривалий і системний супровід учня з орієнтацією на його особистісний розвиток, інтереси, здібності та

потенціал. Такий супровід має довгострокову спрямованість і забезпечує цілісне становлення здобувача освіти, охоплюючи не лише засвоєння знань, умінь і навичок, а й формування ціннісних орієнтацій. Важливим складником тьюторської діяльності є регулярні індивідуальні зустрічі тьютора з тьюторантом, у межах яких на основі партнерських взаємин, довіри та взаємної поваги вибудовується продуктивний діалог і здійснюється спільна освітня діяльність. У процесі такої взаємодії тьютор підтримує пізнавальні інтереси дитини молодшого шкільного віку, стимулює її самостійність у навчанні та сприяє саморозкриттю. Продумані й мотиваційно насичені тьюторські зустрічі позитивно позначаються не лише на навчальних досягненнях учнів, а й на розвитку впевненості в собі та формуванні конструктивних особистісних якостей [4; 5].

Принципова відмінність тьюторингу від традиційної педагогічної діяльності полягає у спрямованості освітнього процесу. Класична педагогічна практика здебільшого орієнтована на передачу й засвоєння вже сформованих знань, норм, цінностей і соціокультурного досвіду. Натомість тьюторська діяльність учителя передбачає створення таких освітніх умов, за яких учень працює з новим і ще не відомим змістом, опановує ситуації невизначеності та взаємодіє з відкритими, варіативними освітніми цілями. У цьому контексті тьютор постає не стільки джерелом знань, скільки організатором освітнього середовища, що дає змогу школяреві самостійно проєктувати та реалізовувати індивідуальну освітню траєкторію відповідно до власних потреб і запитів. Відповідно, ключовою метою тьюторської діяльності є супровід процесу розроблення й упровадження персоналізованої освітньої програми учня [6].

За науковим підходом А. Бойка, тьюторство охоплює широкий спектр функцій, які суттєво розширюють межі традиційного педагогічного впливу. До них належать організація та підтримка навчально-пізнавальної діяльності здобувача освіти; діагностика його індивідуальних можливостей, інтересів і схильностей; надання консультацій щодо особистісного розвитку, самовиховання, формування життєвого стилю та визначення ціннісних орієнтирів; допомога у доборі й раціональному використанні навчально-методичних ресурсів з окремих освітніх галузей; сприяння досягненню високих результатів навчання та формуванню позитивної самооцінки; забезпечення ефективної комунікації й інформаційної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу [3, с. 123].

Центральним завданням тьюторської діяльності педагога є формування сприятливих умов для проєктування та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії кожного учня. Така траєкторія охоплює не лише академічний розвиток, а й підтримку особистісного зростання, формування автономності та розвиток рефлексивних умінь. Зазначений підхід забезпечує глибоку індивідуалізацію освітнього процесу й комплексний супровід особистості в навчальній діяльності.

Спираючись на концепцію структури тьюторської діяльності вчителя, запропоновану А. Маклаковим, К. Осадча, досліджуючи проблему підготовки майбутніх педагогів до тьюторської діяльності, визначила її структуру в умовах роботи з учнями шкільного віку та розробила відповідну модель. Запропонована модель охоплює сукупність взаємопов'язаних компонентів, зокрема мотиваційний, спрямований на формування й підтримку внутрішньої навчальної мотивації; діагностичний, орієнтований на виявлення індивідуальних особливостей та освітніх потреб учнів; освітньо-цільовий, що передбачає визначення особистісно значущих цілей навчання; організаційний, який забезпечує раціональну побудову освітнього процесу; рекомендаційно-ресурсний, пов'язаний із добором адекватних форм, методів і джерел навчання відповідно до індивідуального освітнього маршруту школярів; навчально-методичний, що забезпечує педагогічний супровід освітньої діяльності; консультативний, зорієнтований на індивідуальну підтримку учня; рефлексійно-корекційний, який передбачає аналіз досягнутих результатів і коригування подальших освітніх дій; науково-пізнавальний, спрямований на активізацію дослідницької та аналітичної діяльності здобувачів освіти [3, с. 56].

Узагальнюючи наукові підходи до технології тьюторського супроводу, запропоновані Г. Беспаловою, К. Осадча виокремила послідовність етапів тьюторської діяльності, що відображає логіку її реалізації в освітньому процесі. До них належать підготовчий етап, спрямований на виявлення пізнавальних інтересів учня та формування індивідуального освітнього запиту; початковий етап, у межах якого визначаються особистісно значущі цілі навчальної діяльності, здійснюється добір освітніх ресурсів і розробляється план дій; основний етап, що передбачає реалізацію індивідуальної освітньої програми з постійним обговоренням, аналізом і, за потреби, корекцією запланованих кроків; рефлексійний етап, орієнтований на осмислення досягнутих результатів, уточнення цілей і визначення подальших освітніх перспектив [4, с. 48].

На думку вітчизняних науковців, зміст, форми та методи тьюторської діяльності мають коригуватися з урахуванням вікових особливостей тьюторантів, оскільки їхні інтереси, потреби, рівень самостійності та здатність до рефлексії істотно відрізняються на різних етапах шкільного навчання. У зв'язку з цим тьюторська діяльність у роботі з молодшими школярами, учнями основної школи та старшокласниками має виразну специфіку й потребує диференційованого підходу. З метою глибшого розуміння цих особливостей доцільним є аналіз вікових психологічних і освітніх характеристик учнів початкової школи, що дає змогу уточнити зміст і напрями роботи тьютора з дітьми молодшого шкільного віку [1].

Література:

1. Гусак В. М. Нові ролі педагога у контексті реформ сучасної української школи. *Педагогіка партнерства як основа розвитку суб'єктів освітньої діяльності в умовах нової української школи : матеріали наук.-практ. конф., 15 трав. 2019 р.* / Житомир. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти. Житомир, 2019. URL: <https://conf.zippo.net.ua/?p=79> (дата звернення: 26.06.2025).
2. Осадча К. П. Міждисциплінарний контекст формування тьюторської компетентності у професійній підготовці майбутніх учителів. *Педагогічна освіта: Теорія і практика*, 2017. №27, С.56-60.
3. Осадча К. П. Теоретичні та методологічні засади професійної підготовки майбутніх учителів до тьюторської діяльності: монографія. Мелітополь: ФО-П Однорог Т. В., 2019. 424 с.
4. Погрібна Н. Запровадження тьюторської діяльності у практику роботи закладу освіти. *Інформаційний збірник МОНУ для директори школи і завідувача дитячим садком*, 2017, №23-24(69), С. 48-55.
5. Цюпак І.М. Тьюторство: сутність і особливості реалізації в дошкільній освіті. *Формування професійної компетентності кадрового потенціалу дошкільної та початкової освіти у системі трансформаційних процесів: колективна монографія* / За заг.ред. Л.Є.Петухової. Херсон: Видавництво ХНТУ, 2018. С. 180-194.
6. Швець Т. Е. Аналіз понять «тьютор» і «тьюторинг» у вітчизняному та зарубіжному освітньо-науковому просторі. *Академічні студії. Серія: «Педагогіка»*. 2022. №2. С. 56–65. DOI: <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2022.2.9>. (дата звернення: 03.06.2025).

Рябченко Віктор
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та освіти,
Маріупольський державний університет

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті розглянуто особливості функціонування фізичного виховання у закладах вищої освіти України в умовах воєнного стану. Проаналізовано основні виклики організації

освітнього процесу з фізичної культури, обґрунтовано необхідність трансформації змісту, форм і методів навчання з урахуванням безпекових, психоемоційних та соціальних чинників. Визначено роль фізичної культури у збереженні здоров'я, підвищенні психофізичної стійкості та формуванні здоров'язбережувальної компетентності здобувачів вищої освіти. Введення воєнного стану в Україні суттєво змінило умови функціонування системи вищої освіти, зокрема організацію фізичного виховання студентської молоді. Загроза життю і здоров'ю, вимушене дистанційне або змішане навчання, психоемоційне напруження, зниження рівня рухової активності зумовили необхідність перегляду традиційних підходів до реалізації освітнього компонента «Фізична культура». У сучасних умовах фізична культура у закладі вищої освіти виконує не лише освітню, а й важливу соціально-адаптаційну та реабілітаційну функції. Регулярна рухова активність сприяє підтриманню фізичного здоров'я, зниженню рівня тривожності, подоланню наслідків хронічного стресу, що є особливо актуальним для здобувачів освіти в умовах воєнних дій. [2, №7325]. Обмеження щодо проведення очних занять зумовили активне впровадження дистанційних та змішаних форм навчання з фізичної культури. Використання онлайн – платформ, відео уроків, мобільних застосунків для контролю рухової активності дозволяє забезпечити безперервність освітнього процесу та підтримувати мотивацію студентів до занять фізичними вправами. Водночас дистанційний формат вимагає від викладача підвищеної уваги до індивідуалізації навантажень та самоконтролю стану здоров'я здобувачів освіти. Зміст фізичного виховання в умовах воєнного стану доцільно орієнтувати на розвиток базових фізичних якостей – витривалості, сили, гнучкості, координації – з урахуванням можливостей виконання вправ у домашніх умовах та обмеженому просторі. Особливого значення набувають дихальні вправи, елементи йоги, стретчингу, функціонального тренування, що сприяють відновленню психоемоційного стану. Важливим напрямом є включення до занять прикладних аспектів фізичної підготовки: елементів домедичної допомоги, основ цивільного захисту, вправ для розвитку швидкості реакції та психофізичної стійкості. Такі компоненти підвищують практичну цінність фізичної культури та формують готовність молоді до дій в екстремальних умовах. Роль викладача фізичної культури в умовах воєнного стану значно зростає. Він виступає не лише організатором рухової діяльності, а й наставником, який сприяє формуванню відповідального ставлення студентів до власного здоров'я, розвитку самодисципліни та навичок саморегуляції. Педагогічна підтримка, гнучкість у виборі методів навчання та врахування індивідуального стану здобувачів освіти є ключовими чинниками ефективності занять. [1, с.12]. Сучасна система освіти потребує перегляду традиційних підходів до організації фізичного виховання. Глобальні виклики, пов'язані з цифровізацією, зміною стилю життя молоді, зниженням рівня фізичної активності та реформами в освіті, змушують педагогів шукати нові ефективні методи

і форми навчання. Особливо актуальним стає впровадження інноваційних технологій, здатних активізувати діяльність здобувачів освіти, сформувати позитивне ставлення до рухової активності та сприяти збереженню здоров'я. [3, с.87]. Інноваційні методи навчання у фізичному вихованні – це сукупність підходів, які передбачають активну участь студентів у процесі, інтеграцію сучасних технологій, гнучкість у виборі засобів та акцент на розвиток ключових компетентностей.

Література

1. Андрєєва О. В. Інноваційні технології у фізичному вихованні студентської молоді. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації*, 2020, № 9
2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану».(№389–VIII).
3. Москаленко Н. В. Фізичне виховання студентської молоді в умовах дистанційного навчання // *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. – 2022.с. 87 – 120.

Володимир Саєнко,
кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,
професор кафедри педагогіки та освіти
Маріупольський державний університет

Ганна Толчева,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри олімпійського та професійного спорту
Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЯМИ В ОРГАНІЗАЦІЯХ РЕКРЕАЦІЙНО-СПОРТИВНОЇ СФЕРИ

У сучасному динамічному та конкурентному діловому світі інновації відіграють вирішальну роль у досягненні успіху. Управління інноваціями є невід'ємним елементом стратегії розвитку організації, що дозволяє створювати та впроваджувати інноваційні рішення, що забезпечують конкурентну перевагу. Інновації впливають на становище організації на ринку, створюючи нові сегменти, оптимізуючи процеси та підвищуючи операційну

ефективність. Організації, що проактивно керують інноваціями, отримують можливість швидше реагувати на зміни споживчих переваг, технологічні прориви та виклики ринку.

Різноманітні аспекти організації занять з фізичної культури та пропаганди здорового способу життя широко описано авторами у джерелах [6-8, 10]. Окремі публікації присвячені актуальним проблемам управління організаціями педагогічної та спортивної сфери [5] та впровадження інновацій у процес фізичного виховання [4]. В наших попередніх дослідженнях було висвітлено деякі особливості функціонування рекреаційно-спортивної сфери [1-3, 9]. У даній роботі здійснюється спроба розкриття теоретичних передумов управління інноваціями в організаціях рекреаційно-спортивної сфери.

Мета дослідження – обґрунтування теоретичних передумов управління інноваціями в організаціях рекреаційно-спортивної сфери для підвищення їх конкурентоспроможності, оптимізації операційної ефективності, удосконалення рівня якості послуг та створення доданої вартості для всіх зацікавлених сторін.

Управління інноваціями є комплексним процесом, що охоплює планування, організацію, реалізацію та моніторинг ініціатив, спрямованих на створення, розробку та впровадження інноваційних рішень. Його головною метою виступає не лише генерувати інноваційні ідеї, а й передусім ефективно трансформувати їх у реальну цінність для організації та її клієнтів. Ключові елементи включають виявлення потреб ринку, ефективне управління ресурсами та формування організаційної культури, що сприяє прояву творчості та експериментуванню.

Управління інноваціями включає низку завдань, спрямованих на забезпечення ефективного створення, впровадження та підтримки інноваційних рішень в організації. Нижче наведено найважливіші завдання, пов'язані з управлінням інноваціями:

1. Розробка інноваційної стратегії. Першим завданням управління інноваціями є розробка інноваційної стратегії, що визначає цілі, пріоритети та напрямки інноваційної діяльності організації. Інноваційна стратегія повинна відповідати місії та цінностям організації, а також враховувати зміни ринкового та конкурентного середовища.

2. Формування інноваційної культури. Для успішного впровадження інновацій необхідно створити відповідну організаційну культуру, яка б сприяла творчості, відкритості новим ідеям та експериментуванню. Управління інноваціями має сприяти розвитку компетенцій, пов'язаних з інноваціями, та створювати умови для співробітництва та обміну ідеями між співробітниками.

3. Виявлення та оцінка інноваційних ідей. Виявлення та оцінка інноваційних ідей також відіграють ключову роль в управлінні інноваціями. Організаціям слід створити структури та

процеси для представлення та аналізу інноваційних ідей, а потім оцінити їх з погляду ринкового, технічного та економічного потенціалу.

4. Використання інновацій. Після оцінки інноваційних ідей наступним кроком є їхня реалізація. Управління інноваціями має забезпечувати ефективне планування, організацію та контроль процесу впровадження інновацій з урахуванням як технічних, так і організаційних аспектів.

5. Управління інноваційним портфелем. Управління інноваціями також включає управління інноваційним портфелем, що складає вибір, пріоритизацію та розподіл ресурсів між різними інноваційними проектами. Управління інноваційним портфелем дозволяє організації ефективно використовувати наявні ресурси та мінімізувати ризики, пов'язані з інвестиціями в інновації.

6. Моніторинг та оцінка результатів інновацій. Для забезпечення ефективного управління інноваціями дуже важливо відстежувати та оцінювати результати інноваційної діяльності. Організаціям слід розробити відповідні показники та методи вимірювання ефективності інновацій, які дозволять оцінити досягнуті результати та визначити напрями подальшого розвитку.

7. Розвиток зовнішніх партнерських відносин. У сучасному діловому світі інновації часто потребують співробітництва з іншими організаціями. Управління інноваціями має включати розвиток зовнішніх партнерських відносин, таких як співпраця з постачальниками, клієнтами, університетами та науково-дослідними інститутами. Зовнішнє партнерство може сприяти обміну знаннями та досвідом та прискорити інноваційний процес.

8. Загальна підтримка. Управління інноваціями включає виявлення, розробку та впровадження інноваційних ідей і процесів в організації. Його роль включає створення інноваційних стратегій, управління портфелями проектів, координацію діяльності інноваційних команд, моніторинг ринкових тенденцій і формування інноваційної культури в організації.

Впровадження інновацій є складним процесом, пов'язаним із труднощами, навіть якщо організація має чітку стратегію і віддану своїй справі команду. Однією з найпоширеніших проблем є внутрішній опір змінам, зумовлений страхом невизначеності чи прихильністю до існуючих, впроваджених та перевірених методів.

Подолання цього бар'єра вимагає від керівників уміння переконувати, навчати та залучати свою команду до процесу трансформації. Ефективна комунікація також має вирішальне значення, включаючи чітке уявлення переваг впроваджених інновацій та відкритий діалог з командою, що дозволяє виявляти та вирішувати потенційні проблеми.

Впровадження інновацій у рекреаційно-спортивній сфері є процесом впровадження нових технологій, методик, форм організації та управління, спрямованих на підвищення ефективності, привабливості та доступності спортивних та оздоровчих послуг. Virізняють наступні ключові напрямки інновацій у рекреаційно-спортивній сфері:

1. Цифровізація та розумні технології серед яких: смарт-інфраструктура, тобто використання датчиків, системи моніторингу та аналітики для оптимізації роботи спортивних об'єктів (освітлення, клімат-контроль, безпека); додатки та платформи, що містять мобільні програми для бронювання залів, записи на тренування, здійснюють аналіз фізичної активності; віртуальна і доповнена дійсність, тобто створення віртуальних тренерів та симуляторів, проведення змагань у VR-середовищі.

2. Персоналізація послуг, що фокусується на: аналітики великих даних, серед яких збирання та аналіз інформації про клієнтів для індивідуалізації тренувань та програм відновлення; використання пристроїв, наприклад фітнес-браслети, розумний годинник, трекери, які дають зворотний зв'язок і стимулюють активність.

3. Екологічні та стійкі інновації: еко-спортивні об'єкти, де здійснюється використання поновлюваних джерел енергії, перероблених матеріалів, «зелених» технологій у будівництві; програми «зеленого фітнесу», в яких поєднується фізична активність та екологічне виховання (наприклад, плогінг – біг зі збиранням сміття).

4. Соціальні та управлінські інновації, серед яких: партнерські моделі, що включають співпрацю держави, бізнесу та громадських організацій для створення доступного спортивного середовища; гейміфікація, тобто запровадження ігрових елементів у тренування для підвищення мотивації (бали, рівні, досягнення); інклюзивні програми, які допомагають адаптувати рухову активність для людей з обмеженими можливостями.

5. Нові формати рекреації, серед яких: кіберспорт, за допомогою чого здійснюється визнання та розвиток цифрових спортивних дисциплін; фестивалі та масові заходи, що проводяться в інтерактивних фітнес-зонах, open-air тренування, нічні забіги; комбіновані простори, де здійснюється поєднання спорту, відпочинку та культурних заходів (спорт-парки, велокафе, wellness-центри).

Висновки

Інновації у рекреаційно-спортивній сфері підвищують якість життя населення, сприяють формуванню культури здоров'я та розвитку економіки регіону. Успішне їх впровадження потребує застосування системного підходу – від державної підтримки та інвестицій до підготовки кадрів та підвищення цифрової грамотності населення. Ефективне управління інноваціями дозволяє адаптуватися до технологічних, соціальних та економічних змін, формуючи конкурентні переваги та забезпечуючи сталий розвиток. Крім того,

організаціям рекреаційно-спортивної сфери слід прагнути до ефективної координації діяльності як усередині організації, так і у зовнішніх відносинах, наприклад, у вигляді міжорганізаційного співробітництва. Тому як стратегічні альянси забезпечують доступ до додаткових ресурсів, знань та технологій.

Література

1. Сасенко В. Г., Толчева Г. В., Śliwa S. Педагогічні положення підготовки фахівців для сфери фізичної культури, спорту та рекреації. *Актуальні питання сучасної педагогіки: творчість, майстерність, професіоналізм*: зб. матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. Кременчук: Метод. кабінет, 2024. С. 331–339.
2. Толчева Г. В., Сасенко В. Г. Роль кваліфікованого персоналу як запорука ефективного управління організаціями спортивно-рекреаційної спрямованості. *Проблеми та перспективні напрями розвитку сучасного спорту: актуальні питання теорії та практики*: Зб. тез Всеукраїн. наук.-практ. конф. Харків: ХДАФК, 2025. С. 130–132.
3. Толчева Г. В., Сасенко В. Г., Кононенко Є. Р. Значення командної взаємодії в управлінні фізкультурно-спортивною організацією. *Стратегічне управління розвитком фізичної культури і спорту*: Зб. наук. праць XIII наук.-практ. Інтернет-конф. з міжн. участю. Харків: ХДАФК. 2025. С. 72–78.
4. Khoma T., Ruban A., Stanieva S., Saienko V., Lohvynenko O., Tolchieva H. E-learning, computer-aided learning tools, and software in physical education pedagogy for cultivating teaching excellence. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 2025. 16(Sup.1). P. 67–78. DOI:10.70594/brain/16.S1/6
5. Kubitskyi S., Saienko V., Demianiuk V., Mykhasiuk K. Management of pedagogical and sports educational institutions in Ukraine. *SPORT TK-EuroAmerican Journal of Sport Sciences*, 2022. 11(Sup3). P. 19. DOI:10.6018/sportk.538991
6. Myronenko S., Dzhyh V., Prots T., Kubatko A., Saienko V. Formation and activation of a healthy lifestyle through sports. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, 2022. Special Issue 12/02-XXXI. P. 36–40.
7. Popel S., Mazin V., Maksymchuk B., Saienko V., Chernyshenko T., Maksymchuk I. Network planning at the faculties of physical education and sport in the postmodern era. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 2023. 14(1). P. 554–570. DOI:10.18662/brain/14.1/435
8. Shyshkina O., Beyhul I., Moskalenko N., Hladoshchuk O., Tolchieva H., Saienko V. Subjective psychophysiological satisfaction of women from fitness training on an individual program.

BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience, 2023. 14(4). P. 387–404.
DOI:10.18662/brain/14.1/426

9. Tolchieva H. *Recreational industry system: basic management, pedagogical approach, health effect*. Monograph. Opole: Publishing House ANS-WSZiA, 2023. 270 p. ISBN: 978-83-66567-57-3

10. Tomich L., Saienko V. *Physical culture as a factor in the formation of a healthy lifestyle. Exploring Quality of Life Amid Global and Local Transformations: Monograph*. Opole: Publishing House of the Academy of Applied Sciences – Academy of Management and Administration in Opole, 2024. P. 335–344. ISBN 978-83-66567-68-9

Хаджинова Ірина,
старший викладач кафедри педагогіки та освіти
Маріупольський державний університет

СТВОРЕННЯ ЕМОЦІЙНО БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК УМОВА ОСОБИСТІСНОГО ТА ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

В умовах глобальних викликів, соціальної турбулентності та триваючого воєнного стану, проблема створення емоційно безпечного освітнього середовища у закладах вищої освіти набуває статусу критичної передумови не лише для успішної академічної діяльності, а й для збереження ментального здоров'я та цілісного професійного становлення майбутнього фахівця. Емоційна безпека в академічному просторі не є статичним станом; це динамічна система взаємин, умов та педагогічних впливів, що забезпечують відчуття захищеності, прийняття та стимулюють до самоактуалізації.

Емоційно безпечне освітнє середовище визначається як простір, у якому мінімізовано психологічне насильство, де здобувач освіти відчуває групову приналежність, усвідомлює свою значущість та потребу, а також має право на помилку без остраху перед жорстким оцінюванням. Це середовище, де студенти є ініціаторами змін, що сприяє не лише особистісному зростанню, а й позитивним трансформаціям у суспільстві. Важливою характеристикою такого простору є наявність емоційного контакту між усіма учасниками освітнього процесу, що є фундаментом для ефективної комунікації та співпраці.

Створення емоційно безпечного середовища починається з розуміння того, що емоційний комфорт є головним основою інтелектуальної діяльності. Коли людина перебуває в стані страху або тривоги, її мозок працює в режимі виживання, блокуючи творче мислення та здатність до глибокого аналізу. Натомість атмосфера поваги та організованості стимулює студентів до активного пошуку допомоги та обговорення сміливих ідей [1].

Здатність закладу освіти генерувати такий простір безпосередньо залежить від зміни вектору взаємодії від авторитарної до суб'єкт-суб'єктної моделі, де ключову роль відіграє емоційний інтелект науково-педагогічного працівника. Спираючись на концепцію Д. Гоулмана, можна стверджувати, що професійна майстерність викладача сьогодні вимірюється не лише рівнем володіння предметом, а й здатністю розпізнавати емоційні стани студентів та моделювати атмосферу довіри. Саме такий підхід дозволяє трансформувати потенційну тривожність здобувача перед помилкою у конструктивний досвід, де невдача стає не приводом для стигматизації, а точкою інтелектуального та особистісного росту [2].

Логічним інструментом реалізації зазначених умов у практичній площині виступає партнерська взаємодія, що ґрунтується на принципах прозорості, передбачуваності та взаємної поваги. Чітка структурованість освітнього процесу та зрозумілі критерії оцінювання мінімізують ситуативну тривожність, дозволяючи студенту зосередити внутрішні ресурси на саморозвитку. Коли освітнє середовище пропонує підтримку замість контролю, професійне становлення відбувається не всупереч системі, а завдяки їй, що забезпечує формування відповідальної та автономної особистості.

Водночас сучасні реалії висувають додаткові вимоги до безпекового контуру освіти, зокрема у сфері цифровізації та дистанційного навчання, де відсутність безпосереднього контакту може призводити до відчуття відчуження. У цих умовах викладач має стати модератором віртуальної взаємодії, що запобігає проявам кібербулінгу та підтримує інклюзивну культуру. Більше того, для вітчизняних ЗВО емоційна безпека сьогодні невіддільна від травмоінформованого підходу, що передбачає врахування можливого психотравмуючого досвіду учасників освітнього процесу та адаптацію навантаження до безпекової ситуації в країні.

Професійний розвиток здобувачів у безпечному просторі характеризується якісним становленням професійної ідентичності. Наявність емоційної «мережі безпеки» дозволяє студентам візуалізувати себе в майбутній професії та експериментувати з професійними ролями, що є ключовим для формування професійної суб'єктності та впевненості у власній компетентності. Психологічна безпека в студентських колективах також виступає каталізатором командної креативності: відчуваючи підтримку, учасники вільніше пропонують

інноваційні рішення та відкрито обговорюють помилки, що запобігає приховуванню професійних прорахунків у майбутній діяльності.

Таким чином, емоційно безпечне освітнє середовище є системним конструктом, що об'єднує педагогічну фасилітацію, конкретні технології соціально-емоційного навчання та інфраструктурну надійність. Його реалізація в закладах вищої освіти забезпечує перехід від формалізованого навчання до життєтворчого процесу, де розвиток «м'яких навичок», емоційної стійкості та професійної суб'єктності стає гарантом успішної самореалізації випускника. Стратегічним орієнтиром для університетів має стати системна підготовка науково-педагогічних працівників до створення таких умов, що дозволить підготувати генерацію фахівців, здатних до конструктивної діяльності в умовах глобальної невизначеності.

Література

1. Хаджинова І. Розвиток емоційного інтелекту майбутніх вчителів початкової школи [Підрозд. 2.4]: Науково-методичний супровід професійної підготовки педагогічних кадрів та керівних кадрів для Нової української школи: моногр. / за заг. ред. О.А. Голюк; Маріуп. держ. ун-т. Київ, 2024. С. 160-182. URL: <https://repository.mu.edu.ua/jspui/handle/123456789/6031>
2. Goleman D. The brain and emotional intelligence: New insights. Northampton MA: More than sound, 2011. 65 p. URL: https://impactconnect.com.ng/wp-content/uploads/2023/06/The_Brain_and_Emotional_Intelligence-Daniel_Goleman.pdf

ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

СЕКЦІЯ

«СУЧАСНІ СТУДІЇ З УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ»

Єфремова Оксана,
старший викладач кафедри соціальних комунікацій
Маріупольський державний університет;

Герасимович Вадим,
старший викладач кафедри соціальних комунікацій
Маріупольський державний університет

ПЕДАГОГІЧНІ МОЖЛИВОСТІ ШІ-СЕРВІСУ LMS У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Сучасна освіта зазнає фундаментальних трансформацій, зумовлених стрімкою інтеграцією штучного інтелекту (ШІ) у навчальний процес [1; 6]. Перехід від консервативних методик до цифрових екосистем, зокрема цифрових навчальних платформ та систем керування навчанням (LMS), дозволяє викладачам вищої школи оптимізувати освітній процес, формуючи персоналізоване та ефективне середовище навчання [1; 2; 3].

Еволюція освітніх платформ призвела до поступової трансформації класичних LMS у інтелектуальні системи навчання. Головною відмінністю сучасного етапу є впровадження ШІ, що дало змогу подолати технологічну обмеженість традиційних систем у питаннях автоматизації, аналітики та формування адаптивних освітніх траєкторій [3; 5; 7]. Дослідники наголошують, що LMS нового покоління відіграють ключову роль у розвитку електронного та змішаного навчання в умовах цифровізації освіти [2; 4].

Інтеграція потужних ШІ-рішень (ChatGPT, Gemini, Claude) трансформує класичні LMS у високопродуктивні інтелектуальні інструменти, здатні до генерації навчальних матеріалів, планування занять і автоматизації оцінювання [5; 7; 9]. Сучасні системи, зокрема Edredo (URL: <https://edredo.com/>), пропонують користувачам поєднання вбудованих ШІ-функцій та

інтеграцію зовнішніх сервісів, що розширює можливості персоналізації навчання та управління освітнім процесом [8].

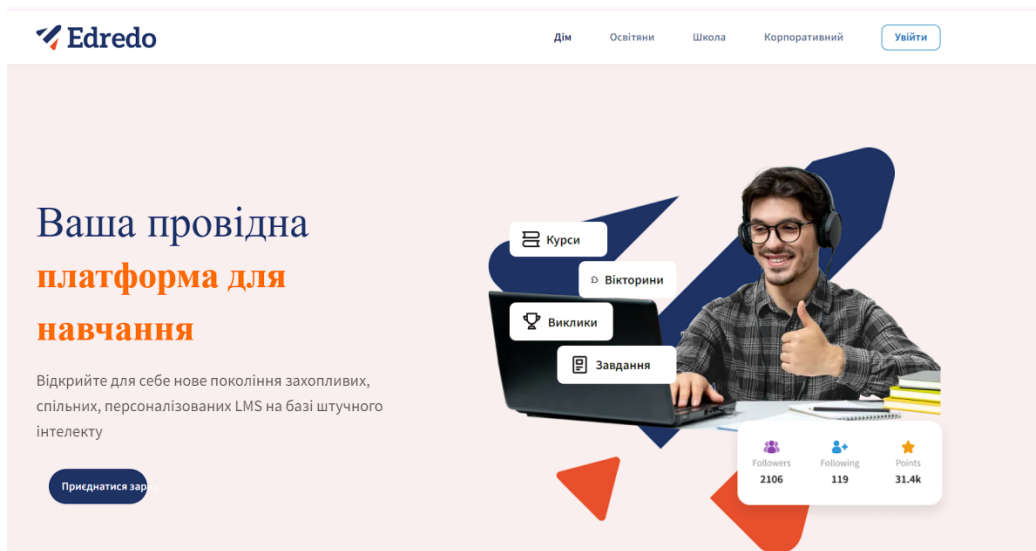

Рисунок 1 - Система керування навчанням (LMS) Edredo

Варто підкреслити, що ШІ не має на меті замінити викладачів, а радше розширити їхні професійні можливості. Автоматизація рутинних адміністративних завдань, таких як виставлення оцінок, планування занять і моніторинг прогресу студентів, дає змогу викладачам зосередитися на педагогічній взаємодії, індивідуальному супроводі здобувачів освіти та розвитку критичного мислення [5; 7]. Подібний перехід від адміністративних до навчально-методичних функцій сприяє підвищенню ефективності педагогічної діяльності [2; 4].

Крім того, інтелектуальні системи навчання на основі ШІ є суттєвим кроком у розвитку персоналізованого навчання. Вони використовують алгоритми машинного навчання для адаптації освітнього контенту в режимі реального часу відповідно до результатів, темпу та індивідуальних особливостей здобувачів освіти [5; 9]. Забезпечуючи оперативний зворотний зв'язок, такі системи імітують умови індивідуального навчання та сприяють глибшому засвоєнню складних тем [7; 9]. Цей перехід від адміністративних до навчальних завдань дає змогу викладачам стати більш ефективними фасилітаторами навчання. Крім того, застосування ШІ в онлайн-іспитах підвищує рівень академічної доброчесності та безпеки оцінювання [6].

Водночас важливим аспектом упровадження інтелектуальних освітніх платформ є врахування етичних викликів. Проблеми конфіденційності даних, алгоритмічної упередженості та рівного доступу до ШІ-ресурсів потребують системного регулювання й педагогічного контролю [6; 7]. Саме викладачі та адміністрація закладів вищої освіти відіграють ключову роль у формуванні етичних принципів використання LMS в освіті [6].

Нижче наведено таблицю детального аналізу ключових можливостей та ризиків упровадження сучасних LMS в освітній процес, сформовану на основі узагальнення сучасних наукових досліджень і практик [2–5; 7–9].

Таблиця 1 - Можливості та ризики впровадження сучасних LMS в освітній процес

Можливості	Ризики
Персоналізоване навчання на основі аналізу поведінки, уподобань і темпу навчання користувачів	Залежність якості навчання від коректності та повноти зібраних даних користувачів
Рекомендація курсів, навчальних шляхів і ресурсів у потрібний момент	Можливі складнощі у виявленні та коректному визначенні «складних областей» без якісної аналітики
Збільшення рівня залучення та завершення курсів	Ризик зниження ефективності навчання у разі недостатньої адаптації контенту
Ефективне мікронавчання у коротких, керованих форматах	Обмеженість глибини опрацювання матеріалу через фрагментарність контенту
Підтримка мобільного навчання та навчання «на ходу»	Залежність навчального процесу від стабільного доступу до мобільних пристроїв
Підвищення мотивації через гейміфікацію, винагороди та виклики	Можливе зосередження користувачів на ігрових елементах замість навчального змісту
Активне залучення, співпраця та командна робота	Неоднакове сприйняття гейміфікації різними віковими або професійними групами
Mobile-first доступ до контенту будь-де та будь-коли	Високі очікування користувачів щодо мобільної сумісності як обов'язкової умови
Гнучке та доступне дистанційне навчання	Ризик зниження залученості без зручного мобільного дизайну
Аналітика в режимі реального часу щодо успішності та залученості	Залежність управлінських рішень від якості аналітичних інструментів
Прийняття обґрунтованих рішень щодо вдосконалення навчальних програм	Можливі викривлення результатів за некоректної інтерпретації даних
Виявлення прогалин у знаннях і потреб у підтримці	Орієнтація на кількісні показники замість якісних освітніх результатів
Поєднання онлайн-навчання та очної взаємодії у змішаних моделях	Складність балансування між цифровим контентом і живою взаємодією

Гнучке управління часом і навчання у власному темпі	Ризик зниження ефективності без належної самоорганізації здобувачів
---	---

Таким чином, вважаємо, що використання інтелектуальних платформ в освіті означає зміну парадигми у напрямі більш персоналізованого, ефективного та справедливого освітнього середовища [5–7]. Завдяки аналітичним можливостям і адаптивним технологіям, керованим ШІ, викладачі отримують інструменти для глибшого розуміння індивідуальних освітніх потреб здобувачів та створення умов для максимального розкриття їхнього потенціалу в умовах цифровізації [6; 7]. Показовим є досвід платформ нового покоління, зокрема Edredo, які перебувають в авангарді зазначених процесів, ураховуючи сучасні тенденції розвитку цифрового навчання та забезпечуючи ефективне використання інноваційних освітніх технологій у закладах вищої освіти [8].

Для ЗВО, що прагнуть зберігати конкурентоспроможність та відповідати викликам 2026 року, впровадження LMS, які інтегрують персоналізацію, аналітику даних, мобільність та змішані моделі навчання, є стратегічно важливим кроком. Саме такі системи дозволяють забезпечити високий рівень залученості, результативності та індивідуалізації навчального процесу, що відповідає сучасним вимогам цифровізації вищої освіти.

Література

1. Кухаренко В. М., Бондаренко В. В. Екстрене дистанційне навчання в Україні: монографія. Харків: Вид-во КП «Міська друкарня», 2020. 409 с. URL: <https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f248432b-ef77-495f-a0ee-34691bb64da8/content> (дата звернення: 16.01.2026).
2. Bradley W. M. Використання системи управління навчанням (LMS) з онлайн-навчанням // *International Journal of Technology in Education*. 2021. Vol. 4, No. 1. P. 68–92. DOI: <https://doi.org/10.46328/ijte.36> (дата звернення: 12.01.2026). (англійською мовою).
3. Namada J. M. Learning management systems in the era of e-learning // *Approaches to Machine Learning for Improving Modern Learning Systems*. Hershey : IGI Global, 2021. P. 169–190. DOI: <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-5009-0.ch007> (дата звернення: 12.01.2026). (англійською мовою).
4. Alturki U., Aldraiweesh A. Application of learning management system (LMS) during the COVID-19 pandemic: A sustainable adoption model of the technology acceptance approach // *Sustainability*. 2021. Vol. 13. DOI: <https://doi.org/10.3390/su131910991> (дата звернення: 16.01.2026). (англійською мовою).

5. Firat M. Integrating artificial intelligence applications in to learning management systems for enhancing e-learning // Information Technologies and Lifelong Learning. 2023. Vol. 4, No. 1. P. 1–14. DOI: <https://doi.org/10.52911/itall.1244453> (дата звернення: 16.01.2026). (АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ).
6. UNESCO. Guidance for generative AI in education and research. Paris : UNESCO Publishing, 2023. 44 p. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/guidance-generative-ai-education-and-research> (дата звернення: 16.01.2026).
8. Zawacki-Richter O., Marín V. I., Bond M., Gouverneur F. Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education – where are the educators? // International Journal of Educational Technology in Higher Education. 2019. Vol. 16, No. 39. URL: <https://educationaltechnologyjournal.springeropen.com/articles/10.1186/s41239-019-0171-0> (дата звернення: 16.01.2026).
9. Edredo Platform. Official documentation and AI-integration in sights. 2024. URL: <https://edredo.com/> (дата звернення: 16.01.2026).
10. Ramteja S., Sermet Y., Cikmaz M., et al. Artificial intelligence-enabled intelligent assistant for personalized and adaptive learning in higher education // arXiv. 2023. URL: <https://arxiv.org/abs/2309.10892> (дата звернення: 16.01.2026).

Іванова Тетяна,
доктор педагогічних наук, професор, в. о. завідувача кафедри соціальних комунікацій
Маріупольський державний університет

Іванов Валерій,
президент Академії української преси, доктор філологічних наук, професор
Інститут журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка

Єфремова Оксана,
старший викладач кафедри соціальних комунікацій
Маріупольський державний університет

МЕТОДИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІН КОМУНІКАТИВНОГО ЦИКЛУ

Стрімка трансформація інформаційного середовища під впливом штучного інтелекту вимагає кардинального переосмислення традиційних підходів до викладання дисциплін комунікативного циклу, таких як журналістика, філологія, соціальні комунікації та лінгвістика. Сучасна комунікація перестала бути виключно людським актом: вона дедалі частіше відбувається на лінії «людина – алгоритм» або навіть «ШІ – масова аудиторія». У цих умовах виникає нагальна потреба в поєднанні гуманітарної чутливості з технологічною грамотністю, де викладач переходить від ролі традиційного джерела знань до ролі наставника, фасилітатора та модератора складного освітнього діалогу. Методика викладання навчальних дисциплін з залученням сервісів штучного інтелекту, яка розроблена професоркою Тетяною Івановою та старшим викладачем кафедри соціальних комунікацій Маріупольського державного університету Оксаною Єфремовою, пропонує системний підхід до інтеграції ШІ не лише як об'єкта вивчення, а і як ефективного інструменту викладання, що базується на принципах інтерактивності, гейміфікації та етичної відповідальності.

Зауважимо, що “сучасний світ переживає період, який дослідники називають «ШІ-поворотом» (AI turn) у журналістиці та освіті. І це не просто чергова технологічна інновація, а критичний момент, що змушує фахівців зі сфери комунікацій стикатися з екзистенційними питаннями щодо їхніх ролей, рутин та професійної ідентичності” [1].

Ми спостерігаємо, що сьогодні швидко зростає використання таких моделей як ChatGPT, Gemini та Claude. І це створило ситуацію, яку можна назвати «точкою розриву» для традиційних медіасистем. Тож ШІ в освіті відкриває широкі можливості для автоматизації

рутинних завдань, створення персоналізованих траєкторій навчання, проте він також несе серйозні етичні та соціальні ризики.

Про це свідчать й приклади світових медіагігантів, таких як BBC, The Washington Post та BuzzFeed, свідчать про те, що алгоритми вже активно використовуються для написання новин на основі статистики матчів, створення персоналізованих вікторин та автоматизації коротких повідомлень під час виборчих кампаній [2]. Однак ці технології не є нейтральними. Тому головним завданням сучасного викладача є навчання студентів критичному осмисленню ролі алгоритмів: хто їх створює, за якими логіками вони працюють і чію «правду» вони відтворюють.

То ж, у контексті ШІ-орієнтованої освіти викладач перестає бути єдиним ретранслятором інформації. Його нова функція полягає в тому, щоб «розпалювати вогонь» інтересу до пізнання, а не просто надавати знання. Отже, наша методика розглядає ШІ як партнера, співтворця та іноді критика, що змінює саму педагогічну філософію. Викладач у цій системі виступає ментором, який допомагає студентам розібратися в можливостях ШІ для медіа, реклами та PR, адаптувати традиційні підходи до цифрових реалій та сформувані власний набір інструментів для практичної діяльності.

Це вимагає від викладача не лише технічних навичок роботи з конкретними сервісами, а й глибокого розуміння того, як технології впливають на суспільство. У епоху, яку Харарі називає «точкою сингулярності людства», освіта має стати каналом передачі знань не лише про технології, а й про співтворення сенсів у партнерстві з ними [3].

Однією з ключових методичних можливостей ШІ є автоматизація процесів планування та розробки навчальних курсів. Викладачі дисциплін комунікативного циклу можуть використовувати чат-боти (ChatGPT, Gemini, Claude) як партнерів для мозкового штурму, що дозволяє швидко генерувати ідеї для назв курсів, структур програм та ключових підтем.

Пропонуємо розглянути поетапно використання сервісів штучного інтелекту у процесі викладання дисциплін комунікативного циклу.

Етап 1. Планування та структура курсу за допомогою ШІ

Процес створення нового навчального курсу починається з визначення мети та аналізу ринку праці. Чат-бот може допомогти проаналізувати вакансії у сфері медіа, визначити затребувані навички та сформулювати цілі курсу за принципом SMART (специфічні, вимірні, досяжні, релевантні та обмежені в часі).

Для підвищення ефективності планування методика наша методика пропонує використовувати такі сервіси, як NeuralWriter для генерації привабливих заголовків або Curipod для проектування інтерактивних слайдів. Важливою частиною цього процесу є розробка сценаріїв занять, де ШІ може допомогти сформулювати вступні тексти, «емоційні

гачки» для залучення уваги студентів та варіанти зворотного зв'язку для оцінювання їхніх робіт.

Етап 2. Візуалізація та мультимедійне наповнення

У епоху візуального мислення та цифрової креативності візуалізація навчального контенту стає необхідною компонентою якісної освіти. Генеративні моделі зображень (CanvaDreamLab, Leonardo.AI) та відео (Lumen5, Vidnoz) дозволяють викладачам створювати унікальні ілюстрації та відеоанонси без глибоких знань у дизайні.

ШІ Canva: Дозволяє створювати ілюстрації за текстовим запитом, наприклад, зображення на тему фактчекінгу. Викладач може задати стиль (реалістичний, акварельний) та адаптувати макет під конкретну аудиторію.

Leonardo.AI: Використовується для створення високоякісних концепт-артів та 3D-текстур, що особливо корисно для курсів з реклами та візуальних комунікацій.

Lumen5: Платформа, що автоматично перетворює текстові статті або сценарії на короткі відеоролики з використанням стокових фото та музики, що ідеально підходить для створення промоматеріалів курсу.

Використання цих інструментів робить навчання більш гнучким та адаптованим до потреб студентів, дозволяючи їм не лише споживати контент, а й створювати власні мультимедійні проекти в межах навчальних завдань.

Етап 3. Гейміфікація та стимуляційні квести.

Гейміфікація в освіті журналістів та комунікаційників працює найбільш ефективно тоді, коли вона вписана в реальний професійний процес. Кульмінацією практичного навчання в межах нашого навчального курсу «Можливості використання ШІ у журналістиці, рекламі та PR» є симуляційна гра-квест «Один день у редакції», яка дозволила студентам відчути себе в центрі сучасної конвергентної редакції.

Методика проведення гри-квесту «Один день у редакції»

Мета гри полягає у відтворенні повного циклу підготовки аналітичного матеріалу за обмежений час (зазвичай 40 хвилин). Кожна команда (4–6 осіб) розподіляє між собою ролі: журналіст, редактор, візуал, фактчекер та SMM-фахівець.

Таблиця 1 – Розкадровка проведення гри-квесту «Один день у редакції»

Етап журналістського дня	Інструмент ШІ	Дія учасників
08:30 Пошук теми	GoogleTrends, BuzzSumo	Визначення актуальних запитів (наприклад, «етика ШІ» або «ChatGPT у медіа»). ¹
09:00 Планування	Gemini, ChatGPT	Створення структури статті, розробка плану інтерв'ю. ¹

10:00 Візуалізація	Leonardo.AI, Canva	Створення динамічних ілюстрацій та обкладинки матеріалу. ¹
11:30 Інтерв'ю	Zoom + Gemini	Проведення інтерв'ю з експертом (реальним або змодельованим ШІ) та швидка обробка стенограми. ¹
14:00 Фактчекінг	RumorScanner, WeVerify	Перевірка популярних тверджень та цифр на предмет маніпуляцій. ¹
15:00 Промоція	Lumen5, Vidnoz	Створення короткого відео-анонсу для соціальних мереж (Telegram, Instagram).

У ході гри учасники стикалися з реальними викликами: обмеженим часом, необхідністю верифікації суперечливих даних та потребою в етичному виборі. Наприклад, під час стадії фактчекінгу команда може виявити, що популярна статистика («90% новин писатиме ШІ до 2030 року») є вирваною з контексту, і прийняти рішення замінити її на більш достовірні дані, які ми перевірили з достовірних джерел. Ця симуляція доводить, що ШІ не замінює журналіста, а змушує його бути ще точнішим та відповідальнішим.

Слід зауважити, що в процесі викладання ми використовували інші ігрові методики.

Так наприклад, для формування навиків фактчекінгу для верифікації інформації для журналістів ми використовували авторську вправу «Подвійна перевірка» та «Декодування інформації»

Алгоритм вправи «Подвійна перевірка» полягав в тому, що

Студенти обирали актуальну спірну тему (наприклад, умови мирних угод або міжнародна допомога Україні). Вони робили запити до різних мовних моделей (ChatGPT, Gemini, Claude) і порівнювали отримані відповіді. Потім перевіряли ці факти через альтернативні джерела: офіційні звіти, надійні медіа та сайти фактчекінгових організацій.

Результати вправи були наступними: студенти часто виявляли, що безкоштовні версії чат-ботів (наприклад, GPT-3.5) можуть «замовчувати» факт повномасштабного вторгнення або використовувати завуальовані терміни, тоді як платні версії (GPT-4) надають більш точну інформацію, але і вони не надають повну та достовірну інформацію.

Вправа «Декодування інформації» була спрямована на аналіз візуального контенту. Учасникам пропонували верифікувати фото наших захисників (військових) або подій, які на перший погляд викликають почуття гордості чи співчуття, але насправді ці фото були фейками і вони були згенерованими ШІ. Такі методи часто використовуються ворогом в ІІСО для маніпуляції емоціями.

Для усвідомлення феномену ШІ та його ролі у суспільстві нами також використовувався метод асоціацій. Розроблена нами вправа «Метафора: хто ти, штучний інтелекте?» допомогла студентам глибше зрозуміти сутність технології через порівняння:

Суть вправи полягала в тому, що студенти, які були розподілені на групи, мали знайти асоціацію або метафору, яка порівнювала штучний інтелект з:

Природними образами: ШІ як океан (глибокий, непередбачуваний) або Сонце (джерело енергії, але можна обпектися).

Людськими образами: ШІ як дитина, яка потребує навчання та нагляду, щоб не вирости «чудовиськом».

Технологічними образами: ШІ як космічний корабель, що несе нас у майбутнє, але потребує досвідченого пілота-людини.

Такий підхід дозволяє студентам вийти за межі технічних визначень і усвідомити ШІ як багатогранне явище, що відображає наші власні цінності та упередження.

Розроблена нами методика використання штучного інтелекту у процесі розвитку критичного мислення активно використовувала також і казкотерапію як спосіб пояснення складних етичних проблем через символи та архетипи. Ця методика використовувалась нами у процесі викладання курсу “Медіаграмотність”. Для проведення занять ми скористалися українським ресурсом Kazka.fun, який генерує казки за допомогою ШІ. Саме робота з ним дозволила студентам створювати «медіаграмотні казки», де герої борються з фейками та маніпуляціями.

Так, у межах тренінгу автори створили адаптовану казку, де правитель Грімалд змушує жителів Смарагдового міста носити окуляри, через які світ здається прекрасним, хоча він похмурий і пригнічений. Це пряма алегорія на пропаганду та «пузири фільтрів». Коли Грімалд нападає на вільну країну, він називає її жителів «звірами», але правда виявляється сильнішою за магію страху. Обговорення такої казки допомогло студентам зрозуміти психологічні механізми дегуманізації ворога та роль сміху і правди як форми спротиву.

Отже, штучний інтелект є потужним інструментом для оптимізації рутинних процесів, аналізу даних та візуалізації в освіті, проте він не здатний замінити педагога як носія етики, сенсу та відповідальності. Майбутня методика викладання дисциплін комунікативного циклу має ґрунтуватися на принципах інтерактивності, гейміфікації та практико-орієнтованих завдань, спрямованих на розвиток softskills та міждисциплінарних компетентностей.

Співпраця замість заміни: ШІ має виступати партнером та асистентом викладача, що звільняє час для глибшої індивідуальної роботи зі студентами.

Критична медіаграмотність: Навчання розпізнаванню дипфейків та маніпуляцій стає такою ж базовою навичкою, як читання чи письмо.

Етичний пріоритет: Формування культури відповідального використання технологій, де людина завжди залишається «диригентом технологічного оркестру», є головною метою освіти в цифрову епоху.

Адаптивність програм: Навчальні плани мають постійно оновлюватися відповідно до динамічних змін у сфері генеративних моделей та потреб медіаринку.

До 2030 року роль журналіста та комунікаційника трансформується у бік симбіозу людського аналізу та машинного ритму, де тільки людина здатна поставити «незручне запитання» та нести відповідальність за правду. Отже навчальні програми, які були впроваджені на нашій кафедрі створюють фундамент для того, щоб українська медіаосвіта залишалася конкурентоспроможною, зберігаючи при цьому свою гуманістичну сутність та відданість стандартам професійної етики.

Література

1. The AI turn in journalism: Disruption, adaptation, and democratic futures / Dodds et al. Public Tech Media Lab, 2025. URL: <https://ptml.sjmc.wisc.edu/wp-content/uploads/sites/2406/2025/09/dodds-et-al-2025-the-ai-turn-in-journalism-disruption-adaptation-and-democratic-futures.pdf> (дата звернення: 05.01.2026).
2. Generative AI in Journalism and Journalism Education: Promise, Peril, and the Global North–South Divide. Al Jazeera Media Institute. URL: <https://institute.aljazeera.net/en/ajr/article/3505> (дата звернення: 05.01.2026).
3. Нова книга Ювала Ной Харарі змусить вас переосмислити майбутнє ШІ та людства. Vector. URL: <https://vctr.media/ua/czya-knyga-zmusyt-vas-pereosmyslyty-majbutnye-shi-ta-lyudstva-265687/> (дата звернення: 26.01.2026).
4. Академія української преси представила посібник про штучний інтелект в освіті. Ukr.net. URL: <https://www.ukr.net/news/details/technologies/113078767.html> (дата звернення: 05.01.2026).
5. 50 AI Tools for Teachers, Educators and Classroom (Free and Paid). Ditch That Textbook. URL: <https://ditchthattextbook.com/ai-tools/> (дата звернення: 05.01.2026).
6. Занурення в ШІ, симуляція редакції та етичні дилеми — чим запам'ятався другий «EDU-AI». Ресурсний центр ГУРТ. URL: <https://www.gurt.org.ua/news/informator/107167/> (дата звернення: 05.01.2026).
7. Освіта + ШІ = нова реальність. Академія української преси навчає викладачів працювати з AI. Академія української преси. URL: <https://www.aup.com.ua/news/osvita-shi-nova-realnist-akademiya-u/> (дата звернення: 05.01.2026).

Іванова Тетяна,
доктор педагогічних наук, професор, в. о. завідувача кафедри соціальних комунікацій,
Маріупольський державний університет

Іванов Валерій,
президент Академії української преси, доктор філологічних наук, професор,
Інститут журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка

Єфремова Оксана,
старший викладач кафедри соціальних комунікацій,
Маріупольський державний університет

ФЕЙКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ. ЇХ РОЗПІЗНАВАННЯ ЖУРНАЛІСТАМИ ТА ПРОТИДІЯ

В умовах повномасштабної війни інформація стає зброєю. Головна мета дезінформації не просто обдурити, а дезорієнтувати суспільство та підірвати державність. Сьогодні інформаційна стійкість журналіста є синонімом національної безпеки, оскільки саме медіа стають першим рубежем оборони проти когнітивних операцій ворога. Розуміння механізмів маніпуляції дозволяє не лише пасивно фіксувати фейки, а й вибудовувати проактивну стратегію захисту ментального здоров'я суспільства.

Яку мету ставлять кремлівські пропагандисти щоб досягти своїх цілей? Це...

- Дискредитація ЗСУ та влади: створення ілюзії «хаосу», «непрофесійності» армії (наприклад, фейки про здачу в полон через власні дрони) та підрив довіри до державних інституцій.
- Створення паніки: поширення хибних чуток про «повну евакуацію» прикордонних міст або «спалахи епідемій», що змушує людей діяти імпульсивно.
- Соціальна дестабілізація: вкиди фейків про «графіки відключень світла» грають на страху перед зимою та побутовою нестабільністю.
- Інформаційний вакуум на ТОТ: на тимчасово окупованих територіях ворог намагається відрізати мешканців від українського контексту та посіяти зневіру у звільненні.

Слід зазначити, що кремль до інформаційної війни готувався завчасно. Ще у 2014 році на конференції НАТО в Україні британський політолог Пітер Померанцев зазначав, що росія витрачає багато ресурсів для інформаційної війни. У своїй книзі «Це не пропаганда» він детально описує, як сучасні режими використовують інформаційний шум, щоб зробити правду

невидимою [1] Російська пропаганда здійснюється за різними формами, використовує різноманітні заходи, впливає на підсвідомість за допомогою наступних психотехнологій:

- Технологія «сендвіча»: Пропагандистські нарративи змішуються з корисною побутовою інформацією (гуманітарна допомога, оформлення документів), щоб завоювати довіру.
- Фотофейки та підробка заголовків: використання старих фото (наприклад, фото дитини 2012 року) або редагування заголовків реальних медіа для створення неправдивих новин (кейс про нібито затримання військових з наркотиками на Сумщині).

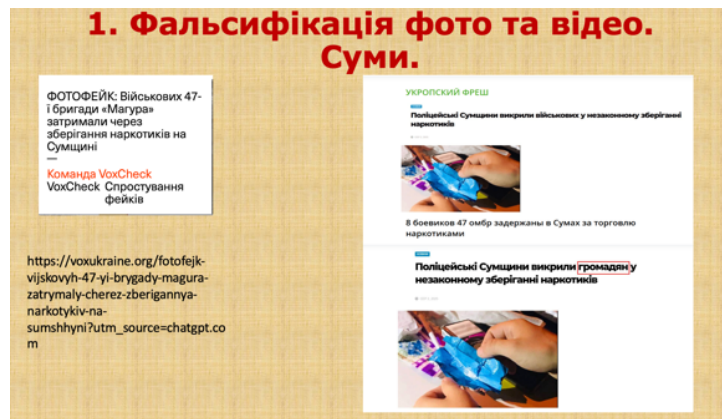

Рисунок 1

- Канали-двійники: створення Telegram-каналів, що маскуються під офіційні ресурси мерів (кейс Івана Федорова) або місцеві ЗМІ («Типичный Херсон»), використовуючи знайому символіку.

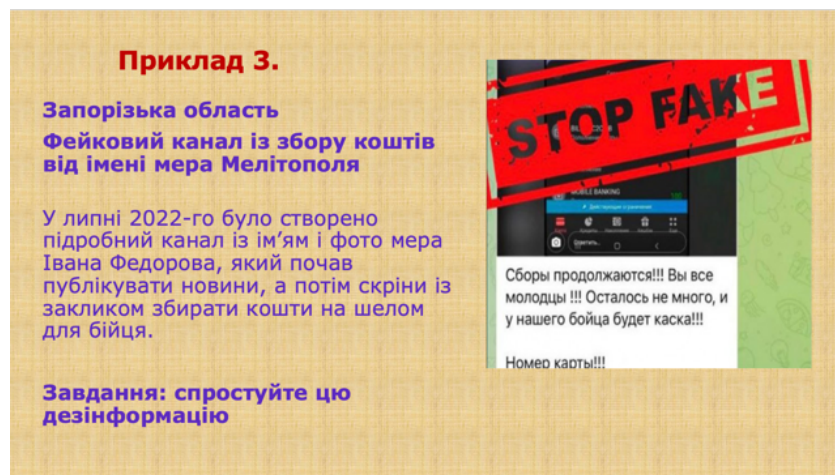

Рисунок 2

- Маніпуляція емоціями: Використання «червоного кольору», знаків оклику та капслоку для привернення уваги до клікбейтних заголовків.

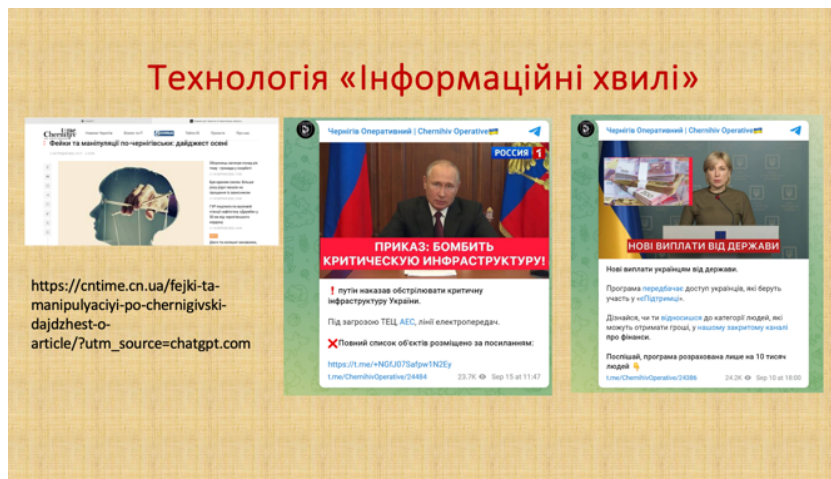

Рисунок 3

Фейки працюють також завдяки експлуатації людської психології та когнітивних упереджень. Оксана Мороз у свої книзі «Нація овочів? Як інформація змінює мислення і поведінку українців» підкреслює, що інформація здатна змінювати не лише мислення, а й фізичну поведінку людей, якщо вона б'є по базових інстинктах [2].

Серед таких технологій наведемо такі:

- Емоційні тригери: страх за життя, тривога через невідомість та недовіра до офіційних джерел роблять людину вразливою до маніпуляцій.
- Упередження підтвердження: люди схильні вірити інформації, яка відповідає їхнім попереднім підозрам або побоюванням.
- Негативне упередження: негативні новини сприймаються гостріше та запам'ятовуються краще, ніж позитивні спростування.

З огляду на це ми розуміємо, що для журналіста фактчекінг це не просто перевірка інформації, а захист його професійної репутації та правди.

За якими методами це можна зробити?

Наведемо щоденний чекліст перевірки Telegram-каналів, який ми радили використовувати журналістам прифронтових редакцій:

1. Аналіз джерела: Перевірка дати створення каналу, анонімності адміністраторів та порівняння з офіційними джерелами.
2. Аналіз контенту: Оцінка тональності (надмірна драматизація) та перевірка медіафайлів через інструменти InVID, TinEye, GoogleReverseImageSearch.
3. Моніторинг активності: Раптові стрибки кількості підписників або ботоподібні коментарі є ознаками маніпуляції.

Алгоритм перевірки конкретного фейку включає наступні кроки:

- Крок 1: Перевірка першоджерела (чи існують подібні дописи на офіційних сторінках установ у Facebook/Telegram).

- Крок 2: Офіційні запити до адміністрацій установ або профільних міністерств.
- Крок 3: Пряма комунікація з представниками організацій (телефонні дзвінки, коментарі директорів).
- Крок 4: Звернення до спеціалізованих центрів (Центр протидії дезінформації, Центри контролю хвороб тощо).

Додамо також, що протидія та методика спростування фейків мають бути оперативними, точними та прозорими. Серед таких методів можна зазначити:

- Редакційні повідомлення: чітке пояснення, чому новина є вигадкою, з наданням контексту (наприклад, пояснення, що рух техніки – це ротація, а не відступ).
- Створення суспільного імпульсу: якісний фактчекінг може впливати на політичні рішення (кейс щодо збереження незалежності НАБУ і САП у липні 2025 року).
- Використання офіційного маркування: заклик до аудиторії довіряти лише каналам із «синьою галочкою» (верифікованим ресурсам).
- Масштабні розслідування: приклад PanamaPapers демонструє, що тривала та ретельна перевірка мільйонів документів (2,6 ТБ даних) дозволяє зберігати гідність та вплив журналістики навіть під колосальним тиском [3].

Більш детальні інструкції щодо верифікації можна знайти у «Практичному посібнику з фактчеку» Олександра Гороховського

Журналісту також допоможуть джерела, які професійно займаються фактчекінгом та верифікацією. Серед таких можна зазначити:

1. StopFake (stopfake.org) – спеціалізується на спростуванні російської пропаганди.
2. VoxCheck (voxukraine.org) – аналітичний проєкт, що перевіряє висловлювання політиків та економічні дані.
3. Центр протидії дезінформації (cpd.gov.ua) – робочий орган РНБО України.
4. По той бік новин – ініціатива з розвінчування маніпуляцій та фейків у соцмережах.
5. НотаЄнота – проєкт, що навчає медіаграмотності через ігрові формати та аналіз ворожих вкидів.
6. Слово і діло (slovoidilo.ua) – портал, що займається перевіркою обіцянок посадовців.
7. БезБрехні (without-lie.info) – ресурс, що спеціалізується на регіональному та загальнонаціональному фактчекінгу.

Зауважимо, що наявність широкого спектра спеціалізованих інструментів та ресурсів для верифікації свідчить про формування в Україні потужної екосистеми протидії

дезінформації. Однак ефективність цих інструментів прямо залежить від готовності кожного журналіста інтегрувати їх у свою щоденну рутину.

Системне використання зазначених платформ разом із дотриманням алгоритмів перевірки створює надійний фільтр, що мінімізує ризики поширення ворожих наративів.

Таким чином, вважаємо, що в умовах війни фактчекінг стає обов'язковим елементом інформаційної гігієни. Журналісти повинні не лише спростовувати окремі факти, а й роз'яснювати механізми маніпуляції, щоб навчити аудиторію самостійно ідентифікувати загрози. Перемога в інформаційній війні залежить від швидкості реакції, точності даних та довіри до офіційних джерел інформації.

Література

1. Померанцев П. Це не пропаганда. Подорож на війну проти реальності / пер. з англ. Київ : Yakaboo Publishing, 2020. 288 с. (дата звернення: 12.01.2026).
2. Мороз О. Нація овочів? Як інформація змінює мислення і поведінку українців. Київ : Yakaboo Publishing, 2020. 288 с. (дата звернення: 12.01.2026).
3. Гороховський О. Фактчек: практичний посібник. Київ : БезБрехні, 2020. 138 с. (дата звернення: 13.01.2026).
4. Медіаосвіта та медіаграмотність : підручник / ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк. Київ : Академія української преси, Центр вільної преси, 2020. 352 с. (дата звернення: 13.01.2026).
5. Померанцев П. Як виграти інформаційну війну. Пропагандист, який перехитрив Гітлера. Чернівці : Меридіан Черновіц, 2025. 400 с. (дата звернення: 14.01.2026).
6. Царенко Д., Березенко В. Майстерня брехні. Механізми кремлівської дезінформації. Київ : Yakaboo Publishing, 2023. 368 с. (дата звернення: 15.01.2026).
7. Яковлев М. Теорії змов. Як (не) стати конспірологом. Київ : Віхола, 2023. 288 с. (дата звернення: 15.01.2026).
8. Pamment J., Lindwall A. K. Fact-checking and debunking: a best practice guide to dealing with disinformation. NATO Strategic Communications Centre of Excellence, 2021. 78 p. (дата звернення: 16.01.2026).

Мельничук Ірина,
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології
Маріупольський державний університет

РОЛЬ ЕМБЛЕМАТИЧНОЇ ПОЕЗІЇ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ГЕРАЛЬДИЧНОЇ ЛЕГЕНДИ ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ШЛЯХЕТСЬКОГО ПАНТЕОНУ XVI-XVII СТОЛІТТЯ

Активний розвиток польської геральдики припадає на рубіж 60-70-х років XVI століття і постає як утвердження тягlosti роду й тривання його лицарської слави, становлячи собою опис минулого з перспективи держави й династії. Руська і литовська шляхта розпочала освоювати власну геральдику пізніше, фактично поштовхом до цього послужила Люблінська унія 1696 року, в результаті якої відбулося зіткнення культур, різних в політичному, релігійному та звичаєвому плані. У цьому контексті геральдична поезія – через панегірики, присвяти, що супроводжували друковані тексти різного характеру – становила значний вплив на громадянську свідомість, яка потребувала національного пантеону героїв. Панегірики (до них змістовно належали і вірші на клейноди) своїм завданням мали уславлення вельможних меценатів, завдяки яким фундувалися монастирі, засновувалися освітні осередки, центри книгодрукування.

Рід князів Святополк-Четвертинських відомий з XIV ст., у XVI – XVII століттях він постає як один з найбільш впливових руських (українських) магнатських родів, представники якого мали численні маєтності на Волині та Брацлавщині, уславилися як вправні воїни, меценати, державні діячі Речі Посполитої, які відстоювали інтереси руської шляхти, права своїх підданих в тому числі в мовному та релігійному аспектах, підтримували руську православну Церкву, були фундаторами православних монастирів, друкарень тощо.

До нашого часу зберіглася низка геральдичних поезій першої половини XVII, присвячених князям Святополк-Четвертинським, авторства Тарасія Земки, Атанасія Кальнофойського, Ігнатія Оксеновича-Старушича, Іоанікія Галятовського та невідомого автора.

Коли рід князів Острозьких згас, а бічна молодша гілка – князі Заславські перейшли у католицтво, тобто для православних книжників ідеологів віддалилися від Русі істинної, Лаврський (а згодом Києво-Могилянський) осередок почав вбачати опору православ'ю саме в роді князів Святополк-Четвертинських. Гербовий знак Четвертинських був замінений на зображення Святого Юрія Змієборця – символ руськості – і в такому вигляді вперше був

вміщений у книзі Іоанна Златоуста «Бесіди на 14 послань апостола Павла», що вийшла у Лаврській друкарні у 1623 році.

З основних геральдичних символів князівського герба автор зосереджує увагу на таких, як Кінь, Корона, Спис, потлумачуючи їх як наявність у його володаря таких чеснот, як мужність, побожність, правдивість, лицарськість. Підкреслює він і той факт, що ці чесноти успадковані від великих предків – руських князів Володимира, Всеволода та Ярослава. Також слід відзначити наявність мотиву, джерелом якого є ідеологія сарматизму, що набула свого поширення у Речі Посполитій – автор іменує князя та його предків: «Вельми горді сармати – із найсміливіших...»[1, с.118].

Акцентовано також мотив «правості віри» – підтримки і оборони православ'я, яке служить «щитом» лицарю на землі, а у Царстві Небесному він буде щедро за це винагороджений: «Мужнім слався у світі, маєш оборону – / Правість віри, а в небі матимеш корону»[1, с.118].

В межах заходів, що відбувалися в річищі націоналізації православ'я за Петра Могили, і передбачали пропагування культу місцевих реліквій, ікон, шанування власних святих, популяризацію локального християнського фольклору, у 1638 році в Лаврській друкарні побачила світ «Тератургіма» Атанасія Кальнофойського. Твір подавав опис Києво-Печерської лаври та розповідав про чуда, які відбувалися безпосередньо на її території та околицях. Також вміщено було цикл епітафій на лаврські поховання «Надгробки фундаторам» та «Каталог добродіїв та опікунів святого монастиря Печерського», що окреслював коло православних шляхетських родів, для яких Лавра була національною святинею.

Прикметно, що твір Атанасія Кальнофойського присвячений князю Іллі Святополк-Четвертинському. На початку книги вміщено генеалогічне дерево князів Четвертинських, у вступній частині – вірш на княжий клейнод, в кінці трактату – дедикацію – вірш «Про старожитність дому Святополк-Четвертинських».

Базуючись на основному зображенні гербового знака – постаті Святого Юрія Змієборця, автор розгортає образ Саду (Небесного Двору) та Змія, який посягає на Гроно, і з яким бореться і якого перемагає Лицар. Змій – уособлення Зла – зображується як могутня істота, «той, хто з неба зміта зорі [...] тверджі емпірейські перед ким дрижали»[1, с.124], хотів до Грона «допасти нечесно» [1, с.124]. Виноградна лоза, як відомо, є християнським свхаристійним символом, а також символом обраності. Виноградник у святому Писанні постає як символ Землі Обіцяної, яку Бог заповів своєму народу як спадок, отже, тлумачиться як символ народу Божого, Церкви. Змій постає як ребелянт, бунтівник, заколотник (алюзія на християнський міт про бунт Сатани проти Бога), проте він був подоланий Лицарем та

прикутий до поля списом: «Як зараз від одного подоланий мужа/ Був списом Змій – прикуто до поля-бо вужа» [1, с.124].

Наявний також мотив славетних предків – князів Володимира та Всеволода, Четвертинські уславлюються як їхні нащадки, що продовжують справу руських князів – стоять в обороні східної Церкви, православ'я. Шляхетні предки залишили нащадкам у спадок мудрість і клейнод як знак їхнього покликання у служінні.

Бути вірним заповітам предків у лицарському служінні є частиною шляхетського кодексу, відповідно, автор вдається до моралізаторства, стверджуючи, що: «виродками звать тих, які повтрачали/Оте, чим давні предки себе захищали» [1, с.124]. Ще один дидактичний мотив, що є закликом до смирення і недопущення гріха гордині (який призвів до бунту Сатани-Змія) маємо в кінцівці твору: «Бог знесилих скидає,/А тихих, котрі з честю, на трони саджає»[1, с.124].

Завершується «Тератургіма» дедикацією «На старожитність дому їхньої світлості [...] Святополк-Четвертинських». Твір має піднесений, поетичний характер, він метафоризований, автор використовує вже не тільки християнські, але й античні мотиви (образ богинь Доли – мойр-прядільниць; образ Троянського коня, з якого вийшли грецькі воїни). Відкривається поезія плачем з приводу нівеляції старих руських родів, які, занепадаючи, зникають з політичної мапи держави. Антитезою цій сумній картині виступає рід Четвертинських, мужніх оборонців свого народу, побожних, вірних справі своїх славних предків – руських князів. Маємо зіставлення славних перемог князів Київської доби (над греками, половцями, варягами) та князів Четвертинських (над ятвігами, курами та іншими балтійськими племенами). Слід також відзначити, що згадані князі Борис і Гліб є першими канонізованими святими Київської Русі, тобто автор вшановує не лише збройну звитягу княжих предків, але й тих, що у своїй вірі відмовилися проливати рідну кров і стали символом таких християнських чеснот, як покірність та любов до ближнього.

Таким чином, гербовна поезія, присвячена роду Святополк-Четвертинських, виконувала ідеологічну функцію, формуючи геральдичну легенду, що давала змогу українській аристократії інтегруватися до політичного простору Речі Посполитої на правах «третього рівного народу», не втрачаючи княжого, шляхетського достоїнства, продукувала шляхетський дискурс староукраїнської еліти, княжих родів, що стояли в обороні православ'я та захищали свій народ від ворогів.

Література

1. Гімни і трени. Українська геральдична та пропам'ятна поезіяXVI – XVIIIст./ упор., вст.ст., прим., пер. Валерія Шевчука. Київ : ТОВ «Видавництво «Кліо», 2024. 560 с.

2. Яковенко Н. Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – початку XVIII століття. Київ : Laugus, 2012. 472 с.

СЕКЦІЯ
«СУЧАСНІ СТУДІЇ З ІНФОРМАЦІЙНОЇ НАУКИ, ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА
ТА АРХІВОЗНАВСТВА»

Белла Марина,
кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри інформаційної діяльності
Маріупольський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ДИСЦИПЛІН
ІНФОРМАЦІЙНОГО ЦИКЛУ НА ПЛАТФОРМІ MOODLE

Стрімка цифровізація освітнього простору та виклики, пов'язані з воєнним станом, зумовили безальтернативний перехід закладів вищої освіти України до змішаних та дистанційних форм навчання. Для дисциплін інформаційного циклу (інформаційна аналітика, бази даних, інформаційний менеджмент тощо), які вимагають не лише засвоєння теоретичного матеріалу, а й формування практичних навичок роботи з програмним забезпеченням, платформа Moodle (Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment) залишається одним із найефективніших інструментів.

Особливістю викладання дисциплін інформаційного спрямування є необхідність демонстрації алгоритмів роботи з інформаційними системами та перевірки результатів виконання практичних завдань у специфічних форматах. Платформа Moodle дозволяє реалізувати це через гнучку архітектуру курсу.

По-перше, ефективним є використання діяльнісного елемента «Завдання» (Assignment) з налаштуванням типів подання відповідей. Для дисциплін інформаційного циклу критично важливою є можливість завантаження файлів різних форматів (архівів коду, баз даних, звітів у PDF), що дозволяє викладачеві перевіряти не лише кінцевий результат, а й логіку виконання роботи [1, с. 45].

По-друге, інструментарій Moodle дозволяє інтегрувати зовнішні ресурси та симулятори через LTI (Learning Tools Interoperability), що є актуальним для дисциплін, які потребують спеціалізованого середовища (наприклад, віртуальні лабораторії або хмарні сервіси Google). Як зазначають дослідники, інтеграція хмарних сервісів у структуру LMS Moodle сприяє формуванню цифрової компетентності здобувачів [2, с. 112].

По-третє, важливим аспектом є організація контролю знань. Для інформаційних дисциплін стандартні тестові завдання можуть бути недостатньо ефективними. Натомість використання елемента «Семінар» (Workshop) дозволяє реалізувати технологію взаємного оцінювання (peerreview). Це не лише зменшує навантаження на викладача, а й розвиває у студентів навички критичного аналізу інформаційних продуктів, що є ключовою компетенцією для фахівців з інформаційної діяльності [3].

Варто також наголосити на важливості використання аналітичних інструментів Moodle. Журнали подій та звіти про діяльність дозволяють викладачеві відстежувати активність здобувачів, що є критичним в умовах асинхронного навчання. Це дозволяє вчасно виявляти студентів, які мають труднощі з опануванням складного технічного матеріалу, та коригувати освітню траєкторію.

Отже, організація навчання дисциплін інформаційного циклу на платформі Moodle потребує від викладача не простого розміщення текстових матеріалів, а створення інтерактивного середовища. Використання спеціалізованих плагінів, інтеграція зовнішніх інструментів та впровадження методик взаємного оцінювання дозволяють забезпечити високу якість підготовки фахівців навіть в умовах дистанційної роботи.

Література

1. Кухаренко В. М., Бондаренко В. В. Екстрене дистанційне навчання в Україні : монографія. Харків : Вид-во КП «Міська друкарня», 2020. 409 с.
2. Морзе Н. В., Смирнова-Трибульська Є. М. Хмарні технології в освіті : навч. посіб. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2022. 240 с.
3. Dougiamas M. Moodle: A Case Study in Sustainability. *OSS Watch*. 2021. URL: <http://oss-watch.ac.uk/resources/cs-moodle> (дата звернення: 20.12.2025).
4. Ткачук Г. В. Особливості використання системи Moodle в організації самостійної роботи студентів технічних спеціальностей. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2023. Том 94. № 2. С. 188-200.

Кудлай В'ячеслав,
кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент,
завідувач кафедри інформаційної діяльності
Маріупольський державний університет

**ВИБІРКОВА ДИСЦИПЛІНА «СТАРТАПИ В ГАЛУЗІ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ»
ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ SOFT SKILLS У СТУДЕНТІВ
СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ГАЛУЗІ ЗНАНЬ В «КУЛЬТУРА, МИСТЕЦТВО
ТА ГУМАНІТАРНІ НАУКИ»**

Сучасний культурний сектор України працює в умовах швидких технологічних змін, конкуренції за аудиторію та ресурси, а також високої невизначеності, посиленої воєнними ризиками. За цих обставин підготовка бакалаврів галузі знань В «Культура, мистецтво та гуманітарні науки» має виходити за межі суто фахової майстерності та включати підприємницькі soft skills: здатність бачити можливості, працювати з ризиками, комунікувати з різними стейкхолдерами, організовувати командну взаємодію, презентувати ідеї та домовлятися про підтримку й ресурси для культурних проєктів.

Аргументом на користь системного розвитку зазначених навичок є прогнози щодо зміни структури компетентностей на ринку праці: зростає значення аналітичного мислення, креативності, вміння навчатися протягом життя, лідерства та соціального впливу [8]. Для культурних і гуманітарних спеціальностей це означає потребу поєднувати творчу ідентичність із управлінською та підприємницькою спроможністю – від формулювання ціннісної пропозиції культурного продукту до проєктування каналів взаємодії з аудиторіями, партнерами й донорами.

У цьому контексті вибіркова дисципліна «Стартапи в галузі культури і мистецтв», упроваджена в освітній процес Маріупольського державного університету (м. Київ), розглядається як практикоорієнтований інструмент формування підприємницьких softskills. Орієнтиром для конструювання очікуваних результатів навчання може слугувати європейська рамка EntreComp, яка описує підприємливість через три сфери: «Ідеї та можливості», «Ресурси» і «Трансформація в дію», акцентуючи цінність командності, етичності та здатності створювати соціально значущі інновації [3].

Міжнародні огляди впливу підприємницької освіти у вищій освіті фіксують загалом позитивні ефекти щодо намірів, самооцінки спроможності діяти, формування навичок і зростання активності здобувачів, водночас підкреслюючи залежність результатів від педагогічного дизайну курсу та контексту [7]. Дослідження також показують, що

підприємницька освіта здатна посилювати підприємницькі установки й наміри, а ефект може бути більш виразним у студентів із низькою попередньою «підприємницькою експозицією» [5]. Це особливо релевантно для гуманітарних освітніх траєкторій, де стартовий «бізнес-досвід» студентів часто є обмеженим.

Ключова методична ідея дисципліни полягає у переході від пояснювально-репродуктивного навчання до діяльнісного формату: студенти працюють із власними стартап-ідеями й проходять цикл «проблема – цільова аудиторія – ціннісна пропозиція – прототип – тестування – пітчінг». У цьому підході поєднуються командна робота, креативні методи, інструменти візуалізації бізнес-моделі та елементи LeanStartup. Рекомендації OECD підкреслюють, що підприємницька освіта є найбільш результативною тоді, коли навчання організовано через практику, взаємодію з реальним середовищем і рефлексію досвіду [6].

Окремий змістовий акцент курсу – культурна специфіка підприємництва. Для креативних індустрій характерні нематеріальні активи, авторське право, залежність від репутації та спільнот, а також складна логіка поєднання соціальної місії та фінансової стійкості. Аналітичні матеріали про підприємницьку освіту в креативних індустріях в Україні акцентують на потребі навчати майбутніх фахівців не лише творчим практикам, а й навичкам комерціалізації, менеджменту, партнерств та залучення ресурсів [4]. На практичному рівні це реалізується через роботу з кейсами культурних ініціатив, моделями монетизації, підготовкою коротких грантових та інвестиційних пітчів.

Педагогічний ефект вибіркової дисципліни посилюється завдяки оцінюванню, яке «підштовхує» до розвитку softskills: оцінюється не лише теоретичне розуміння, а й якість командної взаємодії, аргументація, здатність презентувати ідею, проводити інтерв'ю з користувачами або аудиторією, планувати ресурси та ризики. Українські дослідження формування softskills у студентів підкреслюють ефективність інтерактивних, комунікативних і проєктних методів, коли освітній результат виникає у процесі діяльності, співпраці та саморефлексії [1;2].

Таким чином, вибіркова дисципліна «Стартапи в галузі культури і мистецтв» може розглядатися як дієвий елемент модернізації освітніх програм галузі знань В, що системно формує підприємницькі softskills, підсилює практичну підготовку та створює передумови для появи студентських культурних стартапів. Подальші перспективи дослідження пов'язані з вимірюванням навчальних результатів за логікою EntreComp та зіставленням ефектів дисципліни для різних спеціальностей культурно-гуманітарного профілю [3].

Література

1. Ткаченко Н. Е., Ольшанський О. В. Розвиток softskills сучасного фахівця в закладі вищої освіти. *Бізнес Інформ*. 2022. № 1. С. 185-191. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-1-185-191>(дата звернення: 30.12.2025).
2. Цілина М. Формування softskills і компетенцій у здобувачів вищої освіти як підгрунття адаптації майбутніх фахівців до професійної діяльності. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2023. Вип. 11. URL: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.11.2023.282675>(дата звернення: 30.12.2025).
3. Vasigalupo M., Kamylylis P., Punie Y., Van den Brande G. *EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework*. Luxembourg: Publication Office of the European Union, 2016. URL: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC101581>(dateofaccess: 30.12.2025).
4. Підприємницька освіта в креативних індустріях в Україні 2022: аналітичний звіт. British Council in Ukraine. URL: https://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/creative_education_in_creative_industries_ukraine_ukr.pdf(дата звернення: 30.12.2025).
5. Fayolle A., Gailly B. The impact of entrepreneurship education on entrepreneurial attitudes and intention: Hysteresis and persistence. *Journal of Small Business Management*. 2015. Vol. 53(1). P. 75-93. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1111/jsbm.12065>(dateofaccess: 30.12.2025).
6. Lackéus M. Entrepreneurship in Education: What, Why, When, How. OECD Local Economic and Employment Development (LEED) Papers. 2015/06. URL: https://www.oecd.org/en/publications/entrepreneurship-in-education_cccac96a-en.html (dateofaccess: 30.12.2025).
7. Nabi G., Liñán F., Fayolle A., Krueger N., Walmsley A. The Impact of Entrepreneurship Education in Higher Education: A Systematic Review and Research Agenda. *Academy of Management Learning & Education*. 2017. Vol. 16(2). P. 277-299. URL: <https://journals.aom.org/doi/10.5465/amle.2015.0026> (date of access: 30.12.2025).
8. World Economic Forum. The Future of Jobs Report 2023. URL: <https://www.weforum.org/publications/the-future-of-jobs-report-2023/> (date of access: 30.12.2025).

Петрова Ірина,
кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри інформаційної діяльності
Маріупольський державний університет

ПРОФЕСІЙНІ СТАНДАРТИ В ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ З БІБЛІОТЕЧНОЇ, ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТА АРХІВНОЇ СПРАВИ

Трансформації, що відбулись протягом останніх п'яти років в українському суспільстві, актуалізували питання оновлення процедури розроблення, впровадження та використання професійних стандартів. Змістовна наповненість професійних стандартів будь-якої галузі має враховувати вимоги ринку праці, які формуються саме в умовах викликів сучасності, а також орієнтуватись на упровадження інноваційних підходів та забезпечувати конкурентоспроможність кадрів.

Професійні стандарти мають суттєве значення у встановленні вимог до компетентностей, обов'язків та кваліфікацій працівників. Вони є підґрунтям для формування уніфікованих підходів до підготовки, оцінювання та професійного розвитку фахівців у певній галузі.

На сьогодні в Україні процеси розроблення, введення в дію та перегляду професійних стандартів здійснюються згідно з нормативно-правовими актами [3] та методичними рекомендаціями [2]. За відсутності професійних стандартів такі вимоги можуть визначатися кваліфікаційними характеристиками.

Одними з головних стейкхолдерів, зацікавлених в розробці та впровадженні професійних стандартів, є роботодавці та заклади вищої освіти. Спільна робота над стандартом сприяє узгодженості між потребами ринку праці та системою освіти, а також конкретизації компетентностей потрібних роботодавцю з одного боку та зафіксованих в освітній програмі з іншого боку, що формує зміст, цілі та результати навчання як запоруку майбутнього успішного працевлаштування.

Актуальним питанням наявності професійних стандартів є для спеціальності «Бібліотечна, інформаційна та архівна справа», яка інтегрувала три окремі складові. Протягом більш ніж десяти років залишається відкритим питання змісту інформаційної справи, а внаслідок цього і чіткого переліку компетентностей відповідного фахівця. Простежувалось певне ототожнення з документознавцем, діловодом. Взагалі, порівняно з іншими двома складовими спеціальності питання професії вищевказаного фахівця, її іміджу недостатньо вивчено.

Більш досліджуваною є проблема професійної діяльності архівіста, її ідентичності та іміджу. Проте, в переліку професійних стандартів, сформованого на сайті Національного агентства кваліфікацій, незазначений той, що встановлює вимоги до компетентностей, обов'язків та кваліфікацій працівників в сфері архівної справи [1]. Розроблення такого професійного стандарту є потребою, що спричинена одним з головних завдань Державної архівної служби України – популяризацією професії архівіста, архівознавця.

2025 роком датуються три професійні стандарти «Бібліотекар», «Бібліограф», «Фахівець з бібліотечної справи». Для першого та третього стандартів мета діяльності за професією має як загальні вектори, так і спеціальні:

– загальні (і для професії бібліотекар, і для професії фахівець з бібліотечної справи) – забезпечення інформаційних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів бібліотек шляхом здійснення комплектування, організації та зберігання бібліотечного фонду; аналітико-синтетичного опрацювання документів; обслуговування користувачів, у т. ч. віддалених; соціокультурної роботи, популяризації читання як способу отримання знання та форми культурного дозвілля; застосування цифрових технологій та інструментів для професійної комунікації [5; 6];

– спеціальні (тільки для професії бібліотекар) – забезпечення бібліотечного маркетингу; науково-методичної роботи [5].

Метою діяльності за професією бібліограф є створення упорядкованої (бібліографічної) інформації про документи, їх потоки / масиви та доведення її до користувачів у різних форматах; участь у дослідженнях, методичній та освітній роботі для підтримки наукових, освітніх і культурних потреб суспільства; застосування цифрових технологій та інструментів для професійної комунікації [4].

Зауважимо, що в усіх трьох стандартах зазначений виклик і водночас чинник розвитку сучасного суспільства – застосування цифрових технологій та інструментів для професійної комунікації.

Прийняття вищевказаних професійних стандартів на сьогодні є корисним ще з тієї точки зору, що після внесення змін до «Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти» (2024 рік) та відсутності стандарту вищої освіти зі спеціальності В13 Бібліотечна, інформаційна та архівна справа, вони є підставою та базисом для оновлення освітніх програм. Але треба усвідомлювати, що це тільки одна складова спеціальності. Необхідністю є розроблення професійних стандартів фахівців інформаційної та архівної справи, архівістів, архівознавців, діловодів, документознавців тощо.

Література

1. Відомості про професійні стандарти. *Національне агентство кваліфікацій: веб-сайт*. URL: <https://register.nqa.gov.ua/profstandarts?page=49> (дата звернення: 20.12.2025).
2. Методичні рекомендації щодо розроблення професійних стандартів: рішення Національного агентства кваліфікацій №1 від 25 січня 2023 р. протокол № 3 (103). URL: <https://nqa.gov.ua/uploads/multiple-input/63d3be768f7b1.pdf> (дата звернення: 19.12.2025).
3. Порядок розроблення, введення в дію та перегляду професійних стандартів: постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2017 р. № 373 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 30 травня 2025 р. № 622). URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-postanovy-kabinetu-ministriv-ukrainy-vid-31-travnia-2017-r-373-622-300525> (дата звернення: 19.12.2025).
4. Професійний стандарт «Бібліограф»: наказ Державного агентства України з питань мистецтв та мистецької освіти від 09 грудня 2025 року № 60. URL: https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/852-ps_bibliograf_copy.pdf (дата звернення: 20.12.2025).
5. Професійний стандарт «Бібліотекар»: наказ Державного агентства України з питань мистецтв та мистецької освіти від 10 березня 2025 року № 17. URL: <https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/728-bibliotekar.pdf> (дата звернення: 20.12.2025).
6. Професійний стандарт «Фахівець з бібліотечної справи»: наказ Державного агентства України з питань мистецтв та мистецької освіти від 22 серпня 2025 року № 40. URL: https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/807-fahivec_z_bibliotecnoi_spravi.pdf (дата звернення: 20.12.2025).

Сальнікова Наталія,
кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри інформаційної діяльності
Маріупольський державний університет

ТРАНСФОРМАЦІЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ В ЕПОХУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій докорінно змінив соціокультурний ландшафт, у якому відбувається соціалізація сучасної молоді. Цифровізація перестала бути лише технічним явищем, трансформувавшись у потужний чинник формування нових світоглядних орієнтирів, поведінкових патернів та ціннісних ієрархій покоління Z та

Альфа. Для фахівців з інформаційної діяльності розуміння цих процесів є критично важливим, адже саме інформаційний простір стає основним середовищем трансляції та засвоєння культурних кодів.

Ключовою особливістю сучасної соціокультурної ситуації є перехід від вертикальних (ієрархічних) моделей передачі досвіду до горизонтальних (мережових). Як зазначають дослідники, цифрова культура, що формується на перетині технологічного поступу та гуманітарного осмислення, стає новим світоглядним орієнтиром, здатним трансформувати уявлення про істину, свободу та суб'єктність [1, с. 145]. Традиційні інститути соціалізації (сім'я, заклади освіти) сьогодні конкурують із соціальними мережами, які пропонують молоді альтернативні моделі успіху та самореалізації.

Вплив цифровізації на ціннісну сферу молоді має амбівалентний характер. З одного боку, цифрове середовище сприяє демократизації доступу до культурних надбань, розвитку міжкультурної комунікації та толерантності. З іншого боку, спостерігаються ризики розмивання національної ідентичності, фрагментації свідомості («кліпове мислення») та поширення деструктивних наративів. Зокрема, науковці наголошують на актуалізації проблеми відсутності чітких моральних орієнтирів у віртуальному просторі, що призводить до зростання вразливості молоді перед маніпулятивним контентом [1, с. 146].

Важливим аспектом трансформації є зміна природи самих культурних артефактів та практик. Віртуалізація дозвілля, гейміфікація освіти та домінування візуального контенту призводять до того, що цінність інформації визначається не її достовірністю чи глибиною, а емоційним резонансом та швидкістю поширення. У цьому контексті особливої ваги набуває медіаграмотність та критичне мислення як інструменти «інформаційного імунітету».

Освітні заклади мають реагувати на ці виклики не шляхом заборон, а через інтеграцію цифрових інструментів у процес виховання ціннісних орієнтацій. Використання потенціалу онлайн-спільнот, створення якісного україномовного контенту та залучення молоді до проєктів цифрової гуманітаристики дозволить спрямувати трансформаційні процеси у конструктивне русло.

Отже, трансформація культурних цінностей в епоху цифровізації є незворотним процесом, що вимагає системного наукового осмислення. Завданням сучасної гуманітаристики є пошук балансу між технологічними інноваціями та збереженням фундаментальних гуманістичних цінностей, що забезпечують цілісність особистості та суспільства.

Література

1. Ломачинська І., Ломачинський Б., Хрипко С. Світоглядні основи цифрової безпеки молоді в умовах зростаючого інформаційного впливу соціальних мереж. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2025. Вип. 60. С. 144-151.
2. Морзе Н. В., Смирнова-Трибульська Є. М. Хмарні технології в освіті : навч. посіб. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2022. 240 с.
3. Alsaleh A. The impact of technological advancement on culture and society. *Scientific Reports*. 2024. Vol. 14(1). Article 32140. URL: <https://www.nature.com/articles/s41598-024-52889-1> (дата звернення: 25.12.2025).

Федотова Оксана,
доктор історичних наук, старший науковий співробітник,
професор кафедри інформаційної діяльності
Маріупольський державний університет

ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ПІД ВПЛИВОМ ПОЛІТИЧНИХ ІДЕОЛОГІЙ

У сучасному світі інформація перетворилася на стратегічний ресурс, що визначає політичний, економічний та безпековий ландшафт держави. Вона не лише формує суспільну свідомість і міжнародний імідж країни, але й слугує фундаментом легітимності влади. За таких умов державна інформаційна політика набуває особливої ваги, окреслюючи ключові принципи та механізми управління інформаційними потоками. Однак інформаційна політика за своєю природою не є нейтральною, оскільки зумовлена ідеологічним чинником – певною системою цінностей, яка задає стратегічне бачення держави, її взаємовідносини з суспільством, а також характер взаємодії з союзниками та опонентами.

Державна інформаційна політика являє собою єдність принципів, заходів і стратегій, спрямованих на регулювання інформаційної сфери, формування, захист і поширення інформаційних потоків [5]. Вона охоплює законодавче забезпечення права на інформацію, розвиток інформаційної інфраструктури, гарантування інформаційної безпеки, протидію дезінформації, підтримку медіаграмотності та формування позитивного іміджу держави.

З розвитком цифрових технологій інформаційна політика набула особливого значення. Якщо раніше держава фокусувалася на доступі громадян до преси та телебачення, то сьогодні

пріоритети змістилися у площину захисту інфопростору від кіберзагроз, пропаганди та маніпуляцій, а також розбудови безпечного цифрового середовища. Реалізація цих завдань нерозривно пов'язана з ідеологією, адже саме вона слугує фільтром для визначення конструктивного чи деструктивного впливу інформації.

Ідеологія впливає на інформаційну політику через декілька механізмів. У першу чергу, окреслює цінності, на яких будується комунікація між владою та громадянами. Скажімо, демократична ідеологія орієнтується на свободу слова, плюралізм думок, відкритість влади. У такій системі інформаційна політика спрямована на розширення доступу до інформації, підтримку незалежних медіа, розвиток громадського мовлення та цифрових прав громадян [8]. Натомість авторитарна ідеологія передбачає домінування держави в інформаційному просторі. Прерогативами інформаційної політики стають контроль над комунікаційними каналами, запобігання поширенню «небажаної» інформації, а також формування позитивного образу влади. Активно використовується пропаганда, різноманітні форми обмеження свободи слова [7]. Ідеологія виправдовує означені дії як заходи, необхідні для підтримування безпеки чи збереження національних інтересів.

Інформаційна політика завжди віддзеркалює панівну ідеологію. Навіть у демократичних країнах, де формально існує свобода медіа, ідеологія проявляється через пріоритети державної комунікації [6]. Так, у США політика базується на ідеях ліберальної демократії, прав людини, верховенства права, коли як у Китаї вона підпорядкована комуністичній ідеології, де головна цінність – колективна гармонія, стабільність і контроль.

Вплив ідеології відчутний і в законодавчому полі. Власне ідеологічні уявлення визначають, наскільки держава дозволяє або обмежує свободу слова. Нормативно-правова база демократичних країн забезпечує захист прав громадян на інформованість та безперешкодність вираження поглядів. За тоталітаризму ці права суттєво обмежуються під прикриттям боротьби за національну безпеку чи протидії фейкам і екстремізму.

Ідеологічна спрямованість державної інформаційної політики чітко простежується у форматі взаємодії влади з медіаресурсами. Якщо в демократичних країнах ЗМІ виконують роль «четвертої влади» як незалежного інституту контролю, то в авторитарних системах вони трансформуються у провідників державної ідеології. У такому разі медіа не просто транслиують інформацію, але й конструюють наративи, спрямовані на легітимізацію режиму та виховання лояльності громадян до влади [2].

Особливе місце в державній інформаційній політиці займає протистояння дезінформації та пропаганді. Ідеологічний фактор тут відіграє подвійну роль. З одного боку, він допомагає державі протидіяти зовнішнім загрозам, зміцнюючи національну єдність. З

іншого – може бути використаний для виправдання обмежень інакодумства. Грань між захистом інформаційного простору та ідеологічним контролем часто є доволі розмитою.

Саме ідеологічний вектор обумовив еволюцію інформаційної політики України від 2014 р. Відповіддю на російську агресію стало вироблення нового комунікаційного курсу, що ґрунтується на оборонній стратегії та патріотичній мобілізації суспільства [4]. Ідеологія національної гідності, суверенітету та європейської інтеграції є основою розвитку системи державних комунікацій. ЗМІ слугують потужним інструментом конструювання спільного національного наративу та популяризації української мови, культури, армії. Одночасно держава обмежує діяльність проросійських медіа, забороняє пропагандистські ресурси, антиукраїнську друковану продукцію та впроваджує політику інформаційної безпеки.

Пріоритетними напрямками вітчизняної інформаційної політики сьогодні є: надання безперешкодного доступу громадянам до інформації; розробка національних інформаційних систем і мереж; закладання матеріально-технічного, фінансового, організаційно-правового й наукового підґрунтя для інформаційної роботи; сприяння якісному застосуванню інформації; забезпечення стабільного оновлення, поповнення та збереження національних інформаційних ресурсів; формування загальної системи охорони даних; налагодження міжнародної співпраці у сфері захисту інформаційного суверенітету [3].

Слід зауважити, що навіть в умовах повномасштабної агресії важливо зберігати баланс між ідеологічною консолідацією та свободою інформації. Надмірна ідеологізація інформаційної політики може призвести до звуження суспільного діалогу, втрати довіри громадян і використання нових форм цензури. Ефективна інформаційна політика повинна базуватися не лише на ідеологічних гаслах, але й на прозорих процедурах, повазі до прав людини, відкритості влади та плюралізмі думок.

Отже, державна інформаційна політика безпосередньо віддзеркалює політичний устрій країни. Ідеологія окреслює її змістовні та інституційні межі, а політичний режим диктує способи трансляції цих ідей через державні програми й медіаканали. За таких умов інформаційну стратегію неможливо розглядати у відриві від панівної ідеології.

Література

1. Гриценко О. Ідеологічні аспекти інформаційної політики держави в умовах гібридних загроз. *Гілея: науковий вісник*. 2021. Вип. 165. С. 142–147.
2. Мотлях О. Сучасна державна інформаційна політика України у сфері масмедіа. *Український інформаційний простір*. 2022. №2(10). С.156–170. URL: <https://doi.org/10.31866/2616-7948.10.2022.269851>

3. Мохова Ю. Л., Луцька А.І. Сутність та головні напрямки державної інформаційної політики України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. №12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2018_12_15
4. Ніколаєць Ю. О. Державна інформаційна політика України в умовах повномасштабного воєнного вторгнення Російської Федерації: суспільно-мобілізаційний потенціал і ефективність. *Політичні дослідження*. 2024. № 1. С. 42-67. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001492854>
5. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. №48. 650 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
6. Савосько Т. Особливості формування державної інформаційної політики. *Аспекти публічного управління*. 2024. Том 12. № 1. С. 22–28.
7. Федотова О. Цензура друкованих видань в умовах існування різних політичних систем. *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2013. № 2. С. 171–176.
8. Чукут С. А., Джига О. І. Інформаційна політика в Україні: (опорний конспект лекцій до нормативного курсу): навчальний посібник. Київ, 2007. 94 с.

ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ

СЕКЦІЯ

«МОВОЗНАВЧІ, ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ ТА ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ КРОС-КУЛЬТУРНІ СТУДІЇ»

Гайдук Неллі,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології та прикладних студій,
Маріупольський державний університет

МЕДІАТЕКСТ ЯК ПРОСТІР ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНИХ СМИСЛІВ

Стрімкий розвиток цифрових технологій та глобалізація інформаційного простору зумовили зростання ролі медіа в житті сучасного суспільства. Медіа не лише інформують про події, а й активно впливають на процеси осмислення дійсності, формування громадської думки та соціальних цінностей. У цьому контексті медіатекст постає як центральна одиниця медіакомунікації та важливий об'єкт медіалінгвістичних досліджень. З розвитком інформаційних інтернет-ресурсів відбуваються суттєві зміни в процесі створення медіатекстів. По-перше, авторами таких текстів стають не лише професійні журналісти, а й представники інших професійних сфер, зокрема політики, політологи, соціологи, правознавці та фахівці суміжних галузей. По-друге, спостерігається трансформація публіцистичного стилю та характерних для нього жанрів.

Базовим елементом жанрової системи масової комунікації вважається медіановинний текст. Новинні матеріали в мережевих медіа характеризуються використанням лексичних одиниць і стилістичних прийомів із виразною ідеологічною спрямованістю, що зумовлює їхній вплив на формування суспільної думки.

У межах сучасної лінгвістики медіатекст розглядається як складне багаторівневе утворення, що поєднує вербальні, візуальні та аудіальні компоненти. Його функціонування виходить за межі простого передавання інформації, оскільки медіатекст завжди містить елементи інтерпретації, оцінки та ідеологічного впливу. Саме тому актуальним є дослідження медіатексту як простору формування суспільних смислів. Так, наприклад, О. Пономарів зауважує з цього приводу, що «будь-який публіцистичний текст у будь-який період історії

літературної мови – це дієвий інструмент впливу на суспільну свідомість, і тому добір мовних одиниць у ньому має бути логічно зумовленим» [3, с. 12].

Комплексний аналіз медіатексту як інструменту та простору формування суспільних смислів у сучасному медіадискурсі вимагає уточнення поняття медіатексту в контексті медіалінгвістики; ретельної характеристики основних мовних та дискурсивних механізмів формування суспільних смислів; аналізу роль мультимодальності в посиленні впливу медіатексту; демонстрації впливу мовного оформлення медіатекстів через інтерпретацію соціально значущих подій. Як відзначає О.А. Стишов, «швидке і постійне оновлення корпусу суспільно-політичної лексики і термінології переконливо відбиває динаміку суспільно-політичного, дипломатичного, наукового, соціально-економічного, ментально-когнітивного розвитку як української, так і світової спільноти» [4, с. 261].

Щодо основних теоретичних засад вивчення медіатексту, то дослідження медійного тексту є міждисциплінарним і розглядається в межах лінгвістики, журналістики, соціології та культурології. У медіалінгвістиці, підсумовуючи напрацювання найвідоміших лінгвістів на кшталт Ф.С. Бацевича, М.П. Дудика, С.Я. Єрмоленко, Т.А. Коць, М.П. Кочергана, Л.І. Мацько, М.М. Пилинського, О.Д. Пономаріва, В.М. Русанівського, О.А. Сербенської, О.А. Стишова та інших, медіатекст визначається як результат мовленнєвої діяльності в умовах масової комунікації, що має чітку прагматичну спрямованість і орієнтацію на масового адресата.

Якщо говорити про основні ознаки, то медіатекст характеризується відкритістю, динамічністю та інтертекстуальністю. Він активно взаємодіє з іншими текстами, соціальним контекстом і культурними кодами, що зумовлює його високий потенціал у формуванні суспільних смислів. Т.А. Коць називає такі ознаки публіцистичного стилю: «доступний, логічний виклад, вживання семантично прозорих, однозначних лексичних номінацій з виразною оцінною конотацією. Це уможливорює виконання таких прагматичних функцій публіцистичного стилю, як передавання інформації та вплив на думки й почуття реципієнта» [2, с. 40].

Одним із провідних механізмів формування смислів у медіатексті є фреймування, яке передбачає подання інформації в межах певної інтерпретаційної рамки. Завдяки добору лексичних одиниць, синтаксичних конструкцій і композиційних прийомів медіа задають спосіб осмислення події. Наприклад, опис економічних процесів через лексику з негативною конотацією («криза», «обвал», «загроза») формує тривожний суспільний наратив, тоді як використання позитивно маркованих одиниць («зростання», «стабілізація», «перспектива») сприяє оптимістичному сприйняттю реальності.

Важливу роль відіграє оцінність медіатексту, яка реалізується через емоційно забарвлену лексику, метафори, епітети та риторичні запитання. Не менш значущою є повторюваність певних мовних формул, що сприяє закріпленню конкретних смислів у колективній свідомості. Сучасний медіатекст дедалі частіше функціонує як мультимодальний комплекс, у якому слово взаємодіє з візуальними та аудіальними елементами. Зображення, відео, інфографіка не лише доповнюють вербальний компонент, а й здатні змінювати або посилювати його смислове навантаження. Наприклад, тривожний заголовок у поєднанні з емоційно насиченим зображенням формує сильний емоційний вплив і сприяє швидкому засвоєнню заданого смислу. Таким чином, мультимодальність значно розширює можливості медіатексту у процесі соціального смислотворення.

Медіатекст є складним багаторівневим комунікативним утворенням, що виконує не лише інформативну, а й смислотворчу функцію. Через систему мовних і дискурсивних механізмів, зокрема фреймування, оцінність, повторюваність і мультимодальність, медіа не просто відображають події дійсності, а активно конструюють їх інтерпретацію, впливаючи на формування суспільних смислів і соціальної реальності.

Аналіз медіатекстів засвідчує, що лексичний добір, стилістичні засоби та композиційна організація повідомлень відіграють ключову роль у спрямуванні сприйняття реципієнта та закріпленні домінантних наративів у масовій свідомості. Особливого значення набуває мультимодальний характер сучасних медіатекстів, у яких взаємодія вербальних і візуальних компонентів посилює впливовий потенціал медіаповідомлень.

Дослідження медіатексту в межах медіалінгвістики дає змогу глибше усвідомити механізми медіавпливу, виявити приховані ідеологічні смисли та окреслити роль мови як одного з провідних інструментів формування суспільної свідомості. Отримані результати можуть бути використані для подальших наукових студій у галузі медіалінгвістики, дискурсології та масової комунікації, а також у практиці медіааналізу й медіаосвіти.

Література

1. Бацевич Ф. С. *Основи комунікативної лінгвістики* : підручник. Львів : ЛНУ ім. І.Франка, 2004. 344 с.
2. Коць Т. А. Публіцистичний стиль української літературної мови: засади, комунікативно-прагматичні ознаки, функції. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2021. Том 32 (71). № 1 (Ч. 1). С. 38–43.
3. Пономарів О. *Стилістика сучасної української мови*: підручник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. 248 с.

4. Стишов О. А. Нова суспільно-політична лексика і термінологія в сучасній українській мові. *Лінгвістичні дослідження*. 2019. №. 50. С. 258–268. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_lingv_2019_50_33 (дата звернення: 25.12.2025).

Городнюк Наталія,
доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри англійської філології та прикладних студій
Маріупольський державний університет

МІЗОГІНІЯ ГОМЕРА, АБО ЧИ БУВ ГОМЕР ЖІНКОНЕНАВИСНИКОМ?

Поки академічна наука всебічно обговорює «гомерівське питання»: чи був Гомер узагалі, чи це вигадана особа або ж збірне поняття (очільник товариства співців-рапсодів чи редактор епічних поем), – спробуємо, спираючись на текст «Іліади», розглянути, як представлено жіноцтво у цьому творі і чому феміністично налаштовані літературознавці закидають авторові мізогінію.

По-перше, така думка виникає при спробі осмислення причин і приводу війни: попри те, що червоною ниткою в тексті накреслюється мотив заздрості греків до троянців (Троя подається Гомером таким ласим шматком: багата на худобу, метали та інші цінності стародавнього світу), але причиною і виною війни є, звісно, жінка – Єлена. При чому самі троянці не звинувачують Єлену у своїх біда, для них однозначно винен Александр (Паріс), який викрав її і привіз, як трофей, безвольний і безсловесний об'єкт. Таким чином, волевиявлення Єлени жодною зі сторін до уваги не бралось, отже, становище цариці Спарти, фактично, мало чим відрізнялося від становища рабині (хіба що відсутністю тяжкої праці).

І греки, і троянці з полегшенням сприймають двобій суперників, вважаючи, що це вирішить суперечку (переможцеві дістанеться Єлена і скарб) та покладе край тривалій і кровопролитній війні. Але при хиткому перемир'ї та укладеній клятві саме ображені Парісом богині – Афіна і Гера – усіляко під'юджують сторони і вимагають подальших боїв – аж до повного знищення Трої. Обидві богині у Гомера поводяться як заздрісні, норавливі і сварливі баби. Так, Афіна – ця глибоко шанована греками богиня мудрості і справедливої війни (!) – у подієвій канві «Іліади» однозначно перевершує Ареса своїми підступами і військовими вивертами (той лише послідовно, але без властивої йому «несамовитості» підтримує

троянців): під час перемир'я, коли обидві сторони чекають остаточного рішення очільників, саме Афіна під чужою подобою намовляє троянського лучника стріляти у Менелая задля нового витка жорстокої і безглуздої бійні – і сама ж керує летом цієї стріли, ледь відводячи її убік, але не настільки, щоб вона пройшла повз царя Спарти – їй потрібно, щоб героя було поранено і греки, вгледівши кров, спалахнули праведним гнівом проти порушників клятви та перемир'я. Як бачимо, нині – завдяки цьому епізоду – Афіна була б однозначно богинею чорного піару.

Не відстає від доньки «егідодержавного Зевса» і його дружина – «зухвалоязична Гера» (за висловом Посейдона, якого вона намовляє підтримати греків всупереч волі Зевса). За сюжетом, вона повсякчас ставить під сумнів рішення свого чоловіка, виявляючи неабиякий непослух супроти волі верховного бога. Якщо Зевс-громовержець постає у Гомера утіленням справедливості, мудрості та державницького мислення, який щоразу прагне покласти край кровопролиттю і розвести сторони, то дружина і донька усіяко заохочують вояків та їхніх очільників, щоразу вселяючи у них запал, гнів, звитягу, лють та інші афекти, які не сприяють мирному завершенню конфлікту. Зевс добре знає це і неодноразово докоряє обом за непослух, а також неодноразово досадує через конфронтацію з дружиною...

Так, в епізоді, коли з волі Зевса троянці відбили напад греків і потіснили їх аж до кораблів, засмучені і знервовані богині, убравшись у бойові обладунки, вже були ладні на колісницях кинутися у бій задля своїх улюбленців-греків, але були спинені Зевсом: громовержець переказує через богиню-вісницю Іріді свій наказ, де прямо погрожує блискавками через непослух:

- 412] їх перестріла вона і Зевсів наказ сповістила:
413] «Що це, куди ви? Яке вам безумство серця запалило?
414] Не дозволяє Кронід заступатися вам за аргеїв.
415] Ось вам загрожує Кроносів син, і справдиться те неодмінно:
416] Він покалічить вам коней баских, що везуть колісницю,
417] З повоза скине самих, колісницю він ту поламає,
418] В коловороті років навіть літ через десять не вдасться
419] Вам тих загоїти ран, що своїми завдасть блискавками.
420] Хай ясноока побачить, що значить із батьком змагатись.
421] Геру ж не так він винує, не так обурений нею, –
422] Завжди перечити, що їй не скаже, давно вона звикла.
423] Ти ж, поганюча, ти – сука безстидна, якщо на самого
424] Зевса списом своїм величезним дерзнеш замахнутись» [1].

Зауважимо, що два останні рядки монологу Іріди – це те, що богиня-вісниця додала вже від себе, цього у словах Зевса не було! Звісно, за Гомером, Іріда теж жінка, а отже, не промине вкусити верховну богиню Геру, додавши кілька лайливих слів і від себе.

Суперечка Зевса і богинь (головним чином, Гери, оскільки Афіна злиться мовчки) переходить у відверту сварку й образи: Зевс, нарікаючи на гнівливість і безсоромність дружини, прямо у своїй чоловічій безпосередності лає її останніми словами: «гірше суки-бо ти безсоромна!» [1].

Таким чином, ідейно-емоційне забарвлення окреслених епізодів недвозначно постулює думку про те, що влада у жіночих руках – це страшна, некерована і руйнівна сила, здатна знищити усе навколо. Тож повертаючись до «гомерівського питання», чи існував і в якій іпостасі існував Гомер – творця чи редактора, ми єдине, в чому не сумніваємося, так це в тому, що Гомер був чоловіком, бо це суто чоловіче письмо, що представляє виразно чоловічий погляд на світ, та й сам чоловічий світ, у якому жінка – це безправний об'єкт, річ або трофей.

Навіть якщо повернутися до зав'язки твору, а це мотив сварки між Агамемноном і Ахіллою на початку першої пісні, то причиною сварки також виступають дівчата. Попри те, що негативні риси виявляють саме чоловіки, –Агамемнона недвозначно тавровано через бундючність та чванливість, але предмет суперечки – трофеї: донька троянського жреця Хріса Хрісеїда та Ахіллова бранка Брісеїда. За сюжетом, Агамемнон відкидає багатий викуп жреця Хріса за доньку-полонянку, чим викликає гнів Аполлона, який нападає мор серед греків. Ахілл наполягає на тому, що Агамемнон має виправити ситуацію, що склалася, повернувши дівчину батькові. Той зрештою погоджується, відібравши собі як компенсацію улюблену бранку Ахілла...

Отже, відповідаючи на питання, винесене у назву тез, зауважимо, що Гомер був утіленням світогляду давніх греків, тобто не більшим жінконенависником, аніж усе античне суспільство, мізогінне за своєю суттю. Це означає, що для давніх греків він не виявляв якоїсь надмірної мізогінії, окрім тої, що була прийнятною на загальному рівні. Але на сьогоднішній день така позиція є, безперечно, мізогінною, що віддзеркалює чоловічий шовінізм патріархальної культури в цілому, що у свою чергу породило тренд на дискусію з Гомером, яка лежить у підґрунті деконструкції гомерівського міфу постмодерної жіночої літератури Маргарет Етвуд, Медлін Міллер та ін., які прагнуть вияскравити жіночу позицію й оприявнити жіночий голос у чоловічому світі.

Література

1. Гомер. Іліада / переклад Бориса Тена. URL: https://ae-lib.org.ua/texts/homer_iliad_ua.htm

Юлія Лабецька,
кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри грецької філології
Маріупольський державний університет

ЦИФРОВИЙ АРХІВ РУМЕЙСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ: СТВОРЕННЯ ТА МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ

Румейська мова – один із двох традиційних мовних різновидів греків Надазов'я поряд з урумською – за класифікацією ЮНЕСКО належить до категорії серйозно загрожених. Упродовж XX–XXI століть функціонування румейської мови зазнавало суттєвих трансформацій під впливом урбанізації, асиміляційних процесів, розпаду традиційного мовного середовища та переривання міжпоколінної передачі. Воєнні події після 2022 року, окупація значної частини території компактного проживання надазовських греків і вимушене розселення спільноти значно прискорили втрату живого мовно-культурного контексту. У цих умовах документування та цифрове збереження нематеріальної культурної спадщини, зокрема пісенного фольклору, набуває характеру нагальної наукової та соціокультурної потреби.

Для оцінки сучасного стану румейської мови доцільно застосувати Шкалу поступового міжпоколінного розриву Дж. Фішмана (GIDS), відповідно до якої наприкінці XX – на початку XXI століття румейська досягла критичного рівня мовної загрози. Її нинішній стан відповідає 8-му етапу GIDS, що характеризується як «повторне збирання / конструювання мови та / або її індивідуальне засвоєння в дорослому віці» [1]. Міжпоколіннева передача мови практично припинилася; функціонування румейської обмежується приватною сферою та старшим поколінням, тоді як молодші носії володіють нею частково або пасивно. Мова не має соціального престижу й не пов'язана з можливостями соціального просування, а воєнні дії на території Донецької та Запорізької областей ще більше загострили цю ситуацію. Водночас фіксуються ініціативи активістів зі створення онлайн-контенту, поезії та публікацій румейською мовою, що можуть стати основою для процесів мовного «повернення» або ревіталізації (*language reclamation*). У цьому контексті цифрові архіви усної традиції, зокрема пісенного фольклору, постають як ключовий ресурс для документування, навчання та символічного відновлення мовної присутності спільноти.

Цифровий архів румейських народних пісень створено як відкритий науково-культурний ресурс, покликаний зафіксувати, зберегти й зробити доступною усну пісенну традицію румейської спільноти України. Архів реалізовано в межах проєкту «Documenting and preserving an endangered Greek variety of Ukraine», що здійснювався за підтримки програми MSCA4Ukraine, та розміщено на платформі ЛНКУΘΟΣ Бібліотеки Кіпрського університету за

посиланням <https://lekythos.library.ucy.ac.cy/archive/item/178362>. Обрана платформа забезпечує стабільне довготривале зберігання матеріалів, чітку структурування, систему метаданих і відкритий доступ для дослідників, представників громади та всіх зацікавлених осіб, а також можливість подальшого поповнення корпусу.

Процес створення цифрового архіву включав кілька етапів: виявлення й залучення різночасових джерел (опублікованих і неопублікованих збірок, приватних архівів, польових записів), транскрипцію пісенних текстів із використанням різних систем запису, переклад українською та англійською мовами, а також лінгвістичний, текстологічний і культурологічний аналіз. Важливим принципом роботи стало збереження мовної та виконавської автентичності кожного запису з фіксацією діалектних особливостей і варіантів.

Архів охоплює румейські пісні різних історичних періодів. Перші опубліковані зразки сягають середини XIX століття (зокрема фіксації Ф. Хартахая), де увага дослідників зосереджувалася на архаїчних «грецьких» рисах мови. У 1920-1930-х роках радянські етнографічні експедиції зафіксували значний масив пісенного фольклору в румейських і урумських селах, що відзначався жанровим розмаїттям і мовною автентичністю. Друга половина XX століття характеризується активізацією збирацької та публікаційної діяльності, а початок XXI століття – переходом до цифрових форм документування. Особливої ваги набули записи після 2022 року, які можна віднести до практик «рятувальної фольклористики», спрямованої на збереження голосів і пам'яті спільноти в умовах війни.

Матеріали архіву класифіковано за жанрово-тематичними групами: історичні та героїчні пісні (про девширме, захоплення Константинополя, образи народних героїв), балади, любовна лірика (як із прямими паралелями до новогрецьких мандинад, так і оригінальні тексти), частівки (удрамайда), родинно-побутові пісні, твори з обрядовими елементами, а також авторські пісні, що фольклоризувалися. Така класифікація дозволяє простежити не лише тематичні домінуючі, а й еволюцію поезики, образної системи та мовних засобів.

Румейська пісенна традиція відбиває багатовікові культурні контакти. У текстах і мелодиці простежуються тюркські впливи (лексичні запозичення, ритмічні формули, приспіву), слов'янські елементи (побутова та суспільно-політична лексика, мотиви з українського середовища), а також новогрецькі впливи, пов'язані зі шкільництвом, пресою та культурними зв'язками. Водночас румейська пісня зберігає чітку локальну ідентичність, поєднуючи різні культурні нашарування в цілісну форму.

Завдяки розгорнутій системі метаданих цифровий архів може бути використаний як джерельна база для лінгвістичних, фольклористичних і культурологічних досліджень, а також у навчальних і просвітницьких проєктах. Він відкриває можливості для створення навчальних

матеріалів, міжпоколіннєвих ініціатив, програм з ревіталізації румейської мови та залучення надазовськогрецької спільноти.

Таким чином, цифровий архів румейських народних пісень постає не лише як зібрання фольклорних текстів, а як усний архів пам'яті спільноти, інструмент збереження мовної та культурної спадщини та важливий чинник підтримки ідентичності греків Надазов'я в сучасних кризових умовах.

Література

1. Fishman, J. Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages. Clevedon: Multilingual matters LTD, 1991. 431 p.

Olena Pavlenko,
Doctor of Philology, Professor,
Chair of English Philology and Applied Linguistics,
Mariupol State University

PROMPT ENGINEERING AS A RHETORICAL SKILL IN THE CONTEMPORARY EAP CURRICULUM

Within the contemporary landscape of EAP (English for Academic Purposes), the role of the philologist is undergoing a fundamental transformation, shifting from a remedial grammar editor to a strategic facilitator of digital rhetorical skills essential for today's scholarly discourse. For PhD researchers, the challenge of writing in a second language (L2) is often compounded by the rigorous stylistic demands of international peer-reviewed journals. In this context, prompt engineering proves to be a vital rhetorical competence, that positions AI not as a means of bypassing the writing process, but as an analytical partner mediated through Large Language Models (LLMs). In other words, rather than viewing AI as a "shortcut", this paper regards it as a "pedagogical scaffold" designed to help PhD students internalize the structures of academic discourse through reflexive, iterative engagement.

The conceptualization of "scaffolding" in this context refers to the temporary, adjustable support provided to trainees to facilitate the mastery of complex academic assignments. This paper argues that AI operates as a dual-purpose agent: a tutor providing instantaneous feedback on register, tone, and clarity, and a linguistic mediator helping PhD students bridge the gap between multifaceted

scientific concepts and the formal English required for scholarly expression. The effective use of AI in education necessitates a ‘human-in-the-loop’ approach, where the technology serves as a coach that “can provide immediate, personalized feedback, which is otherwise difficult to scale in traditional doctoral supervision” (Mollick & Mollick, 2023, p.5). Consequently, while traditional EAP has focused on sentence-level accuracy, the AI age necessitates a shift toward rhetorical intent (Warschauer & Xu, 2024). From a scholarly perspective, this interaction represents a “new era of knowledge production where linguistic precision is achieved through recursive dialogue with the model” (Warschauer & Xu, 2024, p. 2).

Focusing on the pivotal role of the strategic operationalization of prompts, this study emphasizes the necessity of integrating prompt engineering across diverse academic genres. This approach moves beyond generic AI interactions, teaching PhD students to effectively harness these tools as supplementary cognitive aids. As Tseng and Warschauer (2023) aptly put it, “writing with AI is not a solitary act but a collaborative negotiation of meaning” (p. 8). By framing AI as a rhetorical partner, the curriculum fosters a deeper understanding of how linguistic choices must shift according to specific disciplinary conventions. To operationalize this, it proves to be imperative to illustrate techniques applied to distinct essay genres.

In *argumentative writing*, where the primary pedagogical objective is the development of a robust and defensible thesis, the AI is positioned as a ‘critical interlocutor.’ Students are trained to employ various strategies to cultivate effective prompts that challenge their own perspectives. Notably, by adopting a “Devil’s Advocate” persona – a technique that aligns with the framework suggested by Mollick (2024), the researchers utilize AI to “stress-test their arguments against potential scholarly rebuttals” (Mollick, 2024, p. 112). This iterative process does not merely polish the text; it strengthens the author’s analytical accuracy and prepares the publication for the scrutiny of international peer review. The ‘Skeptical Reviewer’ instructional paradigm may be instantiated through the following prompt: “*I am providing my thesis statement below. Act as a skeptical peer reviewer. Your task is to adopt the persona of a ‘Devil’s Advocate’. Identify logical lacunae, test my primary hypothesis, and propose three formidable counter-arguments that could resonate with any specialist in this field*”.

The *discussion essay* is characterized by a mastery of “hedging” defined by the linguistic markers of uncertainty and caution. In this genre, prompt engineering focuses on achieving objective balance. Students employ LLMs to analyze subjective predisposition in their drafts, prompting the system to suggest modal variations (e.g., “*it appears that*” vs. “*it is certain that*”). This helps trainees achieve the nuanced, objective tone expected in high-level academic debates, transforming the AI into a tool for stylistic perfection. In this case, the AI technique plays the role of “stylistic calibrator”: “*Analyze the attached paragraph for subjective bias. Identify phrases that are too definitive and*

suggest modal variations (e.g., “indicates” vs. “proves”) to align the text with the cautious, balanced tone of a high-impact discussion section”.

In *descriptive and causal writing*, PhD researchers often struggle with lexical constraints, often relying on a restricted set of verbs to describe the complex relationships between interrelated phenomena. Students are instructed to prompt the LLM for a hierarchy of causal verbs that reflect varying degrees of certainty and directionality (e.g., *precipitates, triggers, underpins*). Such linguistic precision achieved through “iterative dialogue with the model” (Warschauer & Xu, 2024, p. 2), is paramount within the Methodology and Results sections (Hyland, 2023), where the researcher must delineate causal mechanisms with unwavering clarity. By prompting the LLM to provide a hierarchy of causal verbs, students can move beyond general descriptions to find terms that precisely calibrate the strength and direction of a relationship, thereby ensuring the methodological rigor is accurately reflected in the academic discourse. A representative prompt for this stage might be: *“Examine the description of the causal relationships in the following excerpt. Replace generic verbs with a more sophisticated hierarchy of causal verbs that precisely reflect the directionality and intensity of the variables (e.g., ‘precipitates’, ‘underpins’, or ‘catalyzes’)”*. By engaging in this terminological refinement, scholars ensure that their writing mirrors the intricate causal frameworks of their empirical findings.

In *evaluative judgments*, where the verification phase serves as a cornerstone of the “Human-in-the-Loop” approach, trainees are taught to treat AI-generated suggestions merely as hypotheses to be “corroborated against established academic corpora to ensure disciplinary authenticity” (Tseng & Warschauer, 2023, p. 10). This critical post-editing module provides students with the opportunity to assess whether the AI output preserves their unique “scholarly persona”. Without such critical intervention, academic text is liable to succumb to stylistic homogenization, ultimately lacking in authentic intellectual depth. To operationalize this level of scrutiny, students may employ a prompt designed for contextual transposition, such as: *“The following text recounts a specific challenge encountered during data collection. I require you to reconfigure this narrative into a professional research limitations section, turning the discourse from subjective experience toward methodological rigor and formal academic detachment.”*

Furthermore, students must maintain a heightened awareness of ethical integrity and professional accountability. Our framework prioritizes transparency over prohibition. In the current AI-integrated landscape, the instructors and research advisers must guide students toward a model of ‘ethical co-intelligence’. This includes formal AI disclosure statements whereby students document the specific use of LLMs for structural or linguistic refinement and the principle of authorship stewardship, ensuring the PhD candidate remains the sole guarantor of data accuracy and the overall integrity of the research.

Ultimately, prompt engineering is not merely a technical skill; it is a cognitive bridge between the researcher's internal thought process and the global academic community. By integrating AI into the EAP curriculum as a rhetorical partner, we empower PhD students to write with enhanced academic precision, logic, and confidence. The instructor's role is thus refocused: we are no longer merely correcting errors, but teaching a new generation of scholars how to mediate their intellect through the most sophisticated linguistic tools of the 21st century.

References

1. Hyland, K. (2023). *Academic Discourse and the Challenge of AI*. London: Routledge.
2. Mollick, E. R., & Mollick, L. (2023). *Assigning AI: Seven approaches for students, with prompts*. Social Science Research Network. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4475995>
3. Mollick, E. (2024) *Co-intelligence: Living and working with AI*. London: Portfolio Penguin.
4. Tseng, W., & Warschauer, M. (2023). AI-writing tools in education: if you can't beat them, join them. *Journal of China Computer-Assisted Language Learning*, 3(2), 7–12. <https://doi.org/10.1515/jccall-2023-0008>
5. Warschauer, M., & Xu, Y. (2024). Generative AI for language learning: Entering a new era. *Language Learning & Technology*, 28(2), 1–4. <https://hdl.handle.net/10125/73569>

Педченко Олена,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології та прикладних студій
Маріупольський державний університет

ФІЛОСОФСЬКИЙ ТЕКСТ У ПЕРЕКЛАДАЦЬКІЙ ОСВІТІ: МІЖ ІНТЕРПРЕТАЦІЮ ТА ПРАКТИКОЮ

У сучасній перекладацькій освіті філософський текст постає як особливий об'єкт навчання, що поєднує складну концептуальну структуру, метафоричну насиченість і високий рівень етичної рефлексії. Робота з такими текстами вимагає від перекладача не лише мовної компетентності, а й здатності до глибокої інтерпретації, критичного мислення та усвідомленого стилістичного вибору. Саме в цьому перетині інтерпретації й практики було реалізовано перекладацький проєкт філософського есе Кшиштофа Чижевського «Практикуючи утопію», здійснений студентами і викладачами Маріупольського державного

університету у межах роботи Лабораторії прикладної філології. Проект засвідчив потенціал перекладу філософських текстів як ефективного інструменту практикоорієнтованої підготовки майбутніх перекладачів та водночас як форми залучення університетської спільноти до актуального європейського гуманітарного дискурсу. Ініціатива виникла на перетині кількох процесів: актуалізації європейського гуманітарного діалогу в межах альянсу Transform4Europe та потреби осучаснення перекладацької освіти шляхом залучення студентів до роботи з текстами високої філософської й стилістичної складності.

Есей Чижевського був уперше представлений у 2024 році на стратегічних сесіях альянсу європейських університетів Transform4Europe як текст, що репрезентує його ідеологічний вимір: відкритість до Іншого, етику гостинності, відповідальність за спільний простір культури та відмову від замкнених ідентичностей. У цьому контексті «Практикуючи утопію» постає не як абстрактна філософська рефлексія, а як програмний гуманітарний маніфест, спрямований на осмислення утопії як етичної практики, шляху й постійного руху – замість досяжного ідеалу. Первісно текст був представлений у польській, англійській та литовській мовних версіях; поява українського перекладу у 2025 році розширює поле його рецензії та вписує український інтелектуальний простір у ширший європейський діалог.

Автор есею, Кшиштоф Чижевський, є одним із провідних польських есеїстів, поетів і культурних діячів сучасності, співзасновником і багаторічним керівником Фонду «Пограниччя» в Сейнах, людиною, яка допомагає українцям словом і ділом у ці важкі часи. [5]. Його діяльність і тексти зосереджені на проблемах пам'яті, кордонів, іншості, співбуття культур і відповідальності інтелектуала в суспільстві. Чижевський послідовно розвиває гуманітарну модель «пограниччя» як простору діалогу, де зустріч із Іншим є не загрозою, а умовою творення спільноти. Ці ідеї лежать в основі його книги «У напрямку Ксенополісу» [4] та есею «Практикуючи Утопію», поєднуючи біблійні, античні та модерні філософські мотиви, вибудовуючи складну етичну аргументацію.

Творча перекладацька лабораторія була задумана як простір навчання через практику, у якому переклад розглядався не як суто технічна діяльність, а як інтерпретаційний і аналітичний процес. Робота з текстом передбачала паралельне звернення до польського оригіналу та англійського перекладу, що дало змогу зіставляти смислові рішення, уточнювати концептуальні акценти та виявляти стилістичні особливості авторського письма. Такий підхід не лише підвищив якість перекладу, а й продемонстрував студентам принципову важливість роботи з першоджерелом, особливо у випадку філософсько-есеїстичних текстів.

Мікроаналіз репрезентативних фрагментів польського оригіналу [6] та українського перекладу [3] есею Кшиштофа Чижевського засвідчує послідовну орієнтацію перекладу на відтворення авторської інтонації, риторичної напруги та образно-філософського регістру

тексту. Уже в початковому фрагменті з біблійно-апокаліптичним образом Левіафана збережено загальну тональність тривоги й есхатологічного передчуття; водночас перекладацьке рішення замінити дієслово «*spowija*» (*огортає*) конструкцією «*kiadaє тінь*» посилює динаміку образу, не руйнуючи його символічної ваги. Відтворення анафоричних структур типу «*Nie... / He...*» у фрагментах із застереженнями та моральними імперативами демонструє увагу до ритмічної організації тексту й до інтонації безпосереднього звернення до читача, зокрема через інверсійні конструкції, характерні для польського синтаксису.

Особливо показовими є перекладацькі рішення щодо збереження культурно-філософського регістру лексики: калькування прикметника «*epifaniczna*» як «*епіфанічна*» дозволяє зберегти термінологічну точність і міжкультурну впізнаваність поняття, а передача словосполучення «*przepastnie odległa*» як «*безмірно далека*» підтримує піднесений, майже пророчий тон есею. У фрагментах з імперативною модальністю

Nie lękaj się ich. Nie daj sobie odebrać wizji, która zasiała w tobie wyobraźnia moralna [6]

Не лякайся їх. Не дай відібрати візію, яку посіяла в тобі моральна уява [3, с.249].

український переклад зберігає біблійно-риторичний тембр, точно відтворюючи метафору «моральної уяви» як джерела візії через образ «засівання».

Аналіз аргументативних фрагментів, присвячених співвідношенню практики й ідеї, показує прагнення перекладу зберегти логічну симетрію оригіналу за допомогою синтаксичного паралелізму:

Praktyka nie jest zewnętrzna wobec idei... Praktyka jest nierozdzielna z myślą [6]

Практика не є зовнішньою щодо ідеї... Практика – єдина з думкою [3, с. 249]

Приклад показує, що структура аргументу збережена через синтаксичний паралелізм. Водночас окремі рішення, як-от заміна означення «нероздільна з думкою» формулою «єдина з думкою», демонструють тенденцію до стилістичного ущільнення й афористичності, що дещо змінює логічну прозорість, але підсилює риторичну виразність. Афористичні формули типу

Utopia jest wizją w praktyce. Pozbawiona przełożenia na działanie staje się ułudą [6].

Утопія – це візія в практиці. Позбав її дії, вона стане оманною [3, с.249].

в українському перекладі відтворюються з підкресленою адресністю: перехід від пасивної конструкції до активного звернення («Позбав її дії...») посилює імперативний характер висловлювання та узгоджується із загальною настановою есею як морального заклику.

Таким чином, український переклад не лише зберігає ключові стилістичні параметри оригіналу таких як інтонація звернення, анафоричність, метафоричну щільність і афористичність, а й у низці випадків свідомо активізує адресність і динаміку висловлювання, не виходячи за межі авторської стилістики Чижевського. Він стає формою інтерпретації та

сміслової відповідальності, що є продовженням української традиції розуміння перекладу як творчого й культурно зумовленого акту, який, на думку Григорія Кочура, передбачає самообмеження перекладача та стримання власного «я» задля точного наслідування образно-сміслової структури та стильової форми оригіналу [2].

Публікація перекладу у журналі «Всесвіт» у його ювілейний рік надала проєкту інституційного завершення та водночас відкрила перспективу подальшої співпраці між університетським середовищем і провідними інституціями України. У цьому сенсі проєкт виходить за межі окремої перекладацької ініціативи, постаючи моделлю сучасної гуманітарної освіти, у якій переклад стає формою критичного мислення, етичного самоперевищення та активної участі у міжкультурному діалозі, долученням до «культурної дипломатії» за словами головного редактора журналу Дмитра Дроздовського [1]. Сподіваємось, що українська версія есею «Практикуючи Утопію» є не лише результатом спільної праці викладачів і студентів, а й важливим внеском у розвиток української перекладацької школи та європейського інтелектуального простору.

Література

1. Викладачі й студенти Маріупольського переклали філософський есей польського письменника [Електронний ресурс] Сайт Маріупольського державного університету. 06.01.2026. URL: <https://mu.edu.ua/news/vikladachi-y-studenti-mariupolskogo-pereklali-filosofskiy-esey-polskogo-pismennika> (дата звернення: 07.01.2026)
2. Чередниченко О. Перекладацький доробок Григорія Кочура [Електронний ресурс] *Всесвіт*. 2009. № 1–2. URL: <https://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/578/41/> (дата звернення: 15.12.2025)
3. Чижевський К. Практикуючи Утопію. *Всесвіт*. 2025. № 9-12. С. 248-253.
4. Чижевський К. У напрямку Ксенополісу. Київ. Дух і Літера, 2024. 480 с.
5. Чижевський К. Що таке «перемога» для українців? Українська енергія сильніша за війну: Інтерв'ю українському телеканалу у Польщі SLAWA LIFE. 08.12.2025. URL: <https://youtu.be/x3lej9MzQQ?si=YTtZgPBgPZIMDYcq> (дата звернення: 21.12.2025)
6. Czyzewski k. Praktykowanie Utopii/ Przegląd Polityczny. 2024. № 184. S. 2-10. URL: <https://www.pogranicze.sejny.pl/o-nas/tworcy-pogranicza/krzysztof-czyzewski-3/krzysztof-czyzewski-praktykowanie-utopii/> (дата звернення: 15.12.2025)

Поклад Таїсія,
старший викладач кафедри романо-германської філології
Маріупольський державний університет

СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКЛАДУ ІТАЛІЙСЬКИХ МУЗИЧНИХ РЕАЛІЙ XVIII СТОЛІТТЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ «ІСТОРІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ» ПІД РЕД. У. ЕКО)

Переклад енциклопедичних текстів історико-культурного спрямування передбачає поєднання наукової точності, термінологічної стабільності та орієнтації на широку читацьку аудиторію. Особливої складності набуває переклад музичних реалій XVIII століття, представлених в італійському культурному контексті, оскільки такі одиниці поєднують фахову термінологію з культурно й історично зумовленою семантикою.

Актуальність теми визначається необхідністю розроблення перекладознавчо обґрунтованих стратегій відтворення італійських музичних реалій українською мовою, зокрема в енциклопедичному дискурсі, де перекладач виступає медіатором між спеціалізованим знанням і неспеціалізованим реципієнтом [2].

Метою доповіді є аналіз і систематизація стратегій перекладу італійських музичних реалій XVIII століття в українському перекладі енциклопедичного тексту. Завданнями дослідження є: – визначити перекладознавчий статус музичних реалій; – окреслити основні перекладацькі стратегії їх відтворення на прикладах з тексту.

У перекладознавстві реалії розглядаються як культурно марковані одиниці, що не мають повної міжмовної відповідності та потребують спеціальних перекладацьких рішень [1; 5]. Музичні реалії належать до особливого типу фахової лексики, де термінологічне значення поєднується з історико-культурним компонентом, що ускладнює їх пряме калькування [3].

Згідно з функціональним підходом, адекватність перекладу визначається здатністю тексту перекладу виконувати ту саму комунікативну функцію, що й оригінал, з урахуванням потреб цільової аудиторії [6; 7]. У межах енциклопедичного дискурсу це означає необхідність поєднання термінологічної точності з пояснювальністю.

Італійські музичні реалії XVIII століття (*opera seria*, *opera buffa*, *concerto grosso*, *aria da capo*) функціонують в енциклопедичному тексті не лише як терміни, а як носії культурно-історичної інформації. Пряме калькування таких одиниць українською мовою часто призводить до втрати жанрової та функціональної специфіки, що знижує рівень еквівалентності перекладу. У перекладі енциклопедії під ред. У. Еко найбільш ефективними є комбіновані перекладацькі стратегії, які поєднують збереження іншомовної форми з

пояснювальними компонентами. Основними стратегіями перекладу італійських музичних реалій є: – транскрипція з мінімальним коментарем; – описовий переклад; – функціональна адаптація; – компенсація на рівні контексту.

Переклад італійських музичних реалій XVIII століття в енциклопедії під ред. У. Еко демонструє необхідність поєднання кількох перекладацьких стратегій залежно від типу реалії, ступеня її термінологічної усталеності та функції в тексті.

Так, термін *opera seria*, який у тексті використовується для позначення домінантного оперного жанру XVIII століття, не може бути адекватно переданий шляхом калькування як «серйозна опера», оскільки така передача нівелює жанрово-історичну специфіку поняття. Оптимальною є стратегія транскрипції з мінімальним поясненням:

opera seria – опера серія (провідний жанр італійської опери XVIII ст., орієнтований на героїко-міфологічні сюжети). У цьому випадку досягається концептуальна еквівалентність шляхом компенсації на рівні коментаря.

Аналогічної стратегії потребує термін *opera buffa*, який у тексті протиставляється *opera seria* як жанр, зорієнтований на побутову та комічну тематику. Його переклад як «комічна опера» є формально зрозумілим, проте функціонально неповним. Доцільним є варіант:

opera buffa – опера буфа (італійський комічний оперний жанр XVIII ст.), що відповідає рекомендаціям щодо перекладу культурно маркованих реалій [5].

У випадку інструментальної музики показовим є переклад терміна *concerto grosso*. Його буквальна калька «великий концерт» не відображає сутності жанру як протиставлення групи солістів оркестру. Тому застосовується комбінована стратегія:

concerto grosso – концерто гресо (інструментальний жанр XVIII ст., побудований на діалозі *concertino* та *ripieno*). Тут перекладач зберігає іншомовну форму та забезпечує семантичну прозорість через описову дефініцію.

Подібним чином перекладається термін *aria da capo*, що часто трапляється в контексті оперної практики Сеттеченто. Переклад як «арія з повтором» є семантично редукованим, тому більш адекватною є форма:

aria da capo – арія да капо (тричастинна оперна арія з повторенням **першого розділу**). Застосована стратегія відповідає принципу функціональної адаптації [6].

Таким чином, наведені приклади свідчать, що переклад італійських музичних реалій у межах енциклопедичного дискурсу передбачає перевагу комбінованих стратегій, де іншомовна форма зберігається як маркер культурної специфіки, а семантична повнота забезпечується через пояснювальні елементи. Такий підхід узгоджується з положенням про досягнення еквівалентності на рівні поняття, а не окремого лексичного знака [4; 7].

У результаті дослідження встановлено, що переклад італійських музичних реалій XVIII століття в енциклопедичному дискурсі має здійснюватися з опорою на функціонально орієнтований підхід. Комбіновані перекладацькі стратегії дозволяють зберегти культурну специфіку оригіналу та забезпечити адекватність сприйняття тексту українським читачем. Перспективи подальших досліджень убачаються в аналізі перекладу музичних реалій у різних типах наукового та науково-популярного дискурсу.

Література

1. Корунець І. В. *Теорія і практика перекладу (аспектний переклад)* : підручник. Вінниця : Нова книга, 2017. 448 с.
2. Eco U. *Mouse or Rat? Translation as Negotiation*. London : Phoenix, 2003. 352 p.
3. Gorfée D. L. *Song and Significance: Virtues and Vices of Vocal Translation*. Amsterdam ; New York : Rodopi, 2005. 349 p.
4. Minors H. J. Translating music: Listening to music in translation studies. *The Translator*. 2013. Vol. 19, No. 2. P. 263-294.
5. Newmark P. *A Textbook of Translation*. London : Prentice Hall, 1988. 292 p.
6. Nord C. *Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained*. Manchester : St. Jerome Publishing, 1997. 154 p.
7. Pym A. *Exploring Translation Theories*. 2nd ed. London ; New York : Routledge, 2014. 192 p.

Стьопін Максим,
старший викладач кафедри англійської філології та прикладних студій,
Маріупольський державний університет

ТВІНІНГ-ПАРТНЕРСТВО МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ТА УНІВЕРСИТЕТУ ХАЛЛА ЯК МОДЕЛЬ АКАДЕМІЧНОЇ СОЛІДАРНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ КРИЗ.

Воєнні конфлікти, масові міграційні процеси та суспільно-політичні трансформації сучасності формують якісно новий контекст функціонування вищих навчальних закладів, виводячи їх за межі усталених освітньо-дослідницьких парадигм. Академічні інституції, що

опиняються в епіцентрі таких трансформацій, постають перед необхідністю не тільки адаптувати навчальні програми до змінених обставин, але й фундаментально переосмислити власну інституційну ідентичність, розробити нові механізми підтримки академічних спільнот та забезпечити збереження культурної спадщини в ситуації примусового переміщення [1].

Досвід Маріупольського державного університету, евакуйованого до Києва після початку повномасштабної російської агресії у 2022 році, демонструє специфіку такої інституційної трансформації. Втрата матеріальної інфраструктури, розпорошеність академічної спільноти по різних географічних локаціях, колективний травматичний досвід воєнних дій та примусового переміщення актуалізували питання, що виходять за рамки простого організаційного виживання. Центральними стали проблеми збереження інституційної ідентичності, підтримання зв'язків з територіальною громадою та формування нової ролі університету в контексті підтримки переміщених спільнот.

У цих умовах транснаціональне академічне партнерство набуває нових функціональних характеристик, трансформуючись із формалізованого інструменту інтернаціоналізації освітнього простору в практичний механізм міжуніверситетської солідарності та взаємної підтримки. Твінінг-ініціатива, реалізована МДУ спільно з Університетом Халла (University of Hull, Велика Британія) протягом червня 2025 року, являє собою конкретне втілення такого переосмисленого підходу до міжінституційної кооперації. Основним продуктом проєкту стала подкаст-серія під назвою «Людство та війна / Humanity and War», що включає дев'ять тематичних епізодів, записаних у період з 16 по 23 червня 2025 року.

Методологічна рефлексія процесу реалізації проєкту виявила кілька значущих аспектів. Свідомий вибір діалогічної форми взаємодії, на противагу монологічним презентаціям або лекційним форматам, виявився методологічно продуктивним рішенням. Діалог прибрав традиційну асиметрію між носієм знання та реципієнтом, створивши простір для спільного конструювання нових смислів. Залучення дослідників з різних дисциплінарних полів, включаючи літературознавство, історію, педагогіку, психологію, соціологію та музикознавство, забезпечило мультиперспективний аналіз досліджуваних феноменів та виявлення латентних міждисциплінарних зв'язків.

Специфіка подкаст-формату дозволила зберегти емоційну насиченість дискусій, яка типово нівелюється в процесі академічного викладання. Для тематик, пов'язаних з травматичним досвідом, втратою та питаннями ідентичності, цей афективний вимір є не периферійним, а конститутивним елементом дослідження. Виходи за межі академічного середовища, включаючи взаємодію з представниками громадських організацій та участь у

культурних заходах, додали дослідженню практичний контекст та дозволили перевірити теоретичні концепції через їх емпіричне застосування.

Результати проєкту демонструють, що твінінг-партнерство між університетами здатне переформатувати формальні рамки академічної співпраці, такі як студентські обміни, спільні публікації або організація конференцій, перетворюючись на інструмент академічної солідарності, взаємної підтримки, спільного наукового пошуку, визнання взаємної вразливості та взаємозалежності в глобалізованому академічному просторі.

Попри об'єктивну асиметрію ресурсів між стабільним та переміщеним університетами, партнерство будувалося на принципі паритетності досвідного знання кожної сторони. Український досвід кризової адаптації розглядався не як проблематика, що потребує зовнішнього втручання, а як легітимне джерело знання, релевантне для обох закладів. Обидві сторони одночасно виконували функції трансляторів знання та його реципієнтів. Британські колеги надавали експертизу щодо роботи з громадами, травмо-інформованих підходів та інклюзивних практик, тоді як українська сторона ділилася досвідом інституційної адаптації в кризових умовах, стратегіями збереження колективної ідентичності та методологіями роботи зі спільнотами. Партнерство реалізовувалось не як часово обмежена ініціатива, а як початок довгострокової співпраці з потенціалом для подальшого розширення та поглиблення. Обидва заклади визначили як пріоритет не лише власні академічні досягнення, але й внесок у розвиток та підтримку відповідних громад, як територіально локалізованих, так і діаспоральних.

Компаративний аналіз культурних практик, включаючи фольклорні традиції, системи вірувань, паремії та літературні мотиви, виявив продуктивну напругу між загальними та конкретними вимірами людського досвіду. З одного боку, базові тематичні комплекси, такі як захист, втрата, боротьба, трансформація та мудрість, виявилися міжкультурними константами, присутніми в усіх досліджених культурних традиціях. З іншого боку, конкретні форми культурного осмислення цих тем, включаючи символічні системи, образність, ритуальні практики та наративні структури, залишаються культурно специфічними.

Це спостереження має важливі перспективи для теорії та практики міжкультурного діалогу. Тут важливо уникати двох крайнощів. З одного боку, якщо ми намагатимемося зробити всіх однаковими, то втратимо унікальність кожної культури. З іншого боку, якщо вважати культури надто різними, люди просто перестануть розуміти одне одного, і будь-який діалог стане неможливим [2, с. 64].

Література

1. Проєкт ЄС «Відродження переміщених університетів: посилення конкурентоспроможності, підтримка громад» / «Reinventing displaced universities: enhancing

competitiveness, serving communities» (REDU) (2020-2024). Інститут вищої освіти НАПН України. URL: <https://ihed.org.ua/internationalization/redu/> (дата звернення 20.12.2025)

2. Goddard J., Kempton, L. The civic university: the policy and leadership challenges. Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2016. 352 p.

Тарапатов Михайло,
старший викладач кафедри англійської філології та прикладних студій,
Маріупольський державний університет

СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЖИТКУ ПРИКМЕТНИКІВ ПОЗИТИВНОЇ ОЦІНКИ В ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ

Оцінка, якою у лінгвістиці прийнято розуміти власне закріплене відношення носія мови до позамовного об'єкту, до фактів мови та мовлення, має спрямованість на розкриття якісної складової певного предмета. Лексико-граматичним класом слів англійської мови, семантичною основою яких слугує саме якість, є прикметники. Прикметники набувають референтну співвіднесеність тільки у поєднанні з іменником або іншим номінальним елементом. Підкреслюючи тісний та нерозривний зв'язок прикметників зі словами номінального характеру, треба зазначити, що цей зв'язок відбувається таким чином: прикметники є або синтаксичним атрибутом номінальної одиниці або синтаксичним предикатом номінального компоненту, що виконує роль суб'єкту.

Відповідно до загальної синтаксичної концепції для прикметників, визнається або атрибутивна, або предикативна функції [1, с. 206]. Існує також більш припустима концепція, згідно якої і атрибутивна і предикативна функції можуть розглядатися як дві синтаксичні функції, які однаково притаманні ад'єктивним словам, зважаючи на те, що більшість прикметників можуть виконувати і атрибутивну і предикативну синтаксичні функції.

В результаті аналізу прикладів з творів англійських письменників було виявлено, що вживання прикметників позитивної оцінки в атрибутивній функції є більш частотними й складає 61,9% від загальної кількості прикладів, що розглядаються. При цьому, вживання у функції предикатива менш характерно для прикметників позитивної оцінки й складає 38,1% від загальної кількості проаналізованих прикладів.

Більш високий у кількісному співвідношенні показник вживаності прикметників позитивної оцінки в атрибутивній функції пояснюється самим характером атрибутивного зв'язку, який є найбільш міцним між словами у реченні. Цей зв'язок присутній між означенням та означувальним словом. Для нього характерним є те, що він утворює такі словосполучення,

які у реченні виступають як цілісні одиниці, як цілісні комплекси, що входять у речення у зібраному, готовому виді, у той час коли предикативний зв'язок (зв'язок між підметом і присудком), найбільш вільний зв'язок між словами у реченні, який не з'єднує слова у одне ціле, не є заздалегідь відомим й встановлюється тільки у реченні [2, с. 103].

Таким чином, беручи до уваги кваліфікативний характер значення прикметників позитивної оцінки та їх тісний зв'язок з номінальними одиницями, робимо висновок про те, що отримані дані в результаті аналізу практичного матеріалу є теоретично обґрунтованими, й досліджувані прикметники, виражаючи оцінку певного денотату, частіше виконують у реченні функцію означення та є тісно пов'язаними з означувальним номінальним елементом, що означає певний денотат, тоді як прикметники позитивної оцінки у функції предикатива дають оцінку предмету або явищу опосередковано через дієслово-зв'язку й, таким чином, характеризується менш частотним вжитком у мові.

При атрибутивному функціонуванні прикметники позитивної оцінки можуть виконувати функцію означення, яке описує іменник у функції підмета, доповнення, обставини або предикатива. Синтаксична роль означувального слова, на наш погляд, має певний вплив на ступінь вираження оцінки. Так, підчас аналізу прикладів ми виявили, що досліджувані прикметники, виконуючи функції суб'єктного і предикативного означень, є більш важливими для передачі оцінки, ніж прикметники у функціях об'єктного і адвербіального означень. Інакше кажучи, на прикметниках позитивної оцінки, означувальними словами яких є підмет або предикатив, більш акцентується увага реципієнта, ніж на прикметниках, що означають доповнення й обставину.

Аналіз фактичного матеріалу показав, що при атрибутивному функціонуванні прикметники позитивної оцінки можуть вживатися у різних позиціях відносно означувального слова, а саме у препозиції або постпозиції.

Підчас аналізу прикладів з художньої літератури було виявлено, що у відсотковому співвідношенні превалює вживання невідокремлених означень, що виражаються прикметниками позитивної оцінки, й складають 95,38% від загальної кількості прикметників у атрибутивній функції. Кількість прикметників позитивної оцінки у функції відокремлених означень менша й у відсотковому співвідношенні складає 4,62%. Перевага прикметників у функції невідокремлених, тобто більш тісно зв'язаних з означувальним словом означень, пояснюється саме змістом означення, яке не є предметом, умовою або перебіганням процесу, а ознакою. Ознака не існує окремо від її носія; вона існує не поза межами предмета або явища, а в ньому самому. Це відображається у мові, й означення виступає у якості тісно зв'язаного компонента у сполученні зі своїм означувальним словом. Особливий характер зв'язку, що об'єднує означення з означувальним словом призводить до того, що прикметники позитивної

оцінки в атрибутивній функції й означувальне їх слово складають єдиний комплекс, який виступає у реченні як єдина одиниця.

Треба також зазначити, що більшість відокремлених означень вживаються у постпозиції щодо означувального слова, у той час як частотність функціонування досліджуваних прикметників у якості препозитивних відокремлених означень є дуже незначною. Це зумовлено тим, що постпозиція утворює більшу семантичну вагомість означення, й таким чином, сприяє його відокремленню. Постпозитивні прикметники позитивної оцінки, набуваючи відомого семантичного наголосу, становляться у більшості випадків відокремленими й не утворюють з означувальним словом тісного комплексу. Зв'язок постпозитивного означення з означувальним номінальним елементом більш вільний, й ознака тому вводиться не як фіксована заздалегідь й така, що належить даному предмету, а як притаманна для предмета у даний момент. Таким чином, прикметники позитивної оцінки у функції постпозитивних відокремлених означень виражають деяке розгалуження думки й завжди несуть у собі ідею предикативності, тим самим на наш погляд, відкриваючи можливість для утворення підрядного речення.

Необхідно також зазначити, що і повні, і еліптичні речення, які містять оціночний прикметник, є емоційно забарвленими. При цьому досліджувані прикметники можуть поєднуватися з прислівниками ступеню, що впливає на інтенсивність емоційності оцінки. Так, наприклад, прислівники *very, so, terribly, absolutely, extremely, perfectly, awfully, frightfully* тощо посилюють позитивну оцінку, виражену прикметником, а прислівники *rather, quite, pretty*, навпаки, показують, що ця оцінка розповсюджується на попереднє висловлювання лише у певному сенсі.

Підчас дослідження предикативного функціонування прикметників позитивної оцінки у тексті ми також виділили їх вживання у якості об'єктного предикативу.

Аналіз фактичного матеріалу встановив, що досліджувані прикметники виконують у реченні функції означення або предикатива, причому атрибутивне функціонування більш притаманне для них, ніж предикативне. Найбільшу частотність вжитку мають прикметники позитивної оцінки у функції препозитивної невідокремленої обставини. Перспективи подальших досліджень пов'язуємо з вивченням семантичної структури прикметників позитивної оцінки.

Література

1. Приходько Ю.Г. Мовленнєва діяльність і оцінка. Вісник СумДУ. Серія: Гуманітарні науки. 2003. Вип. №4(50). С. 206-208.
2. Соколовська, Ж.П. Проблеми системного опису лексичної семантики. Київ: Наукова думка, 1990. С. 67-138.

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ

СЕКЦІЯ «СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МАРКЕТИНГУ ТА ТУРИЗМУ»

Аракелова Інна,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу та туризму
Маріупольський державний університет

Лісютін Антон,
кандидат наук з держ. управління, доцент кафедри маркетингу та туризму
Маріупольський державний університет

МАРКЕТИНГОВІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ БРЕНДІВ ПІДПРИЄМСТВ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ VUCA- ТА BANI-СВІТУ

Сучасні умови функціонування підприємств легкої промисловості України свідчать про те, що традиційне розуміння бренду як інструмента виключно ринкового позиціонування поступово втрачає актуальність. Поєднання воєнних викликів, нестабільності економічних процесів, порушення виробничих і логістичних зв'язків, а також зростання психологічної напруги в суспільстві формує складне середовище, у якому класичні маркетингові підходи потребують переосмислення. За таких умов доцільним є використання концепцій VUCA та BANI для аналізу сучасних трансформацій у сфері брендингу.

VUCA-парадигма дозволяє охарактеризувати зовнішнє середовище діяльності підприємств легкої промисловості як мінливе, складне та важко прогнозоване. Для українських виробників це проявляється у постійних змінах умов виробництва і збуту, нестабільності попиту, обмеженості ресурсів та необхідності швидкого реагування на зовнішні виклики. Водночас концепція BANI акцентує увагу на крихкості економічних систем, зростанні тривожності споживачів, нелінійності наслідків управлінських рішень та переваженості інформаційного простору, що істотно впливає на поведінку ринку.

У подібному середовищі роль бренду суттєво змінюється. Для підприємств легкої промисловості України бренд дедалі частіше розглядається як інтегруючий елемент, що поєднує економічні, соціальні та ціннісні аспекти діяльності. Через бренд формується

уявлення про надійність підприємства, його здатність адаптуватися до нестабільних умов та підтримувати стійкі відносини зі споживачами.

Практика діяльності українських брендів підприємств легкої промисловості свідчить про те, що у VUCA-середовищі бренд виконує функцію стратегічної узгодженості. Він дозволяє підприємству зберігати ідентичність за умов змін асортименту, релокації виробничих потужностей, трансформації каналів збуту та активного переходу до цифрових комунікацій. Гнучкість брендової стратегії стає одним із ключових чинників конкурентоспроможності.

Водночас у BANI-середовищі на перший план виходить емоційно-ціннісний вимір бренду. За умов підвищеної тривожності споживачі орієнтуються не лише на функціональні характеристики продукції, а й на символічні та ціннісні маркери. У цьому контексті бренд виступає чинником зниження невизначеності, формування довіри та відчуття стабільності, що є особливо важливим у кризових соціально-економічних умовах.

Аналіз змін у споживчій поведінці свідчить про поступове зміщення мотивацій вибору продукції легкої промисловості від суто цінових та естетичних критеріїв до нематеріальних характеристик бренду. Прозорість діяльності, етичність виробництва, локальне походження та громадянська позиція підприємства стають важливими чинниками формування довгострокової лояльності.

Узагальнення впливу характеристик VUCA- та BANI-середовища на діяльність підприємств легкої промисловості України дозволяє систематизувати ключові маркетингові орієнтири формування бренду. У цьому контексті доцільно розглядати бренд як багаторівневу систему управління, що відображено в Таблиці 1.

Таблиця 1

Вплив VUCA- та BANI-середовищ на формування бренду підприємств легкої промисловості України

Характеристика	Прояви в українських реаліях	Маркетинговий орієнтир
VUCA		
Мінливість	Часті та різноспрямовані зміни умов виробництва і збуту	Побудова адаптивної бренд-стратегії
Невизначеність	Обмежена прогнозованість попиту та поведінки споживачів	Акцент на формуванні довіри до бренду
Складність	Порушення усталених ланцюгів постачання та кооперації	Спрощення брендового позиціонування
Неоднозначність	Відсутність однозначної реакції ринку на управлінські рішення	Використання тестових маркетингових рішень
BANI		
Крихкість	Висока вразливість малих і середніх підприємств до криз	Орієнтація на локалізацію виробничих процесів
Тривожність	Підвищена психологічна напруга споживачів	Посилення емоційної складової бренду

Нелінійність	Непропорційний вплив окремих управлінських дій	Застосування сценарного підходу в маркетингу
Неосяжність	Перевантаженість інформаційного простору	Формування зрозумілого брендового нарративу

Запропонована мікро-модель бренду підприємств легкої промисловості України в умовах VUCA- та BANI-середовища ґрунтується на інтеграції кількох рівнів управлінського впливу, які взаємодіють між собою та забезпечують цілісність брендової політики. На *стратегічному рівні* бренд виступає інструментом адаптації підприємства до змін зовнішнього середовища, сприяючи збереженню конкурентних позицій за умов нестабільності. *Комунікаційний рівень* орієнтований на мінімізацію невизначеності через послідовну та зрозумілу взаємодію зі споживачами. Водночас *емоційно-ціннісний рівень* формує довіру до бренду, підтримує його ідентичність та забезпечує стійку лояльність аудиторії, що набуває особливої значущості в умовах BANI-світу.

Таблиця 2

Структурні рівні брендів підприємств легкої промисловості України та їх функціональне наповнення

Рівень	Домінуюча роль бренду	Характерні прояви у діяльності підприємств легкої промисловості України
Стратегічний	Забезпечення адаптивності управління	Гнучке коригування бренд-стратегії відповідно до змін зовнішнього середовища
Комунікаційний	Формування передбачуваності для споживача	Послідовна та зрозуміла брендова комунікація
Емоційно-ціннісний	Підтримка стійких взаємовідносин із аудиторією	Зміцнення довіри та підкреслення локальної ідентичності

Таким чином, бренди підприємств легкої промисловості України доцільно розглядати як інструмент *resilience* -менеджменту, здатний забезпечувати адаптацію бізнесу до умов нестабільного середовища. Запропоновані положення не вичерпують усіх аспектів проблематики, проте створюють підґрунтя для подальших наукових досліджень і практичних напрацювань у сфері брендингу в умовах воєнної та поствоєнної трансформації економіки.

Література

1. Зінорук, Л. (2021). Аналіз ефективності брендингу на підприємствах легкої промисловості України. Молодий вчений, 10 (98), 147-150. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-10-98-33>

2. Савицька Н. Л., Пахуча Е. В. (2024) Ринкова резильєнтність бізнесу: теоретичний конструкт. Бізнесінформ № 2_2024, 244-257 DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-2-244-257>

3. Дуднєва, Ю., Долгополов, В. (2022). Особливості підприємницької діяльності в контексті викликів ВАНІ-світу. Адаптивне управління: теорія і практика. Серія Економіка, 14(28). [https://doi.org/10.33296/2707-0654-14\(28\)-09](https://doi.org/10.33296/2707-0654-14(28)-09)

4. Тодошук А., Остащук Р., Стеблій О., Колобов І. (2024) Менеджмент в умовах VUCA-світу та шляхи подолання невизначеності. Агросвіт No 19, 2024. 83-88 <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2024.19.83>

Балабаниць Анжеліка,
доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу та туризму,
Маріупольський державний університет

Солодковський Андрій,
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти спеціальності D4 Менеджмент,
Маріупольський державний університет

СИНЕРГІЙНА ЦІННІСТЬ ЯК КЛЮЧОВА МЕТРИКА МАКРЕТИНГОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ В МЕРЕЖАХ ПРОДУКТОВОГО РИТЕЙЛУ

В умовах нестабільного глобального середовища та трансформаційних процесів в економіці України особливого значення набуває формування ефективних стратегічних механізмів створення та масштабування цінності в мережах продуктового ритейлу.

Мережеві бізнес-структури FMCG-сектора виконують не лише комерційну функцію, а й відіграють системоутворюючу роль у забезпеченні продовольчої безпеки, стабільності споживчого ринку та соціально-економічної стійкості регіонів.

Ключовим завданням маркетингу підприємств є створення максимальної цінності для споживачів. Досліджуючи сутність цієї категорії, зазначимо, що Основоположник маркетингу як науки Ф. Котлер визначив цінність як різницю між загальною цінністю продукту для споживача та його загальними затратами. На думку вченого, під загальною цінністю слід

розуміти сукупність вигод, які він очікує отримати, купуючи товар або послугу, а під загальними витратами споживача – суму витрат, які за його очікуваннями будуть понесені під час оцінки, отриманні та використанні продукту або послуги [1, с. 75].

Науковці А. Остервальдер та І. Піньє вказують на 11 основних цінностей, які підприємство може запропонувати для споживачів: новизну, виробництво, виготовлення під замовлення, «робити свою роботу», дизайн, бренд (статус), ціна, зменшення витрат, зниження ризиків, доступність, зручність застосування [2, с. 54-55].

Маємо підкреслити, що у мережевому продуктовому ритейлі цінність має багатовекторний характер і формується одночасно для різних груп стейкхолдерів – споживачів, бізнес-структур, постачальників та суспільства в цілому (рис.1).

Рисунок 1. – Багатовекторна модель формування синергійної цінності в мережевому продуктовому ритейлі

Запровадження поняття «синергійна цінність» у дослідження стратегічного розвитку мережевих структур продуктового ритейлу обумовлено необхідністю пояснення механізмів виникнення додаткової цінності, що формується внаслідок системної взаємодії учасників мережі. На відміну від традиційного підходу, який розглядає цінність як результат діяльності окремого суб'єкта, концепція ціннісної синергії дозволяє інтерпретувати мережу як цілісну систему, здатну генерувати якісно новий рівень цінності в умовах нестабільного глобального середовища.

Ціннісну синергію в мережі пропонуємо розглядати як інтегральний ефект взаємодії економічних, логістичних, цифрових та соціальних компонентів мережі, що забезпечує зростання сукупної цінності для ключових стейкхолдерів та підвищує стратегічну стійкість і конкурентоспроможність мережі.

Для споживачів вона проявляється у доступності товарів першої необхідності, стабільності цін, якості продукції та безперебійності постачання. Для самих мережевих структур цінність полягає у досягненні ефекту масштабу, підвищенні оборотності капіталу, оптимізації витрат і зміцненні конкурентних позицій. Для держави та суспільства цінність виявляється у підтримці зайнятості, розвитку локального виробництва та забезпеченні продовольчої стабільності.

Систематизація підходів до розуміння цінності в мережевому продуктовому ритейлі створює теоретичну основу для подальшого аналізу стратегічних механізмів її формування та масштабування.

Таким чином, дослідження сутності цінності в мережевому продуктовому ритейлі є необхідною передумовою побудови цілісної концепції стратегічного розвитку мережевих бізнес-структур та дозволяє забезпечити логічну узгодженість між теоретичними положеннями і прикладними результатами дисертаційного дослідження.

Література

1. Шульгіна Л. М. Еволюція наукових поглядів щодо поняття «споживча цінність товару». *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. № 2. - С. 74-80. URL: https://mmi.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/mmi/volume-2-issue-2/mmi2011_2_74_80_0.pdf.
2. Osterwalder A., Pigneur Y. *Business Model Generation: A Handbook for Visionaries, Game Changers, and Challengers*. — Hoboken, NJ : John Wiley & Sons, 2010. — 288 p.

Рібейро Рамос Олена,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу та туризму
Маріупольський державний університет

Федченко Марина,
директор Бюро подорожей «Щастя тревел»

ВІЗОВИЙ СУПРОВІД ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОГО СЕРВІСУ

У сучасному туризмі високий рівень конкуренції змушує агентів не лише продавати туристичні продукти, але й демонструвати професійну гнучкість, глибокі знання та відповідальність. Одним із нових вимірів професійності є візовий супровід, що вимагає компетентності, етичності та аналітичного підходу до клієнта. У нестабільних умовах ринку візовий супровід стає не лише додатковою послугою, а й платформою для майбутніх продажів турів і стратегічним інструментом формування довіри, підвищення лояльності клієнта та розширення туристичного портфеля.

Візовий супровід як прояв професійності насправді інтегрує одразу кілька підходів, але найтісніше пов'язаний з компетентнісними, етичним та практично-орієнтованим підходами.

Як відзначає Гавриленко І.В., професіоналізм у туризмі вимагає міждисциплінарних знань (туристичне право, культурологія, маркетинг), а також здатності адаптуватися до змін ринку [1]. Таким чином, візовий супровід вимагає знань і навичок: правова база, процедура оформлення, вимоги консульств, логістика, міжнародне законодавство, системи бронювання, комунікація з візовими центрами – усе це є частиною професійної компетентності турагента. Згідно з дослідженнями Соловйової Н.М., професійність також включає дотримання етичних норм, прозорості, поваги до клієнта та здатності вести чесну комунікацію [2]. Кінцевий результат – отримана віза – це чіткий вимір професійності: клієнт задоволений, звертається повторно, рекомендує, що зазначає Котлер Ф. у своїй праці «Marketing for Hospitality and Tourism», професійний агент має розуміти потреби клієнта і перевищувати його очікування [4]. За Карпенко Т.М., турагент повинен володіти розвиненим емоційним інтелектом, стресостійкістю, вмінням працювати з запереченнями та будувати довіру [3], пояснити ризики, підготувати до співбесіди, хоча цей аспект не є головним у візовому супроводі, хоча й посилює його якість.

Отже, візовий супровід – це комплексна проекція компетентнісного, етичного та практично-орієнтованого підходів, де знання, етика і реальні результати виступають маркерами професійної зрілості туристичного агента.

Агент, який дає клієнту комплекс «тур + віза», завжди виграє у довгостроковій перспективі. Візовий супровід – це не лише професійність, а й фінансова вигода для компанії. Він дозволяє: збільшити чек послуг, розширити портфолію компанії, охопити нові візові напрямки, закріпити клієнта на тривалий термін.

Рис.1. Структура професійної ролі туристичного агента у візовому супроводі

Оформлення візи вимагає глибоких знань процедур, правил, підготовки документів і вміння працювати зі складними кейсами, що підвищує довіру клієнта і підкреслює експертність турагента.

За даними відкритих джерел та візових порталів, у 2023–2024 рр. українці стикалися з такими основними причинами відмов у візах:

- Неповний або неправильно оформлений пакет документів.
- Відсутність належної фінансової спроможності або підтвердження джерел доходу.
- Слабка прив’язаність до України (відсутність роботи, сім’ї, нерухомості).
- Попередні візові відмови або порушення візових режимів.

- Недостовірні дані або підозра в еміграційних намірах.

Зміна в статистиці відмов у візах для українців є важливим індикатором міжнародних відносин і міграційних тенденцій. Найбільше відмов було зафіксовано за напрямками: США (за 2023 рік було зафіксовано, що відсоток відмов у візах для українців склав 32,9%, що відображає помітне зниження порівняно з 2022 р., коли цей показник сягав 41,27% [5]), Канада, Велика Британія. У той же час, попит на візи не зменшився — зростає кількість звернень через надійних агентів, які працюють прозоро, з поясненням усіх етапів і ризиків, табл. 1.

Таблиця 1

Технічні візові можливості українців по основним візовим напрямкам, 2025 р.

Велика Британія	Канада	Сполученні Штати Америки
<ul style="list-style-type: none"> – Обов’язкова біометрія, суворі вимоги. – Термін дії: 6 міс – 2 роки (є 5–10 років). – Можливості: туризм, навчання, бізнес. – Ризики: відмова через недостовірні чи неповні документи. – Документи: переклад англійською, завірений бюро перекладів. – Вклейка: <ul style="list-style-type: none"> • В Україні – після позитивного рішення запрошення на вклейку; можна особисто у центрі (безкоштовно) або через НП (≈2000 грн) • За кордоном – паспорт повертається з рішенням. – Терміни: 15 робочих днів. – Вартість зборів: консульський збір – 153 євро + візовий збір 90 євро (сплачується не всюди). 	<ul style="list-style-type: none"> – Онлайн-подача, біометрія у Києві та Львові. – Термін дії: до кінця дії паспорта. – Можливості: туризм, бізнес, візити. – Ризики: відмова при слабкому фінансовому підтвердженні. – Документи: подаються онлайн, переклад англійською, завірений бюро перекладів. – Вклейка: за межами України через кур’єрів-партнерів або клієнтом особисто. – Терміни: від 2 місяців. – Вартість зборів: консульський збір – 100 CAD, біометрія – 80 CAD, вклейка у паспорт – ≈3000–4000 грн. 	<ul style="list-style-type: none"> - Подача у Варшаві та Кракові (співбесіди: Варшава – російською, Краків – англійською). – Можна залучати акредитованого перекладача. – Термін дії: 10 років. – Можливості: туризм, бізнес, візити. – Ризики: відмова через слабку прив’язаність до України, фінансову спроможність або низьку активність у подорожах. – Терміни: рішення на співбесіді, вклейка – 3–5 днів. – Вартість зборів: консульський збір – 185\$, планують додатковий \$250 у разі схвалення. – Нюанси: черги, дублікати акаунтів, паролі, складність із перенесенням акаунтів між країнами.

Успішність візових кейсів зростає при участі експертів, які мають досвід, шаблони, інструкції та вміють готувати клієнтів до співбесіди.

Візовий супровід – це не лише маркер професійності турагента, а й реальний інструмент формування довіри, збільшення прибутку і утримання клієнтів. Агент, який надає повний супровід, виграє в довгостроковій перспективі.

Досвідчені агенти формують власну систему ризик-менеджменту при роботі з візовими кейсами, що включає попередню діагностику профілю клієнта, оцінку слабких місць досє,

моделювання ймовірних запитань на співбесіді. Такий системний підхід не лише знижує ризики відмов, але й дозволяє клієнту почуватися впевнено впродовж усього процесу.

Узагальнюючи, слід відзначити, що візовий супровід трансформується з другорядної послуги на ключовий елемент туристичного консалтингу. Його ефективне надання вимагає не лише знань і досвіду, а й високого рівня етичної відповідальності, психологічної делікатності та орієнтації на довготривалі відносини з клієнтом.

Література

1. Гавриленко І.В. Професійна підготовка фахівців у сфері туризму. – К.: Центр учбової літератури, 2018. – 248 с.
2. Соловійова Н.М. Етичні аспекти діяльності туристичних агентів. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2019. – 152 с.
3. Карпенко Т.М. Психологічна підготовка фахівців туристичної галузі. – Л.: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. – 176 с.
4. Kotler P., Bowen J., Makens J. Marketing for Hospitality and Tourism. – 7th ed. – Pearson, 2016. – 640 p.
5. Візовий супровід як частина туристичних послуг. – Visa Travel Agency. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.instagram.com/p/C2SqvBINmjk/>

Чуприна Олена,
доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри маркетингу та туризму
Маріупольський державний університет

Токарева Валентина,
доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри маркетингу та туризму
Маріупольський державний університет

СВІТОВІ ТРЕНДИ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ

Роздрібна торгівля відіграє вагомую роль в економіці будь-якої країни світу. Але сьогодні ця галузь розвивається під впливом різноманітних викликів та ризиків. Зміни

споживацьких потреб та вподобань, стрімка конкуренція на ринку змушує суб'єктів господарювання змінювати стратегічні підходи, акцентуючись на векторах підвищення конкурентоспроможності.

Але, разом з тим останніми роками для світової роздрібно́ї торгівлі характерно стійке підвищення обсягів продаж. Так за даними Statista [1], у 2024 році світовий товарообіг продемонстрував зростання до 30,6 трлн. дол. (близько 4 %). Оптимістичними є і подальші прогнози, згідно з якими до 2030 року цей показник має сягнути 35,8 трлн. дол. (рис.1).

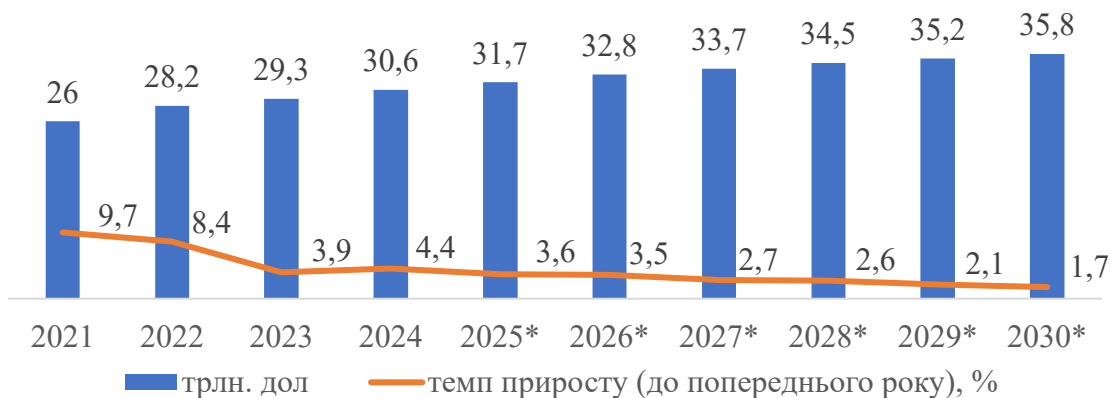

Рис. 1 Динаміка обсягу світової роздрібно́ї торгівлі

* прогноз

Джерело: побудовано авторами за даними [1]

При цьому за даними 2024 році аналітики констатують [2, с. 126] зростання як в частині офлайн сегменту (до 3,6 % в порівнянні з 2023 роком), так і онлайн-торгівлі (до 7,65%).

Дослідження світових практик розвитку даної галузі, які запроваджуються торговельними мережами - лідерами ринку, дозволили акцентуватись на основних трендах, які представляють інтерес і для вітчизняного сегменту. А саме:

- фокус на позиціонуванні унікальності бренду, підвищенні інтересу покупців;
- дотримання стратегічного підходу, який передбачає формування стратегій розвитку господарюючих суб'єктів;
- посилення екологічної та соціальної відповідальності роздрібних підприємств шляхом підтримки екологічних ініціатив, запровадження енергозберігаючих інноваційних технологій, акцентуації на екологічності асортиментних позицій;
- диференціація форматів магазинів (від гіпермаркетів до зручних магазинів «біля дому»);
- розвиток унікальних просторів для покупців (шоу-румів, концепт-сторів та ін.);
- підвищення стандартів якості обслуговування та запровадження програм лояльності для споживачів;

- застосування дієвих моделей управління запасами товарів;
- стрімке поширення цифрових технологій. Серед них: реалізація технологій «розумних полиць» та цифрових цінників; використання цифрових екранів і панелей в торговельних залах для демонстрації товарів; застосування чат-ботів у месенджерах для інформування та консультування споживачів; поширення QR-кодів для маркування товарів, додатків віртуальної (VR) і доповненої (AR) реальності - для візуалізації товару тощо;
- фокус на омніканальності роздрібних продаж [3, с. 63], що проявляється в обслуговуванні споживачів як через традиційні фізичні магазини, так і через веб-сайти, віртуальні шоуруми, маркетплейси, мобільні додатки, групи в соціальних мережах, поєднуючи різноманітні канали продажів в єдину систему, забезпечуючи гнучкість і зручність здійснення покупок та належний рівень сервісу.

Отже, конкурентні умови змушують підприємства роздрібної торгівлі коригувати власні бізнес-стратегії, спрямовуючи їх на підвищення конкурентоспроможності, акцентуючись на технологічних трансформаціях та принципах сталого розвитку, організаційно-управлінських новаціях тощо.

Дослідження таких глобальних практик лідерами ринку, дозволило узагальнити відповідні підходи, які представляють інтерес для розвитку вітчизняної галузі.

Література

1. *World: retail sales 2021-2026*. URL: <https://www.statista.com/statistics/443522/global-retail-sales/> (дата звернення 09.11.2025).
2. Ковальчук С. Аналіз стану та трансформацій роздрібного ритейлу: світові тренди та український сегмент. *Innovation and Sustainability*. 2024. № 1. С. 120-132.
3. Поручинська І., Поручинський В., Слащук А. Сучасні тенденції розвитку мережевого ритейлу: український та світовий досвід. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Економічні науки*. 2023. № 2 (69). С. 60-65. URL: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/69-8>. (дата звернення 10.09.2025).

Stoyka Andriy,
Doctor of Public Administration, Full Professor,
Professor of the Department of Marketing and Tourism
Mariupol State University

Horiunova Kateryna,
Doctor of Philosophy in Management,
Associate Professor of the Department of Marketing and Tourism
Mariupol State University

RESILIENCE OF TOURISM DESTINATIONS IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY CRISIS GOVERNANCE

The imperative to strengthen crisis management and resilience in tourism has never been more pronounced, particularly for countries exposed to multidimensional shocks such as Ukraine. Tourism, as one of the world's most interconnected and vulnerability-sensitive sectors, operates at the intersection of environmental, economic, technological and socio-political risks. Over the past decade, the global tourism ecosystem has entered a period of structural volatility, characterised by cascading crises that increasingly exceed the adaptive capacity of traditional governance systems. This conceptual shift from crisis response to continuous resilience building constitutes the broader international context in which Ukraine must develop its own approaches.

For Ukraine, the relevance of this research is amplified by the profound and long-lasting impacts of the full-scale war, which has disrupted mobility patterns, human capital, infrastructure, perception of safety, and the functioning of regional tourism systems. The war has revealed the need to rethink the role of tourism in post-crisis reconstruction. Tourism possesses unique potential as a catalyst for regional revitalisation, community empowerment, cultural safeguarding, and international engagement. However, to realise this potential, Ukraine requires governance frameworks aligned with European standards of crisis preparedness, intersectoral coordination, and data-driven decision-making.

Modern resilience in tourism is understood as a dynamic, adaptive capability enabling destinations to withstand disruptions, reorganise under stress and emerge with strengthened structures. Contemporary crisis preparedness is grounded in governance, data, coordination, human capital, sustainability and anticipatory planning.

A foundational component is strategic governance architecture with clear institutional mandates and rapid decision-making. Another element is risk-oriented planning, shifting focus from

post-factum intervention to proactive risk sensing, scenario building and vulnerability assessment. Resilience is also deeply tied to data intelligence: timely, reliable and granular data allows destinations to forecast risks and choose interventions with precision. Intersectoral coordination ensures tourism actors collaborate effectively with health, transport, environmental and security structures. Human capital development further strengthens resilience, while sustainability and adaptive learning ensure destinations are able not only to recover but to evolve.

Tourism operates amid systemic volatility. Environmental and climate-related risks, including heatwaves, wildfires, floods and biodiversity loss, threaten natural and cultural assets. Natural hazards such as volcanic eruptions or earthquakes disrupt tourism infrastructure and mobility systems. Labour shortages weaken operational continuity and diminish crisis response capacity. Financial instability, inflation and global economic shocks influence both supply and demand, reducing revenues and destabilising employment.

Fragmented governance remains one of the most persistent vulnerabilities, producing institutional ambiguity and slow, uncoordinated responses. Technological disruptions, cyberattacks, digital system failures, data breaches, represent emergent risks. Perception-driven threats related to safety, political instability or health concerns further amplify vulnerability, as tourism demand responds strongly to perceived insecurity [1].

Effective governance requires institutional clarity, multilevel coordination, and adaptive structures. Mandate coherence reduces ambiguity and supports efficient mobilisation of resources. Horizontal and vertical coordination ensures information flows quickly and decisions remain synchronised across actors and levels. Adaptive governance enables institutions to revise procedures dynamically as crises evolve. Integrated data ecosystems support intelligence-driven decision-making. Strategic communication builds public trust and manages narratives. Capacity-building and resource mobilisation strengthen workforce and organisational readiness. Finally, resilience must be strategically integrated across broader development and sustainability policies [2].

Persistent barriers continue to impede resilience. Fragmented governance and limited mandates create slow, inconsistent crisis responses. Weak strategic alignment isolates tourism from national crisis frameworks. Local and regional bodies often lack operational capacity, expertise, and tools. Scarcity of reliable data and limited data literacy undermine evidence-based decision-making. Insufficient crisis communication capacity exposes destinations to misinformation and eroded public trust. Workforce shortages and limited professionalisation constrain resilience efforts. Financial constraints restrict investment in crisis preparedness. Rigid administrative cultures resist innovation and prevent adaptive learning.

Resilience in tourism is a structural imperative shaped by intersecting ecological, geopolitical, technological and socio-economic pressures. It requires systemic capability, embedded within

governance, institutions and long-term strategic planning. Destinations that adopt resilience as a core principle move from reactive crisis response to proactive risk governance, positioning tourism as an agent of transformative recovery and sustainable development. For Ukraine, this shift holds particular significance: resilience is essential not only for stabilisation and recovery but also for aligning with European policy frameworks and strengthening tourism's role in national reconstruction. Destinations that invest in institutional coherence, cross-sector collaboration and capacity-building will be best equipped to navigate an unpredictable future.

References

1. European Innovation Council and SMEs Executive Agency (EISMEA). Crisis Management and Governance in Tourism. Final Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2024. Available at: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/765a7513-b2bc-11ef-acb1-01aa75ed71a1/language-en>
2. Стойка, А. В., & Горюнова, К. А. (2025). Переосмислення сталого туризму: соціальні, економічні й екологічні виміри за межами зростання. *Acta Academiae Beregsasiensis: Geographica Et Recreatio*, (2), 64–77. <https://doi.org/10.32782/2786-5843/2025-2-6>

СЕКЦІЯ
«БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР УПРАВЛІНСЬКОЇ І
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»

Viktoriia Matsuka,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management and Finance
Mariupol State University Kyiv, Ukraine

Maryna Horbashevskya,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management and Finance
Mariupol State University Kyiv, Ukraine

**RISK MANAGEMENT OF INTERNATIONAL INVESTMENTS IN THE INFORMATION
AND TECHNOLOGY SECTOR: MODERN APPROACHES AND GLOBAL TRENDS**

International investment in information technology (IT) services and products is an important tool for the development of the global economy and the digital transformation of business. According to World Economic Forum, the global volume of IT investments in 2023 exceeded 1.5 trillion US dollars, with most of the investments directed to high-tech startups, software development, artificial intelligence and cybersecurity [1; 6]. At the same time, international investments in the IT sector are associated with numerous risks that can affect the effectiveness of project implementation and return on investment. The classic division of risks of international investments includes the following categories.

1. Financial risks – related to exchange rate fluctuations, inflation, stock market volatility, and interest rate changes. For example, foreign investors often face uncertainty about the value of their investments if the national currency exchange rate changes.

2. Technological risks – arise due to rapid obsolescence of technologies, failures in the implementation of new developments, technical failures and cyber threats. In particular, the lack of proper protection of information systems can lead to data loss or reputational damage.

3. Political and regulatory risks – include changes in legislation, restrictions on foreign investment, the introduction of sanctions or tariffs, as well as the instability of the political situation

in the country where the project is located. UNCTAD research shows that political risks remain one of the most important factors influencing the decisions of international investors [7].

4. Market and strategic risks – include changes in demand for IT products and services, high competition, as well as cultural and organizational differences between countries. Such risks are especially important for startups entering new markets with limited experience of local interaction [2].

Effective risk management is a key element of international investment management. According to modern approaches, risk management involves a set of measures aimed at their identification, assessment, minimization and control. The main methods of risk management include:

1. Investment diversification is a strategy that involves distributing capital across different countries, technology areas, and products to reduce the impact of individual risks on the overall portfolio [3].

2. Financial instruments – insurance, hedging of currency and interest rate risks, use of options and forward contracts allows the investor to minimize possible losses during fluctuations in market conditions.

3. Analytical and predictive methods – include scenario analysis, risk probability modeling, and the use of technological forecasts to determine trends in the development of the IT sector [5].

4. Technological management strategies – cybersecurity audit, implementation of modern project management methodologies (Agile, Scrum, DevOps) and regular software updates to prevent technical failures.

5. Strategic partnership and local integration – cooperation with local companies, compliance with regulatory requirements and cultural characteristics of the country of investment placement contribute to reducing political and market risks.

Despite the high level of risks, international investment in the information and technology sector is showing steady growth. Key development trends include:

1. Expanding investments in artificial intelligence, Big Data, blockchain and cybersecurity, which opens up new markets and increases the competitiveness of investors [4].

2. The growing importance of ESG factors (environmental, social and governance aspects) in the investment decision-making process. Companies are increasingly considering sustainable development and corporate responsibility as a factor in reducing risks and increasing attractiveness for investors.

3. Digitalization of risk management processes – the implementation of analytical platforms, artificial intelligence systems, and automated forecasting tools allows managers to more effectively assess risks and make strategic decisions in real time.

Thus, international investments in the IT sector remain one of the priority areas of development of the global economy, and effective risk management becomes a necessary condition for their stable and profitable functioning.

References

1. Мацука В.М. Сучасні тренди іноземного інвестування в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2023. №12. С. 88-94. URL: <https://nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/1740/1754> (accessed 01.12.2025).
2. Duan Y., Shuplat O., Matsuka V., Lukash S., Horbashevska M. and Kyslova L. Risk Management Strategy for International Investment Projects of an Innovative Enterprise in the Context of Industry 4.0., Economic Affairs (New Delhi). 2023. Vol. 68, No. 04. pp. 2047-2056. URL: <https://ndpublisher.in/admin/issues/EAv68n5p.pdf> (accessed 01.12.2025).
3. OECD. Digital Economy Outlook 2024 (Volume 1): Embracing the Technology Frontier. 2024. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-digital-economy-outlook-2024-volume-1_a1689dc5-en.html (accessed 01.12.2025).
4. OECD. Digital Economy Outlook 2024 (Volume 2): Strengthening Connectivity, Innovation and Trust. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-digital-economy-outlook-2024-volume-2_3adf705b-en.html (accessed 01.12.2025).
5. Oughton Edward J., Amaglobeli David, Moszoro Marian. What would it cost to connect the unconnected? Estimating global universal broadband infrastructure investment. Telecommunications Policy. Elsevier. Vol. 47(10). URL: <https://ideas.repec.org/a/eee/telpol/v47y2023i10s0308596123001817.html> (accessed 01.12.2025).
6. UNCTAD. World Investment Report 2024: Investment Facilitation and Digital Government. 2024. URL: <https://unctad.org/publication/world-investment-report-2024> (accessed 01.12.2025).
7. UNCTAD. World Investment Report 2025. International investment in the digital economy. URL: <https://unctad.org/publication/world-investment-report-2025> (accessed 01.12.2025).

Koverza Viktoriia
Ph.D in Economic sciences, Associate professor,
Associate Professor of the Department of Management and Finance
Mariupol State University

A SYSTEMIC APPROACH TO ENTERPRISE FINANCIAL MANAGEMENT UNDER WAR AND CRISIS CHALLENGES

The concept of «crisis» (from the greek krisis) means a «turning point» or «decision» and is often interpreted as a «sharp change» [1, p. 586]. An economic crisis at an enterprise leads to a decline in performance indicators and increases the risk of bankruptcy, which necessitates timely and well-grounded managerial decisions, referred to in the literature as «crisis management» or anti-crisis management. Under conditions of instability, financial resources become critically important; therefore, the formation of effective financial planning mechanisms and managerial decision-support tools becomes essential for enhancing enterprise resilience and competitiveness.

Anti-crisis management of an enterprise is considered a comprehensive system aimed at preventing or eliminating adverse phenomena in business operations through the full use of modern management potential [2]. Its main directions include monitoring and diagnosing the enterprise's condition, as well as developing strategies to enhance operational efficiency and ensure a stable financial position.

In conditions of uncertainty and constant crisis challenges, the development of an effective financial management toolkit becomes crucial for enhancing enterprise resilience and adaptability. While the classical financial paradigm focused on maximizing business value and resource efficiency, in a crisis environment the emphasis shifts to managerial flexibility, rapid response, and long-term financial stability [3].

A key task is the development of a systemic approach that includes: monitoring external and internal risks with scenario modeling of their impact on financial flows; the application of anti-crisis instruments (debt restructuring, cost optimization, reserve mobilization, and liquidity recovery); adaptive support for financial decisions through digitalization, process automation, and predictive analytics; and the strategic transformation of financial policy to ensure diversification of funding sources, integration of innovations, and long-term stability.

This approach illustrates the logic of transitioning from the diagnosis of crisis factors to the formation of a comprehensive system of managerial decisions (Fig. 1).

The central element of the proposed approach is a managerial decision-making mechanism based on continuous risk analysis, combining short-term stabilization measures with long-term

strategic objectives. The integration of these elements forms a flexible and resilient financial management system. For Ukrainian enterprises operating under a war-affected economy and post-war recovery, such a systemic approach can serve as the foundation for adaptive financial management, integrating anti-crisis practices with innovative development tools [4].

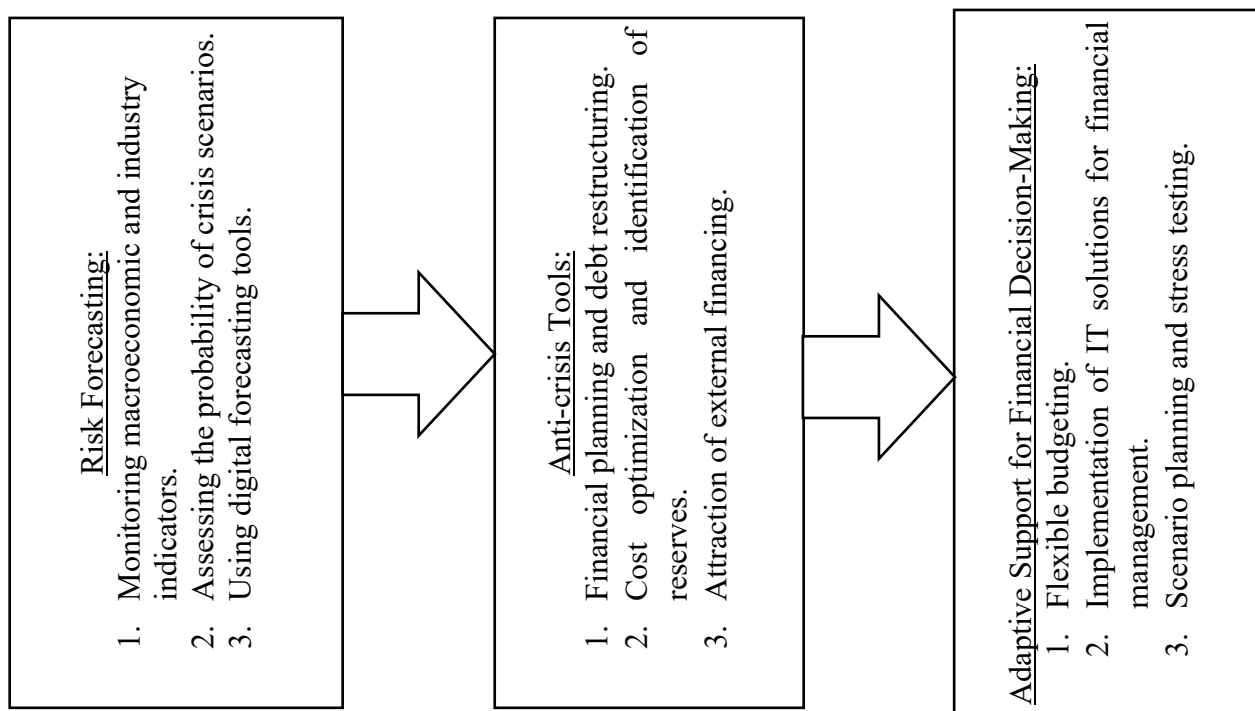

Fig. 1. Systemic approach to financial management under crisis challenges

Financial planning in Ukraine during the war and post-war period is shaped by unique challenges, including reduced economic activity, disrupted logistics chains, and increased uncertainty. For enterprises, priorities shift to maintaining liquidity, fulfilling financial obligations, and seeking alternative sources of funding. In this context, the role of risk management and digital financial management tools becomes increasingly important. In the post-war period, key tasks include restoring financial stability, attracting international resources, and developing long-term strategies. The proposed systemic approach to financial planning can serve as the foundation for adaptive management aimed at enhancing enterprise resilience and competitiveness.

The results indicate that the development of financial management in Ukraine requires the formation of a new managerial paradigm focused on combining strategic vision, innovative technologies, and adaptability to crisis conditions. Contemporary challenges act as a catalyst for the transformation of financial management, prompting enterprises to revise traditional approaches and implement systemic solutions. It is substantiated that the most effective response is a systemic approach that integrates risk forecasting, anti-crisis mechanisms, and strategic adaptation, ensuring

enhanced financial stability of enterprises during war and post-war transformations. Prospects for further development of financial management are associated with improving the institutional environment, digitalizing financial processes, expanding state support, and integrating into the international financial space, creating the foundation for long-term recovery and increased competitiveness of the national economy.

References

1. Міждисциплінарний словник з менеджменту: навч. посіб. / за ред. Д. М. Черваньова, О. І. Жилінської. Київ: Нічлава, 2011. 624 с.
2. Бланк І. А. Управління фінансовою безпекою підприємства. Київ: Ельга, Ніка-Центр, 2009. 784 с.
3. Ovcharuk O.M., Pereverziev S.S. Anti-crisis enterprise management: current aspects. *Scientific innovations and advanced technologies*. 2024. № 2(30). P. 887-899. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-2\(30\)-887-899](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-2(30)-887-899)
4. Kosova Tetiana, Arseniuk Nazar, Bui Pavlo. An adaptive financial mechanism for managing investments and the company's credit portfolio. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2022. Вип. 2(88). С. 103-108. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2022-2-15>
5. Фінанси, облік, контроль та оподаткування: актуальні проблеми та перспективи розвитку: монографія [Електронний ресурс] / М.Т. Шендригоренко, О.В. Неівестна, Л.Я. Шевченко, В.С. Коверза, О.А. Ємельянова, В.А. Янковський, А.О. Медун. Кривий Ріг: Вид. ДонНУЕТ, 2021. 99 с. ISBN 978-966-385-370-3 URL: <http://elibrary.donnuet.edu.ua/2315>

Шевченко Любов,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та фінансів
Маріупольського державного університету

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ З ОСНОВНИМИ ЗАСОБАМИ

Ефективний облік операцій із основними засобами є ключовим чинником для забезпечення прозорості, точності та своєчасності управлінських рішень. У сучасних умовах господарювання, які характеризуються високою конкуренцією та динамічними змінами у законодавстві, підприємства повинні адаптувати свої системи обліку, впроваджуючи нові підходи та технології.

Одним із напрямків удосконалення обліку основних засобів є оновлення програмного забезпечення, яке сприятиме покращенню безпеки даних завдяки удосконаленим механізмам захисту, які забезпечують надійне зберігання інформації та мінімізують ризик втрати або несанкціонованого доступу. Окрім цього, нові версії дозволяють ефективніше налаштовувати облікові модулі відповідно до специфіки діяльності підприємства, що спрощує адміністрування облікових процесів і скорочує витрати часу та ресурсів. Інтеграція з хмарними сервісами відкриває можливість працювати з даними у віддаленому режимі, підвищуючи мобільність управлінського персоналу. Таким чином, підприємство забезпечить не лише відповідність облікових процесів законодавчим вимогам, а й підвищить ефективність роботи, зменшуючи ризики помилок і забезпечуючи оперативний доступ до необхідної інформації. [3].

Ще одним важливим напрямком вдосконалення організації обліку є розвиток інформаційної бази. Першим кроком у цьому напрямку пропонується розробка уніфікованих форм внутрішньої звітності. Зокрема, доцільно створити щоквартальні звіти, які міститимуть дані про залишкову вартість, нараховану амортизацію, витрати на утримання та доходи від використання активів. Такі звіти дадуть змогу забезпечити керівництво підприємства оперативною інформацією, необхідною для аналізу ефективності використання основних засобів і прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Другим важливим кроком є повна цифровізація документообігу. Це передбачає запровадження електронних форм документів для операцій, пов'язаних із основними засобами, таких як акти введення в експлуатацію, списання, переміщення та інші. Використання електронних документів значно скоротить час на їх створення й обробку,

мінімізує ризик помилок і забезпечить надійне зберігання інформації. Особливого значення цей підхід набуває в умовах сучасної ситуації, коли фізичне зберігання документів може опинитися під загрозою через непередбачувані обставини. Відцифровка всіх облікових документів та їхнє збереження в захищених хмарних сховищах гарантують надійність і доступність інформації незалежно від зовнішніх факторів, забезпечуючи безперервність облікових процесів і захист важливих даних. Реалізація цих заходів дозволить підприємству не тільки підвищити якість обліку, а й зберегти важливі дані для безперервності бізнес-процесів.

Для підвищення точності та якості облікових операцій доцільно впровадити персоніфікацію облікових робіт, зокрема через підвищення кваліфікації персоналу. Пропонується організувати регулярне навчання працівників із питань обліку та оподаткування основних засобів, використовуючи сучасні формати: семінари, тренінги, онлайн-курси. Це дозволить співробітникам не лише отримувати актуальні знання про зміни у законодавстві та нові методи обліку, а й освоювати інноваційні підходи до автоматизації облікових процесів. Важливою новацією є впровадження інтерактивних платформ для навчання, які дозволяють моделювати реальні ситуації в обліку основних засобів. Такий підхід сприятиме підвищенню професійного рівня персоналу, що, у свою чергу, забезпечить точність і ефективність облікових операцій на підприємстві.

Для підвищення ефективності управління основними засобами доцільно впровадити аналітичні інструменти, що дозволять ефективно використовувати дані обліку. Запровадження показників, як-от рентабельність активів, коефіцієнт зносу та рівень завантаження, дасть змогу оцінювати стан і продуктивність основних засобів, що стане основою для оптимізації їх використання та підвищення ефективності.

Окрім того, на основі аналізу зносу, залишкової вартості та потреб у модернізації можна розробляти довгострокові плани інвестування у основні засоби. Впровадження сучасних аналітичних платформ, таких як Power BI, дозволить створювати динамічні звіти з візуалізацією даних, що спрощує процес планування інвестицій. Зокрема, це сприятиме своєчасному оновленню обладнання, оцінці доцільності його модернізації або заміни, а також прогнозуванню витрат на утримання активів. [1].

Такий підхід забезпечить підприємство інструментами для стратегічного управління основними засобами, що підвищить їх ефективність і сприятиме досягненню фінансових цілей.

Для вдосконалення обліку основних засобів пропонується впровадження інноваційних підходів, які забезпечать підвищення ефективності та відповідність сучасним вимогам. Одним із таких підходів є використання RFID-технологій для інвентаризації. Встановлення

спеціальних міток на об'єкти основних засобів дозволить автоматизувати процес їх обліку, значно скоротивши час інвентаризації та зменшивши ризик помилок. Завдяки RFID-системам інформація про місцезнаходження та стан активів буде доступною у реальному часі, що підвищить прозорість та оперативність управління.

Ще одним інноваційним напрямком є впровадження принципів екологічного обліку, які враховують вплив основних засобів на навколишнє середовище та їх утилізацію. Наприклад, облік витрат на екологічно безпечне виведення активів із експлуатації чи використання енергоефективного обладнання сприятиме відповідності підприємства стандартам сталого розвитку. Це не лише відповідатиме сучасним екологічним трендам, а й покращить репутацію компанії серед партнерів і споживачів.

Поєднання RFID-технологій та екологічного обліку дозволить підприємству отримати конкурентні переваги, підвищити якість управління активами та зробити вагомий внесок у сталий розвиток.

Реалізація запропонованих заходів дозволить забезпечити якісний облік основних засобів, підвищити ефективність управління активами, зберегти важливу інформацію для безперервності бізнес-процесів і створити міцну основу для досягнення довгострокових фінансових цілей та сталого розвитку.

Література

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби»: затв. наказом М-ва фінансів України від 27.04.2000 № 92, із змінами та доповненнями. URL:<http://www.rada.gov.ua/>
2. Кудлаєва Н.В. Визнання та оцінка основних засобів: реалії сьогодення. Бухгалтерський облік, аналіз та аудит. 2019 р. № 1(69). С.107-114
3. Шевченко Л. Я., Шендригоренко, М. Т., & Коверза, В. С. (2025). Аспекти та методологія інтегрованого обліку та звітності: виклики сьогодення. *Актуальні питання економічних наук*, (10). URL:<https://a-economics.com.ua/index.php/home/article/view/484>
DOI:<https://doi.org/10.5281/zenodo.15467856> Article ID 484

Ткаченко Олена,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та фінансів
Маріупольський державний університет

ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ

Сукупність глибоких трансформацій економічного, інституційного та геополітичного характеру, які безпосередньо впливають на механізми включення національної економіки у світове господарство, актуалізують дослідження у сфері аналізу і дієвого управління зовнішньоекономічною діяльністю і її розвитком. Для України в сучасних умовах зовнішньоекономічна діяльність є тією сферою, що забезпечує не лише економічні інтереси її компаній, а і виступає важливим важелем виживання. Саме тому ідентифікація чинників її розвитку і формування відповідної сучасним викликам системи управління є актуальним завданням і з наукової, і з практичної точок зору.

Аналіз динаміки зовнішньоекономічної діяльності показав коливання її обсягів у контексті війни. У 2022 р. після початку повномасштабної війни загальний експорт значно знизився (приблизно на 35 % до 2021 р.), що відображає розрив логістичних ланцюгів та втрату доступу до деяких ринків. Імпорт також знизився, але меншою мірою, що спричинило розширення дефіциту торгівлі. Відновлення зовнішньої торгівлі відбулося у 2023–2024 рр., що відображає адаптацію підприємств до нових умов, стабілізацію логістики та пошук нових ринків. Слід зазначити, що збільшення експорту у 2024 р. (приблизно на 13 % до попереднього року) є важливим сигналом стійкості експортного потенціалу України всупереч війні. В експорті продовжують домінувати продукти АПК (зерно, олія) і металургійна продукція, а в імпорті - машини, обладнання, транспорт, хімічна продукція та енергоносії [1]. Торгівельний баланс залишається дефіцитним в умовах, коли імпорт перевищує експорт, що підсилює потребу у політиці стимулювання експорту та управлінських рішеннях щодо імпортозаміщення та диверсифікації ринків.

При загальній тенденції змін, слід зазначити менш інтенсивне падіння експорту послуг у порівнянні із експортом товарів (-11 % проти -35 %), значне зростання їх імпорту у 2022 р. (+86 %) із наступним зниженням у 2023-2024 рр. (рис. 1).

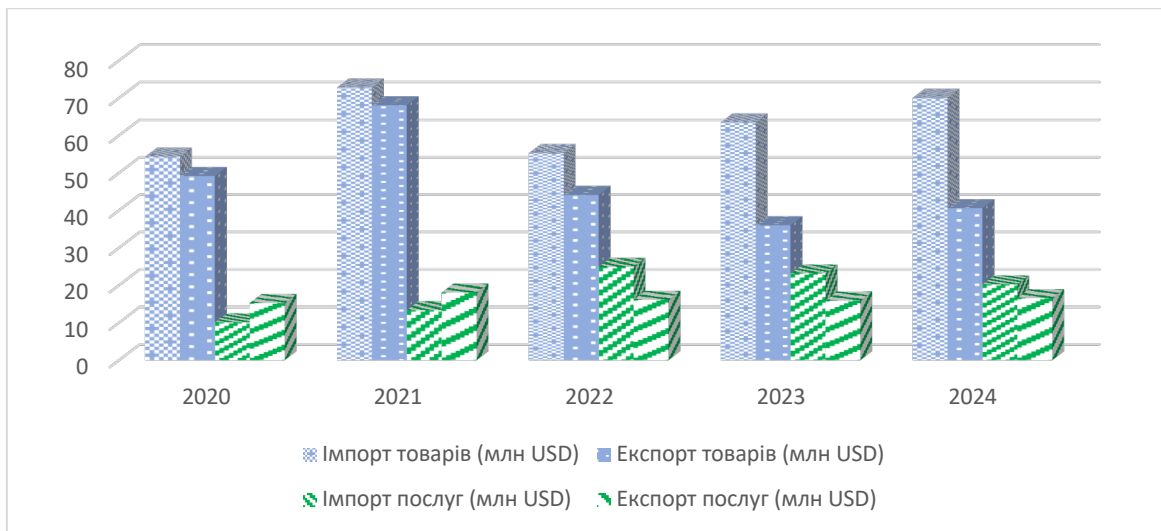

Рис. 1. Динаміка обсягів експорту і імпорту товарів і послуг в Україні в 2020-2024 рр.

Побудовано автором за даними [1].

Враховуючи важливість зовнішньоекономічної сфери для економіки України були виділені основні чинники, що впливають на її поточний стан і мають враховуватися при здійсненні управління на різних рівнях її реалізації.

Воєнні дії та повоєнна перспектива відновлення економіки істотно змінюють умови здійснення зовнішньоекономічної діяльності, тому що руйнування виробничої та логістичної інфраструктури, обмеження морських шляхів, втрата бізнесів на окупованих територіях, переорієнтація експортно-імпортних потоків, зростання можливих ризиків і транзакційних витрат вимагають нових підходів до управління зовнішньоекономічними операціями як на рівні підприємств, так і на рівні держави. У цих умовах ефективне управління зовнішньоекономічною діяльністю стає критичним фактором економічної стійкості та виживання бізнесу.

Поглиблення євроінтеграційних процесів потребує гармонізація національного законодавства з нормами ЄС, адаптації до європейських технічних регламентів, стандартів якості, екологічних та соціальних вимог, що має враховуватися в системах управління зовнішньоекономічною діяльністю і потребує наукового обґрунтування сучасних управлінських інструментів, здатних забезпечити конкурентоспроможність українських суб'єктів на європейських та глобальних ринках.

Дієве управління зовнішньоекономічною діяльністю неможливе без врахування глобальних змін у світовій торгівлі і економіці в цілому [2, с. 347]. Аналіз основних змін на світовому ринку дозволив виділити наступні: провідним експортером світу є і залишається ЄС із часткою більш ніж 30 % (із врахуванням торгівлі в середині ЄС); значною є і залишається частка товарного експорту на внутрішньо регіональних ринках країн Європи, Азії і Північної Америки; змінилося співвідношення в структурі торгівлі товарами між розвиненими країнами

і країнами, що розвиваються, в сторону збільшення частки останніх і зменшення частки країн розвинених; продовжується зростання значення Китаю в структурі світового ринку, який нині є одним із провідних світових експортерів; значне збільшення на ринку палива та гірничодобувної продукції частки найкрупніших експортерів за рахунок збільшення експорту, в основному, з США, ОАЕ і Австралії при незначному зниженні загальної частки найкрупніших імпортерів. Ці тенденції носять довгостроковий характер і мають враховуватися при формуванні стратегій виходу на ті, чи інші сегменти світового ринку. Важливим з цих позицій є і такі тенденції як, зокрема, зростання протекціонізму, фрагментація міжнародних ринків, перебої у глобальних ланцюгах доданої вартості, цифровізація міжнародної торгівлі. Для України це означає необхідність гнучкого та проактивного управління зовнішньоекономічною діяльністю з урахуванням високої волатильності зовнішнього середовища.

Важливим чинником залишається і потреба у структурній перебудові експорту України, тобто переході від сировинної моделі до експорту продукції з вищою доданою вартістю [3]. Реалізація цього завдання безпосередньо залежить від якості управлінських рішень у зовнішньоекономічній сфері, зокрема щодо вибору зовнішніх ринків, форм міжнародного співробітництва, партнерства, інвестиційних та інноваційних стратегій.

Все означене підкреслює зростаюче значення ролі державної політики щодо управління зовнішньоекономічною діяльністю, яка має бути спрямована на підтримку експортерів, залучення іноземних інвестицій, розвиток експортно-кредитних агентств, торговельної дипломатії та механізмів страхування ризиків. Це зумовлює потребу комплексного дослідження взаємодії державних і корпоративних механізмів управління зовнішньоекономічною діяльністю.

Література

1. Ukrainian exports increased by 13.4% to USD 41 billion in 2024. URL: <https://mu.edu.ua/c/NYQdN>.
2. Ткаченко О.Г. Діагностика економічної кон'юнктури в контексті національної безпеки. Міжнародна безпека в світлі сучасних глобальних викликів. Країни Балтії – Україна: єдність, підтримка, перемога: Збірник наукових праць. Київ: КНЕУ, 2023. С. 345-348. URL: <http://repository.mdu.in.ua/jspui/handle/123456789/4466>.
3. Ткаченко О. Концептуальні положення системно-структурних змін зовнішньоекономічної сфери України в повоєнний період. Проблеми і перспективи поствоєнної розбудови України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 7-8 грудня 2023 р. / за заг. ред. М. В. Трофименка : Маріуп. держ. ун-т. Київ: МДУ, 2023. С. 326-328. URL: <https://mu.edu.ua/c/4yGYV>.

Шендригоренко Марина,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та фінансів
Маріупольський державний університет

ІНСТРУМЕНТИ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛІНГУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

У контексті сучасної економічної трансформації, спричиненої глобалізаційними процесами, інтенсифікацією конкурентної боротьби та розвитком цифрових технологій, фінансовий контролінг набуває нового значення як ключовий елемент стратегічного управління підприємствами. Однією з провідних тенденцій є цифровізація фінансового обліку, контролю й аналітики, що істотно змінює парадигму управління фінансовими потоками, активами та ризиками. У таких умовах цифрові інструменти слугують не лише для автоматизації стандартних операцій, але й для прийняття гнучких, обґрунтованих управлінських рішень на основі обробки великих обсягів інформації в режимі реального часу [1;2].

Цифровізація економіки зумовлює суттєве зростання обсягу та динаміки фінансових даних, що потребує впровадження інноваційних технологій для забезпечення надійного та своєчасного аналізу. В умовах технологічного прориву інструменти фінансового контролінгу перетворюються на інструмент інтелектуальної аналітики та прогнозування для управління ефективністю діяльності підприємств і мінімізації фінансових ризиків.

До основних інструментів цифрового фінансового контролінгу можна віднести:

1. ERP-системи (Enterprise Resource Planning) - це комплексні інтегровані програмні продукти, які охоплюють усі функціональні області діяльності підприємства, включно з фінансами, логістикою, закупівлями та управлінням персоналом. ERP-системи забезпечують автоматизований облік господарських операцій, об'єднуючи всі дані в єдину інформаційну базу. Завдяки цьому підприємства отримують можливість не лише відслідковувати фінансові показники в реальному часі, а й здійснювати міжфункціональну координацію, що підвищує прозорість та ефективність фінансового контролю.

2. ВІ-аналітика (Business Intelligence) являє собою сукупність інструментів, які трансформують необроблені дані у стратегічну інформацію через використання OLAP-технологій, дашбордів, аналітичних звітів та засобів візуалізації. ВІ-системи дають змогу фінансовим контролерам швидко виявляти тренди, відхилення та «вузькі» місця у фінансово-господарській діяльності. Завдяки глибокому аналізу великих обсягів даних ВІ підтримує

ухвалення рішень, заснованих на фактах, що особливо актуально в умовах нестабільного середовища.

3. Хмарні облікові платформи забезпечують відмову від дорогого локального програмного забезпечення на користь моделей SaaS (Software as a Service). Вони забезпечують постійний доступ до фінансової інформації незалежно від місця перебування користувача, що є критично важливим для організацій із розподіленою структурою. Крім того, хмарні сервіси мають вбудовані механізми резервного копіювання та шифрування даних, що підвищує їх надійність і безпеку.

4. RPA (Robotic Process Automation) спрямована на автоматизацію рутинних фінансових процесів, які раніше виконувалися вручну. До таких належать, зокрема, узгодження платіжних документів, формування регулярної звітності. Використання RPA значно скорочує час обробки операцій, зменшує ризик людських помилок і вивільняє ресурси для виконання стратегічно важливих завдань. RPA також є платформою для подальшої інтеграції з ШІ, що розширює можливості автоматизованої аналітики.

5. Штучний інтелект (ШІ) та машинне навчання (ML) забезпечують суттєве посилення аналітичних функцій фінансового контролінгу. Зокрема, за допомогою алгоритмів ШІ можна автоматично ідентифікувати ризикові операції, здійснювати прогнозування грошових потоків, виявляти шахрайські дії та будувати адаптивні моделі бюджетування. Інструменти машинного навчання дозволяють самонавчатися на основі історичних даних, що сприяє підвищенню точності прогнозів і гнучкості управлінських рішень.

Незважаючи на значний потенціал цифрових технологій у сфері фінансового контролінгу, їх успішне впровадження супроводжується низкою викликів, серед яких найважливішими є потреба у суттєвих інвестиціях в інфраструктуру, адаптацію бізнес-процесів до нових технологічних умов, а також у формування високого рівня цифрової компетентності персоналу. Вартість впровадження ERP-систем, BI-платформ, інструментів штучного інтелекту та RPA часто є бар'єром для малих і середніх підприємств. Однак емпіричні дослідження свідчать, що в довгостроковій перспективі ці витрати окупаються завдяки підвищенню точності фінансових звітів, оптимізації операційних процесів, автоматизації рутинних завдань і скороченню управлінських витрат.

Цифрові інструменти фінансового контролінгу дозволяють не лише здійснювати оперативний моніторинг показників, а й формувати систему стратегічного фінансового управління, яка ґрунтується на прогнозній аналітиці, оцінці сценаріїв розвитку та інтегрованому управлінні ризиками. У сучасних умовах макроекономічної невизначеності та нестабільності ринкового середовища ці аспекти набувають вирішального значення для забезпечення фінансової стійкості підприємств.

Окрему увагу необхідно приділити аспекту інформаційної безпеки, адже цифровізація фінансових процесів супроводжується зростанням кіберзагроз. Забезпечення конфіденційності, цілісності та доступності фінансової інформації потребує впровадження системного підходу до кіберзахисту, що передбачає не лише технічні засоби безпеки, а й дотримання міжнародних стандартів, тощо.

Водночас, впровадження цифрових інструментів фінансового контролінгу дає змогу значно підвищити гнучкість управлінських процесів, прискорити прийняття рішень на основі достовірних та актуальних даних, а також виявляти проблемні аспекти у функціонуванні бізнесу на ранніх етапах. Це, своєю чергою, сприяє збереженню конкурентоспроможності підприємства, оптимізації витрат, підвищенню ефективності використання ресурсів та досягненню довгострокової фінансової стабільності в умовах постійних змін зовнішнього середовища.

Таким чином, цифровізація фінансового контролінгу виступає не лише засобом оптимізації внутрішніх процесів підприємства, а й стратегічним драйвером його інноваційного розвитку в умовах цифрової трансформації економіки. Інтеграція сучасних цифрових рішень у систему контролінгу забезпечує підвищення ефективності фінансового управління, сприяє формуванню прозорої та аналітично обґрунтованої інформаційної бази для ухвалення управлінських рішень і підвищує адаптивність підприємства до динамічних змін середовища.

Література

1. Городиський М. П., Поліщук І. Р., Якимцева Ю. В. Методика розробки та використання засобів хмарних технологій в обліку. *Економіка, управління та адміністрування*. 2021. № 2 (96). URL: https://ema.ztu.edu.ua/article/view/236850?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 05.12.2025)

3. Кудлаєва Н. В., Косташ Т. В., Михалків А. А. Вплив цифрових технологій на трансформацію системи бухгалтерського обліку в Україні. *Актуальні питання економічних наук*. 2025. № 7. URL: https://a-economics.com.ua/index.php/home/article/view/150?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 05.12.2025)

4. Ivanova, N. (2021). Quantitative crisis analysis: identifying and defining imbalances. In O. Chernega, U. Yakovenko, A. Chepurnova, O. Makieieva, O. Nieizviestna, V. Koverza, V. Kotkovskiy, Y. Tryhubchenko, Y. Bocharova, L. Shevchenko, V. Barabanova, V. Yankovsky, Y. Lyzhnyk, Y. Vorobiova, V. Koshel, G. Gorina, G. Bohatryryova, O. Nikolaichuk, S. Revutska, N. Pryimak, R. Nykyforov, O. Romanykha, K. Khavrova, N. Lokhman, M. Kolchuk, A. Kravtsov, & E.

Klevtsov, N. Ivanova & T. Kozhukhova (Eds.), *ECONOMETRIC MODELING OF MANAGERIAL DECISIONS AT THE MACRO AND MICRO LEVELS* (pp. 22–43). Kharkiv: TECHNOLOGY CENTER PC. <https://doi.org/10.15587/978-617-7319-37-4.ch2> (дата звернення: 05.12.2025)

5. Коверза В.С., Шендригоренко М.Т., Шевченко, Л.Я., Тарасенко О.Ю. Financial sustainability of enterprises in conditions of economic turbulence: modern challenges and ways to overcome them. *Актуальні питання економічних наук*. 9 (Бер 2025). DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15181896>. URL: <https://a-economics.com.ua/index.php/home/article/view/387> (дата звернення: 05.12.2025)

6. Viktoriia Koverza, Zahradnikova Anna, Maryna Shendryhorenko. Transformation of financial management under the conditions of digitalization. *Грааль науки: міжнар. наук. журнал*. Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа»; НУ «Інститут науково-технічної інтеграції та співпраці», 2024. № 47. 898 с. С.312 – 318 URL: https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/issue/view/20.12.2024/35_7 DOI [10.36074/grail-of-science.20.12.2024](https://doi.org/10.36074/grail-of-science.20.12.2024)

7. Журавльова І., Мигович Т., Коверза В. Вплив цифровізації на сталість фінансових процесів в Україні. *Економіка. Фінанси. Право*. 2024. №6 ISSN 2786-5517 URL: <http://efp.in.ua/uk/journal-item/365> (дата звернення: 05.12.2025)

8. Коверза В.С., Тарасенко О.Ю., Заграднікова А.Ю. Шляхи вирішення питань обліку і контролю в системі управління підприємством. *Економіка та суспільство*. 2023. № 52. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2613> DOI: [10.32782/2524-0072/2023-52-90](https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-90)

Тарасенко Олена,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та фінансів
Маріупольський державний університет

РОЗВИТОК СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Розвиток страхового ринку є важливою складовою фінансової системи будь-якої держави, оскільки страхування виконує функцію перерозподілу ризиків та сприяє забезпеченню фінансової стабільності в суспільстві. В Україні страхова сфера формується й розвивається в умовах глибоких соціально-економічних трансформацій, що істотно впливають на її стан і подальші перспективи.

Вивчення страхового ринку потребує не лише розуміння його соціально-економічної ролі, а й усвідомлення основних закономірностей його функціонування. Саме дотримання фундаментальних економічних законів визначає, як ринок формує страхові послуги, встановлює тарифи та забезпечує конкурентне середовище.

Основні закони функціонування страхового ринку:

закони попиту та пропозиції – забезпечують виникнення тих страхових послуг, що саме необхідні споживачеві, та формують адекватну ціну, забезпечуючи умови конкуренції для страховиків, удосконалення форм і методів організації страхового захисту;

закон вартості – діє через ціну (розмір страхових тарифів) та сприяє збалансуванню економічних інтересів учасників страхових відносин, є індикатором якості страхового ринку;

закон конкуренції – забезпечує підвищення якості страхових послуг, стимулює розширення меж страхового ринку, розвиток його інфраструктури [2, с.143].

Таким чином, функціонування страхового ринку визначається дією економічних законів попиту і пропозиції, вартості та конкуренції. Вони забезпечують відповідність страхових послуг потребам споживачів, формування обґрунтованих тарифів, збалансування інтересів учасників ринку та підвищення якості послуг. Виконання цих законів сприяє розвитку конкурентного і стабільного страхового ринку та вдосконаленню його організаційних форм.

Сучасні умови функціонування страхового ринку України характеризуються підвищеним рівнем ризиків, зумовлених воєнними діями, макроекономічною нестабільністю та скороченням платоспроможного попиту населення. За таких обставин змінюється структура страхових послуг, зростає роль обов'язкових видів страхування, тоді як добровільне страхування, зокрема довгострокові програми, розвивається повільніше. Це пов'язано з обмеженими фінансовими можливостями домогосподарств і недостатнім рівнем довіри до страхових компаній.

Зазначені тенденції не є суто теоретичними, а знаходять чітке відображення у фактичних показниках діяльності страхових компаній. Аналіз динаміки страхових премій і виплат за період квітень-червень 2025 року у порівнянні з аналогічним періодом попереднього року дає змогу оцінити вплив сучасних викликів на розвиток окремих сегментів страхового ринку України.

За квітень – червень страхові премії ризикових страховиків зросли на 18% кв/кв (+46% р/р). Основним чинником зростання цього сегмента ринку залишається транспортне страхування, зокрема, ОСЦПВ та КАСКО [3, с.1].

Премії страховиків життя у II кварталі (2025 року) скоротилися на 4% кв/кв (+4% р/р). У квітні – червні суттєво зріс обсяг премій, які страховики життя залучили, страхуючи здоров'я, – у 2,5 рази до 44 млн грн, або 3% сукупного обсягу премій сегмента. На відміну від премій, виплати зі страхування життя зросли в II кварталі на 7% кв/кв (+29% р/р), а ануалізований коефіцієнт виплат зростає вже рік і сягнув 28%. Частка ануїтетних виплат у страховиків життя залишалася стабільною і за результатами II кварталу становила 11% [3, с. 1].

Важливу роль у забезпеченні стабільності страхового ринку відіграє державне регулювання. Посилення наглядових функцій, впровадження вимог до платоспроможності та фінансової стійкості страховиків сприяє підвищенню надійності страхових інститутів і захисту прав споживачів страхових послуг. Особливої уваги потребує адаптація національного страхового законодавства до європейських стандартів, що є складовою євроінтеграційного курсу України.

Однією з визначальних тенденцій сучасного етапу розвитку страхового ринку є активне впровадження цифрових технологій. Використання онлайн-платформ, електронних договорів і дистанційних каналів обслуговування дає змогу страховим компаніям оптимізувати витрати, розширити клієнтську базу та підвищити якість сервісу.

Страховий ринок автоцивілки фактично перейшов у цифровий формат: частка електронних договорів сягнула 99,7% проти 75,9% торік. Це відображає загальну цифровізацію галузі підготовку до повного переходу на е-поліси з 2026 року [1, с.16]. Цифровізація також створює передумови для зростання фінансової доступності страхових продуктів для населення та бізнесу.

Перспективи розвитку страхового ринку України значною мірою пов'язані з процесами повоєнного відновлення економіки. Зростання інвестиційної активності, відновлення інфраструктури та підприємницької діяльності зумовлюватимуть підвищення попиту на страхові послуги. У цьому контексті страхування може стати ефективним інструментом управління ризиками та стимулювання економічного розвитку.

Таким чином, страховий ринок України в сучасних умовах перебуває на етапі адаптації до нових викликів. Подальший розвиток цієї сфери залежить від узгоджених дій держави, страхових компаній і споживачів, спрямованих на підвищення довіри, фінансової стійкості та інституційної спроможності страхового ринку.

Література

1. Ринок автоцивілки в Україні за 9М 2025 зріс на 123% до 17 млрд грн, виплати +31%. Insurance TOP. Журнал про страхування та іншуртех. №4(104). 2025 «РВС-ПРИНТ» Київ. 41 с.
2. Сосновська О.О. Страхування: навчальний посібник. К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2021. 328 с
3. Страховий ринок України в 2025 році. Огляд небанківського фінансового сектору. Серпень 2025 року. Національний банк України. 13 с. URL: <https://forinsurer.com/stat>

Anna Chechel
Doctor of Science (Economics), Professor,
Head of Department (Public Management and Administration),
Mariupol State University

**WOMEN'S ENTREPRENEURSHIP UNDER FORCED DISPLACEMENT: RESILIENCE,
ADAPTATION AND THE POTENTIAL FOR UKRAINE'S RECOVERY**

This paper presents the results of a study on the development of women's entrepreneurship in Ukraine under the conditions of full-scale war and large-scale forced displacement. Particular attention is paid to the experiences of women entrepreneurs who were compelled to relocate their businesses from conflict-affected areas and rebuild them within host communities in Ukraine and abroad. Based on empirical data, qualitative interviews, and analytical generalisation, the paper identifies key challenges, adaptive strategies, and transformational business practices. The findings highlight the vital role of women's entrepreneurship in fostering socio-economic resilience, social cohesion, and post-war recovery in Ukraine.

Keywords: women's entrepreneurship, forced displacement, war, resilience, social economy, Ukraine's recovery.

Russia's full-scale invasion of Ukraine has caused unprecedented levels of internal and external displacement, widespread destruction of economic infrastructure, and severe disruption of livelihoods. Within this context, women's entrepreneurship has emerged as both a survival mechanism and a strategic resource for sustaining local economies and communities [1].

Women entrepreneurs who were forced to flee active combat zones or occupied territories face multidimensional vulnerability, combining economic losses, psychological trauma, increased caregiving responsibilities, and the urgent need to re-establish income-generating activities. At the same time, this group demonstrates a high degree of agency, adaptability, and innovation. Their entrepreneurial practices extend beyond profit generation, often incorporating social responsibility, community support, and solidarity-based approaches [2].

From a policy and academic perspective, analysing women's entrepreneurship under forced displacement provides valuable insights into the intersections of gender, resilience, economic recovery, and governance in crisis and post-conflict settings [3].

The study is based on a mixed qualitative methodology that integrates:

- survey data collected from women entrepreneurs who relocated their businesses within Ukraine;
- in-depth semi-structured interviews with women business owners across sectors, including services, manufacturing, creative industries, and social entrepreneurship;
- analysis of institutional and policy frameworks supporting entrepreneurship in host communities;
- case studies of business relocation to the United Kingdom as an example of cross-border entrepreneurial adaptation.

The research draws on theoretical approaches from gender studies, economic sociology, public governance, and resilience theory. This interdisciplinary framework enables an understanding of entrepreneurship not only as an economic activity but also as a socially embedded process shaped by crisis, displacement, and structural constraints [4].

The findings reveal several recurring challenges that shape the entrepreneurial trajectories of displaced women:

- the loss of tangible and intangible assets, including equipment, premises, supplier relations, and customer networks, significantly weakens business continuity and competitiveness;
- limited access to financial resources, such as start-up capital, credit, and grant funding, constrains the ability to restart or scale businesses in new locations;
- administrative and regulatory barriers, particularly in the context of rapid relocation, complicate business registration, licensing, and compliance processes;
- the intensification of unpaid care work, including childcare and eldercare, disproportionately affects women entrepreneurs, limiting their time and capacity for business development;
- psychological stress and emotional exhaustion undermine decision-making, strategic planning, and long-term vision.

In addition to these structural challenges, displaced women entrepreneurs often encounter less visible barriers, such as the devaluation of prior professional experience, gender stereotypes, and insufficient gender sensitivity in entrepreneurship support programmes [5].

Despite these constraints, the research documents a wide range of adaptive and transformational strategies employed by women entrepreneurs:

- Adoption of flexible business models, including online services, home-based enterprises, and micro-entrepreneurship;

- Diversification of products and services to meet the needs of host communities and new markets.
- Growth of social entrepreneurship, where economic activity is combined with social impact, including support for other displaced persons;
- Engagement in networks of solidarity, such as women-led business communities, peer support groups, and international mentoring programmes;
- Integration of resilience and sustainability values into business strategies and organisational cultures.

These practices indicate a shift from survival-oriented entrepreneurship towards more resilient, socially embedded, and purpose-driven business models.

Women's entrepreneurship, which developed or transformed during the war, holds significant potential for Ukraine's post-war recovery. Its contribution extends beyond economic indicators and includes:

- job creation at the local and community levels;
- revitalisation of economic activity in host and return communities;
- strengthening of social capital and trust;
- promotion of inclusive and sustainable economic practices.

To unlock this potential, policy frameworks must move beyond short-term humanitarian assistance and towards integrated strategies that recognise displaced women entrepreneurs as key actors in recovery and development. This includes access to finance, tailored business support, mentorship, and gender-responsive public policies [6].

Women's entrepreneurship under forced displacement should be understood not merely as a response to crisis but as a form of active participation in sustaining and rebuilding economic and social life. The experiences of Ukrainian women entrepreneurs demonstrate resilience, leadership, and innovation that deserve systematic recognition and support.

By incorporating gender-sensitive and displacement-aware approaches into entrepreneurship policy and recovery planning, Ukraine can harness the transformative potential of women-led businesses as a cornerstone of sustainable post-war reconstruction.

References

1. Bullough, A., Renko, M., & Myatt, T. (2014). Danger zone entrepreneurs: The importance of resilience and self-efficacy for entrepreneurial intentions. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 38(3), 473–499. <https://doi.org/10.1111/etap.12006>
2. UN Women. (2022). *The impact of war and displacement on women's economic empowerment in Ukraine*. United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of

Women.

<https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications>

3. Roundy, P. T., Brockman, B. K., & Bradshaw, M. (2017). The resilience of entrepreneurial ecosystems. *Journal of Business Venturing Insights*, 8, 99–104.

<https://doi.org/10.1016/j.jbvi.2017.08.002>

4. Mariupol State University. (2025). *Report on the development of Ukrainian women's businesses displaced from conflict-affected areas to host communities in Ukraine* [PDF]. Mariupol State University, Internationalisation Office. <https://mu.edu.ua/c/4aya4>

5. Chechel, A. O., & Tarasenko, D. L. (2024). **Development of Social Entrepreneurship in Ukraine under Conditions of Increased Turbulence of the External Environment.** *Scientific Perspectives*, 3(45), 454–465. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-3\(45\)-454-465](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-3(45)-454-465)

6. Prokopenko, O., Jarvis, M., Shahnazaryan, N., Chechel, A., Sapiński, A., & Batsenko, L. (2025). Bridging Risk Ethics and Sustainability: A Data-Driven Study of Ethical Leadership Practices in Risky Business Environments. *Business Ethics and Leadership*, 9(2), 211-224. DOI: [https://doi.org/10.61093/bel.9\(2\).211-224.2025](https://doi.org/10.61093/bel.9(2).211-224.2025)

Зелінська Марина,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Маріупольський державний університет

РОЛЬ СИЛЬНОГО ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА В СУЧАСНОМУ СВІТІ: МІЖ ТРАНЗИТОМ ДЕРЖАВНОСТІ, КРИЗОЮ ЛЕГІТИМНОСТІ ТА МОБІЛІЗАЦІЄЮ ІДЕНТИЧНОСТІ

У сучасному світі проблема ролі сильного політичного лідера постає в контексті глибоких трансформацій державності, зумовлених зростанням кількості держав зі зниженою інституційною спроможністю, ерозією публічної влади та кризою легітимності політичних інститутів. У науковій літературі ці процеси найчастіше описуються через концепти *weak state* та *failed state*, які акцентують увагу не стільки на масштабах держави чи рівні її ресурсного забезпечення, скільки на здатності виконувати базові функції управління та продукувати політичні блага для громадян [8, с. 1–5]. У таких умовах постає сильний політичний лідер

набуває особливої ваги, оскільки саме він здатен компенсувати інституційні дефіцити перехідного періоду та запустити процеси системної трансформації.

Важливим теоретичним підґрунтям аналізу ролі сильного лідера є розмежування понять «сильна держава» та «потужна держава», запропоноване у працях про дослідження феномену weak state [6, с. 165–170; 7, с. 9–14]. Сильна держава характеризується стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, високим рівнем автономії політичних інститутів і здатністю до незалежного стратегічного вибору. Потужна держава, натомість, постає як проміжний результат виходу зі статусу слабкої: вона вже володіє певним рівнем стабільності та міжнародної суб'єктності, однак ще потребує внутрішньої мобілізації та підтримки зовнішніх партнерів. Саме на цьому етапі сильний політичний лідер виконує системоутворювальну функцію, поєднуючи управлінську, символічну та мобілізаційну ролі.

У межах концепції weak state сильний політичний лідер постає ключовим агентом виходу держави зі стану структурної неспроможності. Як ми можемо бачити, за умов слабкості формальних інститутів лідер персоніфікує державу, відновлює її суб'єктність і концентрує політичну волю, необхідну для ухвалення стратегічних рішень [6, с. 160–176]. У такій моделі лідерство не замінює інститути, а створює умови для їх поступового відновлення та зміцнення.

Особливо виразно роль сильного політичного лідера проявляється в умовах екзистенційної загрози державі. Український кейс після 24 лютого 2022 року є унікальним прикладом стрімкого транзиту від слабкої до потужної держави в умовах повномасштабної війни. Саме наявність сильного політичного лідера стала однією з ключових передумов такого транзиту, забезпечивши функціональну безперервність державної влади та консолідацію суспільства [7, с. 23–27]. Персоніфіковане лідерство в умовах війни стало не лише управлінським ресурсом, а й чинником збереження політичної стабільності.

У кризових ситуаціях сильне лідерство часто набуває рис харизматичного, що відповідає класичним уявленням про делегування надзвичайних повноважень у періоди системної нестабільності. Водночас український досвід демонструє можливість поєднання харизматичного лідерства з демократичними процедурами, що спростовує уявлення про його неминучий дрейф у бік авторитаризму. Як підкреслюють деякі автори, за наявності активного громадянського суспільства та суспільного контролю сильний лідер може виступати інструментом захисту демократії, а не її демонтажу [6, с. 172–176].

Суттєвим аспектом ролі сильного політичного лідера є його вплив на процес ресоціалізації громадян, який, за концепцією Ф. Шміттєра та Г. О'Доннелла, становить завершальний етап демократичного транзиту [3, с. 91–94]. Лідер у цьому контексті виконує функцію посередника між новими демократичними нормами та масовою свідомістю, сприяючи їх засвоєнню та інтеріоризації. Через публічну комунікацію, символічні жести та

особистий приклад формується нова модель політичної поведінки громадян, що зміцнює легітимність державної влади [6, с. 168–170].

Не менш важливою є роль сильного лідера у процесі консолідації політичної нації. В умовах зовнішньої агресії саме лідерство стає механізмом символічної інтеграції суспільства, сприяючи подоланню регіональних, соціальних та ідентифікаційних розламів. Українські соціологічні дослідження фіксують зростання рівня національної солідарності та переосмислення ідентичності в умовах війни, що значною мірою було опосередковано персоніфікованим лідерством і чітким артикуляційним баченням майбутнього держави [7, с. 28–30].

У міжнародному вимірі сильний політичний лідер забезпечує державі додатковий рівень суб'єктності та впливу. Для потужної, але ще не інституційно сильної держави лідер часто стає головним каналом комунікації з міжнародними партнерами та джерелом зовнішньої легітимації [10]. Саме персоніфіковане лідерство дозволяє державам, що перебувають у стані транзиту, уникнути маргіналізації у світовій політиці та залучити необхідну підтримку.

Водночас феномен сильного політичного лідера не позбавлений нормативних ризиків. За відсутності ефективних інституційних запобіжників він може трансформуватися в авторитарне правління. Проте український досвід демонструє іншу модель — сильне лідерство, обмежене активним громадянським суспільством та високим рівнем суспільної мобілізації, що знижує ризики узурпації влади [6, с. 174–176].

Отже, у сучасному світі сильний політичний лідер виступає необхідною умовою виходу держави зі статусу *weak state* та переходу до статусу потужної держави. Він не лише компенсує інституційні дефіцити перехідного періоду, а й сприяє консолідації політичної нації, ресоціалізації громадян та посиленню міжнародної суб'єктності держави. Український кейс переконливо доводить, що сильне лідерство може бути не альтернативою демократії, а механізмом її збереження та зміцнення в умовах глибокої системної кризи.

Література

1. Diamond L. *Democracy after Communism*. New York : Johns Hopkins University Press, 2002. 362 p.
2. Collier D., Levitsky S. *Democracy with Adjectives: Finding Conceptual Order in Recent Comparative Research* // Paper presented at the Annual Meeting of the American Political Science Association. Chicago, 1995. P. 1–25.
3. Schedler A. *What Is Democratic Consolidation?* // *Journal of Democracy*. 1998. Vol. 9, No. 2. P. 91–107.

4. Davidheiser E. B. Strong States, Weak States: The Role of the State in Revolution // Comparative Politics. 1992. Vol. 24, No. 4. P. 463–475.
5. Grugel J. Democratization: A Critical Introduction. London : Palgrave Macmillan, 2002. 256 p.
6. Zelinska M. Institute of the Presidency Within the Framework of the “Failed State” Concept // Problems and Prospects for the Development of Public Administration in Reform Conditions : collective monograph / ed. by A. Chechel, E. Khlobistov. Bielsko-Biala : Higher School of Economics and Humanities, 2017. P. 160–176.
7. Zelinska M., Chechel A. A Country with a “Weak State” Status: Realities and Prospects. Saarbrücken : LAP Lambert Academic Publishing, 2019. 52 p.
8. Rotberg R. When States Fail: Causes and Consequences. Princeton : Princeton University Press, 2003. 355 p.
9. Buzan B. People, States and Fear. London : Harvester Wheatsheaf, 1983. 205 p.
10. Fukuyama F. State-Building: Governance and World Order in the 21st Century. Ithaca : Cornell University Press, 2004. 137 p.

Бражко Олена,
доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри публічного управління та адміністрування.
Маріупольський державний університет

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕФЕКТИВНОГО ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

В умовах сучасних реформ державного управління, цифровізації та євроінтеграції інформаційні технології стали ключовим чинником трансформації публічного управління, сприяючи підвищенню ефективності, прозорості та доступності державних послуг. Використання інформаційних технологій у діяльності органів влади дозволяє оптимізувати процеси прийняття рішень, підвищити якість комунікації з громадянами та спростити доступ до адміністративних сервісів, що особливо важливо в контексті реалій сучасного державного управління України та Європейського Союзу [4, с. 164]. Інформаційні технології відіграють багатовимірну роль у публічному управлінні. По-перше, інформаційні технології сприяють автоматизації рутинних процесів, що знижує адміністративні витрати і мінімізує людський

фактор у процедурних рішеннях. Цифрові системи аналізу даних дозволяють органам влади здійснювати моніторинг реалізації політик у режимі реального часу, прогнозувати соціально-економічні наслідки управлінських дій та формувати аналітичні звіти для подальшого стратегічного планування. По-друге, впровадження інформаційних технологій значно підвищує прозорість і підзвітність публічних інститутів. Електронні сервіси з обміну даними, відкриті портали звітності та електронні реєстри роблять публічну інформацію доступною для широкого кола користувачів і громадських організацій. Це сприяє зниженню ризику корупції та створює умови для більшої довіри громадян до державних інституцій, що є одним із фундаментальних принципів сучасного публічного управління [2, с. 102].

У практичному вимірі важливим прикладом цифрового урядування в Україні є платформа «Дія» - мобільний додаток та веб-портал, що надає доступ до понад 130 державних послуг онлайн, включно з цифровими документами у смартфоні, що значно спрощує взаємодію громадян з органами влади та зменшує адміністративні бар'єри. Це підтверджує, що впровадження інформаційних технологій є не лише елементом модернізації, а й важливою складовою доступності публічних послуг. Інформаційні технології також стають платформою для впровадження інноваційних підходів у публічному управлінні. Наприклад, цифрові моделі на основі штучного інтелекту можуть підвищувати оперативність обробки звернень громадян, автоматизувати аналіз запитів та сприяти швидкій реакції органів влади на проблеми громади, що підсилює адаптивність систем управління до викликів сучасності [5].

У контексті європейських практик ЄС створює загальноєвропейські цифрові інструменти, такі як Single Digital Gateway - платформа, яка забезпечує доступ до інформації державних послуг у країнах ЄС онлайн та дозволяє громадянам і бізнесу виконувати необхідні процедурні дії без фізичних візитів до установ. Це сприяє не лише підвищенню ефективності урядування, а й інтеграції цифрових стандартів у систему публічних адміністрацій країн-членів ЄС. Важливо підкреслити, що інформаційні технології мають тісний зв'язок із Цілями сталого розвитку ООН (ЦСР). Застосування інформаційних технологій у публічному управлінні сприяє реалізації ЦСР 16 «Мир, правосуддя та ефективні інституції», оскільки цифрові інструменти підвищують ефективність, прозорість та підзвітність державних інститутів. Водночас вони також підтримують ЦСР 9 «Індустріалізація, інновації та інфраструктура» через розвиток цифрової інфраструктури та ІТ-компетентності населення, що є передумовою сталого економічного розвитку (UN SDGs) [3, с. 269].

Електронне урядування також впливає на якість взаємодії між владою та громадськістю. Як зазначено в наукових дослідженнях, системи електронних петицій, платформи для громадських консультацій та відкриті дані сприяють активній участі громадян у процесах формування та контролю за реалізацією публічних політик, що є важливим

елементом демократичних механізмів управління. Разом з тим існують певні виклики, пов'язані з інтеграцією інформаційних технологій у публічне управління. До них належать питання кібербезпеки, захисту персональних даних, розрив у цифровій грамотності серед різних груп населення та необхідність постійного оновлення нормативно-правової бази для регулювання цифрових сервісів на національному рівні. Ці виклики вимагають розробки комплексних стратегій, які б водночас захищали інформацію, забезпечували конкурентоспроможність цифрової економіки та підтримували довіру громадян до державних ІТ-систем. В Україні розвиток цифровізації публічного управління тісно пов'язаний із реформою державного управління й євроінтеграційними процесами. Публічне управління адаптує свої цифрові механізми у відповідності до стандартів ЄС, зокрема шляхом оновлення нормативної бази, впровадження інтегрованих державних систем та підвищення рівня електронних сервісів для громадян і бізнесу [1, с. 12]. Це сприяє підсиленню інституційної спроможності органів влади, підвищенню рівня прозорості та швидкості прийняття рішень, а також створює передумови для більш ефективної реалізації публічних політик у різних сферах, включно з екологічною політикою, управлінням відходами та сталим розвитком громад.

Отже, інформаційні технології виступають не лише інструментом модернізації публічного управління, а й фундаментальною основою формування ефективних, відкритих та адаптивних управлінських систем, здатних відповідати запитам сучасного суспільства, забезпечувати прозорість, підзвітність і оперативність діяльності державних інституцій. Їх упровадження сприяє підвищенню якості взаємодії між органами влади та громадянами, оптимізації процесів прийняття управлінських рішень і створює передумови для реалізації стратегічних цілей сталого розвитку та підтримки євроінтеграційного курсу України. З практичної точки зору використання інформаційних технологій дозволяє підвищити ефективність надання публічних послуг і використання бюджетних ресурсів, розширити участь громадян у формуванні та контролі публічної політики відповідно до ЦСР 16 «Мир, правосуддя та ефективні інституції», а також забезпечити інтеграцію цифрових рішень у сфери екологічної політики та управління відходами, що відповідає ЦСР 11 «Сталий розвиток міст і громад» і ЦСР 12 «Відповідальне споживання і виробництво».

З метою подальшого посилення ролі інформаційних технологій у публічному управлінні доцільно зосередитися на розвитку інтегрованих цифрових платформ і відкритих даних, підвищенні цифрової компетентності працівників публічного сектору та громадян, інституціоналізації електронних консультацій і механізмів участі громадськості, а також упровадженні аналітичних інструментів для оцінки результативності управлінських рішень. Гармонізація національних стандартів цифрового урядування з європейськими вимогами у

сфері кібербезпеки та захисту даних створює основу для побудови стійких, інклюзивних і технологічно розвинених територіальних громад в умовах євроінтеграції.

Література

1. Антонова Л.В., Антонов А.В., Івашова Л.М. Інформаційно-комунікаційні інструменти забезпечення ефективного врядування в Україні на державному та регіональному рівнях. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2023. № 1 (36). С. 10-17.
2. Петькун С., Мельнік І. Сучасні тренди цифрової трансформації публічного управління, *Публічно-управлінські та цифрові практики*. Випуск 2(5). 2025. С. 98-107.
3. Петькун С.М., Гудзь О.Є. Зміна траєкторії соціальної відповідальності держави в реаліях цифрових трансформацій. *Věda a perspektivu*. 2023. № 9(28). С. 264–276.
4. Радзюк Н. Роль інформаційних технологій в публічному управлінні. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*. 2024. № 9. С. 161-167
5. Improving municipal responsiveness through AI-powered image analysis in E-Government. URL: https://arxiv.org/abs/2504.08972?utm_source=chatgpt.com

Верительник Світлана,
доцент, доктор філософії з публічного управління та адміністрування,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування,
Маріупольський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Трансформація публічних фінансів є ключовим елементом процесу модернізації системи державного управління та забезпечення фінансової стійкості в умовах європейської інтеграції України. Вона передбачає не лише оновлення бюджетно-податкових інструментів, а й глибоку інституційну перебудову механізмів формування, розподілу та використання публічних фінансових ресурсів відповідно до стандартів Європейського Союзу. У сучасних умовах публічні фінанси виступають не тільки інструментом мобілізації ресурсів для виконання базових функцій держави та органів місцевого самоврядування, а й важливим важелем реалізації стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку, підвищення якості публічних послуг і зміцнення довіри громадян до інститутів влади. Особливого

значення набуває роль публічних фінансів у досягненні Цілей сталого розвитку, зокрема у забезпеченні соціальної справедливості, зменшенні регіональних диспропорцій, стимулюванні інвестиційної активності та підтримці економічної стабільності. У контексті євроінтеграції трансформація фінансової системи пов'язана з упровадженням принципів прозорості, підзвітності, середньострокового бюджетного планування та результативно-орієнтованого управління бюджетними видатками. Це створює передумови для підвищення ефективності використання публічних коштів, посилення фінансової дисципліни та формування стійкої основи для післявоєнного відновлення і довгострокового розвитку України [3, с. 20].

Євроінтеграційний аспект передбачає гармонізацію фінансового законодавства України з директивами та стандартами ЄС, що включає впровадження сучасних механізмів бюджетного планування, підзвітності та прозорості використання державних коштів. Зокрема, важливим елементом є адаптація положень Бюджетного кодексу України до принципів середньострокового бюджетного планування, фінансової дисципліни та публічної прозорості, що відповідає вимогам Європейської комісії щодо ефективного управління державними ресурсами [2].

Наукові дослідження підкреслюють, що ефективна трансформація публічних фінансів в умовах євроінтеграції передбачає комплексний підхід, що включає:

- модернізацію бюджетних процедур, зокрема впровадження електронного бюджетного процесу, що забезпечує автоматизацію розподілу коштів, моніторинг виконання видатків та інтеграцію даних з різних рівнів влади;

- покращення системи податкових надходжень через впровадження цифрових сервісів, електронного адміністрування ПДВ і податків на доходи фізичних осіб, що зменшує корупційні ризики та підвищує ефективність мобілізації ресурсів;

- забезпечення прозорості та підзвітності, включно з публічним доступом до бюджетної інформації, щомісячним оприлюдненням звітів про витрати та аудиторськими перевітками;

- гармонізацію фінансової звітності та контролю відповідно до стандартів ЄС, що створює підґрунтя для залучення міжнародної допомоги та інвестицій.

Важливо відзначити, що трансформація публічних фінансів спрямована на досягнення Цілей сталого розвитку, зокрема:

- ЦСР 8 «Гідна праця та економічне зростання», через забезпечення стабільності державних фінансів та створення умов для розвитку малого і середнього бізнесу;

- ЦСР 10 «Скорочення нерівності», за рахунок більш ефективного перерозподілу державних ресурсів та підвищення соціальної справедливості;

– ЦСР 16 «Міцні інституції та верховенство права», через впровадження прозорих процедур управління фінансами, боротьбу з корупцією та підвищення підзвітності органів влади [5].

Впровадження цифрових технологій у сфері публічних фінансів є важливим інструментом трансформації. Серед успішних прикладів слід відзначити:

– платформу «E-Budget», що забезпечує централізований контроль видатків державного бюджету;

– електронні сервіси Державної податкової служби, які дозволяють платникам податків подавати декларації онлайн, відстежувати стан розрахунків та отримувати консультації;

– систему публічних закупівель Prozorro, яка значно підвищила прозорість витрат та скоротила корупційні ризики, ставши прикладом для європейських партнерів [4].

У країнах ЄС цифровізація фінансового управління та інтеграція інструментів контролю бюджету дозволяє досягати високої ефективності державних видатків. Наприклад, у Німеччині та Швеції використання електронних бюджетних платформ забезпечує оперативний моніторинг виконання фінансових планів на всіх рівнях управління, а у Польщі цифровізація податкової служби підвищила рівень добровільної сплати податків і зменшила адміністративне навантаження на бізнес. Український досвід інтеграції цих технологій демонструє значний потенціал адаптації європейських практик у національному контексті [1].

Перспективними напрямками розвитку публічних фінансів України в контексті євроінтеграції є:

– подальше впровадження електронного бюджетного планування та моніторингу;

– розвиток інструментів прозорості та відкритих даних;

– гармонізація нормативної бази та фінансової звітності з практиками ЄС;

– інтеграція принципів «зеленого фінансування» та сталого розвитку у державні програми;

– посилення інституційної спроможності органів влади через навчальні програми та обмін досвідом з країнами ЄС.

Таким чином, трансформація публічних фінансів України в умовах євроінтеграції є комплексним процесом, що поєднує модернізацію бюджетних процедур, цифровізацію, підвищення прозорості та підзвітності, а також гармонізацію з європейськими стандартами. Успішна реалізація цих змін сприятиме досягненню ЦСР, підвищенню ефективності державних видатків, створенню умов для сталого економічного зростання та інтеграції України в європейський фінансовий простір.

Література

1. Європейська комісія. *Digitalization of Public Finance in EU Member States*. 2023. URL: <https://ec.europa.eu/digital-finance>
2. Європейська комісія. *EU Economic Governance and Public Finance Monitoring*. 2022. URL: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination_en
3. Петренко І. Публічні фінанси України: сучасні тенденції та виклики. *Фінанси і кредит*. 2023. № 34(2). С. 12–28.
4. Prozorro. *Public Procurement in Ukraine: Transparency and Efficiency 2024*. URL: <https://prozorro.gov.ua>
5. UNDP Ukraine *Sustainable Development Goals in Ukraine: Public Finance Perspectives*. 2023. URL: <https://www.ua.undp.org/sdgs-finance>

Тарасенко Денис,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри публічного управління та адміністрування.
Маріупольський державний університет.

СТРАТЕГІЯ ЗМІЦНЕННЯ ДОВІРИ ГРОМАДЯН ДО ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Проблема довіри громадян до органів місцевого самоврядування є однією з найважливіших у контексті сучасних трансформацій державного управління в Україні. Довіра виступає не лише соціальним ресурсом, що визначає легітимність і сприйняття владних інститутів, а й чинником, який прямо впливає на здатність органів місцевого самоврядування ефективно реалізовувати політики, управляти ресурсами, залучати громадян до участі та здійснювати місцевий розвиток. У контексті децентралізації та післявоєнного відновлення цей аспект стає особливо актуальним, оскільки низький рівень довіри може стати суттєвою перешкодою для побудови спроможних і самодостатніх громад. Водночас високий рівень довіри сприяє підвищенню рівня громадської згуртованості, оптимізації взаємодії між владою та суспільством та створенню передумов для сталого розвитку громад [2, с.70].

Наукові дослідження свідчать, що довіра громадян до органів місцевого самоврядування формується під впливом сукупності взаємопов'язаних чинників, серед яких визначальне значення мають інституційні, процедурні та комунікаційні аспекти публічного

управління. Зокрема, важливу роль відіграє прозорість бюджетного процесу та доступ до публічної інформації, оскільки відкритість бюджетних даних і звітності дозволяє мешканцям громад отримати уявлення про напрями використання місцевих фінансових ресурсів та оцінити ефективність діяльності органів влади. Вагомим чинником зміцнення довіри є інклюзивність процесів прийняття управлінських рішень, що передбачає залучення громадян до обговорення проєктів рішень, участь у громадських слуханнях і консультативних процедурах [3]. Такий підхід сприяє формуванню відчуття спільної відповідальності за розвиток громади та відповідає принципам децентралізації й партисипативного врядування. На відміну від суто інформаційної відкритості, участь громадян виконує інтеграційну функцію, поєднуючи інтереси влади та громади в єдиному управлінському процесі.

Не менш значущим чинником є оперативність і якість реагування органів місцевого самоврядування на запити та звернення громадян, що виступає показником їхньої інституційної спроможності та відповідальності. Своєчасна реакція на потреби мешканців підвищує рівень задоволеності публічними послугами та формує у громадян відчуття справедливості й довіри до місцевої влади [4]. Таким чином, швидкість реагування доповнює прозорість і участь, переводячи їх із декларативної площини у практичну.

Окремої уваги заслуговує інформаційно-комунікаційна політика органів місцевого самоврядування, що реалізується через офіційні вебсайти, сторінки у соціальних мережах, діяльність пресслужб та регулярне інформування громадськості про прийняті рішення. На цьому рівні прозорість набуває комунікативного виміру, оскільки відкритість інформації без належних каналів її донесення не забезпечує повноцінного зворотного зв'язку між владою та громадянами. У сучасних умовах важливим інструментом підвищення довіри стає імплементація цифрових технологій у діяльність органів місцевого самоврядування. Використання електронних сервісів, платформ електронної демократії та цифрових каналів взаємодії з громадянами забезпечує доступність інформації, зручність комунікації та підвищує прозорість управлінських процедур [1]. На відміну від традиційних форм комунікації, цифрові інструменти дозволяють інституціоналізувати довіру через сталі механізми участі та контролю.

Визначення зазначених чинників є необхідною передумовою формування ефективної стратегії зміцнення довіри громадян до органів місцевого самоврядування. У цьому контексті прозорість і відкритість діяльності постають як базові умови довіри, участь громадян як механізм її поглиблення, а цифрові технології як інструмент її закріплення в управлінській практиці. Саме таке поєднання дозволяє уникнути формального характеру залучення громадськості та забезпечити сталий характер взаємодії між владою і громадою.

На основі проведеного аналізу доцільно запропонувати такі ключові напрями реалізації стратегії зміцнення довіри громадян до органів місцевого самоврядування.

По-перше, необхідним є послідовне зміцнення прозорості та підзвітності шляхом упровадження стандартизованих механізмів оприлюднення бюджетних планів, інформації про використання фінансових ресурсів і звітів про реалізацію місцевих програм із забезпеченням зручного доступу до цієї інформації через електронні сервіси.

По-друге, важливим є розвиток участі громадян у процесах прийняття рішень через інституційне закріплення механізмів громадських слухань, консультацій, електронних петицій та залучення представників громади до підготовки стратегічних документів місцевого розвитку.

По-третє, доцільним є подальше впровадження цифрових інструментів комунікації та надання послуг, зокрема онлайн-платформ для звернень і запитів громадян, а також регулярне оприлюднення результатів діяльності місцевої влади у форматі відкритих даних.

По-четверте, важливу роль відіграють інформаційно-освітні кампанії, спрямовані на підвищення обізнаності громадян щодо їхніх прав, можливостей участі в управлінні та ролі місцевого самоврядування у розвитку громад.

По-п'яте, необхідною складовою є підтримка доброчесності та етики на місцевому рівні шляхом упровадження кодексів етичної поведінки, механізмів запобігання конфлікту інтересів і незалежного контролю за діяльністю посадових осіб.

Таким чином, довіра громадян до органів місцевого самоврядування постає як багатовимірний соціальний ресурс, що визначає легітимність влади, ефективність управлінських рішень і здатність територіальних громад до сталого розвитку. Її зміцнення потребує комплексної та послідовної стратегії, яка поєднує прозорість, участь громадян, цифрові інструменти управління та дотримання етичних стандартів. Реалізація запропонованих підходів створює підґрунтя для підвищення рівня громадської довіри, активізації участі населення в місцевому самоврядуванні та сприяє демократичному й сталому розвитку територіальних громад в Україні.

Література.

1. Доброчесність в органах місцевого самоврядування. *Мінрегіон України*. URL: https://mindev.gov.ua/news/dobrochesnist-v-orhanakh-mistsevoho-samovriaduvannia-prezentovano-doslidzhennia?utm_source=chatgpt.com

2. Кузьмич А., Кузьмич О. Довіра громадян до органів місцевого самоврядування в Україні: фактори, наслідки та шляхи зміцнення. *Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Державне управління*. 2025. № 21(1). С. 62–72.

3. 9 способів залучити жителів до рішень у громаді. URL: https://decentralization.gov.ua/news/17626?utm_source=chatgpt.

4. Citizens' Perception of Corruption and Transparency as Determinants of Public Trust in Local Government in Ukraine. URL: https://www.ccpa-journal.eu/index.php/ccpa/article/view/172?utm_source=chatgpt.com

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ ХХVІІІ ПІДСУМКОВОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ ВИКЛАДАЧІВ

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
НАУКИ ТА ОСВІТИ**

У збірнику публікуються праці українською, англійською,
італійською, німецькою, новогрецькою мовами.

Технічний редактор: Аліна ГУБСЬКА
Комп'ютерна верстка: Аліна ГУБСЬКА